

KORAK

ČASOPIS ZA ZAŠTITU TEKOVINA BORBE ZA BOSNU I HERCEGOVINU
BROJ 30 - GODINA XI - JANUAR - MART 2013. - ISSN 1512-9411

U ovom broju:

Mr. Mesud ŠADINLIJA

IZGRADNJA I ZNAČAJ SARAJEVSKOG RATNOG TUNELA

General Mustafa POLUTAK

GDJE SMO U BORBI PROTIV FAŠIZMA

Brigadir Nedžad SULJIĆ

POGIBIJA IRFANA LJUBIJANKIĆA

Amor MAŠOVIĆ

Deset godina srebreničkih dženaza

GENOCID KOJI TRAJE

KORAK

ČASOPIS ZA ZAŠTITU TEKOVINA BORBE ZA BIH

BROJ 30 – GODINA XI; JANUAR – MART 2013.; ISSN 1512-9411

Sarajevo, 2013.

Izdavač:

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu
Sarajevo, Nedima Filipovića 19
Tel.: (033) 658 015, fax: (033) 658 015
E-mail: zatebebih@bih.net.ba; www.zatebebih.ba

Za Izdavača:

Mustafa Polutak

Redakcija:

Dr. Orhan Bajraktarević, Mirsad Begić, Zahir Dervišević, Neven Kazazović,
mr. Safet Kešo, dr. Džemal Najetović, mr. Emir Ramić, Samija Rizvanović i
mr. Husnija Sejdinović

Glavni urednik:

Šefko Hodžić

Sekretar Redakcije:

Dževad Hadžić

Lektor i korektor:

Nazif Osmanović

Dizajn i računarski prelom:

Kenan Branković

Štamparija:

Štamparija Fojnica

Za Štampariju:

Šehzija Buljina

Prva strana korica:

Artiljerci Armije RBiH na Vlašiću

Zadnja strana korica:

Naslovnice KORAKA od broja 1 do 29

SADRŽAJ

Šefko HODŽIĆ	
Uvodnik	
DESET GODINA KORAKA	7

ODBRANA BOSNE I HERCEGOVINE

Prof. dr. Smail ČEKIĆ	
BITNE HISTORIJSKE ČINJENICE O NEZAVISNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE	11
Mr. Mesud ŠADINLIJA	
IZGRADNJA I ZNAČAJ SARAJEVSKOG RATNOG TUNELA	23
General Ekrem DURIĆ	
Godišnjice: Bitka na Neretvi	
VELIČANSTVENA POBJEDA	38
General Mustafa POLUTAK	
GDJE SMO U BORBI PROTIV FAŠIZMA	43
Dr. Husnija KAMBEROVIĆ	
DŽEMAL BIJEDIĆ I RAVNOPRAVNOST	
BOSNE I HERCEGOVINE U JUGOSLAVENSKOJ FEDERACIJI	48
Prof. dr. Safet HALILOVIĆ	
Povodom godišnjice smrti Nijaza Durakovića	
OSEBUJNA, POVIJESNA LIČNOST DEMOKRATSKE I PREVARENE BOSNE	54
Brigadir Nedžad SULJIĆ	
POGIBIJA IRFANA LJUBIJANKIĆA	60

Nazif OSMANOVIĆ Kako su braniooci Sokolja i Briješća zadužili oružje od JNA nakon početka agresije na Sarajevo i BiH NAJVIŠI STEPEN „IZDAJE“ SRPKOG NARODA	66
Šaćir HRUSTEMOVIĆ GOLGOTA PREKO KOZOVGRADA	71

DRUŠTVO

Rasim DELIĆ Za tebe BiH UDRUŽENJE RADI ZAŠTITE ISTINE O ODBRAMBENOM RATU	76
Asaf DŽANIĆ Poruke ZAŠTO SU BORCI POSTALI BORAČKA POPULACIJA	80
General Mustafa POLUTAK BORCI SU OGORČENI	82
General Fikret MUSLIMOVIĆ DODIKOVA ULOGA U TRAGANJU ZA NOVIM SRPSKIM NACIONALNIM INTERSOM	85

RATNI ZLOČINI, GENOCID

Amor MAŠOVIĆ Deset godina srebreničkih džezaza GENOCID KOJI TRAJE	92
Priča o silovanim Bosankama koja je na Dan žena obišla svijet “SRELI SMO SE, ON JE POGNUO GLAVU”	98
Samija RIZVANOVIĆ GENOCID NA PODRUČJU OPĆINE STOLAC	101

Vildana SELIMBEGOVIĆ HAŠKA ČESTITKA ZA DAN NEZAVISNOSTI BIH	105
--	-----

UMIJEĆE SJEĆANJA

Eldina ZOLJ – BALENOVIĆ Osmi mart, najtužniji dan u životu Zlate Hajrulahović MUSTAFA MI JE OSTAVIO NAJLJEPŠI POKLON	108
Damir HAJRULAHOVIĆ MOJ OTAC MUSTAFA HAJRULAHOVIĆ TALIJAN – BOSANSKI ČOVJEK, BORAC, KOMANDANT	110
Amir TALIĆ Deset godina od smrti generala Mehmeda Alagića OD SLAVNOG VOJSKOVOĐE DO POLITIČKOG IZOPĆENIKA	112
Avdo HUSEINOVIĆ (Ne)zaboravljeni heroji: 19 godina od pogibije slavnog olovskog komandanta Senahida Bolića Bole BIO JE ZALJUBLJEN U BOSNU I SLOBODU	115
Namik KABIL SRĐAN ALEKSIĆ, LOKALNA PRIČA	118

KULTURA

Prof. dr. Mirko PEJANOVIĆ SVEDRŽAVNA ČITANKA O STRADANJU BOŠNJAKA	120
Jasmin GANIĆ Promocija Zbornika „Srednja Bosna prkosna - predratna 1991. i ratna 1992. godina“ STRATEGIJSKA OSNOVA ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE	125

Šefko HODŽIĆ Promovisana knjiga „Bugojno u odbrani Bosne i Hercegovine 1991. – 1993.“ ISTINA O PROŠLOSTI ZBOG - BUDUĆNOST	129
Avdo HUSEINOVIĆ Istina o bici u tunelu Brodar na ušću Lima u Drinu FILM „LEPA SELA LEPO GORE“ LAŽNO PRIKAZAO SRBIJANSKE PLAĆENIKE I BOSANSKE RATNIKE	132
Prof. dr. Šefket KRČIĆ DOPRINOS POLITIČKOJ FILOZOFIJI I KREATIVNOJ DIPLOMACIJI	136
Hajrudin SOMUN IRANSKA KULTURA U SARAJEVU	139
Dževad HADŽIĆ Svjetska kulturna baština NORUZ - IRANSKA NOVA GODINA	146
Elvedin SUBAŠIĆ BOŠNJACI U PARTIZANSKIM FILMOVIMA	149
Almedina IMAMOVIĆ učenica IIIa razreda Srednje škole u Jablanici ČETRDESETČETVRTA BRDSKA BRIGADA	153

SVIJET

General Fikret MUSLIMOVIĆ KOSOVSKA KRIZA	155
Jusuf SEJFI Velika američka strategija PROJEKT PODJELE ISLAMSKIH ZEMALJA	162

Uvodnik

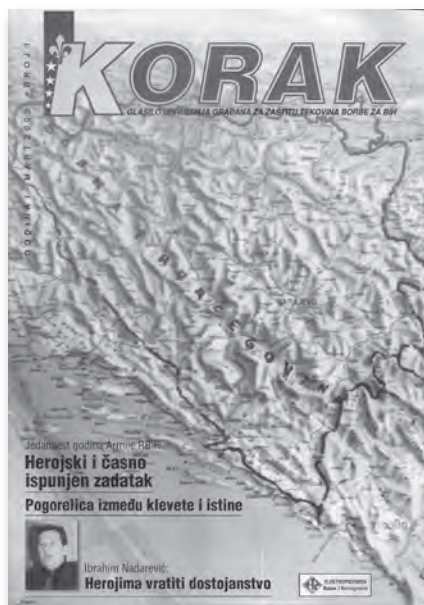
DESET GODINA KORAKA

Podudarila su nam se dva mala jubileja: deset godina izlaženja KORAKA i njegov 30-ti broj.

Pa, da se ukratko podsjetimo desetogodišnje historije našeg časopisa.

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH, na čijem je čelu tada stajao armijski general Rasim Delić, 2003. godine pokrenulo je glasilo KORAK. Prvi broj je izašao aprila 2003. Imao je format magazina, poput DANA ili Slobodne Bosne. Na naslovnici je objavljena karta Bosne i Hercegovine, a kraj zaglavlja je pisalo: *MART 2003*. Glavni i odgovorni urednik je bio Nusret Hodžić, njegov zamjenik Zahir Dervišević, a sekretar Dževad Hadžić, koji i sada obavlja tu dužnost. U Uvodniku prvog broja glavni i odgovorni urednik Nusret Hodžić je napisao: „Ovo je Korak za tebe BiH, iznuđeni korak onih koji su, ne žaleći svoju krv i svoje živote, stali u tvoju odbranu u najtežem trenutku. Danas po njima i njihovoj žrtvi zločinački pljuju oni koji su ti i tada okrenuli leđa, hohštapleri i profiteri i oni koji su zdušili u bijeli svijet.“

Gotovo cijeli KORAK je bio posvećen teškom položaju branilaca Bosne i Hercegovine, uvredama koje trpe, hapšenjima... U vezi s tim, kao i razlozima osnivanja Udruženja

Naslovna strana prvog broja KORAKA

za zaštitu tekovina borbe za BiH, zanimljiv tekst je objavio general Rasim Delić. Taj tekst prenosimo u ovom broju u cjelini. S obzirom na to da u ovom, 30-tom broju objavljujemo i tekst sadašnjeg predsjednika Udruženja za zaštitu tekovina borbe za BiH generala Mustafe Polutka, takođe o položaju, odnosno nevoljama onih koji su branili Bosnu i Hercegovinu, možete uporediti šta se za proteklih deset godina promijenilo u statusu naših boraca, a šta nije.

KORAK naprijed: Rasim Dupljak, Mustafa Polutak, Rasim Delić, Mehmed Žilić i Džemal Merdan

U prvom broju KORAKA objavljen je izvještaj o prvoj dženazi i ukopu srebreničkih žrtava genocida, koja je obavljena u Potočarima 31. marta 2003. U najnovijem broju našeg časopisa Amor Mašović izuzetno potresno piše o deset godina srebreničkih dženaza.

General Mehmed Alagić je umro 7. marta 2003., pa su u prvom broju KORAKA objavljena tri teksta o slavnom komandantu. Veliki tekst o Alagiću pod naslovom „Krajiški did i bosanski ponos“ napisao je general Kadir Jusić. Objavljeni su i izvodi iz govora generala Fikreta Čuskića na komemoraciji u Fajtovcima pod naslovom „Bio si nam uzor u svemu“, kao i dio govora tadašnjeg reisu-l-uleme Mustafe ef. Cerića koji je imao dženazu generalu Alagiću. Reis Cerić je tada, kako piše KORAK, kazao da je „generalov život bio poput današnje Bosne“ i preporučio ovo: „Iz života generala Alagića mi, Bošnjaci, imamo naučiti mnogo. Ne znam hoćemo li naučiti.“

Izgleda da smo, u međuvremenu, zaboravili i ono što smo znali!

U martu 2003. godine, kad je rođen KORAK, bilo se navršilo pet godina od smrti generala Mustafe Hajrulahovića Talijana, pa je o njemu prigodan tekst napisao Zahir Dervišević pod naslovom „Djelo dostojno poštovanja“.

I u ovom broju donosimo tekstove o slavnim komandantima, rahmetli, Alagiću i Talijanu.

Brigadir Rasim Dupljak, rahmetli, u prvom broju KORAKA počeo je da objav-

Sa promocije 1. broja „KORAK“-a

ljuje serijal o poginulim komandantima jedinica Armije RBiH.

KORAK je promovisan 24. aprila 2003. u Domu Oružanih snaga u Sarajevu uz prisustvo velikog broja bivših ratnika, komandanata i ličnosti iz javnog i kulturnog života. Promotori su bili general Rasim Delić, brigadir Rasim Dupljak i Nusret Hodžić.

Nakon prvog broja za glavnog i odgovornog urednika KORAKA je, umjesto Nusreta Hodžića, imenovan brigadir Rasim Dupljak. Od drugog broja KORAK je počeo da izlazi tromjesečno. Tako izlazi i sada. U drugom broju Koraka dominira tekst Rasima Dupljaka o ratnim komandantima – šehidima. Na naslovnoj stranici je karta Bosne i Hercegovine, a na njoj fotografije devetorice heroja oslobodilačkog rata: Safeta Zajke, Envera Šehovića, Safeta Hadžića, Mithada Hujdura Hujke, Hajrudina Mešića – kapetana Hajre, Nesiba Malkića, Mehdina Senada Hodžića, Adila Bešića i Izeta Nanića. Na desetak stranica knjiškog bloka su priče o njima, kao i o još četrdesetak poznatih komandanata – šehida.

Na naslovnoj stranici 3. broja KORAKA ponovo je karta Bosne i Hercegovine, a preko nje fotografija Alije Izetbegovića i njegova poruka: „Budite više Bosanci i Hercegovci nego Bošnjaci, Srbi i Hrvati“, te izjava Ričarda Holbruka: „Bez Izetbegovića danas ne bi bilo Bosne.“

Rasim Dupljak u ovodniku citira ove poruke Alije Izetbegovića i Ričarda Holbruka. Ali citira i nastavak Izetbegovićeva izjave: „Ne težite za osvetom, nego za pravdom, jer osveta vodi u zlo.“ Naveo je i poruku Bila Klinton na otvaranju Memorijalnog centra u Potočarima: „Nadam se da na mrtvom kamenu Srebrenice možete izgraditi Bosnu i Hercegovinu, u kojoj će sva djeca živjeti u miru i biti voljena.“

U trećem Koraku je dosta zanimljivih priloga, a i nastavak priče o komandantima šehidima.

Prvi put je u Impresumu trećeg broja navedeno da je tehnički prelom i dizajn KORAKA uradila Jasmina Omerbegović.

Dupljak je uredio dva broja KORAKA. Krajem 2003. izabran je novi, treći glavni i odgovorni urednik glasila - Asaf Džanić. Njegov prvi uvodnik nosio je naslov „Zašto su borci postali boračka populacija“. Tu Džanićevu kolumnu objavljujemo i u ovom broju.

U četvrtom broju KORAKA Džanić je iz knjige „Ljiljan i pepeo“ poznatog francuskog filozofa Bernarda Anrija Levija, objavio intervju sa Alijom Izetbegovićem pod naslovom „Sukob duha i materije – posljednja bitka bošnjačkog naroda“. Inače, Asaf je ovu Levijevu knjigu preveo na bosanski.

U tom broju objavljeno je više tekstova o odbrambenooslobodilačkom ratu, kao i o aktivnostima Udruženja za odbranu tekovina borbe za BiH.

Komentari i pohvale novom glasilu

Četvrti broj KORAKA je prelomio i naslovnu stranu dizajnirao Kenan Branković. Branković taj posao uspješno radi i sada. Na naslovnoj stranici, umjesto karte Bosne i Hercegovine je slika državne zastave. Državna zastava, kao podloga, je i na naslovnici narednog - 5. broja.

U Impresumu KORAKA broj 5 objavljen je spisak prvih članova Redakcije: Safet Kešo, Orhan Bajraktarević, Murat Kahrović, Zahir Dervišević i, kao glavni i odgovorni urednik, Asaf Džanić. Kešo, Bajraktarević i Dervišević su ostali u Redakciji do sada. Već u narednom broju za novog člana Redakcije izabran je čovjek iz naše dijaspore – Emir Ramić.

Samo je šest brojeva našeg časopisa objavljeno na velikom formatu, kao magazin.

Nakon šestog broja, Redakcija na čelu sa Džanićem, pripremila je novu koncepciju KORAKA – kao časopisa. Ta ideja je potekla od Asafa Džanića, koji ju je osmislio, razradio i u hodu doradivao. I 2006. godine pojavio se sedmi broj, ovog puta časopisa KORAK, i to u džepnom izdanju. Tekstovi su u KORAKU prvi put bili razvrstani po rubrikama: Prikazi, Umijeće odbrane, Tragovi rata, Nove perspektive. Na naslovnoj stranici sedmog broja nije bilo fotografija karte BiH, niti državne zastave, nego – slika „sarajevskih ruža“.

Nema potrebe da sada analiziramo ostale brojeve KORAKA, jer se svi nalaze na našoj web stranici. Ako pročitate samo sadržaje, vidjećete koliko je poznatih autora iz zemlje i svijeta objavljivalo tekstove u našem časopisu. A steći ćete i sliku šta je sve, minulih godina, naše udruženje uradilo na zaštiti i afirmaciji tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu. Bićete i zadivljeni angažmanom Asafa Džanića kao urednika i autora. Jer, nevjerojatno je koliko je poznatih ličnosti, stranih i domaćih, privolio na saradnju, a i koliko je sam tekstova objavio!

Džanić je uredio 22 broja KORAKA. Umro je iznenada januara prošle godine, u naponu snage.

Nova Redakcija nije imala potrebe da bitno mijenja koncepciju KORAKA. Promijenila je format, jer se pokazalo da je naš časopis proteklih godina „narastao“ toliko da su mu bile potrebne nove, veće odaje.

Prva tri broja KORAKA štampana su u Štampariji Vojske Federacije BiH, naredna 24 u „Armis Printu“ iz Sarajeva, a posljednja tri u Štampariji Fojnica.

Zadovoljni smo interesovanjem domaćih autora da objavljuju tekstove u KORAKU. Zadovoljni smo i koliko domaći čitaoci traže naš časopis. Ali, očekujemo veći angažman naših saradnika iz inostranstva, posebno naše dijaspore.

Ovim, 30-tim brojem naš časopis je zakoračio u drugu deceniju.

BITNE HISTORIJSKE ČINJENICE O NEZAVISNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE ¹

Prvi mart - Dan nezavisnosti Bosne i Hercegovine je nesumnjivo jedan od najznačajnijih datuma u historiji Bosne i Hercegovine, tačnije poslije ZAVNOBiH-a 1943., kada je obnovljena državnost Bosne i Hercegovine, potvrđen njen historijsko-politički i državno-pravni individualitet i kontinuitet i formirana federalna jedinica Bosna i Hercegovina u sastavu Jugoslavije. Riječ je o potpuno legalnom i legitimnom - univerzalno i međunarodno priznatom činu, kada je na referendumu 29. februara i 1. marta, u izuzetno složenim, društvenim, političkim, vojnim, ekonomskim, kulturnim i drugim uslovima, voljom većine građana odlučeno o suverenosti i nezavisnosti Bosne i Hercegovine.

Proces sticanja suverenosti i nezavisnosti odvijao se u izuzetno složenim uslovima i dramatičnim događanjima i događajima. Taj proces odlikuju brojne i raznovrsne historijske, političke i druge činjenice. U nastavku teksta ukazaćemo (samo) na one bitne.

Srpsko intelektualno, političko, vojno i konfesionalno rukovodstvo se dugo održalo zloupotrebom jugoslavenskog imena putem kojeg je još od 1918. imalo potpunu supremaciju na ovim geopolitičkim prostorima i nad narodima koji unutar njih žive. U datoj konstelaciji snaga i u okviru antifašističke koalicije Država je obnovljena napuštanjem velikosrpske hegemonije i prihvatanjem Platforme Narodno-oslobodilačkog pokreta i na osnovu nje izbornog federativnog uređenja zemlje. Kada je, djelovanjem velikosrpskih tendencija, u drugoj polovini osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, ta politička formula istrošena, jugoslovenska država

¹ Tekst je, nastao na osnovu rezultata naučnih istraživanja autora. Detaljnije o tome vidi njegovu dvotomnu studiju **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU - planiranje, pripremanje, izvođenje**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu - Kult B, Sarajevo 2004.

je došla u krizu, koja je zahtijevala odgovornu rekonstrukciju zajedničke države na osnovu stvarne, a ne samo deklarativne ravnopravnosti.

Kriza jugoslavenske socijalističke države definitivno je dovela u pitanje decenijama etabliranu velikosrpsku hegemoniju. Njeni neposredni izvršioci i korisnici, od oficirskog, diplomatskog, policijskog i partijskog kadra i aparata, pa sve do univerzitetâ, radija, TV i drugih medija, osjetili su se ugroženim u svojim monopolnim pozicijama. Oni su tako narasle zahtjeve za stvarnom ravnopravnošću u podjeli vlasti i društvenih funkcija, uglavnom, ostvarenih Ustavom od 1974., proglasili za ugrožavanje srpskog naroda. Te su velikosrpske snage ocijenile da će im nastupajuća konfuzija na međunarodnom planu olakšati da još u XIX stoljeću postavljene ratne ciljeve (**“svi Srbi u jednoj državi”**) konačno i ostvare.

Politička događanja u SFRJ od 1986. karakterišu otvorene manifestacije i jačanje nacionalizma. Taj nacionalizam, generiran u Beogradu, u srpskom intelektualnom, političkom, vojnom i konfesionalnom rukovodstvu, devedesetih godina XX stoljeća doveo je do unutrašnje krize u Državi, koja je uzdrmala temelje socijalističke Jugoslavije i omogućila da se, na temelju velikodržavnog projekta “Velike Srbije”, razbije zajednička jugoslavenska država i izvrše najteži zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini. U suštini se radi o **fašisoidnom nacionalističkom programu i nacionalističkoj agresivnoj politici** koja opterećuje srpski narod mitološkom prošlošću.

Srpski nacionalizam se, u skladu sa svojom generalnom koncepcijom, okrenuo nacističkom konceptu - Velike Srbije, teritorijalnoj ekspanziji – osvajanju životnog prostora, odnosno zaokruživanju **“srpskih zemalja”** i realizaciji velikosrpske genocidne ideologije, politike i prakse **“svi Srbi u jednoj državi”**. Srpska politika se odlučila da sprovede svoj program o **“državi svih Srba”** po svaku cijenu, pa i oružjem. To je značilo usmjeravanje na fašizaciju i komadanje Jugoslavije, kao i nasilno mijenjanje republičkih granica.

Na političku scenu je, poslije Osme sjednice CK SK Srbije (1987.), izbila radikalna nacionalističko-fašisoidna grupa Slobodana Miloševića, koja je nastupala sa parolama o općoj ugroženosti Srba i programom **“svi Srbi u jednoj državi”**. Od tada je srpski nacionalizam zločinačke prirode postao državna politika iza koje su **“složno stali” republički državni aparat, masovni mediji, Srpska akademija nauka i umetnosti, Srpska pravoslavna crkva, Udruženje književnika Srbije, “poznati srpski nacionalisti i mnogi dojučerašnji komunisti”**.

Miloševićevom nacionalističkom politikom i praksom masovnih mitinga i pučističkim metodama (“birokratska antirevolucija”) **smijenjena** su u Srbiji, na Kosovu, Vojvodini i Crnoj Gori legalno izabrana rukovodstva i uklonjeni nepoželjni kadrovi. Ukinute su, revizijom Ustava iz 1974. (donošenjem srbijanskog Ustava 28. septembra 1990.), i autonomije Vojvodine i Kosova, čime je Srbija **proklamovala secesionizam, uništila ustavni poredak SFRJ** (izvršila udar na savezni Ustav) i **prije (višestranačkih) izbora otpočela sa procesom formiranja Velike Srbije**. U Crnoj Gori je formiran kolaboracionistički režim. Ubrzan je proces homogenizacije Srba,

posebno u Bosni i Hercegovini. Na taj način je srpski nacionalizam učvrstio svoje pozicije na Kosovu, Vojvodini i u Crnoj Gori i promjenom odnosa snaga u savezним organima, prije svega, u Predsjedništvu SFRJ, JNA i CK SKJ, razbio federalne osnove SFRJ i ojačao za predstojeće pokušaje preuređenja Jugoslavije po svom modelu.

Srpski hegemonistički koncept koji je skrojio Jugoslaviju 1918., te preživio revoluciju i skoro poluvjekovnu vladavinu socijalizma, konačno je sahranio Jugoslaviju. Zbog nemogućnosti da se dočepaju apsolutnoga uticaja u Predsjedništvu SFRJ i Centralnom komitetu SKJ velikosrpski orijentirani političari su na Četrnaestom kongresu (20.-23. januara 1990.) razbili SKJ kao integrativni faktor Federacije. Ukidanjem autonomije Kosovu i Vojvodini, a zadržavanjem, formalno njihovih glasova u Predsjedništvu SFRJ, nastojali su osigurati mogućnosti preglasavanja svih drugih, što je na kraju dovelo do paraliziranja Predsjedništva sa remi pozicijom.

Pretvaranjem Generalštaba JNA u Generalštab Oružanih snaga SFRJ (1988.) i isključivanjem republika i pokrajina iz sistema rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama (i oružanom borbom) izvršena je promjena načina rukovođenja i komandovanja u Oružanim snagama. Time su republikama i pokrajinama oduzeta ustavna prava u rukovođenju Teritorijalnom odbranom. Izvršeno je potčinjavanje Teritorijalne odbrane svim štabovima JNA u zonama njihove odgovornosti. **Insceniranjem krize Predsjedništva SFRJ (marta 1991.) u Jugoslaviji je započet niz prikrivenih državnih udara.** Završio ih je dr. Branko Kostić, 3. oktobra 1991., pučem u Predsjedništvu SFRJ.

*

Bosna i Hercegovina i njeni organi vlasti su u svim razgovorima o preuređenju ili razdruživanju zajedničke jugoslovenske države zastupali stav o njenom opstanku, bez obzira na formu (federacija ili konfederacija), pristajući i na asimetrične varijante. Po izvršenom puču u Predsjedništvu SFRJ, Skupština Bosne i Hercegovine je 14. oktobra usvojila **Memorandum (Pismo o namjerama) i Platformu o položaju Bosne i Hercegovine i budućem ustrojstvu jugoslovenske zajednice.** Zbog specifičnosti svog multinacionalnog sastava, uslov svoga opstanka u jugoslovenskoj zajednici vidjela je samo u slučaju da u njoj ostanu i Srbija i Hrvatska. U uslovima tihe okupacije i pokrenute Haške konferencije (od 8. oktobra u naporima udružena sa specijalnim izaslanikom generalnog sekretara Ujedinjenih nacija S. Vensa), čitavih 100 dana čekao se rezultat te konferencije i stav Evropske zajednice.

Za razliku od njih, po nalogima svojih poslodavaca iz Beograda i Zagreba, dva od tri koaliciona partnera vlasti, ne napuštajući svoje pozicije u njoj, intenzivirale su svoju petokolonašku aktivnost i destrukciju Bosne i Hercegovine na svim nivoima.

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine nastavila je u 1991. godini sa destrukcijom vlasti na značajnim teritorijama i naoružavanjem svojih članova i drugih srpskih ekstremista pripremala se da **inscenira građanski rat** u slučaju pozitivnog opredjeljenja glasača za nezavisnost. Takva nelegalna aktivnost omogućena je povećanjem gustine posjedanja teritorije Bosne i Hercegovine, izvršene predislo-

kacijom jedinica JNA iz Slovenije i Hrvatske, čime je Bosna i Hercegovina praktično bila **tiho okupirana**, mada ta okupacija nije na čitavoj teritoriji bila **efektivna**. Još neproglašena Savezna Republika Jugoslavija vjerovala je da će i druga vladajuća stranka sa nacionalnim predznakom (HDZ Bosne i Hercegovine), u skladu sa dobijenim zadatkom destrukcije legalnih vlasti u Bosni i Hercegovini i projektom teritorijalizacije (regionalizacije) "hrvatskih prostora", na referendumu glasati protiv nezavisnosti Bosne i Hercegovine. To uvjerenje podhranjivano je i redefinisanim referendumskim pitanjem za nezavisnost Bosne i Hercegovine Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine i njenom petokolonaškom politikom i dogovorima sa srpskim kolaboracionistima iz Bosne i Hercegovine februara 1992. U tom kontekstu Savezna Republika Jugoslavija užurbano je dovršavala daljnju predisklokaciju skladišta naoružanja i materijalnih ratnih rezervi na sigurna područja i jedinica JNA za ovladavanjem primarnih strateških ciljeva i koridora, kako bi okupaciju Bosne i Hercegovine učinila efektivnom.

U službi razbijanja federativne Jugoslavije i realizacije velikodržavnog projekta "Velike Srbije" najdirektnije je upotrijebljena i petokolonaška **Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine**. Preduzet je čitav niz aktivnosti i postupaka u cilju rušenja legalnog poretka u Bosni i Hercegovini i planiranja i pripremanja genocida nad Bošnjacima, o čemu postoje brojni dokazi.

Raspoloživi i jasni dokazi potvrđuju postojanje subjektivnog (mentalnog) elementa genocida - **namjere** (mens rea) za izvršenje genocida nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini. S tim u vezi, podsjećamo na dokaze o genocidnoj namjeri srpskog rukovodstva za formiranje jedinstvene srpske države, a koje su javno iznosili najviši zvaničnici koji su neposredno radili na tom zajedničkom udruženom zločinačkom poduhvatu genocidnog karaktera.

David Harland je "u brojnim prilikama svjedočio da su članovi rukovodstava bosanskih Srba izražavali spremnost da ostvare deklarirani cilj /formiranje jedinstvene srpske države/ **po svaku cijenu**"² i da je naročito Radovan Karadžić u svojim izjavama prije izvršenja genocida imao namjeru o **istrebjenju Bošnjaka**. Naime, kod Radovana Karadžića je prije izvršenja genocida nad Bošnjacima postojala namjera (mens rea) za istrebljenje te nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve.

Karadžić je 12. oktobra 1991. u telefonskom razgovoru sa Gojkom Đogom (beogradskim književnikom i profesorom)³ otvoreno i neposredno iznio namjeru o iz-

2 ICTY, PRETRESNO VIJEĆE, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE, 16. juni 2004., paragraf 240 - MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI; Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004., Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007., str. 143.

3 Gojko Đogo je podržao Karadžićevu genocidnu namjeru prema Bošnjacima i ohrabrio ga u toj namjeri ("... Pa ja mislim ... treba /ih/ stučiti"), gdje će biti "krvi do kolena". Naime, on je u telefonskom razgovoru podržao genocidnu namjeru protiv Bošnjaka, kao i politiku "čišćenja" u Republici Hrvatskoj. S tim u vezi, on je zastupao tezu o izbjianju, posjedanju i utvrđivanju zapadne granice zamišljene (zacrtnane) Velike Srbije ("... Znaš šta ja mislim? Ja, pravo da ti kažem, mislim da mi moramo što pre izbiti, manje-više su izbili, ako ovo, čim sruše ovo, oni su stigli do Osjeka, zacrtali gore Dravom, stigli na Kupu, nek' tamo stanu kod Karlovca, i to je manje-više zacrtan put, sad treba utvrditi"). Đogo je tada otvoreno iznio i genocidnu namjeru prema Hrvatima u Republici Hrvatskoj, izjavivši da "... gore sjeverno od dubrovačke reke, to treba pobiti, sve pobiti". Tu politiku i praksu je podržao i Radovan Karadžić ("Dani", 19. mart 2010., str. 38-45).

vršenju genocida nad Bošnjacima, nacionalnom, etničkom i vjerskom grupom kao takvom, izjavljujući da će **nestati** (**"oni će nestati, taj narod će nestati sa lica zemlje..., ... da bi tu bilo krvi do koljena i da bi muslimanski narod nestao ..., To će biti pokolj krvavi ..."**). Obrazlažući te zločinačke namjere prema Bošnjacima (**"... oni će nestati..."**), Karadžić je naveo **"da ima 20.000 naoružanih Srba oko Sarajeva"**, a **"300-400.000 naoružanih Srba u Bosni i Hercegovini ... Plus je tu Armija /tj. JNA - prim. S. Č./ i tehnika i sve to"**. Sarajevo je, po Karadžiću, trebalo biti **"crni kotao, gdje će 300.000 Muslimana umrijeti..."**⁴

Karadžić je, u skladu sa navedenim zločinačkim namjerama, politikom i praksom, u razgovoru sa Momčilom Krajišnikom 13. oktobra 1991. ponovio namjeru o istrebljenju Bošnjaka u Sarajevu i Bosni i Hercegovini: **"Za dva-tri dana Sarajevo će nestati i biće pet stotina hiljada mrtvih. Za mjesec dana u Bosni i Hercegovini će nestati Muslimani ..."** U **"samo par dana Sarajevo će nestati i biće 500.000 mrtvih, u jednom mjesecu Muslimani će biti uništeni u Bosni i Hercegovini ..."**⁵

U noći između 14. i 15. oktobra 1991. Radovan Karadžić je na sjednici Skupštine SR Bosne i Hercegovine, na kojoj je razmatrano pitanje budućnosti Republike, **"objavio smrtnu kaznu muslimanskom narodu"**, javno zaprijetivši da Muslimani mogu nestati: **"... Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošli Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak, jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rata ovdje ..."**⁶

U razgovoru sa Miodragom Davidovićem, 15. oktobra 1991., R. Karadžić je ponovo potvrdio genocidnu namjeru, prije svega, prema rukovodstvu bošnjačkog naroda: **"Prije svega, niko od njihovog rukovodstva ne bi ostao živ. Za tri-četiri sata svi bi bili pobijeni. Ne bi imali šanse da opstanu uopšte"**⁷

Radovan Karadžić je u više prilika pominjao i blokadu Sarajeva. Septembra 1991. je u telefonskom razgovoru informisao svoga vođu Slobodana Miloševića da je **"Romanija spremna na blokadu Sarajeva, odakle niko neće biti u stanju da napusti Sarajevo, biće to katastrofa"**⁸. Time je Karadžić, izvršavajući naredbe, instrukcije i

4 ICTY, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 53, 61 i 200, nap. 400; ICTY, TUŽILAC PROTIV RADOVANA KARADŽIĆA, PRETRESNO VIJEĆE, Uvodna riječ Tužioca 28. oktobra 2009.; S. Čekić, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU - planiranje, pripremanje, izvođenje**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti Univerziteta u Sarajevu - Kult B, Sarajevo 2004., knj. 1, str. 496-497. Tom je prilikom Karadžić rekao i sljedeće: "Broj Srba će biti reduciran, a Hrvati će biti jedini koji će profitirati, pošto će oni sačuvati njihove opštine" (Isto).

5 Isto, paragraf 688. Te genocidne namjere prema Bošnjacima Radovan Karadžić je ponovio i u razgovoru sa Momčilom Mandićem (*"Dani"*, 14. februar 2003., str. 43).

6 S. Čekić, nav. dj., str. 504; L. Silber - A. Litl, **SMRT JUGOSLAVIJE**, Beograd 1996, str. 241-242; N. Cigar, **GENOCID U BOSNI - POLITIKA "ETNIČKOG ČIŠĆENJA"**, Sarajevo 1998, str. 47-48.

7 ICTY, PRETRESNO VIJEĆE, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBADAJUĆE PRESUDE, 16. juni 2004., paragraf 241-MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI; Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004., Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007., str. 143.

8 ICTY, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 689, nap. 1388; S. Čekić, nav. dj., knj. 1, str. 494; S. Čekić, **ZLOČINI NA TRŽNICI MARKALE JEDAN OD NAJTUŽNIJH DANA U HISTORIJU SARAJEVA**, Korak, br.14/2009, str. 62.

druge smjernice koje je dobio od vođe velikosrpskog pokreta Slobodana Miloševića i državnog rukovodstva Republike Srbije, još jednom (ponovio) ciljeve zločinačkog karaktera, što je 1992.-1995. bila politika i praksa velikosrpskog agresora i njegovih kolaboracionista.⁹

Briselskom **Deklaracijom o Jugoslaviji** od 17. decembra 1991., na osnovu preporuka Badinterove (Robert Badenteur) **Arbitražne komisije** od 7. decembra, konstatovana je **disolucija (raspad) SFRJ** i republike pozvane da se **do 23. decembra 1991. izjasne o nezavisnosti**, sa obećanjem da će ih priznati 15. januara 1992. Bosna i Hercegovina je blagovremeno podnijela **Prijavu** i odgovorila na **Upitnik** Arbitražne komisije, a do tog vremena bio je pripremljen i radni tekst Nacrta Ustava Republike Bosne i Hercegovine.

Tek tog dana (15. januara 1992.) objavljen je (novi) Izvještaj Badinterove Arbitražne komisije, u kome je konstituisanje Bosne i Hercegovine kao suverene i nezavisne države uslovljeno još jedino referendumom njenih građana, pošto su ostali uslovi iz decembarske Deklaracije Evropske zajednice bili ispunjeni.

Na osnovu toga Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine je, u skladu sa Ustavom i po postupku utvrđenom u njenom Poslovniku o radu, 26. januara 1992. donijela Odluku o raspisivanju referenduma o budućem statusu Republike.

Na sjednici Skupštine Bosne i Hercegovine, koja je održana 25. januara 1992., Radovan Karadžić je izjavio da su Srbi u Bosni i Hercegovini porobljeni i ustvrdio da **“su svi neboderi u Sarajevu izgrađeni na srpskoj zemlji”**. I srpski poslanici su na toj sjednici govorili kako je i zgrada Skupštine izgrađena na srpskom groblju. Pored toga, neki su poslanici upadali u riječ, govoreći da je “čisti mazohizam zadržavanje Brozovih granica.”

Referendum je zakazan i pod međunarodnom kontrolom, Evropske zajednice i drugih međunarodnih institucija i organizacija, održan 29. februara i 1. marta 1992.

U uslovima praktične okupacije zemlje, postignute povećanjem gustine posjedanja (od) JNA i ilegalno naoružanih srpskih oružanih formacija, odbijanja opština u kojima je “saoizacija” bila dovršena da učestvuju u pripremama i organizaciji referenduma, te pokušaja redefinisanja referendumskeg pitanja za nezavisnost Bosne i Hercegovine od strane Hrvatske demokratske zajednice za Bosnu i Hercegovinu (tzv. livanjsko pitanje)¹⁰ i drugih organizovanih oblika destrukcije Bosne i Hercegovine, izvršen značajan pritisak na birače. Na referendum se od 3.253.847 upisanih glasača, uprkos opstrukciji i pritisku Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine i uspostavljenih nelegalnih organa “Republike Srpske Bosne i Hercegovine” u zna-

9 S. Čekić, nav. dj., str. 494.

10 Na sastanku Središnjeg odbora Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine u Livnu, 9. februara 1992. “gotovo jednoglasno” je zaključeno da je “preformulirano referendumsko pitanje uslov za izlazak članova i simpatizera HDZ na glasilašta”. Livanjsko pitanje u odnosu na Odluku o referendumu Skupštine Bosne i Hercegovine se razlikovalo u dvije bitne tačke. Iz “skupštinskog pitanja” je izbačena kategorija **građana**, a **narodi** su promovirani u suverene na njihovim “nacionalnim područjima (kantonima)”. To je značilo radikalno odustajanje u odnosu na Mišljenje (Izvještaj) Badinterove komisije i same preporuke Evropske zajednice u vezi sa održavanjem referenduma u Bosni i Hercegovini.

Taj prijedlog HDZ o referendumskom pitanju unio je zabunu među bosansko-hercegovačkim Hrvatima (Visoko, ...).

čajnom broju opština, **odazvalo** 2.073.568 ili 64,31 odsto ukupnog biračkog tijela. **Pozitivan odgovor** na referendumsko pitanje (za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive) dalo je 2.061.932 ili **63,95** odsto od potencijalnog broja glasača, odnosno 99,44 odsto od broja glasača koji su pristupili referendumskom izjašnjanju (protiv referenduskog pitanja je bilo svega 6.037 birača ili 0,19 odsto glasačkog tijela Bosne i Hercegovine.¹¹

Nakon Referenduma i dužih konsultacija sa saveznicima Evropska zajednica je 6. aprila 1992. priznala nezavisnost i suverenitet Republike Bosne i Hercegovine, a sutradan su to učinile i Sjedinjene Američke Države. Bosna i Hercegovina je 22. maja primljena u članstvo OUN-a. **Time je Bosna i Hercegovina**, u skladu sa historijskim činjenicama hiljadugodišnjeg postojanja bosanske države, njene antifašističke borbe, demokratskih odluka ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a i prosperitetnog socijalističkog razvoja, **međunarodno priznata i stekla potpunu državnu suverenost i međunarodno-pravni subjektivitet**. Političko-administrativne granice Republike Bosne i Hercegovine, kao jedne od šest federalnih jedinica SFRJ, postale su međunarodne državne granice.

Ignorišući rezultate Haške konferencije o Jugoslaviji u uslovima tihe okupacije Bosne i Hercegovine, izgrađeni nelegalni aparat još neproglašene Savezne Republike Jugoslavije, koji je u početku imao pet "srpskih autonomnih oblasti", sa tridesetak opština, koje su imale srpsku većinu i u kojima je SDS preuzela vlast, uporno je radio na formiranju "**Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine**" i širenju njenog prostora na što veći broj "srpskih naselja" u opštinama sa nesrpskom većinom, kako bi se u razgovorima sa Tuđmanom o podjeli Bosne i Hercegovine osigurala bolja pozicija.

Rukovodstvo velikosrpskog pokreta je, u cilju da preduhitri Briselskom deklaracijom od 17. decembra 1991. naloženi referendum, svojim petokolonskim ispostavama u Bosni i Hercegovini naredilo da do srpske nove 1992. godine proklamuju federalnu jedinicu u sastavu "**savezne države Jugoslavije**". Stoga je tzv. Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, na svom Trećem zasjedanju, održanom 21. decembra 1991., donijela "**Odluku da se pristupi formiranju Republike Srpske Bosne i Hercegovine**", kao "**federalne jedinice u sastavu savezne države Jugoslavije**". Usvojen je stav da će se "Republika srpske Bosne i Hercegovine" "**formirati**", u skladu sa rezultatima plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, najkasnije

11 Najuticajniji dio hrvatske inteligencije i rukovodstvo katoličke crkve u Bosni i Hercegovini podržali su referendum i glasanje za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu. Nadbiskupija Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, shvatajući da je podjelom Bosne i Hercegovine ugrožen i njen opstanak, preporučila je vjernicima da glasaju za nezavisnost i time osigurala ispunjenje uslova Evropske zajednice za nezavisnost Bosne i Hercegovine. U tome je značajnu ulogu odigrao i Stipe Mesić koji je uoči održavanja referenduma – 27. februara 1992. u razgovoru sa novinarima izjavio da bosansko-hercegovački Hrvati trebaju izaći na referendum i izjasniti se za nezavisnost Bosne i Hercegovine.

Za Tuđmana je izlazak Hrvata na referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, kao i njeno priznanje od Republike Hrvatske, bila iznuđena nužnost: "... smo na primjeru Bosne i Hercegovine, također, izbjegli zamku da i mi budemo proglašeni agresorima, razumijete, da /mi Hrvati/ nismo išli na referendum, da se nismo izjasnili za samostalnu Bosnu bili bismo proglašeni, bili bi u položaju Srbije".

do srpske nove 1992. godine. Sve aktivnosti na formiranju srpske paradržave predviđeno je da sprovedu organi "Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini".

Usvajanjem "**odluke**" o započinjanju priprema za formiranje "**srpske republike Bosne i Hercegovine**", donesena je odluka o pristajanju na formiranje "**zajedničke države srpskog naroda**", odnosno "**Velike Srbije**". Tim prije, jer je, prema ocjeni Izvršnog odbora Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, od 19. februara 1992., "**mjesto Republike srpskog naroda BiH u zajedničkoj državi srpskog naroda...**".

Na Petom zasjedanju, održanom 9. januara 1992., "Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" je usvojila "**Deklaraciju o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine**" kao posljednji akt u pripremi za formiranje "Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine" kao federalne jedinice susjedne države. Tim nelegalnim aktom, koji je stupio na snagu odmah, istog dana - 9. januara, je "**na područjima srpskih autonomnih regija i oblasti i drugih srpskih etničkih cjelina u Bosni i Hercegovini**" proglašena "**Srpska republika Bosna i Hercegovina**", "**kao federalna jedinica u sastavu savezne države Jugoslavije**". Tako je ta kolaboracionistička tvorevina formirana kao federalna jedinica zajedničke države srpskog naroda, koja je postojala od 3. oktobra 1991.

Na osnovu Deklaracije o proglašenju "Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine", "Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", pod predsjedavanjem zločinca Momčila Krajišnika, je na sjednici, održanoj 28. februara 1992., tj, neposredno uoči referendumu za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, donijela "**Odluku o proglašenju Ustava Srpske Republike Bosne i Hercegovine**".¹²

Donošenjem "Deklaracije o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine" i "Odluke o proglašenju Ustava srpske Republike Bosne i Hercegovine" konstituisana je kolaboracionistička država velikosrpskog agresora u Bosni i Hercegovini, kao federalna jedinica "**u sastavu savezne države Jugoslavije**".

Antibosanska i antibošnjačka kampanja i retorika je na pravi način odslikavala velikosrpske genocidne namjere i planove. Karadžić je prije referendumu građana za nezavisnost Republike, otvoreno iznio, da je njegov cilj – uspostavljanje Velike Srbije. On je, u jednom intervjuu, objavljenom u januaru 1992., na pitanje šta je srpska strategija, izjavio: "**Nema više povlačenja. Borićemo se**" sve "**dok ne postignemo Karađorđev cilj – ujedinjenje svih Srba i dok ne dovršimo borbu**". S tim u vezi, Karadžić je istoga mjeseca izjavio: "**Nema povratka na jedinstvenu BiH. Došlo je vrijeme da se srpski narod organizuje kao cjelina, ne gledajući na administrativne (postojeće) granice**".

12 Pored toga, taj nelegalni organ je istog dana donio više zakona o formiranju svih važnih tijela kolaboracionističke Republike Srpske: Zakon o Vladi, Zakon o državnoj upravi, Zakon o narodnoj odbrani, Zakon o unutrašnjim poslovima, Zakon o javnom informisanju, Zakon o narodnoj banci, Zakon o službi za platni promet i finansijsku kontrolu, Zakon o javnim prihodima i javnim rashodima i Odluku o osnivanju "Radio-televizije srpskog naroda Bosne i Hercegovine". Kasnije su donesena i druga brojna zakonska akta, te istovremeno imenovan i aparat "državne" administracije.

Radovan Karadžić je kod prosječnog Srbina stvarao osjećaj da se on ne bori samo za svoju vlastitu naciju, već i za dobro čitavog Zapada. On je "uvjeravao" javnost da su Srbi **"branili Evropu od islama još prije 600 godina... Mi ponovo branimo Evropu od Njemačke i od islamskog fundamentalizma"**.

Sredinom februara 1992., suočavajući se sa referendumom o nezavisnoj i suverenoj Bosni i Hercegovini i mogućnošću njenog međunarodnog priznanja, Radovan Karadžić je otvoreno izjavio da su srpski kolaboracionisti **"sačinili odlične pripreme ... Srbi su razvili razuman program za punu kontrolu nad teritorijama gdje oni čine etničku većinu"**. Ustvari, zločinačke namjere rukovodstva petokolonaške Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine bile su mnogo šire i uključivale su i teritorije u kojima su Srbi bili u manjini. Stoga je preuzimanje potpune **"kontrole"** u opštinama bio prioritet djelovanja tog rukovodstva u februaru i martu 1992., o čemu je Karadžić izdavao naredbe.

*

Uoči referenduma za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu JNA je, pod izgovorom izvođenja vojnih vježbi, zauzela sve strateške položaje, zaposjela vitalne objekte oko gradova i naselja, potpuno kontrolišući sve važnije komunikacije (ra-skrsnice i željezničke čvorove) i objekte, čime je izvršila blokadu cjelokupnog sa-obraćaja između gradova i naseljenih mjesta. Istovremeno, JNA je ukopavala arti-ljerijsko naoružanje, postavljala mitraljeska gnijezda i straže, pravila fortifikacijske linije na svim strateškim mjestima oko gradova, izmještala vojnike i glavninu teškog naoružanja iz kasarni, dovlačila novo naoružanje, gorivo, municiju i druga materijal-no-tehnička sredstva, te masovno mobilisala srpsko stanovništvo.

Komanda 2. vojne oblasti JNA u Sarajevu¹³ je, imajući u vidu činjenicu da su **"ru-kovodstvo srpskog naroda i Srbi u cjelini spremni za rat"**, kao i **"opciju da će uskoro Bosna i Hercegovina biti priznata kao država"**, u toku sprovođenja refe-renduma za samostalnu, nezavisnu i suverenu državu Bosnu i Hercegovinu (u noći između 29. februara i 1. marta 1992.) organizirala barikade. Te aktivnosti neposred-no je organizirala i koordinirala JNA (uglavnom visoki oficiri KOS-a). Tako je 1. marta 1992. u suštini započela opsada Sarajeva, kada je, nakon zatvaranja glasačkih mje-sta o referendumu za nezavisnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu, Komanda 2. vojne oblasti JNA, u saradnji sa Srpskom demokratskom strankom Bosne i Hercegovine, postavila barikade u i oko Sarajeva. Uoči i prilikom postavljanja barikada u Sarajevu (29. februar - 2. mart), iz kasarne u Lukavici su, uz odobrenje i znanje Komande 2. vojne oblasti, u vremenu od 1. do 4. marta iznesene ogromne količine naoružanja, municije, opreme, hrane, sanitetskog i drugog materijala i sredstava, te podijeljene srpskom stanovništvu Tilave, Vojkovića, Ilidže, Vraca, Lukavice i drugih sarajevskih naselja. U dijeljenju oružja i municije pripadnicima srpske nacionalnosti u Lukavici

13 2. vojna oblast je formirana (10. januara 1992.) da osigura rukovođenje i komandovanje jedinicama, ustanovama i komandama JNA na području Bosne i Hercegovine i okupiranih dijelova Republike Hrvatske, u cilju efektivnije okupacije Bosne i Hercegovine i držanja pod okupacijom jedne trećine Republike Hrvatske. Njeno je formiranje pokazalo nastojanje Velikosrpskog pokreta da formira etnički čistu srpsku državu, izlazeći na zapadne granice Velike Srbije (realizacija plana RAM).

učestvovao je, između ostalih, i generalpukovnik Milutin Kukanjac, komandant 2. vojne oblasti.

Poslije referenduma za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu jedinice JNA su na čitavom prostoru Bosne i Hercegovine, prema strogo povjerljivim dokumentima JNA ("VOJNA TAJNA") **"obezbjeđivale" "važnije komunikacije i objekte, a blokirale su i glavne punktove na ulazu i izlazu u Sarajevo ... Jedinice Kninskog, Bilećkog i Podgoričkog korpusa uspješno izvode b/d"/**borbena dejstva - prim. S. Č./.¹⁴

*

Velikosrpski pokret i JNA u cjelini bili su iznenađeni rezultatom Referenduma i još više međunarodnim priznanjem Republike Bosne i Hercegovine. U tom trenutku država Bosna i Hercegovina, osim policije i nešto mobilisanih sastava rezervne policije, te komandne i mobilizacijske infrastrukture Teritorijalne odbrane, nije imala oružanih snaga. Većina njenih građana, kako su događaji pokazali, bila je i u tim teškim uslovima spremna za odbranu. Teškoće su prevazilažene mobilizacijom opštinskih jedinica Teritorijalne odbrane i samoorganizovanim grupama neposredno ugroženih građana.

Nakon proglašenja Savezne Republike Jugoslavije početkom maja 1992., nastavljen je zajednički nastup dvije susjedne države na destrukciji, okupaciji i likvidaciji Bosne i Hercegovine. Naime, voljom svog šefa države dotadašnja žrtva velikosrpske agresije, Republika Hrvatska se, u skladu sa hrvatskim velikodržavnim projektom i dogovorima u Karađorđevu između Miloševića i Tuđmana (26. mart 1991.), te osvajačkim ratom za teritorije (za "životni prostor"), već poslije prvih razgovora i dogovora o prekidu oružanog sukoba sa Srbijom, u jesen 1991. uključila, ne samo u razgradnju i podjelu susjedne Bosne i Hercegovine (formiranjem "hrvatskih zajednica", posebno *Hrvatske zajednice Herceg-Bosna*, radi obavljanja kolaboracionističke funkcije, izdvajanja iz Republike Bosne i Hercegovine i priključenja Republici Hrvatskoj, a u cilju formiranja "zajedničke hrvatske države"), nego i u okupaciju njenih dijelova, te dogovore o prepuštanju Bosanske posavine Miloševiću za njegovu (preventivnu) evakuaciju Srba iz zapadne Slavonije i dogovorena razgraničenja, uz povremena borbena dejstva, na Kupreškoj visoravni i dolini Neretve.

14 Raspoloživi izvori pouzdano pokazuju da je JNA, na osnovu direktiva i smjernica najvišeg vojnog rukovodstva SFRJ i državnog i političkog rukovodstva Srbije, i lično Slobodana Miloševića, uz neposrednu podršku Srpske demokratske stranke, formirala i vojno organizovala brojne srpske oružane formacije u Bosni i Hercegovini. Obučavala ih je i popunjavala starješinskim kadrom, naoružanjem, municijom, opremom i drugim sredstvima JNA, povezala ih sa komandama jedinica i ustanova JNA u zoni njihove odgovornosti, obezbjeđivala mobilizaciju na područjima gdje je većinsko srpsko stanovništvo i dr. Sve su te jedinice bile pod komandom JNA, odnosno Vojske Jugoslavije.

Najkrupnije osvajačke operacije u toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvedene su, uglavnom, u proljeće i ljeto 1992., zatim sredinom 1993. i jula 1995. U tom su periodu Jugoslovenska narodna armija/Vojska Jugoslavije i Hrvatska vojska, te njihove kolaboracionističke formacije, zauzele i okupirale najveći dio istočne i sjeverne Bosne, istočnu i zapadnu Hercegovinu, najveći dio Bosanske krajine i dijelove centralne Bosne. Teške odbrambene borbe su vođene za Bosanski Brod, Zvornik, Brčko, Gradačac, Jajce, Maglaj, Sarajevo, Tuzlu, Goražde, Mostar i druge gradove. Do sredine ljeta 1992. velikosrpski agresor je okupirao gotovo dvije trećine Republike, te uspostavio i učvrstio tzv. Posavski koridor. Uporedo sa tim, Hrvatska vojska je na "južnom vojištu" učvrstila uspostavljenu hrvatsku vlast, a Bosansku posavinu prepustila srpskom okupatoru.

U svim okupiranim mjestima i gradovima u opsadi, posebno na području istočne i sjeverne Bosne, kao i Bosanske krajine, nad Bošnjacima je izvršen genocid, uključujući i na području sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, jula 1995.

Bosna i Hercegovina nije bila spremna za odbranu. **Smanjena je i razoružana Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine; vlast Republike bila je uveliko destruisana; JNA je, od antifašističke i multietničke, "transformisana" u velikosrpsku vojsku; utvrđeni su metodi, mehanizmi i postupci planiranja i pripremanja zločina; postignut je (u Karađorđevu) načelan dogovor o uništenju Bosne i Hercegovine (Pakt Milošević-Tuđman, 26. mart 1991.); omeđavane granice Velike Srbije i Velike Hrvatske; organizovana je i naoružana peta kolona (velikosrpska i velikohrvatska) susjednih država u Bosni i Hercegovini; komandovanje na okupiranim teritorijama objedinjeno u rukama šefova susjednih država - okupacionih sila; zauzete su polazne pozicije za agresiju i druge zločinačke aktivnosti, uključujući i genocid nad Bošnjacima i dr.**

Mobilisani rezervni sastavi policije i samoorganizovane grupe patriota pružile su prvi otpor i omogućili da se, na osnovama referenduma za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu i međunarodnog priznanja, te Platforme za djelovanje Predsjedništva u ratnim uslovima, kao najšireg okvira okupljanja svih patriotskih snaga, pod rukovodstvom Štaba Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, okupe značajne, ali slabo naoružane snage. Ove snage su u toku ljeta 1992. prerasle u **Armiju Republike Bosne i Hercegovine**, koja je konstantno narastala, ali ostala nedovoljno naoružana. Od početnih četa, bataljona, odreda i grupa Armija Republike Bosne i Hercegovine je transformisana u brigade i korpuse, ali su njene jedinice ostale vezane za određene teritorije. Pored **centralne slobodne teritorije** bilo je više odvojenih **slobodnih enklava**. Do naoružanja se teško dolazilo, uglavnom plijenom od agresorâ i njihovih kolaboracionista.

U toku odbrambenog rata Republika Bosna i Hercegovina se odbranila od brutalne velikosrpske i velikohrvatske agresije, u koju su, kao saveznici ili kolaboracionisti, bili uključeni i neki pripadnici sva tri njena naroda, radi pravdanja agresije i zločina, što uostalom redovno čine fašisoidni režimi.

Odbrambeni rat je vođen prvenstveno vlastitim snagama i sredstvima i u uslovima koji su se graničili sa nemogućim. Zemlja je prvo bila razoružana, pa okupirana i na njenoj trećini izgrađen **efektivan okupacioni aparat**. Njegovo **vojno obezbjeđenje** u početku je vršila glavovina Jugoslovenske narodne armije. Kao i u Narodno-oslobodilačkom ratu, 1941-1945. godine, početak je bio veoma težak: raspoloživo, zaplijenjeno, u primitivnim radionicama izrađeno, i ponešto za skupe pare nabavljeno, oružje i municija daleko je premašeno brojem dobrovoljaca, pa ih se i po nekoliko služilo jednom puškom.

Dugotrajnim naporima, konstelacija odnosa u zemlji i svijetu se ipak promijenila. Iako svedene na manje od 30 odsto ukupne državne površine i međusobno izolirane, **slobodne teritorije** su nekako **konsolidovane**.

Odbrambeni rat je u ljeto 1995. bio **na pragu potpunog uspjeha**, baš zato što je bio odbrambeni, što nije težio osvajanju tuđih teritorija, nego samo za odbranu svojih teritorija i svoje suverene, međunarodno priznate države. Približavanje tom završnom uspjehu bilo je, međutim, vrlo mučno i dugotrajno, ostvarivalo se iscrpljujući i posljednje atome snage i naroda i Armije. Kad je završni uspjeh bio na pomolu, zaustavljen je Dejtonskim mirovnim sporazumom, koji je legalizirao osvajački rat protiv Republike Bosne i Hercegovine i genocid nad Bošnjacima, te nametnuo rješenja koja nisu u skladu sa međunarodnim demokratskim standardima.

Evropska zajednica, Ujedinjene nacije i međunarodna zajednica, iako su prihvatili rezultate referendumu za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu i međunarodno je priznali, nažalost, nisu zaštitili Republiku Bosnu i Hercegovinu - svoju članicu, žrtvu oružane agresije i genocida. Umjesto toga, Vijeće sigurnosti, služeći interesima velikih sila, ne samo što je propustilo da brani Bosnu, već joj je uskratilo neotuđivo pravo da se brani od agresije i genocida. Žrtve genocida (Bošnjaci) su, nažalost, zbog svoje nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti, bile lišene prava na samoodbranu embargom na oružje (25. septembar 1991.). Nametnut (SFR) Jugoslaviji, a ne Republici Bosni i Hercegovini, embargo je bio nezakonit i bez pravne snage, jer je lišio jednu suverenu zemlju, članicu UN-a, njenog prirodnog prava na samoodbranu. Ipak, Bosna i Hercegovina je opstala zahvaljujući hrabrom otporu njenih antifašista branilaca, vođenom na temelju stečenog suvereniteta i nezavisnosti 1992.

IZGRADNJA I ZNAČAJ SARAJEVSKOG RATNOG TUNELA

Sažetak

Nije postojao niti jedan pojedinačni poduhvat na strani branilaca Sarajeva u redovima Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine u periodu 1992.-1995., koji je planiran i izveden u potpunosti uspješno poput Objekta D-B, poznatog kao Sarajevski ratni tunel. Nije postojao niti jedan poduhvat ili projekat koji je u konačnici postignutih efekata dao toliko mnogo iznad prvobitnih očekivanja, osim tog tunela ispod piste Sarajevskog aerodroma. Valjda upravo zato, ni danas niti jedan historijski fenomen iz pomenutog perioda u Sarajevu ne izaziva više kontroverzi i više javne rasprave u pogledu hronologije, autorstva i zasluga za njegovu izgradnju. U ovom radu pokušali smo u svjetlu dostupnih historijskih izvora izložiti kontekst nastanka, planiranje, projektovanje i izgradnju Tunela, kao i značaj i najvažnije efekte njegovog korištenja za ukupan život u Sarajevu i funkcionisanje odbrane grada.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Sarajevo, Ratni tunel, Objekat D-B.

Blokada grada Sarajeva od strane JNA i srpskih snaga integrisanih u njen borbeni poredak, izvršena početkom aprila 1992. godine, do kraja mjeseca prerasla je u klasičnu vojnu opsadu koju su ove snage, sredinom maja preimenovane u Vojsku Srpske republike Bosne i Hercegovine, održale do kraja rata. Za građane Sarajeva to je značilo u prvom redu suočavanje sa razornom moći jakih i brojnih srpskih artiljerijskih i raketnih jedinica, čiji su ubitačni projektili padali po svim dijelovima grada razarajući materijalna dobra i svakodnevno odnoseći i unesrećujući ljudske živote. Početak opsade značio je i suočavanje sa ograničenom mogućnošću kretanja gradom, koju je nametala snajperska i mitraljeska vatra sa položaja srpskih jedinica po gradskim ulicama i raskrsnicama. Ovo bi samo po sebi značilo dovoljno veliku nevolju i da su svi drugi elementi gradskog života ostali očuvani, a nisu. Iz magacina i prodavnica u gradu veoma brzo je nestalo svih vrsta robe. Snabdijevanje grada vodom, strujom i energentima u potpunosti je prekinuto, a zatim povremeno obnavljano

u ograničenim i nedovoljnim količinama.¹ Obustavljen je javni gradski saobraćaj. Prekinute su i telefonske komunikacije, pa su građani Sarajeva, iako njihova sudbina i stradanje do kraja rata nisu silazili sa naslovnih stranica i udarnih vijesti svjetskih medija, ostali sami i upućeni jedni na druge pred epskim zlom koje se nadvilo nad njihov grad. Svakodnevni život Sarajlija bio je neprestana borba i iznalaženje mogućnosti da se obezbijedi hrana i voda, da se improvizuju svjetiljke, obezbijedi gorivo za grijanje i kuhanje, u kojoj su morali učestvovati svi bez obzira na pol i životnu dob. Sve to u uslovima krajnje ograničenog kretanja i uz stalni rizik stradanja od dejstva oružja i oruđa agresora.

Teškoće i ograničenja koje je opsada grada nametala svakodnevnom životu njezgovih stanovnika, još teže su bile u odnosu na najsloženiji izazov pred kojim su se našli: njegovu odbranu. Od početka oskudno naoružani i još oskudnije opremljeni, branioци Sarajeva uspjeli su uspostaviti linije odbrane unutar grada i stabilizovati ih. Do određenih količina naoružanja, municije i opreme došli su zarobljavanjem tokom borbi. Izvjesne količine zaplijenjene su i tokom iseljavanja kasarni JNA sa područja grada, koje je okončano početkom juna 1992.² Najveći dio municije i minsko-eksplozivnih sredstava nabavljenih na ovaj način uglavnom je i potrošen u teškim borbama vođenim do kraja mjeseca. U narednih 13 mjeseci rata odbrana Sarajeva morala je biti planirana i vođena u svjetlu temeljne činjenice da ratnog materijala nema i da je do njega gotovo nemoguće doći. Osim snabdijevanja municijom, veliki problem u organizaciji odbrane grada predstavljao je nedostatak materijala za kvalitetno inženjersko uređenje linija odbrane, nedostatak odjeće i obuće, problemi u obezbjeđenju ishrane i transporta boraca, liječenja ranjenika i tako dalje.

Pokušaji snabdijevanja jedinica u gradu sredstvima potrebnim za izvođenje odbrane od početka agresije je bilo skopčano sa nepremostivim problemima. Dva pokušaja transporta određenih količina oružja i municije iz Visokog u Sarajevo u drugoj polovini aprila završena su bez uspjeha i uz žrtve na strani pripadnika TO koji su ovaj pokušaj izveli.³ Bilo je i drugih bezuspješnih pokušaja. S krajem aprila i potpunim zatvaranjem prstena opsade grada, takvi pokušaji neposrednog dotura su prestali. U naredna dva do tri mjeseca branioци Sarajeva snabdijevali su se materijalom iz ratnog plijena. Značajnije količine zaplijenjene su akcijom Specijalne jedinice MUP-a i pripadnika TO u Fabrici namjenske industrije *Pretis* u Vogošći 18. aprila, u Pofalićima nakon bitke vođene 16. maja i na platou Žući u akciji izvedenoj 8. juna, kada je oslobođeno brdo Orlić.⁴ Određene količine oružja i municije pripadnici

1 Kontrola i prekidanje snabdijevanja grada osnovnim životnim potrebama je svjesno i planski provođen element opsade Sarajeva, koji je eksplicitno najavio, i cijelim tokom rata dosljedno provodio, komandant srpske vojske general Ratko Mladić u nastupnoj besjedi na takozvanoj Skupštini srpskog naroda na kojoj je donesena odluka o preimenovanju 2. VO JNA u Vojsku srpske republike Bosne i Hercegovine. **ICTY – online baza sudskih dokumenata:** Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 12. maja 1992, str. 29-32. <http://icr.icty.org>

2 Najvažnija i najveća kasarna na području grada, Kasarna „Maršal Tito“, iseljena je 5. juna 1992.

3 Arhiv Armije Republike Bosne i Hercegovine (**AARBiH**), Materijali NIP „Vojna iskustva odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995“, Lista podataka o b/d: Odbrana transporta naoružanja i municije za Sarajevo.

4 Šadinlija, Mesud, *Za Sarajevo, za Bosnu svoju: od 13. novosarajevske do 111. Viteške brdske brigade*, Udruženje „1. Slavna - 111. Viteška brigada“, Sarajevo, 2010, str. 26-54.

TO zaplijenili su i u drugim borbenim dejstvima vođenim duž cijele linije odbrane grada. Takođe, iznenađujuće veliki broj oružja i količina municije pronađeni su kod stanovništva prilikom pretresa kuća i stanova od strane MUP-a i vojne policije, što je bila posljedica masovne podjele naoružanja i municije koju su provodili JNA i vođstvo SDS tokom pripreme agresije.⁵ Municija i minsko-eksplozivna sredstva zado-biveni na ovaj način upotrebljavani su gotovo na dnevnoj osnovi u nastavku borbi i nisu preostajale dovoljne količine za stvaranje rezervi i planiranje upotrebe jedinica u narednim borbenim dejstvima.

U svim subjektima odbrane u gradu tragalo se za različitim rješenjima problema snabdijevanja jedinica. Najozbiljniji naponi činjeni su na organizaciji namjenske proizvodnje u industrijskim pogonima i zanatskim radionicama u gradu. U Sarajevu je za takvu proizvodnju postojala respektivna koncentracija naučnog i inženjerskog znanja i zanatske vještine. Nedostajale su sirovine, električna energija i gorivo, pa su rezultati proizvodnje bili ograničeni upravo tim faktorima, i problem njihovog obezbjeđenja postavljao se jednako značajnim kao i nabavka municije.⁶

Nabavka i unos u grad prijeko potrebnih količina municije, protivoklopnih sredstava i deficitarnih sirovina za namjensku proizvodnju pokušavani su na različite načine. Švercerski kanali i kupovina municije od strane agresora za veliki novac i uz posredovanje često kriminogenih elemenata, bio je jedan od iskušanih modela. U krajnjoj nuždi borbe za opstanak, ljudi koji su radili na snabdijevanju jedinica ARBiH u Sarajevu bili su prinuđeni koristiti sve postojeće kanale, pa je u jednom kratkom vremenskom periodu korišten kanal kojim je UN dostavljao humanitarnu pomoć, korištenjem duplog dna kontejnera s humanitarnim materijalom i boca sa kiseonikom.⁷ Ovaj kanal pružao je ograničene mogućnosti i zauvijek je prekinut nakon otkrivanja prve skrivene pošiljke.

Sve ove i druge metode nabavke i unosa ratnog materijala prijeko potrebnog za odsudnu odbranu grada, osim ograničenja u pogledu količine i vrste materijala, karakterisao je i veliki stepen nepouzdanosti i nivo neizvjesnosti u pogledu vremena i mjesta slanja i preuzimanja materijala. Sve navedene osobine imao je i najčešće korišteni i najpoznatiji put ulaska i izlaska u i iz opkoljenog Sarajeva u prvoj godini rata: aerodromska pista.

Ovaj put nametao se za korištenje sam od sebe. U zoni Aerodroma prsten opsade bio je najtanji. Između linija odbrane snaga ARBiH na Dobrinji i Butmiru bio je samo prostor aerodromske piste koji su od kraja juna 1992. posjedale i kontrolisale

5 Na području Sarajeva JNA je u saradnji sa SDS podijelila enormne količine naoružanja i municije. Na području zone Sarajevskog korpusa JNA do 20. marta 1992. podijeljeno je 33.200 komada pješadijskog naoružanja sa borbenim kompletom municije. **ICTY – online baza sudskih dokumenata:** Komanda 2. VO, Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO, Str. pov. broj: 908-1, 20.03.1992.

O instrukcijama koje su sarajevski Srbi dobivali od SDS prilikom uručenja naoružanja vidjeti takođe: Ubiparipović, Dragomir, *Ratni dnevnik sarajevskog sveštenika: dnevnik života Crkve i ličnih doživljaja tokom rata u Sarajevu 1992.*, Bernar, Stari Banovci-Beograd, 2011, str. 8.

6 AARBiH GŠA 24/1-95 (Komisija za rganiziranje i povezivanje proizvodnje u radionicama i poduzećima za proizvodnju naoružanja i vojne opreme u ratnim uvjetima, *Izvjestaj*, 04.09.1992.)

7 Lučarević, Kerim. *Bitka za Sarajevo: osuđeni na pobjedu*, TZU, Sarajevo, 2000.

snage UN. Na suprotnim stranama, nakon što su krajem juna kontrolu nad samim Aerodromom predale snagama UN, bokove aerodromskog prostora posjedale su snage VRS. Širina dviju poletno-sletnih staza koje su činile tih nekoliko stotina metara međusobne udaljenosti linija ARBiH bilo je iznimno teško neopaženo i bezbjedno preći. Četiri uzdužna niza bodljikave žice između kojih su bili postavljeni senzori pokreta. Duž prostora su neprekidno patrolirali oklopni transporeteri UN, a noću, kada je prelazak jedino i bio moguć, pistu su osvijetljavali reflektori i svjetleće rakete. Svjetleće rakete su ispaljivali i vojnici VRS na svaku sumnju u kretanje pistom, nakog čega su otvarali i ubitačnu mitraljesku vatru u ravni piste. Prilaz ogradi Aerodroma bio je takođe opasan, jer je često zasipan projektilima srpske artiljerije. Tako je svaki pokušaj prelaska piste u jednom ili drugom pravcu nosio veliki rizik po život onoga koji prelazi i potpunu neizvjesnost za sudbinu tereta koji prenosi, jer su vojnici sa oznakama UN oduzimali sav vojni materijal koji bi pronašli kod lica zatečenih na aerodromskoj pisti. Svakodnevni pokušaji prelaska piste rezultirali su brojnim žrtvama i ranjavanjima ljudi.

Put preko aerodromske piste nije korišten samo za prenošenje municije. Njime su prolazili i starješine i borci ARBiH upućeni pojedinačno i u manjim grupama na zadatke van Sarajeva i istim se putem vraćali. Prelazili su i odvažni pojedinci u nastojanjima da pronađu članove svojih porodica rasturene u vihoru rata s obje strane prstena opsade. Prelazili su i oni koji su, nažalost, imali samo želju da pobjegnu od obaveze da brane svoj grad. Bez razlike na cilj prelaska aerodromske piste, svi koji su se upustili u tu sarajevsku ratnu avanturu, dobili su u nekom od tih trenutaka na brisanom prostoru piste, izloženi smrtnoj opasnosti i poniženju, prepušteni neizvjesnoj sudbini pokretne mete, želju da mogu da je prelete ili da se provuku ispod nje. Od takvih želja do ideja da se one pokušaju ostvariti, pokazaće se, i nije bio tako dug put.

U javnim diskusijama vođenim u poslijeratnom periodu na temu izgradnje Tunela ispod aerodromske piste,⁸ u raznim prilikama i u različitim formama, iskristalisan je nekoliko teorija o rađanju ideje Tunela. Bez namjere da dalje proširujemo raspravu, koja se inače vodi uglavnom argumentima ličnosti i van domena bilo koje validne metodologije, ovdje ćemo navesti najznačajnije do sada iznošene teorije, a zatim dati prikaz događaja vezanih za planiranje i izgradnju Tunela u svjetlu historijskih izvora.

Od pomenutih teorija o porijeklu ideje izgradnje Tunela navešćemo dvije.

Po prvoj, najraniju ideju za izgradnju tunelskog prolaza ispod aerodromske piste dao je u drugoj polovini maja 1992. godine Mirsad Čaušević Brada, na sastanku

8 Jedno od najtežih poslijeratnih pitanja sarajevskih javnih diskusija o ratnim temama iz perioda 1992-1995. je pitanje ispisivanja rodnog lista ratnog tunela ispod aerodromske piste. To je apsurdna situacija s obzirom na činjenicu da se radi o izrazito uspješnom i plodonosnom projektu. Još apsurdnijom čini je činjenica da se ne otvaraju javne diskusije o temama od mnogo većeg historijskog značaja i događajima u kojima su nečije ideje, procjene i zamisli rezultirale potpunim neuspjesima i plaćane životima i zdravljem stotina i hiljada bosanskohercegovačkih mladića, a koje bi takođe morale biti raspravljene u uglavnom istom krugu zainteresovanih za rodni list sarajevskog ratnog tunela.

grupe starješina iz kruga bivše organizacije Patriotske lige.⁹ Po ovoj verziji, ideju je prihvatio Sefer Halilović, od 25. maja 1992. načelnik Štaba TO RBiH, koji je njenu dalju razradu kao zadatak dao oficiru inženjerije Fadilu Hasanagiću. Čaušević se kasnije nije bavio idejom koju je iznio, a Hasanagić je, nakon što je sačinio početne skice i koncepte pristupa realizaciji projekta, po naređenju Sefera Halilovića u toku ljeta upućen na zadatke van Sarajeva i više se nije bavio projektovanjem i izgradnjom Tunela.¹⁰ Nakon ovih, po našem sudu, ni u čemu spornim činjenicama utvrđenih aktivnosti, u izvorima se gubi nit kontinuiteta u nastanku projekta i suštinska poveznica djelotvornosti između ideje koju je Mirsad Čaušević iznio u maju 1992. i projekta započetog u januaru 1993. godine.

Drugu teoriju iznio je Senahid Memić, takođe predratni pripadnik organizacije Patriotska liga. Po ovoj teoriji ideja Tunela je izvorno i autohtono njegova. Početak njene realizacije, po navodima Memića, bila je izrada skice presjeka i profila trase Tunela i grubi predračun radne snage, alata i materijala koji je u Memićevom rokovniku načinio jedan građevinski inženjer. Iste skice Memić je u junu dostavio u kabinet predsjednika Predsjedništva RBiH, odakle mu ih je nekoliko dana kasnije vratio Bakir Izetbegović i prenio pozitivan stav Alije Izetbegovića o ideji.¹¹ Nakon toga, u toku ljeta 1992. Senahid Memić je, slično kao i Fadil Hasanagić, po naređenju Sefera Halilovića iz Sarajeva upućen na zamršene puteve armijske logistike u Evropi, na kojima je ostao do kraja rata. Na projektu izgradnje Tunela više i nije mogao biti angažovan. Time je, kao i u prethodnom slučaju, izgubljena poveznica djelotvornosti između ideje Senahida Memića formulisane u junu 1992. i projekta započetog u januaru 1993.

Osim osnovnih činjenica vezanih za ove teorije, važnih za njihov unutrašnji sadržaj i njegovu vjerodostojnost, neobično bitnim čini nam se naglasiti nešto širi historijski kontekst u kojem su ove dvije teorije nastanka ideje Tunela aplicirane. Naime, u vremenu u kojem se datira nastanak i jedne i druge ideje Tunela, kontrolu nad prostorom Sarajevskog aerodroma imale su srpske snage. Akteri rata polaze u svojim odlukama od realnih činjenica ili, u suprotnom, neminovno bivaju poraženi. Srpska kontrola nad Aerodromom je bila realna činjenica, zbog koje nikakvi radovi u zoni Aerodroma ili ispod njega nisu dolazili u obzir. Ova činjenica se mogla promijeniti samo vojnim putem i preuzimanjem kontrole Aerodroma u ruke snaga TO RBiH, što bi značilo stvarnu deblokadu grada i eliminisalo bilo kakvu potrebu za tunelom. Slična situacija u vezi srpske kontrole nad Aerodromom bila je i tokom juna mjeseca, s tim da se kao nova pojavila mogućnost stavljanja Aerodroma pod kon-

9 General Sefer Halilović, izjava u tekstu: Kamenica, Edina: „Rupa koja je spasila grad“, **Oslobođenje** (Sarajevo), 30. 12. 1995. – 2. 1. 1996., str. 7.

10 Navedene činjenice potvrdili su Mirsad Čaušević Brada i Fadil Hasanagić lično tokom rasprave na temu izgradnje tunela održane 14. 03. 2013. u organizaciji Fonda memorijala i Ministarstva za boračka pitanja Kantona Sarajevo.

11 Sve navedeno Senahid Memić iznio je na pomenutoj raspravi održanoj 14. 03. 2013. u organizaciji Fonda memorijala i Ministarstva za boračka pitanja Kantona Sarajevo. Istom prilikom prisutnima su podijeljene fotokopije pomenutih skica i predračuna. Na kopijama skica nema nikakvih oznaka na osnovu kojih bi se iste mogle datirati i izvršiti provjera njihove autentičnosti i vjerodostojnosti. Ostaje nam izbor da vjerujemo na riječ gospodinu Memiću ili mu ne vjerujemo. Mi mu vjerujemo, ali to za naše izlaganje nema nikakvog značaja, baš kao ni za izgradnju tunela.

trolu snaga UN i njegovo korištenje za dostavu humanitarne pomoći. U redosljedu događaja koji se u to vrijeme predviđao, pominjana je i međunarodna vojna intervencija protiv srpskih snaga koje su stavile Sarajevo u opsadu, bilo u cilju razbijanja opsade, bilo u cilju stvaranja uslova za preuzimanje kontrole nad Aerodromom. Do preuzimanja kontrole Aerodroma od strane snaga UN došlo je 30. juna 1992. godine mirnim putem,¹² ali se međunarodna vojna intervencija protiv agresorskih snaga u Sarajevu i dalje očekivala kao realna mogućnost.¹³ U situaciji realnog očekivanja vojne intervencije ili posjedanja Aerodroma snagama UN, što je opet nagovještavalo jednu drugačiju poziciju sa mnogo nepoznanica, potpuno rizičan i nepotreban potez bio bi stvarno planiranje radova na tako zahtjevnom projektu kakav je tunel ispod piste Aerodroma. Stoga smatramo da su pomenute ideje u vremenu o kojem je riječ, i za koje se tvrdi da su u njemu nastale, bile u najmanju ruku preuranjene, da događaji vezani za njih u svjetlu historijskih izvora pokazuju jasan diskontinuitet i da nemamo nikakvih argumenata za indiciranje procesa njihovog zrenja do djelotvornog pokretača realizacije projekta Tunela.¹⁴

Državno rukovodstvo Bosne i Hercegovine, Štab Vrhovne komande i Komanda 1. korpusa ARBiH od početka agresije imali su kao prioritetan zadatak deblokadu Sarajeva. Nije u pitanju bilo samo preživljavanje grada pod opsadom, već širi kompleks pitanja koja su proisticala iz strateškog značaja Sarajeva kao ključa rata. Sva borbena dejstva jedinica TO, odnosno Armije RBiH na području Sarajeva, i ofanzivna i defanzivna, u suštini su imala za krajnji cilj proboj opsade i deblokadu grada. Od juna do decembra 1992. snage ARBiH vodile su teške borbe u okviru tri široke operacije kojima se, koordiniranim dejstvima jedinica iz grada i snaga sa spoljne strane prstena opsade, nastojala ostvariti deblokada.¹⁵ Na ovim nivoima rukovođenja i komandovanja nije se prioritetno razmišljalo o omogućavanju daljeg života u gradu pod opsadom, već o slamanju opsade i deblokadi grada vojnim sredstvima. Posrijedi je bila sasvim razumljiva i zdrava vojnička i državnička logika.

12 Događaj koji je prethodio ovome i bitno ga odredio bio je iznenadni i kontroverzni dolazak francuskog predsjednika Francois Mitterana u Sarajevo 28. juna. Time je pokazao da je korištenje Aerodroma za dostavu humanitarne pomoći moguće i bez vojne intervencije. Sutradan, 29. juna 1992. Savjet bezbjednosti UN usvojio je rezoluciju broj 761 kojom od generalnog sekretara UN traži da na Sarajevski aerodrom uputi dodatne snage UN. Velimirović, Janko i drugi, *Hronologija 1990-1995*, Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka, 2002., str. 83.

13 Šimić, Tomo, Dokumenti Predsjedništva BiH 1991.-1994., NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE 4(7), Zagreb, 2006. O očekivanjima i saznanjima vezanim za zapadnu vojnu intervenciju u Bosni i Hercegovini u stenogramima Predsjedništva RBiH sa sjednica tokom juna 1992. na stranicama: 105, 160, 162, 166, 167, 169 i 170. O očekivanjima vojne intervencije na sjednicama Predsjedništva tokom jula mjeseca na stranicama: 210, 232, 242, 263 i 264.

14 Kada bi bilo tačno da je ideja Sarajevskog tunela začeta na neformalnom sastanku u maju 1992., već u junu postala strateško opredjeljenje najvišeg vojnog i političkog rukovodstva u pogledu rješavanja problema opsade Sarajeva, to bi nesumnjivo značilo da je isto to rukovodstvo do kraja 1992. u smrt i stradanje poslalo nekoliko hiljada boraca ARBiH potpuno svjesno da ginu i stradaju uzalud i da se vojni zadaci deblokade grada koje su stavili pred njih ne mogu ostvariti. To bi, da je tačno, otvorilo u potpunosti pitanje etičke i svake druge vjerodostojnosti tog istog rukovodstva. Stvarnost slike historijskih zbivanja, koju na sreću možemo rekonstruisati vjerodostojnim historijskim izvorima, je drugačija i ne nameće nam otvaranje pomenutih pitanja.

15 Karavelić, Vahid i Rujanac, Zijad, *Sarajevo: opsada i odbrana 1992. - 1995.*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2009.; Šadinlija, Mesud, *Prvi korpus ARBiH: nastanak i razvoj 1992-1995*, Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2008.

Bliži prvom modelu mišljenja i iznalaženju načina da se riješe konkretna pitanja snabdijevanja grada i stvaranja uslova za život, bili su ljudi neposredno zaduženi i uključeni u dnevno rješavanje problema dotura neophodnog ratnog materijala. Oni su rješavajući nerješivi problem efikasnijeg i bezbjednijeg dotura materijala preko aerodromske piste razmatrali razne mogućnosti. Razrađivane su ideje o upotrebi motornih zmajeva za prelet preko piste, ideje upotrebe motocikala i slične, ali ni jedna od njih nije nudila izvjesno smanjenje rizika i povećanje količina materijala koji se mogao prenijeti. U decembru 1992. pomoćnik komandanta 1. korpusa za logistiku Rašid Zorlak odlučio je ispitati mogućnosti za prolazak ispod piste s jedne na drugu stranu eventualnim korištenjem postojećeg drenažnog sistema. U tom cilju naredio je načelniku saobraćajne službe 1. korpusa Mehmedu Konakoviću da pronađe i kontaktira pogodne ljude za takav zadatak. Ovaj je izabrao dvojicu građevinskih inženjera na radnoj obavezi u Željeznicama BiH, Nedžada Brankovića i Fadila Šeru.¹⁶ Nakon obavljenog razgovora s njima, 22. decembra 1992. isti su imenovani kao stručni tim za izradu operativnog plana osposobljavanja saobraćajne infrastrukture u zoni odgovornosti 1. korpusa.¹⁷ Ovako uopšten naziv stručnog tima i opis zadatka radi kojeg se tim formira formulisan je iz razloga zaštite tajnosti. Za izvršenje njihovog stvarnog zadatka, iznalaženja mogućnosti korištenja drenažnog sistema za prolazak ispod aerodromske piste, bilo je neophodno pronaći građevinske planove Aerodroma. U tom cilju, članovima stručnog tima 25. decembra 1992. izdato je ovlaštenje po kojem su za potrebe vojne jedinice 5021, odnosno Komande 1. korpusa, mogli od institucija kod kojih ih pronađu privremeno izuzeti svu potrebnu dokumentaciju za izradu „operativnog plana“, uz na licu mjesta sačinjenu specifikaciju.¹⁸

Stručni tim nije pronašao projektnu dokumentaciju Sarajevskog aerodroma ni u jednoj instituciji u gradu. Jedini primjerak za kojeg se znalo nalazio se u posjedu komande snaga UN na samom Aerodromu. Da bi došli do minimuma podataka o konstrukciji piste stupili su u kontakt sa Ahmetom Pašićem, građevinskim inženjerom koji je učestvovao u izgradnji Aerodroma i nakon toga radio na njegovom održavanju. Od Pašića su dobili osnovne informacije o konstrukciji i podzemnim instalacijama. Dobiveni podaci ugasili su ideju o korištenju drenažnog sistema za prolazak ispod piste, jer ga nije bilo, ali se jednom probuđena nada u komunikaciju ispod piste nije dala ugasiti. Stručni tim i njihovi naredbodavci iz Komande 1. korpusa nastavili su istraživati u tom pravcu. U okviru toga obavljene su i konsultacije sa inženjerom Šemsudinom Kadribašićem o geotehničkim karakteristikama tla ispod piste i mogućnostima izgradnje podzemnih objekata. Iako je dobiveno stručno mišljenje bilo nepovoljno i u pogledu geotehničkih karakteristika tla i u pogledu mogućnosti gradnje u datim okolnostima, odlučeno je da se započete aktivnosti nastave.¹⁹

16 Izjava generala Rašida Zorlaka autoru.

17 AARBİH GŠA 53 (VJ 5021, *Izrada operativnog plana*, broj: 1046-10, 22.12.1992.)

18 AARBİH GŠA 53 (VJ 5021, *Ovlaštenje*, broj: 1046-12, 25.12.1992.)

19 Branković, Nedžad, *Komunikacija „D-B“, monografija objekta*, avgust 1993., str. 2. (kopija rukopisa u posjedu autora). U daljem tekstu ovaj izvor ćemo navoditi kao: *Komunikacija „D-B“*.

Branković i Šero su 6. januara 1993. godine otišli na Dobrinju da na licu mjesta prikupе terenske podatke, izvide lokalitet za eventualnu gradnju i definišu moguću trasu podzemnog objekta. Sa ovlaštenim licem iz 5. brdske brigade inženjeri su obišli položaj najbliži žici ograde aerodroma, a dovoljno prikriven da bi se na njemu moglo organizovati radilište. Uz pomoć karte i izviđanjem odabrani su objekti na Dobrinji i Butmiru na kojima će biti geodetske stanice za određivanje osnovne trase i kasniju geodetsku kontrolu. Na licu mjesta buduće izgradnje Tunela izvršeno je i improvizovano mjerenje nivoa podzemnih voda, mjerenjem njenog nivoa u cijevi jedne pumpe za vodu. Zaključili su da bi objekat bilo neophodno početi graditi istovremeno i sa butmirske strane, te da bi Šero trebao preći pistu i obaviti izviđanja i pripreme da bi, po izradi projektne dokumentacije, na toj strani otpočeo sa radovima. Po povratku sa terena stručni tim je podnio izvještaj sa prikupljenim podacima i prijedlogom da se započne sa projektovanjem i realizacijom podzemne komunikacije između Dobrinje i Butmira.²⁰

Na osnovu ovog izvještaja i prijedloga sektor logistike Komande 1. korpusa sačinio je naređenje, koje je potpisao pomoćnik komandanta za logistiku Rašid Zorlak, da se: na osnovu prikupljenih podataka izradi glavni projekat komunikacije D-B; izradi organizacija radova sa dinamikom izvođenja i potrebama radne snage, alata i materijala; pristupi realizaciji projekta i da se redovno podnose izvještaji o toku izvršenja; sa realizacijom započne odmah. Kao nosilac zadatka određen je stručni tim imenovan 22. decembra, odnosno inženjeri Fadi Šero i Nedžad Branković. Ovo naređenje, koje zbog zaštite tajnosti nije zavedeno u djelovodni protokol Komande 1. korpusa, iako je propisno ovjereno pečatom 1. korpusa, označilo je definitivno rađanje jasne ideje Tunela i početak aktivnosti na njegovoj izgradnji. U ovom aktu budući objekat prvi put se spominje pod imenom koje će zadržati i po kojem će postati poznat kao komunikacija „D-B”,²¹ odnosno komunikacija Dobrinja-Butmir.²²

Rad na projektu započeo je odmah. Osnovne elemente trase uzdužnog profila i načine podrgrade izradio je stručni tim. Za elemente projekta vezane za organizaciju rada i definisanje potreba radne snage, alata i materijala konsultovan je, i u tim trajno uključen kao rukovodilac gradilišta, iskusen građevinski operativac Ibrica Fazlić. Uz njega je kao drugi rukovodilac gradilišta uključen Mujo Dardagan, geodet Nedžad Mašnić, te Dževad Djana, Omer Varupa i Rasim Gec. I u datim okolnostima tim je pokušavao zadovoljiti makar minimalne propise u pogledu izrade i revizije tehničke dokumentacije, iako je čitav rad izvođen u strogoj tajnosti.²³

Iz do sada opisanog toka ostvarenja projekta, posve je jasno da ne postoji nikakva protivrječnost u pogledu nadležnosti.²⁴ Sve opisane mjere i radnje su bile u

20 Komunikacija „D-B”, str. 3.

21 U upotrebi su bile odrednice: Komunikacija D-B, Tunel D-B, Objekat D-B.

22 AARBiH GŠA 53 (Komanda 1. korpusa, *Izrada projekta komunikacije „D-„B” i organizacija izvođenja radova, naređenje*). Na aktu nije upisan datum njegovog izdavanja, ali je potpuno jasno da je napisan ne prije 6. i ne poslije 12. januara 1993. godine.

23 Komunikacija „D-B”, str. 4. Bilješka: *Rukovodno osoblje sa dobrinjske strane*, autor Mujo Dardagan. Bilješka u posjedu autora.

24 Pitanje stvarne nadležnosti pojedinih ličnosti u okviru vojne organizacije u toku planiranja, projektovanja i izgradnje Objekta D-B jedno je od često postavljanih pitanja u prethodno pomenutim javnim diskusijama.

nadležnosti pojedinih službi logističkih organa 1. korpusa ARBiH, kao što je i svo angažovano ljudstvo bilo iz istog sastava. Kada je ukupni angažman ljudi i sredstva morao izaći iz ovog užeg kruga i preći na viši nivo, taj korak u realizaciji projekta, sasvim logično i konsekvantno, učinjen je naređenjem komandanta 1. korpusa Mustafe Hajrulahovića Talijana. Tim naređenjem je 12. januara 1993. komandantima 5. bbr na Dobrinji Isetu Hadžiću Muteveliji i 4. mtbr u Hrasnici Fikretu Prevljaku naređeno da: pruže stručnu, materijalnu i pomoć u ljudstvu Fadilu Šeri i Nedžadzu Brankoviću u realizaciji projekta na kome rade; obezbijede smještaj i ishranu njih i njihovih ljudi za svo vrijeme boravka u njihovim zonama odgovornosti; na osnovu procjene potreba izvrše fizičko obezbjeđenje lokacija izvođenja radova. U cilju zaštite tajnosti zadatka u preambuli naređenja se navodi da se radi o realizaciji projekta o kojem će biti naknadno upoznati.²⁵ U istom cilju informacije o zadatku su zadržane u uskom krugu ljudi koji su započeli projekat i u Komandi 1. korpusa.²⁶

Sa ovlaštenim starješinom iz 5. bbr stručni tim je na Dobrinji sagledao mogućnosti brigade po pitanju obezbjeđenja potreba za izgradnju, i u skladu s tim brigada je preuzela dio obaveza. Najveće probleme predstavljali su obezbjeđenje radne snage i drvene građe. Dogovoreno je da se za početak angažuje ljudstvo iz sastava Civilne zaštite Dobrinje, na iskopu pristupne tranšeje do ulaznog portala u Tunel. Prva grupa radnika, koja je brojala šest ljudi starije životne dobi, stručnom timu je data na raspolaganje 29. januara 1993. godine, i to je stvarni datum početka radova na izgradnji Objekta D-B. To će, uz nešto povećan broj angažovanih ljudi, do sredine marta i ostati, uglavnom, sva podrška realizaciji projekta, tako da radovi nisu tekli planiranom dinamikom. U tih mjesec i po dana prokopana je pristupna tranšeja dužine 85 metara, koja je trebalo da služi za bezbjedan dotur materijala i prilaz ljudi ulaznom portalu Tunela, i Tunel u dužini od sedam metara. I takvi skromni rezultati ostvareni su uz brojne teškoće i nerazumijevanja koja su vjerovatno proisticala iz konspirativnosti samog projekta. Kada je zbog slabog kvaliteta ugrađenog materijala došlo do vidnih oštećenja koja su prijetila urušavanjem u početnih sedam metara Tunela, bilo je jasno da se na isti način neće moći dalje raditi i da je neophodna šira podrška, reorganizacija i kvalitetniji pristup čitavom projektu.²⁷

25 AARBiH GŠA 53 (Komanda 1. korpusa, *Realizacija projekta, naređenje*, broj 07/21-16/93., 12. 01. 1993.) Preambula naređenja nas oslobađa još jedne dileme vezane za diskusije oko izgradnje Tunela D-B, dileme u pogledu pitanja: je li postojalo naređenje ŠVK OS R BiH za izgradnju Tunela? Naime, naređenje ne sadrži takozvanu vezu, odnosno formulaciju tipa: „Na osnovu naređenja ŠVK...“, što bi u pravilu moralo sadržavati i što su sadržavala naređenja Komande 1. korpusa pisana na osnovu naređenja pretpostavljene komande u koja smo imali uvid tokom rada u Arhivu ARBiH. U naređenju ovog značaja, koje je nosilo visok stepen odgovornosti, veza sa naređenjem pretpostavljene komande, da je isto postojalo, ne bi ni u kom slučaju bila izostavljena.

26 Džambasović, Asim: „Ideja o izgradnji Tunela i naređenja o njenoj realizaciji“, *Korak* (Sarajevo), broj 16, septembar-oktobar 2009., str. 85-88.

27 *Komunikacija „D-B“*, str. 4. Navedene činjenice, koje potvrđuju dokumenti i svjedočenja učesnika, trebale bi konačno postati razlog za ćutanje onima koji tvrde da je Tunel D-B od početka predstavljao strateški zadatak najvećeg prioriteta, rađen po naređenju najvišeg vojnog i političkog rukovodstva zemlje. Zaista bi to bio jadan vojni i politički vrh, za realizaciju čijeg prioritarnog strateškog zadatka bi bila angažovana ovako mala grupa ljudi starijih godišta iz Civilne zaštite i koja bi u izgradnji objekta na raspolaganju imala tako loš materijal, zbog kojeg je prijetilo urušavanje izgrađene trase. U periodu od decembra 1992. do marta 1993. to zasigurno nije bio slučaj. Kada u martu 1993. projekat dobije stvarnu i efektivnu podršku svih nivoa rukovođenja i komandovanja, to će postati veoma vidljivo i mjerljivo po broju angažovanih ljudi, dostupnosti kvalitetnijih materijala i po dinamici izgradnje.

Do sredine marta sazele su okolnosti da do takvog odnosa konačno dođe.

U drugoj polovini januara 1993. godine neuspjehom je okončana operacija deblokade Sarajeva započeta u decembru 1992. pod nazivom KOVERTA. Pretpostavke za prikupljanje snaga i planiranje novog pokušaja deblokade vojnim putem nisu bile dobre, pogotovu zato što su odnosi sa HVO u Hercegovini i srednjoj Bosni, kao negativna posljedica razvoja mirovnih pregovora na osnovi Vens-Ovenovog plana, bili do krajnosti pogoršani i svakim novim danom iz faze incidenata prerastali u otvoreni oružani sukob. Februara i marta bila je u toku odlučna ofanziva srpskih snaga na području srednjeg Podrinja, koja je, kao i uvijek, legendirana snažnim napadima na području Sarajeva.²⁸ Ovi napadi su u drugoj polovini februara i početkom marta 1993. doveli do ozbiljnih problema u organizaciji odbrane Stupa, koji su u posljednji čas otklonjeni unošenjem u grad efikasnih protivoklopnih sredstava preko aerodromske piste.²⁹

Pitanje fizičkog povezivanja Sarajeva sa slobodnim teritorijama pod kontrolom ARBiH u takvoj situaciji nanovo se pojavilo u svjetlu svog suštinskog značaja. To će projektu izgradnje Tunela obezbjediti neophodnu podršku svih nivoa rukovođenja i komandovanja, od Komande 1. korpusa do kabineta predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. Kabinet je preko Bakira Izetbegovića kontaktirao RMK Inženjering iz Zenice u pogledu mogućnosti da ovo preduzeće organizuje operativu sarajevskog ŽGP na slobodnim teritorijama i sa njima preuzme izgradnju Tunela sa butmirske strane. Ova firma je na osnovu Separata glavnog projekta Tunela, koji joj je dat na uvid, kabinetu predsjednika 10. marta dostavila predračun radova i nacrt ugovora.³⁰ Iako do angažovanja RMK nije došlo, ubrzo je, nakon niza sastanaka i obavljenih konsultacija odgovornih ljudi, uslijedila podrška projektu koja je veoma brzo dala dobre rezultate.

Na dobrinjskoj strani je u periodu od 15. do 18. marta 1993. formirana kvalifikovana ekipa za rad u Tunelu od boraca iz sastava 1. mtbr, 2. mtbr, 1. bbr, 10. bbr, 101. mtbr i 102. mtbr.³¹ Dodatnu popunu ovih radnih brigada na poslovima iskopa, utovara i transporta materijala, sa 44 čovjeka izvršila je 5. mtbr.³² Za planirani rad u četvorbrigadnom sistemu, ovaj sastav je podijeljen i određeni su vođe smjena. Dobrinjska brigada je i dalje obezbjeđivala smještaj i ishranu ljudstva, kao i fizičko obezbjeđenje radilišta. Od 18. marta vršene su sve neophodne organizacijske pri-

28 Šadinlija, Prvi korpus, str. 30-32.

29 GŠA 43/1-6; 1-11; 1-12 (ŠVK OS RBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH – Presjek situacije za period od 07.02. do 13.02.1993. godine*, str. pov. broj: 02/1594-190); (ŠVK OS RBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH – Presjek situacije za period od 07.03. do 14.03.1993. godine*, str. pov. broj: 02/1594-278); (ŠVK OS RBiH, *Stanje i borbene aktivnosti na teritoriji RBiH – Presjek situacije za period od 14.03. do 20.03.1993. godine*, str. pov. broj: 02/1594-294).

30 Pismo direktora Investiciono-komercijalne banke DD Zenica, Tehnički izvještaj ovlaštenog predstavnika ŽGP Sarajevu i Nacrt ugovora, kopije dokumenata u posjedu autora.

31 Većina kvalifikovanih radnika, boraca iz sastava navedenih jedinica, predratni su radnici sarajevskog ŽGP-a sa bogatim iskustvom u izgradnji tunelskih objekata. Bilješka: *Rukovodno osoblje sa dobrinjske strane*, autor Mujo Dardagan. Bilješka u posjedu autora.

32 5. brdska brigada sa Dobrinje je 19. februara 1993. godine preformirana i preimenovana u 5. motorizovanu brigadu. Šadinlija, *Prvi korpus*, str. 65.

preme i prijem materijala i alata za izgradnju, tako da su radovi u Tunelu u novoj organizaciji započeli 26. marta.³³

Na butmirsku stranu je prema prvobitnom planu još u toku januara 1993. upućen inženjer Fadil Šero, koji je obavio prethodne konsultacije sa Komandom 4. mtbr i predstavnicima civilne vlasti, izvršio izviđanje lica mjesta i po povratku u grad podnio izvještaj. Prije nastavka priprema za početak radova u Butmiru, Fadil Šero je tražio i dobio dozvolu da posjeti porodicu u Splitu. Iz posjete se nije vratio i tako, praktično, dezertirao sa zadatka. To je izazvalo zastoj aktivnosti na butmirskoj strani trase koji je potrajao sve do sredine marta. Tada su, sa zadatkom otklanjanja zastoja i otpočinjanja radova na butmirskoj strani, kao odgovorna lica ispred Komande 1. korpusa u Butmir upućeni Adem Crnovršanin i Nedžad Bubica. Usaglašavanje zadatka i podrške, organizacijske i materijalne pripreme trajale su do 23. aprila, kada je započelo kopanje pristupne tranšeje. Ova pokrivena tranšeja u dužini od 87,5 metara do ulaznog portala Tunela na butmirskoj strani dovršena je 7. maja. Organizacija pripremljena za kopanje Tunela bila je, kao i na dobrinjskoj strani, zasnovana na četvorbrigadnom sistemu. Uz Crnovršanina i Bubicu, veliki doprinos u organizaciji ljudstva i izvođenju radova dao je Nazim Mahmutović, komandant Štaba Civilne zaštite Ilidža, a u tim koji je vodio izgradnju i stručni nadzor radova bili su uključeni Ramadan Šarić, Ibrahim Čenanović, Zejnil Prašović, Fadil i Izet Budnjo, Munib Helja i Ilijas Tahirbegović. Angažovano ljudstvo na radovima dala je 4. mtbr i Civilna zaštita općine Ilidža. Ljudstvo je bilo raspoređeno u četiri brigade na čelu sa vođama smjena, a u svakoj smjeni bila su angažovana po dvojica penzionisanih miljevinskih rudara koje je, kao izbjeglice smještene na području općine Ilidža, angažovala Civilna zaštita. Radovi u samom Tunelu na butmirskoj strani počeli su 15. maja 1993.³⁴

U toku izgradnje Tunela velike poteškoće činila su stalna dejstva artiljerijom i vatrom iz pješadijskog naoružanja koju su srpske snage održavale konstantnom na prostoru oko aerodromske piste. Situacija je postala još teža kada je VRS došla do obavještajnih saznanja da se izvode radovi na izgradnji Tunela. Dejstva vatrom po zoni u kojoj su izvođeni radovi ometali su graditelje, a prilikom granatiranja Dobrinje u noći 16/17. juna 1993. graditelj tunela, pripadnik 5. mtbr Medžid Arifović je poginuo,³⁵ a četverica su ranjena. Osim neprijateljske vatre, radove su prekidali i usporavali česti prekidi snabdijevanja električne energije, nafte i plina. Prekidi u radu korišteni su za prenošenje materijala iz skladišta do radilišta, odvoz materijala i izgradnju objekata zaštite za angažovano ljudstvo.³⁶

Velikim zalaganjem rukovodnih ljudi, stručnih lica i posebno neumornim radom angažovanih ljudi – stvarnih heroja njegove izgradnje, Tunel D-B je probijen 30.

33 *Komunikacija „D-B“*, str. 6. Značenja skraćenica: mtbr (motorizovana brigada), bbr (brdska brigada).

34 *Komunikacija „D-B“*, str. 7; Crnovršanin, Adem: „Projektovanje i izgradnja „DB“ – sarajevskog ratnog tunela“, u *Značaj tunela D-B za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine: zbornik radova sa okruglog stola održanog 24. juna 2009. godine u Sarajevu*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2009, str. 27-34.

35 Arifović je posthumno dobio najveće ratno priznanje „Zlatni ljiljan“. Mušibegović, Hasib i drugi, *Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije RBiH 1992-1995*, ZK VFBiH, Sarajevo, 2000., str. 42.

36 *Komunikacija „D-B“*, str. 6.

jula 1993. u 20:50 spajanjem trase iz dva pravca.³⁷ Proboj Tunela desio se u jednom od najkritičnijih trenutaka po odbranu Sarajeva i njime je praktično u prvom satu prošla prva jedinica iz grada kao pojačanje u pravcu Igmana. Prvi sati i dani rada tunela, dok je još bio samo rupa iskopana ispod piste, bez kasnije tehničke opreme, korišteni su za unos municije i minsko-eksplozivnih sredstava u grad. Svojoj svrsi objekat će služiti sve do kraja rata. Tokom vremena, Tunel je bio opremljen pumpama za vodu, rasvjetom, kolosijekom sa kolicima za prevoz robe. Kroz njega je bio položen visokonaponski kabl za snabdijevanje električnom energijom i cjevovod za transport tečnih tereta. Kroz njega su, kao kroz jedinu kapiju grada, u oba pravca gotovo kao neprekidna rijeka tekle kolone ljudi.

Ukupna izvedena dužina objekta D-B iznosila je 785,5 metara, od čega se na pojedine dionice odnosilo:

- zatvorena tranšeja sa strane Dobrinje 110 metara
- tunelski dio sa strane Dobrinje 329,3 metra
- tunelski dio sa strane Butmira 223,7 metara
- zatvorena tranšeja sa strane Butmira 122,5 metara

Sa strane Dobrinje radovi su trajali 127 dana, od čega su bila 104 aktivna radna dana, a ostalih 23 se nije radilo zbog nestanka energije ili zbog granatiranja. Prema ovome, prosječno dnevno napredovanje ostvareno u tunelu iznosilo je 3,17 metara dnevno. Sa strane Butmira radovi su trajali 77 dana, od čega je ostvaren 71 aktivan radni dan, a 6 dana je izgubljeno iz istih razloga kao i na dobrinjskoj strani. Prosječno dnevno napredovanje u Tunelu sa butmirske strane iznosilo je 3,15 metara. Ukupni prosjek brzine napredovanja na cijelom objektu, po ovom proračunu, iznosio je 6,32 metra na dan.

Količine osnovnih pozicija tokom rada na izgradnji Tunela su bile:

- iskop Tunela sa podgradom: 1438 m³
- iskop pokrivenog rova sa podgradom: 650 m³
- patošenje Tunela betonskim pločama: 317 m
- patošenje Tunela daskom: 313 m
- polaganje kolosijeka u Tunelu: 750 m
- elektro-instalacije u Tunelu 1200 m
- cjevovod za transport tečnih tereta 950 m

Za izvođenje prethodno nabrojanih radova utrošeni su sljedeći materijali:

- obla građa: 65 m³
- daska razne debljine: 123 m³
- metalni ramovi: 340 komada
- željeznički drveni pragovi: 340 komada

37 *Komunikacija „D-B“*, str. 9.

- kablovi raznih presjeka: 3200 m

Sav ugrađeni materijal transportovan je ručno od skladišta do mjesta ugradnje, na prosječnoj udaljenosti od 500 metara. Materijal iz iskopa je transportovan ručnim kolicima na prosječnu transportnu udaljenost od 200 metara. Ukupna količina ovako transportovanih materijala iznosila je približno 3.500 tona. Za cjelokupan posao od početka izgradnje do proboja Tunela utrošeno je oko 56.000 sati efektivnog rada svih učesnika na izgradnji.³⁸

Značajnu ulogu u izgradnji imao je i način geodetske kontrole smjera i nivelete pod zemljom. Zbog okolnosti gradnje, objekat se nije mogao na uobičajen način obilježiti na terenu i geodetski kontrolisati. Osnovni pravac objekta obilježen je pomoću dvije geodetske stanice koje su se nalazile u objektima izvan zone gradilišta. Spuštanje osovine u objekat izvršeno je raznim improvizacijama i nastojanjem da trasa Tunela ne bude otkrivena. Izvedena trasa zato odstupa mjestimično i 11 metara od projektovane. Podaci za spajanje trase iz dva pravca gradnje dobiveni su računskim putem. Rezultat je bio iznenađujuće dobar, jer su se na mjestu spoja trase iz pravca Dobrinje i trase iz pravca Butmira osovine objekta podudarile, što je bile potvrda stručno obavljenog posla.³⁹

U prvim satima prohodnosti Tunela D-B, u noći njegovog proboja 30. jula 1993. godine prema Igmanu su prošle prve jedinice ARBiH upućene kao pojačanje na ovaj prostor čija je odbrana, kao rezultat ofanzive srpskih snaga poznate pod nazivom LUKAVAC 93, visila o koncu. Ove snage su, između ostalih faktora, doprinijele odbrani preostalih slobodnih prostora na Igmanu i zaštiti jedine putne komunikacije kojom je Sarajevo bilo povezano sa ostatkom slobodne teritorije. U toku narednog dana u grad je kroz Tunel uneseno pet tona ratnog materijala prijeko potrebnog braniocima.⁴⁰ U ova dva sadržaja eksploatacije Tunela D-B u prvom danu njegovog funkcionisanja sažet je puni smisao njegove izgradnje i naznačeni modeli u kojima će se iskazivati njeni efekti.

Komanda 1. korpusa je od ljeta 1993. stekla mogućnost da značajne dijelove svojih snaga, do tada blokiranih u opsadi Sarajeva, izvede van grada i upotrijebi na ugroženim dijelovima svoje zone odgovornosti i van nje, i to je činila šaljući do kraja godine pojačanja iz grada na Igman, u Hercegovinu, u srednju Bosnu, u Visoko, Olovo i Vareš. Efekti novostečene prednosti koju je davala komunikacija D-B u punoj mjeri će se pokazati od proljeća 1994. godine, kada je nakon Vašingtonskog sporazuma normalizovano snabdijevanje Armije RBiH. Isturajući dijelove svih jedinica sa područja grada na spoljašnji prsten opsade i grupišući ih u okviru tri operativne grupe, 1. korpus je ostvario nadmoć i preuzeo inicijativu na sarajevskom bojištu. Snažnim udarima izvedenim od jeseni do kraja 1994. godine srpskim snagama angažovanim po dubini prstena opsade nanoseni su veliki gubici, oslobođena je zna-

38 *Komunikacija „D-B“*, str. 7-8.

39 *Komunikacija „D-B“*, str. 9.

40 Ajnadžić, Nedžad, *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012., str. 196.

čajna teritorija i dominantni zemljišni objekti. Imajući mogućnost da dovoljnim snabdijevanjem jedinica kroz komunikaciju D-B sam grad brani manjim snagama nego ranije i da istovremeno prema agresoru djeluje sa povoljnih pozicija stečenih na spoljnjem prestenu opsade, 1. korpus je bio u stanju da srpskim snagama ne dozvoli da više ikada ugroze Sarajevo na način na koji su to činile tokom prve godine rata.⁴¹

To je vjerovatno najznačajniji efekat izgradnje Tunela D-B.

Drugi važan aspekt korištenja Tunela bilo je poboljšano snabdijevanje grada, čije su efekte s vremenom, osim boraca na linijama, počeli osjećati i građani Sarajeva. Kroz Tunel je provučen električni vod koji je omogućavao stalno, za cijeli grad nedovoljno, ali u ratnim uslovima značajno snabdijevanje električnom energijom. Takođe, trasom Tunela je instaliran cjevovod za transport tečnih tereta, što je u bitnom poboljšalo snabdijevanje grada energentima. Kroz Tunel su nakon otvaranja komunikacija sa Hrvatskom u grad počele stizati i komercijalne robe.

Politički aspekt značaja Tunela D-B proizilazio je iz mogućnosti da političko i vojno rukovodstvo, od predsjednika Alije Izetbegovića, komandanta Rasima Delića, članova Vlade RBiH i drugih vojnih i političkih rukovodilaca u svakom trenutku putuju iz Sarajeva u slobodne dijelove Bosne i Hercegovine i inostranstvo, i da se u njega vraćaju. To je oživjelo rad svih državnih organa, do tada blokiranih i izolovanih u opkoljenom gradu i uvezalo sve slobodne dijelove države u zajedničkom ratnom naporu. Istovremno, izbijena je iz ruku agresora značajna poluga ucjene rukovodstva države prekidom svih isporuka gradu, kojom se ovaj tokom prve godine opsade obilato služio.⁴²

Psihološki efekat funkcionisanja Tunela bio je takođe bitan. Ovim putem u i iz Sarajeva, osim vojnika i državnika na zadatku, prolazio je i veliki broj građana u ostvarivanju različitih ličnih potreba, od pukog snabdijevanja domaćinstava, preko spajanja razdvojenih članova porodica, do liječenja i drugih važnih ličnih razloga. I mada je broj takvih prolazaka bio ograničen, s obzirom na kapacitet Tunela i njegovu prvenstveno vojnu namjenu, psihološki izuzetno značajna bila je svijest građana Sarajeva da u slučaju potrebe postoji sigurna komunikacija.

Svih prednosti izgradnje Tunela bila je svjesna i agresorska strana, pa je odmah po saznanju o njegovoj gradnji pokušavala da je omete i spriječi, a nakon izgradnje da oteža njegovo funkcionisanje. Osim artiljerijskih dejstava po Dobrinji i Butmiru, u toku izgradnje posebno velik pritisak komanda VRS vršila je na snage UN u Bosni i Hercegovini, u čijem mandatu je bila kontrola Aerodroma, da spriječe gradnju Tunela prijeteći da neće moći garantovati bezbjednost UN na Aerodromu ako se ne zauzastavi gradnja Tunela ispod piste. Oficiri UN pokušavali su istu vrstu pritiska primjeniti

41 Šadinlija, *Prvi korpus*, str. 34-42.

42 Ismet Hadžić Mutevelija, "Značaj Tunela D-B za funkcionisanje države", u *Značaj tunela D-B za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine: zbornik radova sa okruglog stola održanog 24. juna 2009. godine u Sarajevu*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2009., str. 39-52.

na političko i vojno rukovodstvo Bosne i Hercegovine.⁴³ Osim ovog pokušaja, VRS je pokušavala da kopanjem vlastitog tunela presiječe trasu komunikacije D-B i da je tim putem potopi i onemogući njeno korištenje.⁴⁴ Kako nijedan od iskušanih načina nije dao rezultate, srpske snage su se vratile svojoj omiljenoj metodi, granatiranju zona na kojima su pretpostavljali da se nalaze ulazi u Tunel, što je, nažalost, do kraja rata imalo za rezultat gubitke života i ranjavanja ljudi.

Efekti i značaj izgradnje Tunela D-B daju se sagledati i nekim brojčanim pokazateljima.

U periodu od 1. avgusta 1993. do 31. decembra 1995. kroz Tunel su evidentirana (upisana imenom i prezimenom u evidencije prolaska) 400.812 lica, a smatra se prema procjeni dinamike prolaska da je u istom periodu kroz Tunel prošlo i oko 720.000 lica koja nisu evidentirana.

Organizovanim unosom registrovan je ulazak u Sarajevo komunikacijom D-B 3.054.837 kg hrane. Procjena neevidentiranih količina je oko 2.500.000 kg. Unos hrane vršen je i u ličnom prtljagu prilikom individualnih prolazaka, pa se procjenjuje da je na ovaj način kroz Tunel u Sarajevo uneseno još oko 13.500.000 kg hrane.

Kroz Tunel D-B je prema evidencijama u grad uneseno 8.852.068 kg komercijalnih roba.

Ostalih materijalnih sredstava potrebnih gradu uneseno je u količini od 4.516.459 kg.

Za potrebne vojske u grad je uneseno 36.705 kg sanitetskog materijala, 549.326 kg vojne opreme, te 3.930.428 kg raznih materijalno-tehničkih sredstava. Cjevovodom kroz Tunel D-B u grad je dopremljeno 4.500.000 litara raznih pogonskih goriva. Električnim vodom kroz tunel u grad je isporučeno 80.000.000 kWh električne energije.⁴⁵

43 Kamenica, Edina: „Rupa koja je spasila grad“, **Oslobođenje** (Sarajevo), 30. 12.1995. – 2. 1.1996, str. 7; Delić, Rasim, „Jedno od čuda bosanskog otpora“, u *Značaj tunela D-B za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine: zbornik radova sa okruglog stola održanog 24. juna 2009. godine u Sarajevu*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2009., str. 53-57.

44 **ICTY – online baza sudskih dokumenata**: Bilježnica Ratka Mladića, Sastanak sa Predsednicima SO iz Sarajeva i komandantima jedinica SRK, 14.01.1994. <http://icr.icty.org>

45 Svi brojčani pokazatelji navedeni prema citiranoj knjizi Nedžada Ajnadžića, str. 197-198.

General Ekrem DURİĆ

GODIŠNJICE: Bitka na Neretvi

VELIČANSTVENA POBJEDA

Četvrta neprijateljska ofanziva i njena završna i najteža etapa – Bitka na Neretvi su najsudbonosnije operacije koje je vodila Narodnooslobodilačka vojska, a Bitka za ranjenike najhumanija u Drugom svjetskom ratu. U bici na Neretvi rješavala se sudbina Narodnooslobodilačke borbe. Tu su udruženi okupatori, Nijemci i Italijani, uz pomoć ustaša i četnika, započeli svoju do tada najveću ofanzivu protiv NOV-a. U toj bici četničkim snagama su nanosili takvi gubici da se nisu mogli potpuno oporaviti ni do kraja rata. Veličanstvenom pobjedom na Neretvi, a kasnije u bici na Sutjesci, stvoreni su uslovi za donošenje odluka na Drugom zasjedanju AVNOJ-a i Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a o obnavljanju države Bosne i Hercegovine poslije punih 480 godina. U bici na Neretvi učestvovali su sinovi svih naroda Jugoslavije.

OPERACIJE PROTIV NOV-A

Četvrta neprijateljska ofanziva predstavlja operacije njemačkih, italijanskih i kvislinških snaga u periodu januar – april 1943. godine radi uništenja jedinica NOV i POJ, najprije u Titovoj državi (što je njemački naziv za slobodnu teritoriju zapadne Bosne i Hercegovine poslije Prvog zasjedanja AVNOJ-a), a zatim i u ostalim dijelovima tzv. NDH.

Krajem 1942. u zapadnim dijelovima Jugoslavije Narodno-oslobodilački pokret (NOP) je uzeo široke razmjere, obuhvatajući i one dijelove teritorije koje su poslije Prvog svjetskog rata bile pod stranom dominacijom (Istra, Slovenačko primorje, Koruška). Pored niza većih i manjih slobodnih teritorija u čitavoj zemlji na području zapadne Bosne i Hrvatske, između Kupe i Neretve, te Save i Jadranskog mora, stvorena je prostrana slobodna teritorija koja se od rijeke Bosne i Neretve protezala prema Senju i Zagrebu, veličine 50.000 km kvadratnih. S obzirom na to da su u to vrijeme,

zbog sasvim nepovoljnog razvoja situacije u Africi i na istočnom frontu, sile osovine bile prisiljene da brane ono što su imale (evropsku tvrđavu), uloga i mjesto jugoslavenskog ratišta još više je porasla. Nijemci su računali da će saveznici, pošto ovladaju sjevernom Afrikom, izvršiti invaziju na Balkan, gdje su već postojale respektabilne snage na koje su se angloameričke snage mogle osloniti. Zbog toga je Njemačka odlučila da preduzme velike zimske operacije protiv glavnih snaga NOV-a u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, da bi s izgledom na uspjeh mogla dočekati savezničku invaziju na Balkan, kao i konsolidovati tzv. NDH, svog vjernog saveznika.

U Hitlerovom glavnom stanu 18. do 19. 12. 1942. godine održan je sastanak sa načelnicima GŠ i ministri- ma spoljnih poslova Njemačke i Ita- lije, na kojem je postignut sporazum za izvođenje zimskih operacija protiv NOV i utvrđeni planovi Weiss 1 i We- iss 2. Za izvođenje etape Weiss 1 Ni- jemci su angažovali četiri i po divizije, ojačane ustaškim i domobranskim jedinicama ukupne jačine 50.000 do 60.000 vojnika. S italijanske strane angažovane su tri divizije, ojačane

ustaško-domobranskim i četničkim snagama. Draža Mihailović je izdao posebno naređenje četnicima na području NDH o načinu sadejstvovanja sa Nijemcima i Ita- lijanima, ustašama i domobranima. Njemačke i italijanske snage bile su podržane snažnom artiljerijom, tenkovima i 12 eskadrila avijacije. Ukupna jačina snaga izno- sila je oko 90.000 do 100.000 vojnika. Operacije njemačkih, italijanskih i kvislinških snaga na slobodnu teritoriju počele su 20. januara 1943.

Okupatorskim i kvislinškim tru- pama izdato je naređenje za najbrut- talniji postupak prema stanovništvu. Saopšteno je da niko ne može biti pozvan na odgovornost zbog preo- štrog postupka prema narodu. Na- ređeno je, takođe, da se unište sve namirnice, ukoliko se ne mogu eva- kuisati, i da se otjeraju u logore svi muškarci stariji od 15 godina. Nijem- ci su u tu svrhu predvidjeli logore za 60.000, a Italijani za 30.000 ljudi.

Zamisao i plan dejstva Vrhovnog štaba NOB bili su sljedeći: mada je ideja o pre- nošenju težišta dejstava u istočne dijelove zemlje u Vrhovnom štabu postojala i ra- nije, VŠ donosi Odluku da sa Glavnom operativnom grupom, 1, 2. i 3, a kasnije i 7. i 9. divizijom, pređe u protivofanzivu prema Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji. Razvijanjem

Partizanske jedinice prelaze preko porušenog mosta u Jablanici, mart 1943.*

operacije u tom pravcu trebalo je, prije svega, kompromitovati zamisao okupatora i kvislinga u planiranoj ofanzivi i stvoriti nove slobodne teritorije u tim oblastima radi jačanja narodno-oslobodilačkog pokreta.

Pošto se neprijatelj nije pridržavao međunarodnih konvencija u odnosu na zarobljene, ranjene i bolesne partizane, već ih je ubijao, to je u NOR-u briga za bezbjednost ranjenih i bolesnih boraca bila posebna obaveza. Imajući u vidu da se na teritori-

ji Bosanske krajine zateklo nekoliko hiljada ranjenih i bolesnih boraca, Vrhovni štab je preduzeo mjere da se oni sklone na sigurnije rejone (Lika, Dalmacija).

BESPOŠTEDNA BORBA

Kako za ovo nije bilo vremena, s obzirom na zimu i tempo neprijateljskog nadiranja na slobodnu teritoriju, Vrhovni štab je odlučio da centralna bolnica slijedi put Glavne operativne grupe. Od tada, svi planovi i dejstvo Glavne operativne grupe odvijace se u znaku borbe za spašavanje bolnice.

Da bi se protivofanziva Glavne operativne grupe izvela u što povoljnijim uslovima i olakšala situacija Prvom bosanskom i Prvom hrvatskom korpusu, Vrhovni štab je naredio svim jedinicama NOV u cijeloj zemlji da vrše napade na neprijateljske garnizone i komunikacije, te na taj način za sebe vežu što jače snage neprijatelja.

Za vrijeme operacija neprijatelja, pokretni zbijeg od oko 60.000 civila, povlačio se sa jedinicama NOV ka preostalom dijelu slobodne teritorije. Jedan broj je stupio u redove NOV-a, a drugi se povlačio sa Glavnom operativnom grupom. Hiljade muškaraca, žena i djece bili su izloženi dejstvu neprijatelja, a znatan broj je ubijen i stradao od zime, gladi i raznih bolesti ili odveden u logore.

Porušeni most u Jablanici, mart 1943.*

Bitka na Neretvi odvijala se od 9. 2. do 31. 3., bolje rečeno do 20. aprila, do izbivanja naših jedinica na liniju Kalinovik – Nevesinje, tj. liniju dubljeg mostobrana.

Glavna operativna grupa je za deset dana oslobodila Prozor i deset drugih mjesta, osim Konjica, i ovladala komunikacijama u dolini Neretve od Drežnice do Ivan-sedla i zaplijenila 6.000 pušaka, hiljadu komada automatskog oružja, 100 topova, 13 tenkova i 65 kamiona. To je znatno povećalo njenu borbenu snagu. Zbog zakašnjenja centralne bolnice, Glavna operativna grupa nije mogla produžiti nastupanje preko Neretve i dalje prema Drini.

U međuvremenu je na Neretvu, iz Sandžaka, Crne Gore i istočne Hercegovine, prispjela grupacija četnika u jačini od 20.000 vojnika. Time je obruč oko Glavne operativne grupe bio zatvoren i sa istoka. Spašavanje ranjenika postao je glavni problem. Tog dana počela je najhumanija bitka rata.

Zbog pritiska svježih neprijateljskih snaga prema Neretvi, Glavna operativna grupa je orijentisala raspoložive jedinice za zatvaranje pravaca koji od Sarajeva, Mostara i Bugojna vode ka Konjicu i Prozoru, osim 3. divizije koja je dobila zadatak da zauzme Konjic i tako obezbijedi najkraći i najpogodniji pravac za prelaz preko Neretve, posebno ešalona ranjenika i bolesnika.

Poslije ogorčenih borbi, njemačke snage su uspjele da načine prodor prema Prozoru i istovremeno da se probiju iz Sarajeva do Konjica i spoje sa italijanskim, ustaškim i četničkim snagama. Napad 3. divizije na Konjic nije uspio uslijed pojačanja koje je dobio ovaj garnizon.

Položaj Glavne operativne grupe sa ranjenicima postao je vanredno težak. Ona se tada nalazila u okruženju na malom prostoru, slabo komunikativnom i sa sasvim ograničenim izborom pravaca za proboj, tim prije što je bila opterećena ranjenicima koji su sputavali slobodu akcije i što je imala pred sobom veliku prepreku - nabujalu Neretvu.

Vrhovni štab je 28. februara u Gračanici kod Prozora održao sastanak na kojem je donijeta odluka da se razbije najopasnija grupacija neprijatelja kod Gornjeg Vakufa. Za izvršenje tog zadatka angažovano je devet brigada, što je do tada bila najveća koncentracija NOV na jednom zadatku.

Protivudar naših snaga počeo je 3. na 4. mart. Bila je to bespoštedna borba prsa u prsa. Neprijatelj je imao namjeru da zarobi centralnu bolnicu i pobije sve ranjene i bolesne i tako slomi otpor i moral naših jedinica. U toj bici neprijatelj je poražen i poslije pretrpljenih gubitaka bio prisiljen na povlačenje.

Pošto je Druga dalmatinska brigada 5. marta odbacila četnike iz Jablanice, forsiranje Neretve je počelo 6. na 7. mart. Do 8. marta prebačene su i ostale snage divizije i mostobran je definitivno učvršćen. Već 8. na 9. mart počelo je prebacivanje ranjenika. Zbog slabe propusne moći podignutog mosta i neprekidnog dejstva neprijateljske avijacije i artiljerije, prebacivanje se odvijalo sporo, sa znatnim gubicima ranjenika i jedinica Glavne operativne grupe.

Pošto je prethodno uništila sva zarobljena motorna vozila, tenkove i tešku artiljeriju, Glavna operativna grupa poslije izvršenog forsiranja Neretve kretala se dugim kolonama po dugim strmim planinskim stazama planine Prenj, kroz snježne mećave i velike nanose snijega, izložena neprekidnim napadima neprijateljske artiljerije. Broj mrtvih, ranjenih i bolesnih se stalno povećavao. Epidemija tifusa zahvatila je jedinice angažovane za nošenje ranjenika. Harala je i glad, jer na terenu, kojim se kretala Glavna operativna grupa, skoro nije bilo živežnih namirnica.

JEDINSTVENA U SVIJETU

Kao najvažniji zadatak postavio se što brže izlaženje iz tjesnaca u rejonu Glavatičeva, odakle je Glavna operativna grupa mogla da djeluje u više pravaca. To je znao i neprijatelj, pa je italijanska komanda, angažujući četničke snage, organizovala odbranu s ciljem sprečavanja prodora Glavne operativne grupe prema Nevesinju i Kalinoviku. Naoružani italijanskim naoružanjem, četnici su posjeli odbrambene položaje ispred Kalinovika i Nevesinja s ciljem uništenja Glavne operativne grupe i sprečavanja njenog prodora prema Drini. Draža Mihailović se nalazio u Kalinoviku. Naredio je formiranje prijekih sudova da bi spriječio osipanje svoje vojske.

Pobjedama kod Glavatičeva, Nevesinja i Kalinovika nad italijanskim i četničkim snagama, završila se Bitka na Neretvi, Bitka za ranjenike, koja je vođena pod vanredno teškim okolnostima. Ta bitka je dobijena zahvaljujući izuzetnoj hrabrosti naših boraca i genijalnim odlukama vrhovnog komandanta Tita. Bitka za ranjenike bila je jedinstvena u svijetu. Ta bitka na život i smrt je ulijevala snažno uvjerenje kod boraca. Svi su znali da ih nećemo ostaviti na milost i nemilost neprijatelju, nego ćemo ih spašavati po svaku cijenu i da ćemo na kraju pobijediti.

GENIJALNI TITO

Titove odluke o angažovanju glavnih snaga u potpuno suprotnom pravcu od planiranog prelaza preko Neretve i rušenje mostova na rijeci, bile su genijalne. Time je neprijateljska komanda bila potpuno dezorijentisana u pogledu daljeg dejstva naših snaga. Njemačka i italijanska komanda su ocijenile da je Glavna operativna grupa odustala od forsiranja Neretve i da ima namjeru da se probije prema Prozoru i Bugojnu.

Oslobođenje, 24. 2. 2013.

* - Fotografije preuzete sa
www.muzej-jablanica.com

Otvaranje muzeja u Jablanici, 12.11.1978. godine *

GDJE SMO U BORBI PROTIV FAŠIZMA

FAŠIZAM

Fašizam predstavlja ekstremni oblik ispoljavanja nacionalizma i šovinizma. To je ideologija opsjednuta mržnjom zasnovanoj na nacionalnoj, vjerskoj i rasnoj osnovi. Karakteriše ga isticanje jednog vođe, jedne nacije iznad svega i slijepa poslušnost mase.

Pred Drugi svjetski rat, a posebno u toku rata, Sile osovine - Njemačke, Italije, Japana i njihovi sateliti pokazali su pravo lice fašizma. U Jugoslaviji, u Bosni i Hercegovini, fašistima iz Njemačke i Italije pridružili su se pokreti - ustaški i četnički, čuveni po fašističkoj ideologiji i zločinima.

Neofašistička ideologija i djelatnost u savremenom svijetu odvija se pod okriljem demokratije. Žrtve neofašizma su male zemlje i narodi. Bosna i Hercegovina i njeni narodi u proteklom ratu očit su primjer žrtve fašizma.

U agresiji na Bosnu i Hercegovinu tokom 1992.–1995. oba agresora su prema građanima BiH, posebno Bošnjacima, djelovala sa pozicija fašizma. U osnovi su postupali kao i njihovi prethodnici, četnici i ustaše. Ubijali su, zarobljavali, mučili i protjerali sve one koji nisu pripadali njihovoj naciji. Pljačkali su i palili njihovu imovinu, uništavali vjerske i kulturne objekte; cilj im je bio očistiti „svoj prostor“ od drugih i ostaviti ga „čistim“ za svoju naciju.

Pripadnici VRS su bili ponosni kad bi ih nazivali četnicima, a bojovnici HVO kad bi im neko spomenuo da su ustaše. U Prijedoru su četnici Bošnjake i Hrvate natjerali da nose bijele trake, kao što su nacisti u Njemačkoj primoravali Jevreje. U Bugojnu su se pripadnici HVO slikali ispod fašističke zastave i sa kukastim krstovima.

Međunarodna zajednica je mogla spriječiti rat u Bosni i Hercegovini. Mogla je i zaustaviti rat kad je htjela, mogla obezbijediti pravedan mir. Mogla je, ali nije htjela.

Bugojno: Fašistički pozdrav grupe pripadnika HVO

Umjesto toga data je mogućnost agresorima - fašistima da nesmetano napadaju Bosnu i Hercegovinu, da ubijaju, ranjavaju i raseljavaju bosanski narod, da razaraju i uništavaju materijalna dobra, privredne, vjerske, kulturne objekte, infrastrukturu, jednom rječju - da počine zločin nad bosanskim stanovništvom, posebno Bošnjacima, pa i genocid. Ovakvo ponašanje međunarodne zajednice ne čudi, jer su neke njene članice željele da nestane države Bosne i Hercegovine, kao i bošnjačkog naroda.

Tamo gdje nam pomoć nije bila prijeko potrebna nudili su je. Donosili rezolucije koje se nisu poštovala, a ništa nisu preduzimali protiv onih koji su ih kršili. Odredili su neadekvatnu misiju snagama UNPROFOR-a. Dali im zadatak da čuvaju mir dok rat traje i tako sve tri i po godine. U mirovnim pregovorima su uvijek bili na strani jačeg i tako umjesto da kažnjavaju oni nagrađuju agresore.

Neopravdano je nagrađen agresor, a žrtva oštećena. Agresori i žrtve su izjednačeni.

Djelovanje sa pozicije fašizma, odnosno neofašizma u Bosni i Hercegovini, prisutno je i danas. To se čini u ime demokratije na osnovama etnokratije, a na uštrb bosanskohercegovačkog duha, jedinstva i tradicije.

Ciljevi i oblici neofašističkog djelovanja u BiH su: potisnuti, a ako je moguće, uništiti bosanskohercegovačku ideju, podijeliti Bosnu i Hercegovinu, proglasiti BiH vještačkom tvorevinom, permanentno slabiti institucije BiH do njenog nestanka, jačati fašističke organizacije i formirati nove, prikrivati, pravdati i nepriznavati zločine i genocid, pokušavati da se zločin, kad je to god potrebno, podmetne žrtvi; tvrditi da smo sami gađali svoje civile na Markalama ili da smo uništili Vijećnicu (jer je to najveći zločin sa pozicija fašizma), izjednačavati zločinca i žrtvu; rušiti spomen-obilježja, nacistički, šovinistički, rasistički djelovati u sklopu raznih sportskih, kulturnih i drugih manifestacija...

U Prijedoru su 1992. godine vlasti SDS-a primorali Bošnjake i Hrvate da nose bijele trake oko ruku. Dvadeset godina kasnije, u znak osude tog genocidnog i fašističkog čina, u mnogim gradovima BiH i svijeta građani su na svoje ruke stavljali bijele trake. Tako su uradili i ovih četvero mladih iz Sarajeva. (Snimio: Didije TORSHE)

Zabrinjava da se djelovanje sa pozicija fašizma ne sankcioniše bilo da se radi o istupima pojedinaca, grupa ili organizacija.

ANTIFAŠIZAM

Antifašizam je organizovano djelovanje i borba protiv fašizma. Nastao je u Drugom svjetskom ratu.

Principi djelovanja sa pozicije antifašizma ugrađeni su u Povelju i principe Ujedinjenih nacija u kojima se ističe: suverena jednakost pojedinaca i zajednica naroda i država, ispunjavanje obaveza iz Povelje UN, rješavanje sporova mirnim putem, uzdržavanje od prijetnje i upotrebe sile.

Međutim, principi i Povelja OUN se od usvajanja ne poštuju. U Vijeću sigurnosti (bezbjednosti) UN stalne članica imaju pravo veta, a SAD i NATO, sa jedne, i SSSR i VU, sa druge strane, sami sebi su dali pravo da postupaju bez odluka UN i SB. I dalje su u prvom planu sila i moć, pravo jačeg, neprincipijelne podrške i veta (npr. podrška Izraelu od strane SAD itd).

Zahvaljujući istorijskoj ulozi u prošlosti, posebno obnovi državnosti 1943. godine i otporu antifašističkih patriotskih snaga, Bosna i Hercegovina je opstala i danas opstaje.

Da bi Bosna i Hercegovina, u uslovima u kojima se trenutno nalazi, opstala i ojačala neophodno je da moćnici međunarodne zajednice prekinu eksperimentisati sa Bosnom i Hercegovinom i da razmrse ono što su zamrsili Dejtonskim mirovnim sporazumom, a da se ostvari jedinstvo probosanskih, patriotskih i antifašističkih snaga u svim segmentima društva: institucijama, politici, nauci, obrazovanju, nevladinim organizacijama i udruženjima, civilnom sektoru.

Antifašistički pokret – front, kako u svijetu tako i kod nas, nedovoljno je povezan, nedovoljno odlučan, nema snažne i jedinstvene fronte. Danas politički sistemi, institucije vlasti, nedovoljno preferiraju antifašizam.

Kod nas u Bosni i Hercegovini preovladava etno-politički koncept vlasti. Prisutni su dupli aršini: ono što je meni dozvoljeno, drugima nije. Preovladavaju pojedinačni i grupni interesi. Briga za zajedničko, posebno državno, minimalna je ili nikakva - od onih kojima je cilj nestanak Bosne i Hercegovine.

Antifašističke organizacije, savezi i udruženja, uglavnom se bave prošlošću, a manje sadašnjošću i budućnošću.

Antifašističko djelovanje treba usmjeriti na podmlađivanje i omasovljenje kadrova, pružanje podrške svima koji djeluju protiv fašizma, boriti se protiv ekstremizma, neomilitarizma, totalitarizma, neokolonijalizma i hegemonizma. Takođe je neophodno identifikovanje pojava, oblika i nosilaca fašističkih ideja, programa i djelovanja, prozivanje i imenovanje nosilaca fašizma bilo da se radi o pojedincu, organizaciji, društvu u cjelini, državi; sankcionisati nosioce fašizma ili zahtijevati njihovo sankcionisanje.

Nosioci borbe protiv fašizma danas i u budućnosti u BiH trebalo bi da budu institucije sistema, političke, vladine i nevladine organizacije, vjerske zajednice, obrazovne i naučne institucije, udruženja i civilno društvo u cjelini. Posebno mjesto u borbi protiv fašizma imaju, odnosno treba da imaju, Savez antifašista - boraca NOR-a, Savez udruženja *Josip Broz Tito*, udruženja i organizacije proistekle iz prethodnog rata (1992.-1995.).

Polje djelovanja sa pozicija antifašizma: afirmacija i valorizacija antifašističke borbe iz NOR-a i rata 1992.-1995. za Bosnu i Hercegovinu, afirmacija ostalih vrijednosti Bosne i Hercegovine, afirmacija nacionalne ravnopravnosti i ravnopravnosti građana...

BORAČKA UDRUŽENJA I ANTIFAŠIZAM

Borci Armije Bosne i Hercegovine odbranili su BiH i njene građane od agresora, spriječili su podjelu i nestanak države i bošnjačkog naroda. Dogovor o podjeli i nestanku Bosne i Hercegovine između Miloševića i Tuđmana u martu 1991. godine, dok još egzistira SFRJ, i Karadžića i Bobana u februaru 1992. godine, dok je još Bosna i Hercegovina u sastavu krnje Jugoslavije, kao i dogovor o ubijanju i protjerivanju Bošnjaka i ostavljanje zanemarivog broja na tlu BiH, odnosno osnivanje novih tvorevina u Bosni i Hercegovini - Republike Srpske i Republike Herceg-Bosne, odvijali su se na osnovama fašističke ideologije. U te dogovore i razgovore nisu bili uključeni zvanični predstavnici vlasti u Bosni i Hercegovini.

Odbranivši Bosnu i Hercegovinu i njene građane i narode borci ARBiH su dali nemjerljiv doprinos u borbi protiv fašizma.

Još u toku rata, a posebno poslije njegovog okončanja, formiran je veliki broj boračkih udruženja i organizacija. Kuriozitet je da manji broj tih udruženja danas aktivno djeluje protiv fašizma. A na tom planu posebno se očekivalo angažovanje udruženja Patriotske lige, organizatora otpora, Jedinstvene organizacije boraca... Ali, oni su zakazali na tom polju. Djelovali su i djeluju vrlo malo ili nikako, kao da to i nije njihova obaveza.

Međutim, neka boračka udruženja dala su značajan doprinos borbi protiv fašizma, a nesumnjivo će davati i ubuduće. Kontinuirano obilježavaju značajne događaje i ličnosti iz minulog rata, podižu spomen-obilježja stradalim, poginulim i umrlim braniocima i žrtvama agresije - FAŠIZMA, održavaju naučne skupove, okrugle stolove i predavanja o proteklom ratu, štampaju brošure i zbornike. Ova udruženja su pružala i pružaju pomoć Haškom tribunalu u dokazivanju istine o agresiji na Bosnu i Hercegovinu (izrada ekspertiza, analiza, svjedočenja).

Ove aktivnosti se provode u cilju sprečavanja zaborava onoga što se desilo Bosni i Hercegovini, njenim građanima i narodima od strane agresora i njihovih pomagača.

U Drugom svjetskom ratu su se desili strahoviti zločini nad narodima i građanima Jugoslavije. Malo je obilježja koja o tome svjedoče. Primjera radi, u Podrinju, na prostoru Višegrada, Goražda, Foče, Rudog i Čajniča, četnici Draže Mihailovića poklali su i ubili preko 12000 Muslimana, a do danas nema niti jednog obilježja na mjestima stradanja tih ljudi: ušće Čehotine u Drinu, mostovi u Goraždu, Višegradu itd.

Zato su za svaku pohvalu podizanja spomen-obilježja za nevine žrtve u proteklom ratu, kao što su Spomen-obilježje u Potočarima, Spomenik ubijenoj djeci Sarajeva, spomen-obilježja ubijenim u logorima i na drugim mjestima.

Na polju antifašističkog djelovanja posebno mjesto i ulogu ima Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu. U Program i Statut udruženja ugrađeni su stavovi borbe protiv fašizma. U toku desetogodišnjeg postojanja Udruženje je organizovalo dvadeset okruglih stolova i objavilo zbornike radova koji su na njima prezentovani. Teme su uvijek bile – odbrana Bosne i Hercegovine od agresije i zaštiti tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu 1992. – 1995. Organizovalo je desetak časova historije za učenike srednjih i osnovnih škola sa ciljem da se mladima prenese bar dio istine o borbi za Bosnu i Hercegovinu. Objavljeno je dvadesetak knjiga sa tematikom iz proteklog rata.

Udruženje u kontinuitetu izdaje časopis KORAK po kome je i prepoznatljivo. Evo, izlazi jubilarni 30. broj ovog časopisa. U proteklih deset godina u KORAKU su dominirale antifašističke teme, odnosno teme iz našeg odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.–1995. Objavljeno je i dosta tekstova o Narodno-oslobodilačkom ratu 1941.–1945. godine. I u ovom, jubilarnom broju je najviše tekstova s antifašističkim porukama i koji afirmišu tekovine borbe za Bosnu i Hercegovinu.

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu aktivno saraduje sa ostalim udruženjima, organizacijama i institucijama, a posebno se Institutom za istraživanje ratnih zločina, Bošnjačkim institutom i Fondacijom za izgradnju, održavanje i čuvanje spomen obilježja.

Udruženje je imalo i ima podršku Federalnog ministarstva za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, Kantonalnog ministarstva za boračka pitanja i još nekih donatora.

Dr. Husnija KAMBEROVIĆ

DŽEMAL BIJEDIĆ I RAVNOPRAVNOST BOSNE I HERCEGOVINE U JUGOSLAVENSKOJ FEDERACIJI

(Izvodi iz knjige Džemal Bijedić: Politička biografija, Muzej Hercegovine, Mostar, 2012.)

Osim borbe za čvršću integraciju različitih regija u okviru Bosne i Hercegovine, ne samo političku nego i ekonomsku, koja je podrazumijevala i jačanje razvoja privredno nedovoljno razvijenih regija, te kulturnu integraciju, politička aktivnost Džemala Bijedića bila je usmjerena u pravcu afirmacije ravnopravnog statusa Bosne i Hercegovine u jugoslavenskoj federaciji, te borbi za afirmaciju jugoslavenske državne zajednice u međunarodnim okvirima. On je pripadao generaciji političkih lidera koji su 1960-ih i 1970-ih go-

dina smatrali kako afirmacija Bosne i Hercegovine, kao i afirmacija drugih jugoslavenskih republika, nije usmjerena protiv postojanja i funkcioniranja jugoslavenske federacije, nego je afirmacija ravnopravnosti republika najbolji način za afirmaciju jugoslavenske federacije u cjelini...

Bijedićeva aktivnost prilikom donošenja ustavnih promjena krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godina bila je... u funkciji stjecanja ravnopravnog statusa Bosne i Hercegovine u okviru jugoslavenske federacije. Tokom 1960-ih godina, Bijedić je, najprije kao predsjednik Republičkog vijeća Skupštine SR Bosne i Hercegovine, a potom i kao predsjednik Skupštine, aktivno sudjelovao u donošenju amandmana na republički Ustav i potom izmjena saveznog Ustava. Zapravo, on je kao predsjednik Skupštine predsjedavao Komisijom koja se bavila izmjenama republičkoga Ustava, a bio je i član savezne Komisije kojom je predsjedavao Edvard Kardelj.

Bijedić je kao predsjednik Republičkog vijeća Skupštine SR Bosne i Hercegovine tokom 1967.

posebno aktivno sudjelovao u donošenju amandmana na republički Ustav. Prema tim amandmanima, po Bijedićevoj ocjeni izrečenoj u diskusiji na zasjedanju konferencije SSRN Bosne i Hercegovine u aprilu 1967, „uloga republike kao državne socijalističke demokratske zajednice naroda još više dolazi do izražaja“.

Na sjednici Komisije o izmjenama republičkog Ustava 30. septembra 1968. Bijedić je isticao da su zaključili da je potrebno ići na izmjenu pojedinih odredbi saveznog Ustava iz dva razloga: „prvo, Ustavni amandmani koji su usvojeni prošle (1967., H.K.) godine nisu do kraja precizirali status i nadležnost Vijeća naroda... Ono nije dobilo status ravnopravnog doma. Drugo, ni odnosi između federacije i republike nisu dovoljno precizirani“, jer je federacija za sebe zadržala velike kompetencije, posebno u zakonodavnoj oblasti, što dovodi do smetnji u funkcioniranju Vijeća naroda. Potrebno je, naglašavao je Bijedić, odnose federacije i republike „tako postaviti da uloga republike dođe jače do izražaja. Republike treba da dobiju daleko veća prava i kompetencije, a samim tim da preuzmu na sebe i veću odgovornost.“ Sve je

Josip Broz Tito i Džemal Bijedić

to bilo na tragu jačanje republičke suverenosti i raščišćavanju odnosa između federacije i republika.

Bijedić je ovo ustavno jačanje republika doživljavao kao nešto veoma značajno i pozitivno. Na jednom sastanku delegacija iz Srbije i Bosne i Hercegovine... Bijedić je isticao činjenicu da nakon ustavnih amandmana republička rukovodstva ne saraduju više samo preko organa federacije, nego i preko drugih formi, prevashodno kroz međusobne kontakte. Ipak, naglašavao je da ima i dalje različitih tendencija i političkih struja u Jugoslaviji koji u većem centralizmu vide spas za Jugoslaviju, ali i struja koje u daljem razvlašćivanju federacije vide spas svog posebnog nacionalnog, odnosno republičkog interesa. Bijedić je govorio o potrebi razvijanja saradnje Srbije i Bosne i Hercegovine, te u tom kontekstu postavio i pitanje nacionalnog statusa Muslimana, koje je, po Bijedićevom mišljenju, bilo jako važno za međurepubličku saradnju. Naglašavao je kako još ponegdje ima tvrdnji kako su Muslimani vjerska skupina koja u nacionalnom smislu pripada srpskoj ili hrvatskoj naciji. Problem s ovom tezom je u tome što treba opravdati navodnu pripadnost Bosne i Hercegovine Srbima ili Hrvatima. To je, prema Bijedićevom mišljenju, apsolutno neprihvatljivo i na razbijanju tih teza trebali bi raditi intelektualci iz obje republike.

Dalje je naglašavao kako se ustavnim amandmanima jača državnost Bosne i Hercegovine, a „nama je u Bosni i Hercegovini posebno stalo da jačamo bosanskohercegovačku državnost... Bilo je u nekim krugovima u zadnje vrijeme diskusija: kako to da mi danas jačamo republičku državnost, a za čitavo vrijeme poslije rata koncepcija nam je bila obrnuta, išlo se otprilike, po tim gledištima, na suzbijanje moći Republike i njene državnosti. Mislim da u ovome što smo mi ugradili u amandmane nema nikakve kontroverze. Mislim da nisu u pravu oni koji postavljaju ovakvo pitanje jer smo mi naš federalizam gradili u prvom redu na faktu mnogonacionalnosti naše šire zajednice, a upravo su republike bile okviri koji su taj fakt uobličavali.“ Bijedić je to promatrao u marksističkom duhu, tvrdeći kako je „jačanje republičke državnosti za nas avnojski princip i on ne znači jačanje etatizma nego naprotiv znači jačanje demokratije u Jugoslaviji, a time jačanje i njene unutrašnje kohezije, jer upravo kroz republičke okvire, afirmišući svoje nacionalne vrijednosti, i svoj sistem odnosa, naši narodi i narodnosti mogu na najbolji način da međusobno saraduju i jačaju jugoslavenski federalizam. A to što jačamo republičku državnost, pod tim pojmom mi ne podrazumijevamo jačanje nekakve republičke vrhuške ili birokratije u širem smislu nego konstituisanje republike kao države na demokratskim osnovama i kroz jačanje samoupravljanja kao jedinstvenog osnova na kome se gradi naš federalizam uopšte.“ Bijedić je dalje naglašavao da gledanjem na republiku kao državu „mi mislimo na onu tekovinu za koju se borimo od revolucije, da je to država zato što u njoj pobjeđuju demokratski i samoupravni elementi, što je to želja njenih naroda i narodnosti i što oni u svojoj republici vide državu kroz koju najbolje mogu da stvaraju i afirmišu svoje vrijednosti.“

Svoje zalaganje za ravnopravnost Bosne i Hercegovine u jugoslavenskoj federaciji Bijedić je pokazao vrlo jasno u nizu razgovora što su ih delegacije iz Bosne i Hercegovine vodile sa Josipom Brozom Titom. Tako je, na primjer, o tome bilo riječi za vrijeme razgovora u Bugojnu, 16. aprila 1970. godine. U bosanskohercegovačkoj delegaciji su

bili Branko Mikulić, Braco Kosovac, Džemal Bijedić, Rato Dugonjić i Stanko Tomić, koji su se Titu žalili na privredni status Bosne i Hercegovine u okviru Jugoslavije i na neravnopravan tretman njenih privrednih proizvoda na jugoslavenskom tržištu. Bosansko-hercegovačko vodstvo je inzistiralo na kompenzaciji cijena bosanskohercegovačkog čelika, električne energije, teške industrije i slično. Džemal Bijedić je na ovom sastanku govorio da se zbog bosanskohercegovačkog zalaganja za ravnopravan status u privređivanju u Jugoslaviji stiče dojam kako se stvara konfliktna situacija „jednog dijela radničke klase sa drugim dijelom radničke klase u drugoj republici“. Bijedić veli kako se Bosna i Hercegovina ne zalaže ni za kakvu protekciju ili privilegije, nego samo za „jednake uslove sticanja dohotka, odnosno uslove privređivanja... To je onda jedna utakmica koja će nas voditi samo progresu, ne samo nas nego cijelu Jugoslaviju. Ali, tu moramo imati strpljenja. Nekad možda ne razumijemo druge, neki ne razumiju nas... Konačno, strpljenje zahtijeva i odlučivanje. Imamo, hvala Bogu, tijela koja treba da odluče. Mi smo to naglašavali u raspravama o ustavnom sistemu – ni u kakvu situaciju doći u skupštini da se preglasava. Ali, to onda zahtijeva da sjedimo, da se dogovoramo, da se ubjeđujemo, strpljivo, i ja sam uvjeren da ćemo naći rješenje. Jasno, u onim slučajevima kada treba da se odluči... Izvršno vijeće je odlučivalo, određivalo cijene, to je bilo uvijek, ovako da kažem, na štetu onih koji imaju baznu industriju.“ Bijedić je dalje govorio o problemima rudnika u Bosni i Hercegovini, niskim ličnim dohocima i lošim uvjetima privređivanja, zbog čega su neki rudnici zatvoreni. „Sada je kurs ka prekvalifikaciji, podižemo neke prerađivačke fabrike u Tuzli, pravimo dvije fabrike plus cementaru u Kaknju. Tako da bismo što više transferovali rudara u ta preduzeća i da bismo ostali sa onim rudnicima koji su visokodohodni, gdje se može primijeniti organizacija, gdje bismo imali dvije tone uglja po jednom rudaru i da i njega stavimo nekako u ravnopravniji položaj.“ Bijedić je potom govorio o problemima saobraćajne infrastrukture u Bosni i Hercegovini, modernizaciji puteva, elektrifikaciji i školstvu. To je bilo jako važno jer je pokazivalo da je rukovodstvo Bosne i Hercegovine svoju tezu o neravnopravnom položaju u jugoslavenskoj federaciji moglo argumentirati čvrstim ekonomskim pokazateljima...

Osim ekonomskih pitanja, Bijedić je postavljao i druga pitanja važna za ravnopravnost Bosne i Hercegovine u jugoslavenskoj federaciji. U februaru 1970., na sjednici Ustavne komisije u Beogradu, Bijedić je pokrenuo pitanje ravnopravnosti jezika navodeći da se „u materijalu koji nam je dostavljen za današnju sjednicu nalazi... informacija o nekim teškoćama kod objavljivanja akata Savezne skupštine na jezicima naroda i narodnosti. U toj informaciji ne spominje se bosansko-hercegovačka jezička stvarnost, pa se može doći do zaključka da ne nailazimo na probleme kod objavljivanja ovih akata za bosansko-hercegovačke narode. Međutim, praksa ne ukazuje da je taj problem riješen. Ustav je tu materiju precizno regulisao, praksa, međutim, još nije.“ Bijedić je izražavao žaljenje što „nemamo još preciznih načina da ovu ustavnu obavezu najpravičnije ostvarimo“, premda je to pitanje za Bosnu i Hercegovinu jako važno. On je iznio stav da je „nama u Bosni i Hercegovini neprihvatljiva... varijanta na nacionalnoj srpskoj i hrvatskoj osnovi. Sa gledišta Ustava ni Savezna skupština takvu praksu ne bi mogla prihvatiti. Jezička stvarnost i praksa u Bosni i Hercegovini poznati

su, pa i ako nisu dovoljno naučno obrađeni, postoje vrlo opipljivi i sigurni pokazatelji da se bosansko-hercegovačka jezička varijanta ne može uklapati ni u istočnu ni u zapadnu. Te se varijante, međutim, Bosni i Hercegovini, bar kroz praksu objavljivanja dokumenata u Saveznoj skupštini, nude. Mislim da iza takve prakse ne bi smjela stajati Savezna skupština. To nije u duhu Ustava, a nije ni u saglasnosti sa postojećom jezičkom stvarnošću u Bosni i Hercegovini. Posebno, takva praksa kod nas u Bosni i Hercegovini može imati svoje političke reperkusije, jer liči na nekakav, da kažem, jezički monopolizam i negativno utiče na odnose. Diferenciranje varijanti na nacionalnoj osnovi ili plediranje za razdvajanje jezika na hrvatski i srpski u Bosni i Hercegovini nije pogodno. Kod nas postoje neke jezičke posebnosti o kojima se mora voditi računa.“ U nastavku diskusije on je podcrtao činjenicu da u Bosni i Hercegovini nema gotovo nikako nacionalno kompaktnih krajeva, jer „od 106 opština ima samo 7 kompaktnih (6 hrvatskih i 1 srpska), dok su sve ostale, čak do pojedinih sela, izmiješane. Iako su u Bosni i Hercegovini prisutne varijantne odlike i Beograda i Zagreba, ipak, zbog toga što stanovništvo kroz vijekove živi izmiješano, ne postoje krajevi u kojima se govori niti čisto zapadnom varijantom niti čisto istočnom varijantom. Takav je slučaj i u književnosti.“ Zbog toga, smatrao je Bijedić, „jezička stvarnost Bosne i Hercegovine nije koegzistencija varijanata nego aktivno prožimanje varijantskih obilježja,“ zbog čega „svako nametanje diferenciranja po varijantama na nacionalnoj osnovi ne bi bilo u skladu niti sa Saveznim niti sa Republičkim ustavom, a ne bi se, pravo govoreći, sa tim ni složili niti Srbi, niti Hrvati, niti Muslimani u Bosni i Hercegovini.“

Ovom diskusijom Bijedić je htio naglasiti kako taj jezički problem u Bosni i Hercegovini postoji, te da „kroz dosadašnju praksu objavljivanja i dostavljanja materijala [iz Savezne skupštine] nije dovoljno vođeno računa o tome. Međutim, ja ne mislim da mi taj bosansko-hercegovački problem nećemo riješiti. Mi u Bosni i Hercegovini imamo za to konkretne prijedloge, imamo dosadašnju praksu i tradiciju koju treba u suštini poštovati i od koje treba polaziti.“

U razgovoru sa Josipom Brozom Titom 8. februara 1971. godine, Bijedić je kao član delegacije Bosne i Hercegovine (u razgovoru su osim Bijedića sudjelovali Branko Mikulić, Dragutin Kosovac i Todo Kurtović), iznio stavove ove republike o ustavnim promjenama. On je kazao kako svi u Bosni i Hercegovini imaju pozitivne ocjene prema predloženim ustavnim promjenama. Posebno je važno, veli Bijedić, što se tim predviđenim promjenama raščičavaju odnosi između federacije i republike. „Mi u Bosni i Hercegovini (se) nadamo da nakon ovih promjena Ustava nećemo više dolaziti u situaciju da krupne stvari rješavamo majorizacijom, da nećemo doći u situaciju da neko i dalje pokušava da zadrži poziciju Bosne i Hercegovine ovakva kakva je bila do sada. A Vi znate, mi smo Vas o tome izvijestili, da je Bosna i Hercegovina u teškoj situaciji, ne zbog neke momentalne mjere, nego zbog jedne dugoročne politike koja je vođena poslije rata. Mi se danas, pravo reći, nalazimo u situaciji, posebno rukovodstvo Bosne i Hercegovine, da nam često mlađi ljudi, ovi što stasaju, postavljaju pitanje: zašto mi u Bosni i Hercegovini zaostajemo?“

Kako bismo što jasnije iznijeli Bijedićev stav o odnosima republike i federacije valja naglasiti da je u vrijeme diskusija u ustavnim promjenama Bijedić pripadao grupi

bosanskohercegovačkih političara koji su težili većoj afirmaciji pojedinih republika, ali uz očuvanje interesa federacije. On je bio uvjeren da je to moguće, i da se to može postići „afirmacijom samoupravljanja.“ Isticao je u tom smislu proces međurepubličke suradnje bez posredovanja federalnih institucija, ali je i izražavao mišljenje kako „nismo učinili onoliko koliko smo mogli da razvijamo još više forme ove saradnje i međurepubličkog dogovora.“ U razgovorima bosanskohercegovačke i makedonske delegacije u februaru 1970. Bijedić je, uz Branka Mikulića, snažno podupirao ovaj proces izravnog međurepubličkog dogovaranja. „Mi smo ocjenjivali da su ova dva pravca: odnosi federacija – republika i odnosi republika – republika, veoma značajna za cijelu zemlju, a i za svaku republiku pojedinačno. Nama je u Republici u interesu, a mislim da je to interes i svih, da znamo tačno i precizno koja su to prava i obaveze koje nam pripadaju, bilo da se radi o oblasti pravnih, političkih, ekonomskih odnosa. Jer, bez takvih razgraničenja dolazimo u situaciju da mogu da se proguraju, prema zahtjevu, ovakvi ili onakvi odnosi, koji mogu da odgovaraju ovom ili onom.“

Bijedić je govorio o stavovima u Bosni i Hercegovini o nacionalnom pitanju. „Mi smo govorili da su Muslimani poseban narod i to se znalo i prije revolucije i za vrijeme revolucije i poslije revolucije, ali sada smo to potpuno raščistili i mislim da smo se izborili i da je u praksi snažno prisutno da su to tri ravnopravna naroda (Srbi, Hrvati i Muslimani) i da je svaki od njih predstavljen u svim strukturama ravnopravno. To je, po mom mišljenju, jako značajno za odnose ne samo kod nas nego za odnose u cijeloj zemlji.“ Bijedić je ponovo naglašavao važnost međusobnih kontakata rukovodstava pojedinih republika. „Drugo pitanje je pitanje tog odnosa u federaciji. Ja sam otvoreno i javno rekao u razgovorima sa drugom Ribičićem i Milentijem Popovićem da smo mi nezadovoljni tim odnosom i tretmanom Bosne i da ja imam utisak da se stalno vodi politika i smjenjuje politika SHS. To je skoro tačno. Kad sam, na primjer, nabrojao sve sekretarijate, ja sam samo jednog Makedonca pronašao u onim silnim sekretarijatima. Mi smo od početka smatrali da je paritet jedino rješenje. Mislili smo da se brojčano to nikako ne može uzeti. Kad smo uzeli da računamo narode Bosne i Hercegovine, onda smo vidjeli da i brojčano i po pariteti ispada jednako, ali mislim da moramo zastupati tezu da je paritet jedino rješenje, a da su svi drugi odnosi centralistički i unitaristički. Bilo je tu govora o velikim i malim narodima itd.“

Bijedić je i kasnije, kao predsjednik savezne Vlade, mada suočen sa brojnim problemima zbog teškog usklađivanja svih republičkih interesa, ostao dosljedan borac za očuvanje republičke državnosti, ali nikada ne suprotstavljajući tu republičku državnost interesima i državnosti Jugoslavije... Ipak, kao jugoslavenski premijer prevashodno je vodio računa o općim jugoslavenskim interesima. Može se to argumentirati na jednom prilično banalnom primjeru – kada je sredinom 1976., uprkos protivljenju bosanskohercegovačkog vodstva, u pogon pustio hidrocentralu *Mratinje*. Naime, Bosna i Hercegovina se gotovo čitavu deceniju, počevši od 1966., sporila sa Crnom Gorom oko izgradnje te hidrocentrale. Sredinom 1960-ih godina i Bijedić je, kao republički funkcioner, bio u grupi tadašnjih bosanskohercegovačkih lidera koja je imala primjedbe na način kako Crna Gora pravi hidrocentralu, a potom je došao u situaciju da baš on kao savezni premijer mora tu hidrocentralu pustiti u pogon.

Prof. dr. Safet HALILOVIĆ

Povodom godišnjice smrti Nijaza Durakovića

OSEBUJNA, POVIJESNA LIČNOST DEMOKRATSKE I PREVARENE BOSNE

Nijaz Duraković je gotovo bio predodređen za ulogu koju će kasnije realizirati. Još u mladosti iskazao je intelektualnu darovitost, literarni talenat, kulturološku radoznalost i mladalački aktivitet, silno željan, kao i većina mladih ljudi, da to odmah pokaže u životu. Mladalački buntovan i pravdoljubiv, u duhu šezdesetih godina prošlog vijeka, bio je spreman da se bori za bolji i pravedniji svijet.

Studij sociologije u Sarajevu od 1967-1971. godine, koji je u to vrijeme bio među najkvalitetnijima u zemlji jer su u njemu učestvovali gotovo svi najznačajniji jugoslavenski profesori iz te oblasti, a posebno postdiplomski studij koji je odmah poslije toga uslijedio, sa praktično istim akterima, omogućili su Nijazu Durakoviću u punom kapacitetu studijskog angažmana, da stekne temeljita znanja u širokom dijapazonu od sociologije, filozofije i kulturologije, do prava, politologije i međunarodnih odnosa. Pri svemu tome Duraković je posebnu pažnju usmjerio na pitanja koja su se nalazila u žiži svih relevantnih društvenih zbivanja ali i istraživanja u posljednjem stoljeću, a to su socijalni dinamizam klasne borbe društva modernog doba, i nacionalnu zbilju i nacionalnu emancipaciju kao bitan faktor političkih procesa unutar društava, ali i na međudržavnom planu, artikuliranim kao pravo na nacionalno samoopredjeljivanje i stvaranje sopstvenih država...

Kao dio tih širih društveno-povijesnih pomjeranja, taj proces na jugoslavenskom prostoru artikulirao se na način raspada starog političkog sistema, ali i duboke krize do tada relativno prosperitetne države višenacionalnog sastava, sa šest ustavno jednakopravnih republika, utemeljenih na avnojevskom federalizmu i titovskom principu bratstva i jedinstva naroda. Šansa za pluralizam i demokratizaciju, žrtvovana je tom prilikom, nažalost, u korist demona prošlosti i destruktivnog nacionalizma.

Nijaz Duraković 1986. godine biva prvi put izabran za člana Predsjedništva SKBiH, a 1989. godine za predsjednika Predsjedništva SKBiH i čini sve da spasi brod koji tone. Prvo u pogledu profila stranke kojoj je došao na čelo, Duraković čini sve da je refor-

miše, redizajnira, demokratizira, da joj promijeni organizaciju i način djelovanja, primjerene novostvorenim prilikama. On ljubomorno čuva pozitivne tekovine prethodnog sistema, ali se odlučno ograđuje od svega lošeg što je taj sistem činio. Duraković snažno afirmira činjenice pozitivnih tekovina socijalističkog perioda postojanja BiH:

- da je BiH formirana kao jedinstvena i samostalna država - republika unutar federativne Jugoslavije,
- da je gotovo pola stoljeća živjela bez ratova i nasilja,
- da su u tom periodu stvorene solidne pretpostavke za društveni, ekonomski, kulturni i intelektualni razvoj BiH, itd.

Duraković je svjestan i svih grešaka komunističkog režima i on ih priznaje, ali najčešće pripisuje nedemokratski pojedinaca u ranijim partijskim i državnim rukovodstvima.

Iako je član Predsjedništva SKBiH postao tek u ljeto 1986. godine, Duraković se nije libio da i u najburnijem periodu pred izbore 1990. sasvim otvoreno progovori o represivnoj strani dotadašnjeg sistema, tehnologiji i logici njegovog djelovanja, te sprezi između policijskog, državnog i partijskog vrha, kao i njihovoj ulozi u montiranim političkim procesima osamdesetih godina.

Analizirajući unutarstranačke sukobe sedamdesetih godina u BiH, i šta su oni značili u pogledu promjena na političkom i društveno-ekonomskom planu, Duraković ih ocjenjuje veoma produktivnim, jer je ta nova, srednja generacija političara, čiji su protagonisti Branko Mikulić i Hamdija Pozderac, uz koje su još uvijek i predstavnici stare generacije Rato Dugonjić, Džemal Bijedić, Cvijetin Mijatović - odigrala krupnu ulogu, primarno u afirmaciji BiH kao faktora u jugoslovenskoj federaciji. Na ekonomskom planu BiH se otada sve više oslanja na sopstvene snage, zahtijevajući pravednije ekonomske odnose u Federaciji i ravnopravniji tretman BiH u njima. Do progresa dolazi i na kulturnom i planu međunacionalnih odnosa, jer tada na čuvenom Mostarskom savjetovanju u organizaciji navedenih političkih rukovodilaca dolazi do značajnog pomaka na utvrđivanju principa književnojezičke tolerancije, a u pogledu napretka u međunacionalnim odnosima dolazi do potvrde i afirmacije muslimanskog naroda. Tada je također realizovan koncept hiljadu škola u BiH, izvršeno povezivanje svih bosanskohercegovačkih općina asfaltnim putevima, ubrzan razvoj pojedinih regija kao npr. zapadna Hercegovina, zaokružena izgradnja velikih privrednih sistema Energoinvesta, Šipada, Unisa, Upija i dr. Puni procvat desio se na kulturnom planu: afirmira se Narodno pozorište u Sarajevu, osniva BiH Filharmonija, počinje sa radom RTVSA, a nakon dužeg perioda nespornosti i suprotstavljanja formirana je Akademija nauka i umjetnosti BiH.

U suštini, unutarpartijski sukob iz 1972. godine Duraković je ocjenjivao tako da je on vodio učvršćenju federalne pozicije BiH i nužnom koraku ka njenoj suverenosti, jer tek tada BiH počinje ličiti na jednu suverenu i samostalnu državu, dolazi do njenog oslobađanja iz stega unitarnog zagrljaja i pozicije svojevrstnog pijemontizma i pravovjernog jugoslovenstva. U tom periodu odlučnije se počinje razvijati svijest o neophodnosti oslonca na vlastite snage, afirmirati pripadnost BiH, i zajednički život ljudi koji u njoj žive. U desetak godina takvog trenda BiH je uspjela izboriti svoju poziciju u Federaciji, a njen glas, kao nikada do tada, postajao je sve značajniji i uticajniji, a

mnoge probleme na relaciji Srbija – Hrvatska, kao i na drugim relacijama bilo je lakše riješiti pomoću takvog statusa i pozicije BiH.

Zanimljivo svjedočenje o tom vremenu sačuvao je zagrebački historičar Dušan Bilandžić u svojoj „Povijesti izbliza“, gdje je uz 20. januar 1983. godine zabilježio da je nakon predavanja na FPN u Sarajevu posjetio Branka Mikulića, kod koga se zanimao kako je došlo do promjene u BiH, koja je prvih petnaestak godina bila u statusu beogradske provincije, a zatim zauzela oštar kurs da se BiH izjednači s drugim republikama. „Po Mikuliću, početak je proljeće 1965. godine kada je Kongres SKBiH iznio pobjedu nad unitarističkim snagama. Definitivna pobjeda zapečaćena je na kongresu 1968. godine u smislu uzdizanja BiH na status države – članice federacije... Što se tiče današnjeg trenutka, Mikulić mi je rekao da se bez Tita, Kardelja i Bakarića današnja borba protiv velikosrpskog nacionalizma teško vodi i da je ishod neizvjestan. On identificira pretenzije i Beograda i Zagreba na BiH, pa kaže: Ja pripadam hrvatskoj naciji, ali sam vrlo odan bosanskoj državi. Moja matična nacija je Hrvatska, ali ja branim BiH kao republiku i spreman sam da, kao Hrvat, idem protiv onih hrvatskih nacionalista koji pretendiraju na BiH.“ (D. Bilandžić, Povijest izbliza, Memoarski zapisi 1945-2005., Zagreb, Prometej, 2006. str. 259.)

U vezi sa aferom Agrokomerc usko je vezana i politička, a kasnije i fizička smrt Hamdije Pozderca (potpredsjednik Predsjedništva SFRJ i predsjednik Ustavne komisije) nakon čega su isplivale činjenice o njegovom dugogodišnjem prisluškivanju i policijskom tretmanu. Iako je smatrao da su neke okolnosti ostale i dalje nejasne, N. Duraković je na osnovu privatnih saznanja potvrdio istinitost i tačnost navoda u koje

Simbolična slika pred krvavi raspad Jugoslavije: Dok se Slobodan Milošević dogovara sa članovima Radnog predsjedništva XIV kongresa SKJ (Beograd, 20. -22. januara 1990.), lider bosanskih komunista Nijaz Duraković usamljen na pozornici

se i lično mogao uvjeriti, da je Služba bezbjednosti odigrala krajnje nečasnu i prljavu igru u vezi sa Hamdijom Pozdercom tj. da ga je kao potpredsjednika jugoslovenske države dugi vremenski period prisluškivala.

Prema Durakoviću ubrzano fabrikovanje slučajeva kakvi su Agrokomerc i Neum, Moševac i Milići, kao i neki drugi kojima je davan veliki publicitet, služili tome da se dizajnira slika o BiH kao mračnoj staljinističkoj prašumi, dok su se identični pa i draštičniji primjeri koji su se mogli naći u svakom dijelu Jugoslavije, ostavljali po strani, bez bilo kakvog zanimanja. Zapravo, smatra Duraković, sve je to „predstavljalo tekst za izvođenje antibirokratske revolucije, te da su ti Miloševićevi patenti za testiranje nacionalizma velikodržavnih ambicija ipak najprije primijenjeni ovdje kod nas“. (Ibid, 52.)

U navedenim Memoarima D. Bilandžić bilježi 31. 12. 1988. godine da je Branko Mikulić podnio ostavku na dužnost predsjednika jugoslovenske vlade, pa navodi: “Bilježim još jedan razgovor 10. 1. 1989. s Brankom Mikulićem. Tužnim izrazom lica kaže mi da je 90 odsto rukovodećih kadrova, koji su nosili njegovu, kako on kaže, Titovu politiku građenja suvereniteta BiH, uklonjeno s vlasti“. (D. Bilandžić, s. 328.)

Uz svoj ukupni politički aktivitet, Nijaz Duraković je nadaleko postao poznat po svojoj knjizi intrigantnog naslova „Prokletstvo muslimana“, koju je napisao u ljeto 1992. godine, u vrijeme kako autor u predgovoru kaže, trajanja najstravičnijeg rata u našoj cjelokupnoj povijesti, koji je predstavljao takvu golgotu, stradanja, obespravljenosti i poniženja kakvu je rijetko koji narod u povijesti doživio. Budući da se već 20-tak godina nalazio, (a posebno od 1989. kao čelnik SK BiH) u središtu lomova predratne Jugoslavije i jasno sagledao strateške ciljeve, glavne aktere i tehnologiju raspleta, čiji režiseri su nedvosmisleno ukalkulirali masovne zločine kao sredstvo provedbe takve politike, Nijazu Durakoviću je od samog početka ratne kataklizme bilo jasno da nije stvar u bilo kakvom pravednijem političkom redizajniranju Jugoslavije niti BiH, nego naprosto o klasičnoj agresiji na referendumom obnovljenu državnost BiH, kao i činjenju genocida prema svima ovima koji ne prihvataju rezultate agresije kao svršen čin.

Duraković svrhu ovakve knjige vidi u potrebi da podsjeti, upozori da se štošta ne zaboravi, a da bi se razumjelo sadašnje stanje i navedena stradanja neophodno je bilo makar u najkraćem presjeku naznačiti historijske korijene bošnjačkog etnosa, složene i protivrječne puteve njegovog nacionalnog osvješćenja, afirmacije samobitnosti. Zato autor prezentira neophodne naznake o porijeklu bošnjačkog naroda, njihovom položaju u Osmanskom carstvu, preko okupacije BiH 1878., aneksije (1908., njegovog položaja u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, preko ratnog i poratnog perioda, do recentnog perioda njegove savremene drame.

Nakon sedam mjeseci dodatnih zločina i planetarne tragedije kojoj je BiH bila izložena, Duraković prethodnom spisu dodaje poglavlje pod naslovom Umjesto epiloga, u kome se bavi rezultatima pregovora o političkim aranžmanima za BiH. Tako za Londonsku konferenciju 1992. čiji je dokument potpisalo preko 40 zemalja, autor navodi da je polazila od toga da se neće priznati ništa od onoga što je osvojeno silom i agresijom, da se neće priznati rezultati nasilnog etničkog čišćenja i protjerivanja ljudi, da nije dozvoljena nasilna promjena granica, niti samog ustavnog poretka, da se za počinjene zločine pred Međunarodnim sudom treba odgovarati itd. (Ibid, 236.)

Izvjесne nade su polagane u tzv. Vens-Ovenov plan kojim se predviđa očuvanje Bosne i Hercegovine kao labave savezne države, koja bi bila maksimalno decentralizirana, podijeljena na 10 gotovo potpuno autonomnih provincija, sa veoma širokim nadležnostima vlasti. Naime, svugdje gdje su Srbi bili u većini, Plan je predviđao autonomiju sa maksimalnom samostalnošću u izvršnoj, zakonodavnoj, a najvećim dijelom i u sudskoj vlasti, uz punu ekonomsku samostalnost, sa sopstvenom policijom i punom autonomijom u oblasti kulture, zdravstva, prosvjete i obrazovanja. Prerogative savezne BiH države bile su svedene na najmanju moguću mjeru, tako da je bilo čak neizvjesno i njezino funkcionisanje. Bez obzira, dakle što je Plan nudio paljanskoj klimi mnogo više nego što su oni sami na početku agresije na BiH tražili, paljanska Skupština je uz čitavu predstavu za međunarodnu javnost odbacila Vens-Ovenov plan, čime su razotkrivene neistine o tobožnjoj ugroženosti i neravnopravnosti srpskog naroda u BiH, te pokazali pravi ciljevi velikosrpske agresije koja se nije mirila sa opstankom bilo kakve BiH, kao suverene i međunarodno priznate države i njenim historijskih granicama. Velikosrpski projekat je želio ili cijelu BiH, ili njezinu podjelu sa velikohrvatskim nacionalistima ili u krajnjem slučaju njeno cijepanje na tri, tobože suverene države, od kojih bi dvije (srpska i hrvatska) prvom prigodom izvršile secesiju i priključile se tzv. nacionalnim maticama. (Ibid, 234.) Dodatni razlog odbacivanja Vens-Ovenovog plana je bio po njemu predviđeni povratak svih prognanih u svoje domove, čime bi se pod međunarodnom kontrolom poništili rezultati provedenog etničkog čišćenja.

U završnoj rundi Ženevskih pregovora (august-septembar 1993.) Duraković je vidio da su svjetski moćnici (prije svega politika V. Britanije i Francuske) spremni da pogaze temeljene principe svjetske zajednice, povelju UN, kao i rezolucije, koje su upravo na njihov prijedlog i pod njihovom auspicijom izglasane. U Ženevi su prekomorno napušteni svi principi i sam smisao Londonske konferencije, a kopredsjedavajući Owen i Stoltenberg iako su dobili mandat upravo na osnovu te konferencije, svojim prijedlozima i ustavnim projektom buduće unije republika BiH išli su na rastakanje bosanskohercegovačke države, suverene i međunarodno priznate, a u prilog koncepta tri kvazi etničke države, gdje se apstrahira od toga ko je agresor, kakve je zločine počinio i kakvi su njegovi stvarni hegemonistički planovi. (Ibid, s. 236.)

Nakon izostanka pomoći Zapada i vojne intervencije, ili barem zaustavljanja varvarskog bombardiranja prevashodno gradova i civilnih ciljeva, kao i elementarne zaštite tzv. sigurnosnih zona i humanitarnih konvoja, građani branitelji BiH postupno shvataju da su ostavljeni na cjedilu, da su žrtva interesa velikih, svjetskih moćnika i da svijet, a posebno Evropa, kako to potcrtava Duraković, upravo na indiferentnom odnosu prema bosanskoj tragediji drastično potiru i devalviraju sve principe na kojima hoće graditi demokratsku budućnost i tzv. Novi svjetski poredak.

Nijaz Duraković 2004. godine objavljuje knjigu „Prevara Bosne“ u kojoj nastoji da osvjetli dio nesretne predratne i ratne povijesti BiH, s ciljem da razjasni neke bitne momente koji su odlučujuće uticali na njezinu budućnost. Ova knjiga je, kako sam autor navodi, svojevrstni nastavak knjige „Tragedija Bosne“ (koju je napisao zajedno sa Muhamedom Filipovićem i koja je doživjela tri izdanja) i ima pretenziju da utvrdi i literalno verificira „gole istorijske činjenice i da otrgne od zaborava ono što je o Bosni istina“: da u duhu naslova „Prevara Bosne“ razotkrije beskrupuloznost tzv. međunarodne zajednice silna mešetarenja i prevare Bosne i Hercegovine. Jer prema autoru

BiH je „prevarena **iznutra** (od strane domaćih političkih faktora), i **spolja** (od strane međunarodnih moćnika)“.

Duraković jedno poglavlje naznačuje kao Zablude i greške politike Alije Izetbegovića koje on pronalazi u političkoj ulozi A. Izetbegovića, svrstavajući ih i eksplicirajući kroz sedam pitanja, da bi zaključio: „Moglo bi se još dosta govoriti o greškama i zabludama Izetbegovićeve politike. Naravno, moglo bi se još i više kazati o njegovim ne malim zaslugama u odbrani Bosne i Hercegovine, stvaranju Armije BiH, te za međunarodno priznanje i afirmaciju Bosne i Hercegovine... Zasada ostaje utisak da je u ključnim momentima Izetbegovićeve politika najblaže rečeno bila kontroverzna. Često oklijevajuća i kolebljiva, bez strateške vizije, odabira pravih političkih saveznika, a gotovo po pravilu, ključne političke odluke Izetbegović je donosio sa zakašnjenjem“. (Prevara Bosne, 220.)

Na kraju knjige „Prevara Bosne“ nalazimo sukus Durakovićeve poruke: „Bosna je prevarena još davne 1463. Izmanipulirana. Ostavljena od Turske na Berlinskom kongresu 1878, na prevaru evropske diplomacije i starih evropskih sila... data na pladnju Esterajhu, pa onda poslije raspada starih imperija, monarhija (Turske, Rusije i Austro-Ugarske) Krfskom deklaracijom – bez da se iko iz Bosne pita – data u zagrljaj Kraljevini SHS. Prevarena je i 1945. i poslije, jer u prvom grbu DFJ, FNRJ bilo je samo pet buktinja (pet republika – pet nacija), iako je ustavno bila ravnopravna i suverena Federalna Republika. Konačno, krvavo je prevarena u dramatičnim zbivanjima u periodu 1990. – 1992. godine ...“, (Ibid, 253.)

Nijaz Duraković je 27. decembra ratne 1992. godine (na 16 stepeni ispod nule u opkoljenom Sarajevu, pod granatama i općoj gladi) – zakazao i održao Kongres svoje partije po svim uzusima demokratske procedure, uz prisustvo 305 delegata, čime je ovu stranku vratio na izvorne demokratske principe moderne socijaldemokratije.

Nažalost u demokratski neosvještenim tranzicijskim političkim prilikama u BiH mi danas imamo posla sa potpuno **nelegitimnim** stranačkim liderima, koji se ne biraju tajnim glasanjem između više kandidata, nego uglavnom aklamacijom, bez protivkandidata ili čak na dijametralno suprotan način od sopstvenih stranačkih regula.

Danas godinu dana poslije smrti Nijaza Durakovića, može se reći da se radi o vrlo osebnjoj, i to bitno povijesnoj ličnosti naše zemlje, jednoj iz prvog reda u posljednjih stotinu godina. On je 20-tak godina u vrijeme predratnih, ratnih i poratnih zbivanja u BiH bitno uticao na njih i to na krajnje konstruktivan način. Bio je među ključnim političkim akterima, koji su omogućili demokratsku transformaciju i tranziciju vlasti monističkog jednostranačkog sistema, u pluralistički, tranzicijsko-demokratski, iako je cijena toga bila izborni poraz SKBiH na čijem se čelu on našao. Odolio je iskušenjima ponuda da sa nedemokratskim snagama prisvoji vlast, suprotno volji većine građana na izborima 1990. U odbrani cjelovite i demokratske BiH bio je iskreni patriota, a učinio je sve što je mogao da očuva ravnopravnost građana i naroda, i multietnički karakter BiH, u što je cijelim svojim bićem vjerovao. Ova zemlja bi se odužila Nijazu Durakoviću ukoliko bi sačuvala uspomenu na njega na stupnju na kojem je on volio nju i činio za nju – u dramatičnim uslovima u kojima je živio i djelovao - sve što je mogao i znao.

Brigadir Nedžad SULJIĆ

POGIBIJA IRFANA LJUBIJANKIĆA

Jedna TV kuća u Bosni i Hercegovini u okviru serijala „Politička ubistva“ prije izvjesnog vremena emitirala je emisiju o pogibiji Irfana Ljubijankića 28. maja 1994. godine, u to vrijeme ministra inostranih poslova Bosne i Hercegovine.

Gledajući emisiju o pogibiji Irfana Ljubijankića, bio sam neprijatno iznenađen, da ne kažem začuđen, količinom neistina izrečenih u emisiji i odabirom lica koja su ovaj događaj komentarisala tendenciozno i pogrešno.

U vrijeme pogibije Irfana Ljubijankića bio sam komandant Vazduhoplovne grupe Bihać, jedinice koja je obavljala zadatke prihvata letjelica koje su iz Hrvatske dolazile u Bihaćki okrug, a isto tako ih opsluživala u njihovom povratku u Hrvatsku. To ukazuje da sam bio direktni učesnik događaja koji su prethodili pogibiji ministra Irfana Ljubijankića, njegovih kolega i posade helikoptera. Bio sam potpuno informisan o svemu što se događalo, a što se u navedenoj tv-emisiji pokušalo „pojasniti“. O ovim činjenicama bili su upoznati autori serijala.

U okolnostima pogibije ministra Ljubijankića nije bilo nikakve teorije zavjere, odnosno nije postojala politička pozadina njegove pogibije.

Ministar inostranih poslova Bosne i Hercegovine Irfan Ljubijankić je, sa svojim timom, u Bihački okrug došao 23. 05. 1995. godine. Helikopter je toga dana poletio sa teritorije Hrvatske i na aerodrom Čoralići sletio oko dva sata poslije ponoći.

Aktivnosti članova tima koji je došao iz Hrvatske bile su brojne. Ministar Ljubijankić se bavio organizacijom i ustrojstvom organa Skupštine Okruga i drugim političkim pitanjima, a često je dolazio među branitelje. Gospodin Šabulić, koji je prije odlaska u Ambasadu Bosne i Hercegovine u Zagrebu bio direktor bolnice u Bihaću, bavio se pitanjima iz domena medicine i humanitarne pomoći Okrugu. O aktivnostima ostalih članova tima nisam bio detaljnije upoznat.

Mediji Okruga Bihać, i printani i elektronski, su veoma intenzivno i opširno izvještavali o aktivnostima ministra Ljubijankića i članova njegovog tima. Sve ove informacije su bile dostupne i onima koji su živjeli van teritorije koja je bila pod kontrolom Oružanih snaga RBiH. Gledali su ih i slušali i Srbi na teritoriji SAO Krajine i oni kojima je Karadžić zapovijedao. Organi vlasti Okruga i odgovorne starješine 5. korpusa ARBiH su, u više navrata, upoznati o velikim bezbjednosnim opasnostima koje će se pojaviti prilikom povratka ministra Ljubijankića i njegovog tima u Hrvatsku. U vezi s tim naglašavano je da će neprijatelj preduzeti sve raspoložive potencijale kako bi oborio helikopter kojim će se Ljubijankić vraćati iz Bihaća.

Ministar Ljubijankić je govorio da je dobro što se njegov boravak u Bihačkom okrugu medijski prati, jer svi, „i naši i njihovi“, treba da znaju da je Bihački okrug dio Bosne i Hercegovine i da se država Bosna i Hercegovina (jer ministar inostranih poslova personificira državu) nije odrekla tog dijele svoje teritorije.

Dok je boravio na teritoriji Bihačkog okruga, u dva navrata su vođeni razgovori sa ministrom Ljubijankićem o njegovom povratku u Hrvatsku. Detaljno mu je predložena opasnost kojoj se izlaže ukoliko se bude vraćao prvim helikopterom koji dođe iz Hrvatske. Prijedlog struke je bio da u prvi helikopter koji dođe iz Hrvatske, ne ulazi niko osim posade. Ministru je sugerisano da on i članovi njegovog tima treba da putuju trećim ili četvrtim helikopterom. Naime, da bi Ljubijankićev povratak u Hrvatsku bio što bezbjedniji, trebalo je organizovati više letova na relaciji Hrvatska – Bihački okrug, u kontinuitetu, sa različitim maršrutama i elementima leta. Na ovaj način bi se protivvazdušni potencijali neprijatelja doveli u situaciju da stalno budu u pripravnosti i da budu raspoređeni na široj teritoriji, što bi u mnogome umanjilo njihovu efikasnost. Tokom tih razgovora mogao se steći utisak da je ministar Ljubijankić spreman da prihvati taj prijedlog. Ali, rekao je da će odluku donijeti kasnije.

Dana 26. 05. 1995. godine ministar Ljubijankić me informisao da će to veče doći helikopter i da će se on sa timom tim helikopterom vratiti u Hrvatsku. Tu informaciju je, kako je tada rekao, dobio od pouzdane osobe iz Zagreba. U toj komunikaciji su koristili mobilne telefone. Bio sam iznenađen činjenicom da se komunikacija za tako ozbiljne zadatke vrši mobilnim telefonima. Ministar Ljubijankić je upoznat da Srbi prisluškuju mobilne telefone i da sigurno znaju za sadržaj razgovora između njega i te pouzdane osobe, pa je opasnost od obaranja helikoptera postala realna. Odluka ministra Ljubijankića je bila da, uprkos tome, ide.

Istog dana, poslije 22 sata, zaštićenom vezom je na Komandno mjesto Vazduhoplovne grupe Bihać stigla informacija da poslije pola noći dolazi helikopter i da se

pripremimo za prihvat. Oko pola noći na aerodrom je stigao ministar Ljubijankić sa svojim timom. Bio je spreman za povratak. Oko dva sata ujutro zaštićenom vezom je javljeno da helikopter ne dolazi. Kada je ova informacije saopštena Ljubijankiću, rekao je da su ga već informisali o tome. Naravno, opet mobitelom.

Sutradan, 27. 05. 1995. godine, u večernjim satima, Komandu Vazduhoplovne grupe Bihać su kontaktirali direktor pošte i direktor banke u Bihaću. Imali su informacije da u toku noći dolazi helikopter i da pošta i banka treba za Hrvatsku da pošalju određeni prtljag.

Pola sata iza ponoći, 28. 05. 1995. godine na IKM VG Bihać, na Aerodromu Ćoralici, zaštićenom vezom je stiglo obavještenje da helikopter dolazi i da se pripremimo za prihvat, te da obavijestimo ministra Ljubijankića o tome. U skladu sa propisanom procedurom obaviještena je Komanda 5. korpusa o dolasku helikoptera, koja je preuzela obavezu da o tome obavijesti ministra Ljubijankića.

Oko ponoći na Aerodrom Ćoralici su stigla vozila pošte i banke. U vozilima su bili odgovorni uposlenici ovih institucija. Informaciju o vremenu dolaska helikoptera su dobili od svojih saradnika iz Zagreba - mobilnim telefonima. Donijeli su po dva velika, tvrda kofera.

Iz razgovora sa njima sam saznao da se u koferima nalaze novčanice, njemačke marke. Te novčanice su slali u Njemačku da se izvrši njihova zamjena u nove banknote (U to vrijeme vršena je zamjena novčanica njemačkih maraka). Procjena je da je u Bihaćki okrug mjesečno, na razne načine, dolazilo između 10 i 15 miliona njemačkih maraka. Te pare su primale banka i pošta i distribuirali korisnicima. Jedan od načina dolaska tih para bio je i helikopterom. Oko dva sata poslije pola noći, nekako istovremeno kada je i helikopter slijetao, na Aerodrom je stigao Ljubijankić sa svojim timom i pratljom. Kao stručno lice, pokušao sam ministra Ljubijankića ubijediti da ne putuje ovim helikopterom. Nisam uspio.

Kada je javljeno da je helikopter spreman za povratak, povezao sam ministra Ljubijankića i članove njegovog tima gospodu Šabulića, Mehmedagića i Pekića na stajanku, mjesto gdje se helikopter nalazio. U toku vožnje, koja je trajala nekoliko minuta, pokušao sam ponovo da ih odgovorim od leta. Svi su šutjeli. Odluka da idu nije se promijenila.

Posada je u helikopter ubacila koferu, u prisustvu direktora pošte i banke. Onda su ušli putnici i ukrcan je prtljag.

Sa aerodroma Ćoralici helikopter je poletio u 02.40 sati.

Pola sata iza toga srpske snage su počele da granatiraju IKM Vazduhoplovne grupe Bihać na Aerodromu Ćoralici. Kanonada je trajala čitavi sat.

Čekali smo informaciju o dolasku helikoptera na odredište. Ali, informacija nije stizala. Nakon sat vremena poslali smo upit u Zagreb, ali od njih je došao odgovor da ni oni nemaju nikakvu informaciju o helikopteru.

Kada sam stigao u Komandu u Bihać, ponovo je zaštićenom vezom kontaktiran Zagreb. Nisam dobio nikakvu informaciju. Bilo je očito da se nešto nepredviđeno dogodilo sa helikopterom.

Oko pet sati ujutro o situaciji je, sredstvima veze, obaviješten Operativni centar 5. korpusa.

Nešto prije šest sati otišao sam u Komandu 5. korpusa i dežurnom operativnom oficiru rekao o čemu se radi i zahtijevao da razgovaram sa komandantom 5. korpusa. Rekli su mi da to nije, u tom trenutku, izvodljivo. Vratio sam se u Komandu VG Bihać i čekao vijesti. Iz 5. korpusa nije stizala nikakva informacija, a ni kolege iz Zagreba nisu imale nikakvih vijesti o helikopteru.

Oko 10.30 sati ponovo sam otišao u Komandu 5. korpusa i sastao se sa komandantom Korpusa. Komandant korpusa me saslušao, saopštio mi ono što on zna, odnosno pretpostavlja, a potom rekao da sam ja slobodan, da nemam nikakvih obaveza u smislu komunikacije ka subjektima van Okruga i drugih aktivnosti. Korpus preuzima sve.

Oko 15 sati 28. maja 1994. godine preko radija je objavljena informacija o rušenju helikoptera sa ministrom Ljubijankićem i ostalima.

Gledajući serijal „Politička ubistva“, došao sam do zaključka da su autori sugerisali da je do pogibije viđenih ljudi Bosne i Hercegovine došlo pod čudnim okolnostima. Nametala se teza o naručenim ubistvima tih osoba od neidentifikovanih naredbodavaca. Gledaocu je ostavljano da nagađa o mogućim naručiocima i izvršiocima ubistava, razlozima, događajima koji su nastali kao posljedica tih ubistava; šta bi se desilo da do ubistva nije došlo... I sam naziv serijala „Politička ubistva“ direktno ukazuje na to.

Mislim da pogibija ministra Irfana Ljubijankića i članova njegovog tima nema nikakvu političku pozadinu. Teorija zavjere, koja je itekako prisutna u svakoj emisiji serijala, nema nikakve osnove u vezi sa pogibijom ministra Ljubijankića. On i njegovi saputnici su poginuli u helikopteru kojeg je oborila vojska SAO Krajine.

Dosta je okolnosti dovelo do toga da helikopter bude oboren.

Od ljeta 1994. godine u vazdušnom mostu između Hrvatske i Bihaćkog okruga intenzivno su korišteni helikopteri tipa MI-8. Posade helikoptera su činili piloti i mehničari Armije RBiH, kao i određeni broj stranih posada. Posade su same vršile izbor maršrute, profila, te ostalih elemenata leta. Uglavnom su u Bihaćki okrug dolazili sa sjevera, rjeđe sa sjeverozapada. U tim preletima su u dva navrata prelijetali liniju razdvajanja - između Hrvata i Srba i između nas i Srba. Nad teritorijom pod kontrolom vojske SAO Krajine su letjeli između 15 i 20 minuta. Svaki put na njih je otvarana vatra iz svih oruđa i oružja koja su, na toj teritoriji, krajinski Srbi imali u naoružanju. Pogoci u helikopter su bili rijetki, uglavnom od pješadijskog naoružanja manjeg kalibra i bez većih posljedica. Posade nisu drastično mijenjale maršrute u dolasku i odlasku. Smatrali su da će noć i veoma mala visina leta biti sasvim dovoljni da se izbjegne protivvazдушna vatra neprijatelja.

Bile su to dobre odluke, jer, do tada, srpske snage na tom prostoru nisu imale raspoređene adekvatne raketne jedinice. Posade jedinica naoružanih protivavionskim topovima noću nisu mogle vidjeti helikopter nego su pucali „naslijepo“, a prenosni raketni sistemi „STRELA“ nisu imali mogućnosti da dejstvuju noću. Za uspješna dej-

stva po ciljevima u vazduhu noću bili su neophodni raketni sistemi sa radarskom tehnikom, odnosno radarima i radarski vođenim raketama.

Vojska SAO Krajina je u naoružanju, u to vrijeme, imala takvo naoružanje, jedan divizion ssrp „KUB“ (srednji samohodni raketni puk- RS „KUB“ – vozilo sa raketama i osmatrački radar raketni sistem sovjetske proizvodnje). Raketni sistem „KUB“ je bivša JNA, prilikom svog povlačenja sa teritorije Hrvatske, ostavila krajinskim Srbima. On je bio lociran južno od Save, vjerovatno u reonu Slunja i malo je korišćen zbog štednje resursa vitalnih sklopova i raketa, zbog teškoća u održavanju i nedostatku rezervnih dijelova. Medijsko prezentovanje boravka ministra Ljubijankića na teritoriji Bihaćkog okruga veoma je pažljivo praćeno i analizirano od strane vođstva krajinskih Srba. Donesena je odluka da se obori helikopter u kojem će se nalaziti ministar Ljubijankić.

U skladu sa tim odlučeno je da se ssrp „KUB“ aktivira, rasporedi između Bihaćkog okruga i Hrvatske, na prostoru koji su helikopteri najčešće koristili u preletima. Osnovni cilj i jedini zadatak postavljen pred vojsku SAO Krajine i pripadnike njenih jedinica, prvenstveno pred pripadnike raketnih jedinica, je bio - obaranje helikoptera koji se bude vraćao sa teritorije Bihaćkog okruga za Hrvatsku. Bili su sigurni da će u tom helikopteru biti Ljubijankić i ostali članovi njegovog tima. Obaranjem ovog helikoptera postigla bi se velika, prvenstveno politička pobjeda, a u vojnom smislu Armija RBiH bi ostala bez helikoptera i podigao bi se borbeni moral srpskih vojnika, jer bi to bila prva letjelica korištena u vazдушnom mostu koja je oborena.

U realizaciji ovog zadatka postojala je samo jedna nepoznanica - kada će se ministar Ljubijankić vraćati u Hrvatsku? Tu nepoznanicu smo im MI riješili. Dali smo Srbima pouzdane podatke kad se za Hrvatsku vraća ministar Ljubijankić. Kao što sam već napisao, dali smo im na taj način što je ministar Ljubijankić mobitelom vodio razgovore sa osobama van Bihaćkog okruga. U tim razgovorima „šifrovane“ su aktivnosti koje ministar Ljubijankić provodi i one koje namjerava provoditi u Bihaćkom okrugu, pa tako i detalji oko njegovog povratka u Hrvatsku. Srbi su to slušali i sa malo truda došli do tačnih podataka. Pored ministra Ljubijankića i druge osobe sa područja Okruga vodile su razgovore mobitelom sa ljudima iz Hrvatske. Kao što sam rekao, i direktori bihaćke pošte i banke takođe su od osoba van Okruga mobitelom dobijali informacije o vremenu leta helikoptera i o osobama koje će biti u njemu. Tom vezom je, takođe, krajinskim Srbima dato do znanja da će u helikopteru biti i velika količina novca, njemačkih maraka.

Želim naglasiti da do tog kobnog dana naša vojska nije izgubila ni jedan helikopter koji je korišten u vazдушnom mostu za Hrvatsku. U obavljanju zadataka u vazдушnom mostu, i mi u Bihaću i u Čoralićima, a i oni u Zagrebu, obavezno smo koristili zaštićenu vezu. Bili smo sigurni da, kada koristimo tu vezu, neprijatelj ne može doći do podataka koji se odnose na letove. To se pokazalo tačnim.

Poslije obaranja ovog helikoptera Vojska SAO Krajine je, uz veliku pomoć vojske Jugoslavije, kompletan raketni sistem „KUB“ osposobila za operativnu upotrebu, a pretpostavka je da su dobili još jedan divizion.

Na objavljenim snimcima vide se, nejasno, tijela putnika, ostaci helikoptera i razbacani prtljag. Analizom snimaka može se doći do zaključka da je helikopter po-

gođen raketom PVO sistema, vjerovatno raketom sistema „KUB“. Ne znam da li su vršene obdukcije tijela poginulih i kakvi su rezultati. Nije mi poznato da li su od Srba SAO Krajine preuzeti ostaci helikoptera. Njihovom analizom se moglo doći do bitnih podataka vezanih za tragediju. I treće nepoznanica je kakva je sudbina novca koji se nalazio u helikopteru?

U elektronskim i štampanim srpskim medijima dat je veliki značaj ovom događaju. Posadama raketnih jedinica koje su oborile helikopter data su odlikovanja, unaprjeđenja i slično, a komandni kadar na svim nivoima je takođe nagrađen i unaprijeđen. Vojska SAO Krajine nije imala baš nikakav razlog da prikriva ovaj događaj. Naprotiv. Helikopter koji je oboren pripadao je Armiji RBiH i učestvovao je u vazdušnom mostu između Hrvatske i Bihaćkog okruga. U to vrijeme nad čitavom teritorijom Bosne i Hercegovine uspostavljena je zona zabrane letenja. Zabranu letenja je uspostavila međunarodna zajednica iz samo njoj znanih razloga. Samim tim oboreni helikopter je za pripadnike vojske krajinskih Srba bio legitiman vojni cilj. Oni su djelovali po njemu i oborili ga. Međunarodna zajednica, koliko je meni poznato, iako je odmah znala ko se nalazio u oborenom helikopteru, nije reagovala u smislu sankcionisanja krajinskih Srba zbog obaranja helikoptera. Takođe, nije bilo sankcija ni prema našoj državi, čiji su helikopteri kršili odluku međunarodne zajednice o zabrani letenja iznad Bosne i Hercegovine.

Ono što je, možda, motiviralo autore serijala da pogibiju ministra Ljubijankića i njegovih kolega okarakterišu kao „političko ubistvo“, mogla bi biti činjenica da stručne službe i nadležni organi Bosne i Hercegovine nisu uradili ono što je bio njihov zadatak: izvršiti obdukciju tijela poginulih i analizu i vještačenje ostataka helikoptera u cilju utvrđivanja okolnosti njegovog obaranja.

Mislim da ovo nije urađeno zbog niza okolnosti.

Država se nalazila u ratu. U organima i službama RBiH, koje su ove aktivnosti trebale da obave, nedostajalo je stručnog kadra. Na pozicijama stručnih osoba nalazila su se lica koja nisu, ni organizacijski ni znanjem, bila dorasla takvim zadacima. Katastrofa se desila na neprijateljskoj teritoriji, a neprijatelj u ovom slučaju nije bio spreman na saradnju. Diplomacija i pregovarački timovi su, vjerovatno zbog stava neprijatelja i nestručnosti pojedinaca, kasnili sa dogovorom o preuzimanju tijela poginulih i ostataka letjelice.

Možda je najbitniji razlog politizacije ove tragedije činjenica da su, vrlo brzo poslije nje, u određenim društvenim, posebno političkim krugovima, počele kružiti priče o naručenom ubistvu ministra Ljubijankića. Osobe koje su ove priče plasirale su u to vrijeme, vjerovatno, imale političke, a možda i lične razloge za to.

Ukoliko se želi skinuti „misterija“ sa pogibije ministra Ljubijankića i na taj način stati ukraj pričama i špekulacijama, ove radnje moguće je provesti i danas, 18 godina poslije tragedije. Rezultate bi, svakako, trebalo predočiti javnosti.

Nazif OSMANOVIĆ

Kako su braniooci Sokolja i Briješća zadužili oružje od JNA nakon početka agresije na Sarajevo i BiH

NAJVIŠI STEPEN „IZDAJE“ SRPKOG NARODA

Organizator tog spektakularnog naoružavanja Bošnjaka bio kapetan Šaćir Arnautović

Mnogo je patriota Bosne i Hercegovine koji su uoči agresije na našu zemlju iznalazili razne mogućnosti kako da pomognu svome narodu da se organizuje, naoruža i odbrani. Pojedini patrioti naše zemlje su radili na takvim poslovima da su mnogo ranije i više bili upućeni u planove srpsko-crnogorskog režima i domaćih izdajnika na rastakanju Bosne i Hercegovine. Normalno, ovaj projekat je podrazumijevao i velike žrtve civila i ogromna materijala razaranja. Jedan od tih koji je raspolagao relevantnim informacijama šta to beogradski režim priprema u Bosni i Hercegovini bio je i oficir bezbjednosti bivše JNA, iz kasarne Rajlovac, kapetan Šaćir Arnautović. Krajem 1991. godine, kada uveliko traje srbijansko-crnogorska agresija na R Hrvatsku, Šaćir Arnautović je pratio aktivnosti koje tadašnja JNA provodi u Bosni i Hercegovini na raspoređivanju naoružanja koje je povučeno iz Slovenije i Hrvatske. Svoja saznanja Arnautović je prenosio svojim prijateljima i kolegama, među kojima je bio i Mehmedalija Agić iz sela Stara Gora kod Rogatice, koji je imao dosta rodbine na Sokolju.

Dolazeći na Sokolje, Mehmedalija Agić je, na inicijativu Šaćira Arnautovića, tražio da se u tom naselju organizuje sastanak sa mještanima, na kojem bi i on prisustvo-
vao. Zamišljeno je da se na ovom sastanku stanovništvo informiše o sigurnosnoj situaciji u BiH i u okruženju, te da se iznalaze načini – kako da se stanovništvo naoruža. Prvi sastanak je, krajem 1991. godine, na prijedlog Nusreta Agića, održan u kući Ibribe Česke na Sokolju. Na tom sastanku je Šaćir Arnautović, između ostalog, rekao da je sve izvjesniji rat u Bosni i Hercegovini i da se bošnjački narod mora ubrzano, kako zna i umije, naoružavati i na druge načine pripremati za odbranu. Tada je Arna-

utović tražio od Ibri Ćeske da mu decidno kaže koliko ljudi na Sokolju, po njegovoj procjeni, ima lovačko ili neko drugo naoružanje. Informacijom koju je dobio Arnautović je bio neprijatno iznenađen, pa je sugerisao da predstavnici civilnih vlasti iz ovog naselja što prije dođu u kasarnu Rajlovac na sastanak kojeg će on organizovati. Poziv za ovaj sastanak je Sokoljanima upućen početkom februara 1992. godine. Na sastanak u kasarnu Rajlovac sa Sokolja su otišli Ibri Ćesko, Nusret Agić i Enver Guhdija. Ovom sastanku su prisustvovali i komandant kasarne i Vazduhoplovne baze Rajlovac pukovnik Boško Miletić i general major Mensur Krilić, komandant Vazduhoplovnog školskog centra u Rajlovcu. Prisustvo komandanta kasarne Rajlovac Miletića, u čijoj nadležnosti je bila podjela naoružanja, i generala Krilića je Bošnjacima sa Sokolja ukazivalo na važnost sastanka i ozbiljnost situacije.

Branioći Sokolja, decembra 1993. godine

Pred početak sastanka, dok još nisu došli Miletić i Krilić, Šaćir Arnautović je delegaciji sa Sokolja rekao: „Situacija je veoma ozbiljna. Srbi, vaše komšije, se naoružavaju već dva puta. S obzirom na položaj vašeg naselja i na druge okolnosti, ja ću učiniti sve da vas naoružamo, ali u tome vi morate biti mudri i kooperativni.“

Nakon dolaska Miletića i Krilića, Arnautović ih je upoznao o razlozima dolaska delegacije u kasarnu, naglašavajući da su, ne samo članovi ove delegacije nego i ostalo stanovništvo, veoma zabrinuti – zašto su iz ove kasarne Srbi iz Rajlovca, Dobroševića, Riječice, Zabrđa, Smiljevića, Perivoja, Bačića i drugih okolnih mjesta naoružani ne samo pješadijskim naoružanjem, nego i artiljerijskim oruđima, a niko i ne pomišlja da Bošnjacima za odbranu treba dati nešto, pa makar to bio i pištolj. Tada je

Mensur Krilić rekao: „Dobro, sve ćemo preduzeti da i vas naoružamo. Samo da znate, naoružani Srbi iz okolnih naselja su pristali da budu naša Teritorijalna odbrana. Oni će braniti kasarnu Rajlovac i druge vojne objekte ukoliko budu napadnuti. Jeste li i vi spremni da budete naša Teritorijalna odbrana i da nam se priključite u eventualnoj odbrani na naše objekte? Ako pristajete na to, daćemo vam oružje.“ Ranije je Šaćir Arnautović upoznao članove delegacije sa Sokolja i sa ovom solucijom, sugerišći im da je bezrezervno prihvate, što su oni i učinili. Bilo je važno domoći se oružja po svaku cijenu.

Nekoliko dana kasnije, postavljene su i prve barikade na području grada Sarajeva (1. 3. 1992. godine), među kojima i barikade na području Rajlovca. Istog dana stanovnici Sokolja su na putu Stup – Rajlovac (oko 300 metara od kasarne Rajlovac) postavili kontrabarikadu. Na ovoj barikadi Bošnjaci sa Sokolja su imali samo lovačko naoružanje, a na barikadama koje su postavili Srbi – pripadnici SDS-a, moglo se primijetiti automatsko naoružanje, među kojim i najnoviji puškomitraljezi, tzv. „sijači smrti“. Ova spoznaja je kod Bošnjaka unijela dodatnu zabrinutost i strah.

Odmah poslije prvih barikada u Sarajevu, Bošnjaci sa Sokolja i iz Brijesća intenziviraju kontakte sa Šaćirom Arnautovićem, zahtijevajući od njega da od Krilića i pukovnika Miletića traži realizaciju obećanja o naoružavanju i Bošnjaka. To je Arnautović na jednom od narednih referisanja i učinio. I, 7. 4. 1992. godine održan je novi sastanak u kasarni Rajlovac, na kome je donesena odluka da se narednog dana, 8. 4. 1992. godine, pješadijskim naoružanjem, municijom i drugom vojnom opremom zaduže Bošnjaci sa Sokolja i iz Brijesća, i to formacijskog sastava dvije pješadijske

Sarajevo, 5. marta 1993.: Šaćir Arnautović (desno) i Safet Zajko koji je komandovao borcima Sokolja i Brijesća

čete. Naređeno je da se sačine spiskovi onih koji će sutra doći u kasarnu Rajlovac i zadužiti naoružanje.

Mnogi Bošnjaci sa Sokolja i iz Briješća su sumnjali da će im JNA iz kasarne u Rajlovci podijeliti naoružanje. Plašili su se da će svi koji uđu u kasarnu biti uhapšeni.

Jer, srpske agresorske snage već su otpočele otvorenu agresiju na Sarajevo, granirajući Bašćaršiju, Jarčedole, Vodovod Mojnilo, Hrasnicu, Sokolović Koloniju... Podijelili su se MUP-ovi specijalci, a Karadžićeve snage, uz pomoć JNA, zauzele su Srednju policijsku školu na Vracama. Nekoliko branilaca Sarajeva je poginulo, a više njih, bošnjačke i hrvatske nacionalnosti, je zarobljeno i odvedeno prema Palama.

Ipak, i u takvoj atmosferi, hrabri i odlučni Bošnjaci sa Sokolja i iz Briješća, suočeni sa činjenicom da se bez naoružanja ne mogu odbraniti, a vjerujući u obećanje Šaćira Arnautovića da im se ništa ružno neće desiti, 9. aprila 1992. godine u koloni, kreću u kasarnu Rajlovac - po naoružanje!

Na kapiji kasarne Bošnjake je dočekaao Šaćir Arnautović i saopštio im da će sve biti uredi i da će zadužiti dobro naoružanje. Bez puno oklijevanja pristupilo se zaduženju naoružanja. Taj dan je patriotima sa Sokolja i Briješća dato 362 automatske puške, 22 puškomitraljeza M – 72, 150 metaka uz svaku cijev, odnosno 57.600 metaka 7,62 mm. Bošnjacima je podijeljeno još 240 vojnih uniformi i izvjestan broj vojničkih čizama. Naoružani do zuba, Bošnjaci sa Sokolja i iz Briješća su iz kasarne JNA u Rajlovcu u koloni krenuli svojim kućama. Ostala je priča kako je jedan od Bošnjaka, kada je naoružan došao kući, rekao supruzi: „Vidi me, Fato, sada sam ti jači nego NATO!“

Pokazalo se da je to naoružanje imalo ključnu ulogu u herojskoj odbrani Sokolja i Briješća, ali i drugih dijelova grada, jer je ovo od JNA „zaduženo“ oružje posuđivano i drugim jedinicama u gradu. A ponekad su dobro naoružane grupe boraca sa Sokolja i Briješća išle na ispomoć u odbrani drugih, ugroženih dijelova Sarajeva.

Odmah nakon isporuke naoružanja Bošnjacima sa Sokolja, najodgovornije starije iz kasarne Rajlovac našli su se na udaru kritika moćnika SDS-a. Tražena je odgovornost generala Krilića, pukovnika Boška Miletića i kapetana Šaćira Arnautovića, pa i komandanta Pete armijske oblasti Milutina Kukanjca. O ovoj podjeli naoružanja isti dan su obaviješteni Komanda Pete armijske oblasti JNA u Sarajevu i Generalštab JNA u Beogradu. Narednog dana u kasarnu Rajlovac su došli Biljana Plavšić, Nikola Koljević, Momčilo Krajišnik, general Milutin Kukanjac i oficir bezbjednosti iz Komande Pete armijske oblasti JNA da traže odgovornost onih koji su podijeli naoružanje Bošnjacima sa Sokolja i iz Briješća. Ova podjele naoružanja Bošnjacima okarakterisana je kao najviši stepen izdaje srpskog naroda, te čin slabljenja borbene moći JNA, a jačanja Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine. Na sastanku je zaključeno da se odmah pronađe i kazni glavni krivac za ovu „izdaju“.

Kao što se moglo i pretpostaviti, pošlo se od kapetana Šaćira Arnautovića, načelnika bezbjednosti u Vazduhoplovnoj bazi Rajlovac, koga su smatrali odgovornim za podjelu naoružanja, a pukovniku Miletiću je naređeno da, u što kraćem vremenu,

vрати svo podijeljeno naoružanje i municiju u kasarnu, ako treba, i po cijenu žrtava. Miletić je to vrhušci SDS-a i pretpostavljenim starješinama čvrsto i obećao.

Narednog dana pukovnik Miletić je telefonom nazvao Ibru Česku, a zatim i još neke članove jedinice TO sa Sokolja, ukazavši im na „ozbiljnost situacije“ i potrebu hitnog vraćanja naoružanja u kasarnu Rajlovac. Kao razlog za ovakvu odluku naveo je, navodno, kršenje dogovora da mještani Sokolja ne otvaraju vatru prema kasarni Rajlovac i naselju Zabrdje. Miletić je na kraju oštrim tonom kazao: „Naređujem da u roku od 24 sata u kasarnu Rajlovac vratite svo naoružanje, municiju i vojnu opremu koju sam vam dao! U protivnom, ja ću lično sa tenkovima i „niškim specijalcima“ doći gore da vam sve to oduzmem! Ako mi se u tome usprotivite, naselje ću vam sravniti sa zemljom, kao što je sravnjen Vukovar“. Sokoljani su mu odgovorili: „Gospodine Miletiću, mi oružje, u ovakvim okolnostima, nećemo vratiti, a ako ti misliš da to možeš učiniti silom, izvoli, pokušaj ga oduzeti!“

Miletić se nije više javljao do maja 1992. godine, kada su agresori izveli jak artiljerijsko-pješadijski napad na Sokolje. Napad je počeo 9. maja i trajao četiri sata. Procjene su da je tada na ovo herojsko naselje palo oko 4000 granata raznih kalibara. Borci Sokolja su odlučno branili i odbranili svoje naselje i svoje porodice. Pukovnik Miletić se narednog jutra ponovo javio telefonom i još jednom uzalud zatražio da Sokoljani vrate naoružanje. To je bilo posljednje javljanje Miletića Sokoljanima i posljednji zahtjev da se oružje vrati JNA, tada već otvorenom agresoru na našu zemlju.

Odmah nakon podjele naoružanja Bošnjacima Sokolja i Brijesća, u kasarnu Rajlovac su stigla dva helikoptera sa „niškim specijalcima“, koji su 10. 4. 1992. odveli Šaćira Arnautovića u Beograd. Na prvom saslušanju mu je saopšteno da je o njegovoj „izdaji“ upoznat i vojni i politički vrh, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u Jugoslaviji. Arnautovića su saslušavali veše dana. Jedno od pitanja je bilo i – koliko je dobio novca od Ibre Česke i drugih Muslimana sa Sokolja i Brijesća. Šaćir je negirao sve optužbe, jer je odluku o naoružavanju Bošnjaka potpisao pukovnik Boško Miletić.

Usljed nedostatka dokaza o njegovoj krivici, a i pod pritiskom javnosti, Arnautović je oslobođen odgovornosti i odobreno mu je da napusti JNA. Arnautović se ubrzo tajnim kanalima vratio u Sarajevo i priključio braniocima glavnog grada.

Mještani Sokolja i Brijesća bili su veoma sretni kada su sredstva informisana objavila da se Šaćir Arnautović priključio Teritorijalnoj odbrani Bosne i Hercegovine. Bilo je i onih koji su, u znak radosti, ispucali nekoliko okvirova municije - u pravcu neprijateljskih položaja.

Stanovnici Sokolja, Brijesća i sad su veoma zahvalni Šaćiru Arnautoviću za njegov doprinos u njihovom naoružavanju.

GOLGOTA PREKO KOZOVGRADA

Februar ratne 1994. godine protiče relativno mirno. Na linijama odbrane povremena vatra iz pješadijskog naoružanja. Prvi bataljon 101. mtbr. iz Sarajeva izvršava svoje svakodnevne zadatke bez većih problema. Borci su već toliko iskusni da sve obaveze obavljaju rutinski, gotovo po automatizmu, što me pomalo i plaši. Rat isuviše dugo traje da bi opreznost bila na potrebnom nivou. Već petnaestak dana nisam bio kod kuće i večeras planiram otići. Jedva čekam da vidim kćerkicu kojoj će uskoro biti godina i po. Prije odlaska kući sa zamjenikom sam obišao linije odbrane i porazgovarao sa borcima. Dobro su raspoloženi bez obzira što se teško nose sa vodom koja neprestano puni tranšeje i otežava kretanje. Po povratku sam izdao zadatke dežurnom oficiru i krenuo kući.

Na pola puta do stana dobio sam poziv da se hitno javim u Komandu Brigade. Stigao sam u Komandu i zatekao komandanta Brigade ozbiljnog, zabrinutog. Ubrzo su stigli i ostali komandanti bataljona. Bez velikog uvoda komandant Pleh nam je saopštio da je upravo stigao iz Komande 1. korpusa i da je dobio naređenje da se jedan bataljon 101. mtbr u roku 24 sata mora izmjestiti van Sarajeva sa MTS kojima raspolaže. Razlog je - vrlo teško stanje na ratištu oko Maglaja, zatim Goražda i još nekih mjesta. Zadatak ovog bataljona bi bio da zaposjedne položaje na planini Zvijezdi iznad Vareša, koji je tek oslobođen i na taj način omogući jedinicama 2. i 3. korpusa, koje su do tada držale pomenute položaje, da se dislociraju i upute na ratišta na kojima su vođene žestoke borbe. Bez riječi smo slušali komandanta Brigade koji je na kraju kratkog izlaganja rekao da je odlučio da to bude 1. bataljon. Svi smo bili iznenađeni, ne zbog izlaska jedinice nego zbog kratkoće vremena za pripremu i izvršenje zadatka. Imao sam bezbroj pitanja, ali sam dobio samo jedan odgovor: zadatak se mora izvršiti u potpunosti u datom vremenu. Nisam bio ni svjestan šta nas očekuje u narednih nekoliko dana, kroz kakve patnje i iskušenja će proći borci 1. bataljona da bi došli na odredište i izvršili zadatak.

Borci 101. mtbr. na vareškom bojištu (Snimio: Ismet BAJROVIĆ)

Vratio sam se u Komandu 1. bataljona i naredio dežurnom da hitno pozove komandire četa u komandu bataljona. Ponoć je već prošla. Komandiri četa i članovi Komande Bataljona su brzo došli i ja sam u najkraćim crtama saopštio zadatak i izdao kratka pripremna naređenja bez nepotrebnog trošenja vremena na suvišne diskusije i pitanja na koja ni sam nisam imao odgovore. Komandiri četa su odmah otišli u svoje jedinice, a ja sam sa pomoćnicima počeo pripremu naređenja i uputstava.

Pred nama je bio ogroman posao. Po svim vojnim pravilima i normama za izvršenje ovakvog zadatka neophodno je mnogo više vremena. Iako sam dobio čvrsta uvjerenja od Komande Brigade da će biti blagovremeno upućena jedinica koja će preuzeti naše položaje na Mojmilu, to se nije desilo, što je dodatno usložilo i onako vrlo tešku situaciju. Borcima je izlazak iz Sarajeva vrlo teško pao. Nisu se oni plašili. Sve su to iskusni, prekaljeni borci. Problem je bio što odlaze svi, cijeli bataljon, ostavljaju porodice bez osnovnih životnih potrepiština. Odlaze u nepoznato, a ne znaju koliko će ostati, ko će i kako braniti Mojnilo. Sve su to pitanja i dileme na koja je bilo teško naći adekvatan odgovor.

Dan je tekao u užurbanim pripremanama. Logistički vod je pakovao intedantsku opremu, municiju i sva druga sredstva kojima smo raspolagali. Naredio sam komandirima da u saradnji sa bataljonskim liječnikom izvrše trijažu ljudstva i da bolesne i starije borce oslobode obaveze izlaska na teren. Tu je bilo velikih teškoća. Bio sam izložen velikim pritiscima od porodica boraca, što je potpuno razumljivo, ali sam istrajao u odluci da samo budu oslobođeni bolesni i stariji.

Kao što sam i pretpostavljao, jedinica koja je trebalo da nas zamijeni na položajima na Mojmilu došla je neposredno pred naš polazak tako da je izvjestan broj boraca krenuo na zadatak direktno iz rova. Sljedeći veliki problem je bio nedostatak adekvatne odjeće i obuće.

Kad je pao mrak borci su u kolonama pristizali u rejon razmještaja Komande Bataljona. Prvi put vidim većinu boraca okupljenih na jednom mjestu. Velika je to snaga; iskusni, prekaljeni borci. Još da su dobro opremljeni i naoružani, gdje bi nam bio kraj. Na njihovim licima nema straha, ali ima zabrinutosti, strepnje za najbliže. Vidim mnoge majke, supruge, sestre. Prate očeve, braću, muževe. Suze u očima. I meni je teško. Osjećam ogromnu odgovornost. Prilaze mi, mole da pripazim njihove najmilije. Obećavam.

Vrijeme za polazak se približava, a ja još nisam bio kod kuće. Odlazim kući da se pozdravim sa ženom i kćerkicom. Žena plače i postavlja mi mnogo pitanja, a ja nemam odgovor ni na jedno. Da i ja ne bih pustio suzu, a već je blizu da je pustim, poljubim ženu i kćerkicu i brzo izlazim napolje. Stislo mi se u grlu, riječi ne mogu progovoriti.

Do Komande sam se malo pribrao, izvršio smotru ljudstva i naredio pokret. Plašio sam se da neprijatelj ne otkrije veliku koncentraciju boraca na jednom mjestu, što bi moglo imati kobne posljedice. Ali maskirna disciplina je bila na visokom nivou i sve je prošlo dobro. Kretao sam se na čelu kolone, a moj zamjenik na začelju. Relativno brzo smo došli do tunela, ali smo morali dugo čekati da prođemo na butmirsku stranu. Iz tunela smo izašli mokrih nogu i to je bio veliki problem. Naravno, niko nije imao rezervnu obuću. U "Ogrjevu" u Hrasnici trebalo je da nas čekaju kamioni za nastavak putovanja. Poslije dugog čekanja i konačnog pristizanja prevoznih sredstava ukrcali smo se u vozila i krenuli. Već odavno je svanulo i kolona je bila vidljiva sa velike udaljenosti. Kretala se vrlo sporo lošim, uskim makadamskim putem uz Igman. Molio sam Boga da padne magla ili da snijeg počne padati, jer jedino na taj način možemo biti manje uočljivi. Svakih stotinjak metara poneko vozilo bi se zaglavilo i borci su morali silaziti i gurati ga dok se ponovo ne formira kolona.

Dio Komande Prvog bataljona u Ponikvama (Snimio: Ismet BAJROVIĆ)

Odiseja preko Igmana trajala je punih osam sati, a to je svega desetak kilometara puta. U Tarčin smo došli mokri i promrzli, ali ipak zadovoljni jer smo stigli svi živi i zdravi, a bili smo toliko vidljiva meta da samo dragom Bogu možemo zahvaliti što se sve dobro završilo. Od vozača kamiona smo saznali da je ovo najlakša dionica puta i da prave nevolje tek predstoje. Nisam mogao vjerovati u te priče. Ali, brzo sam se uvjerio. Poslije odmora i sušenja odjeće i obuće, krenuli smo prema Fojnici. Poslije sat, dva vožnje, počele su nevolje. Put preko Lopate je bio uzak, pun krivina, pokriven snijegom i ledom. Bio je to šumski put za izvlačenje trupaca. Kolona se kretala vrlo sporo i svaki čas smo neko vozilo morali izvlačiti i gurati. Trajalo je to satima. Borci su bili na ivici snage od guranja teških kamiona.

Donio sam odluku da više ne guramo kamione i da krenemo pješice prema Dusini. Noć je već uveliko pala i mi smo se kretali u dugoj koloni i poslije nekoliko sati, umorni, mokri i iscrpljeni, stigli do nekog doma ili škole. Bila je to Dusina. Unutra je bilo toplo i većina boraca je odmah zaspala na podu sa ruksacima ispod glava. U toku noći organizovano je izvlačenje zaglavljenih kamiona i do jutra su svi bili u Dusini.

Ujutro sam sa komandirima četa izvršio provjeru brojnog stanja i Bataljon je ubrzo bio spreman za nastavak putovanja. Naša sljedeća destinacija bila je Fojnica. Nije daleko, ali ovo je, definitivno, najteža dionica našeg putovanja.

Tih desetak kilometara je najteži put u mom životu, a vjerujem i mojih boraca koji su, srećom, svi preživjeli ovu golgotu. Zaista sam mislio da niko od nas neće živ vidjeti Fojnicu. Kretali smo se uskim šumskim putem, potpuno zaleđenim, koji je krivudao strmom padinom i najmanja neopreznost vozača mogla je biti kobna. Prelazili smo planinu Kozovgrad, poznatou u istoriji po ljetnikovcu bosanskih kraljeva Kotromanića. Na izuzetno strmim krivinama borci su silazili sa kamiona i išli pješice do relativno bezbjednijih dionica. I pored silnih peripetija nekako smo se dokopali Fojnice, svi živi i zdravi. Radovao sam se kao dijete.

U Fojnici smo ostali nekoliko sati. Odmorili smo se koliko je to bilo moguće, prošili mokru odjeću i obuću, popili topli čaj i krenuli prema Bilalovcu. U odnosu na golgotu kroz koju smo prošli, ovo bi trebalo da bude lakša dionica puta. Relativno brzo i bez većih teškoća došli smo do Bilalovca, gdje smo upozoreni da su linije odbrane HVO-a blizu maršrute kojom ćemo se kretati i da bojovnici često otvaraju vatru na vozila koja se kreću tim putem. Borci su nosili naoružanje i municiju i naredio sam im da budu spremni za borbu ukoliko to bude potrebno. Izvršeno je ojačanje čelnog i bočnog osiguranja i krenuli smo. Pripadnici HVO-a nisu otvarali vatru i ovu dionicu puta srećno smo prošli.

Naše sljedeće odredište bile su Donje Moštre. Neposredno ispred sela Vrbovik vozila su počela upadati u blato iz kojeg su se teško mogla izvući. Borci su ulagali ogromne napore, ali vozila se nisu mogla pokrenuti. Nekoliko kamiona sa duplom vučom je ipak nekako uspjelo da se izvuče iz blata i naredio sam da nastave kretanje prema odredištu. Po iskrcavanju ljudstva u Donjem Moštru, kamioni su se vraćali do Vrbovika i prevozili ljudstvo iz kamiona koji su ostali zaglavljeni u blatu. Prevoženje

je trajalo gotovo cijelu noć. Sa posljednjom turom boraca krenuo sam i ja i pred zoru stigao u Donje Moštre. Svi su borci stigli na odredište. Smješteni su u tople spavaonice i, umorni i iscrpljeni, odmah utonuli u duboki san. I ja sam klonuo i svalio se u neku fotelju. Nisam imao snage ni da izujem mokre čizme i odmah zaspao. Bio je to moj prvi san od polaska iz Sarajeva.

Bataljon je ostao sljedeći dan i noć u Donjem Moštru, jer smo čekali autobuse kojim ćemo se prevesti do krajnjeg odredišta. U Moštru je bilo kao da smo u drugom svijetu. Trgovina cvjeta, prodavnice prepune razne robe, mesa i mesnih prerađevina u izobilju. U Donjem Moštru je i veliki broj izbjeglica iz istočne Bosne. Tu sam našao i neku svoju rodbinu, za koju nisam znao jesu li živi.

Konačno smo krenuli prema Varešu, odnosno Ponikvama, gdje je Bataljon trebao da bude razmješten. Prvi dio jedinice je odmah, po dolasku, otišao na položaje u rejon planine Zvijezde, a ostatak se pokušavao smjestiti u polusrušene kuće u širem rejonu Ponikvi. Očekivali smo da ćemo imati bar pristojan krov nad glavom. Bio sam duboko razočaran. Osjećao sam se odgovornim prema borcima, ali drugog izlaza nije bilo nego da popravimo što se popraviti može. U ovako teškim okolnostima do izražaja je došla jaka volja boraca, inventivnost i snalažljivost i već za par dana svaki objekat je popravljen, pronađene su neke pećice i stvoreni su uslovi za boravak. Logističari su u susjednim selima pronašli šerpe i lonce, formirali kuhinju u napuštenom restoranu i uz pomoć OG "Vareš" počeli kuhati tople obroke za borce.

Linija koju smo zaposjeli bila je bez i jednog uređenog položaja za dejstvo. Na položaju nije bilo ni jednog objekta za smještaj ljudstva.

Bataljon je na vareškom ratištu, na planini Zvijezdi, ostao oko tri mjeseca. Uz nadljudske napore, borci su uspjeli inženjerski dobro urediti linije odbrane i izgraditi objekte za smještaj ljudstva neposredno iza borbenih položaja. Organizovano je svakodnevno pripremanje hrane i dotur do prednjeg kraja na konjima; uspostavljena je žičana veza sa svim formacijskim elementima bataljona i sa pretpostavljenom komandom tako da je jedinica funkcionisala u punom kapacitetu. U ove aktivnosti uloženi su ogromni naponi svih boraca i starješina. Po naređenju pretpostavljene komande Bataljon je izvodio i ofanzivna dejstva. U tim borbama deset boraca je ranjeno.

U Sarajevo smo se vratili oko 1. maja 1994. godine i to autobusima preko Kiseljaka. Poslije onog što smo prije tri mjeseca doživjeli na Lopati i Kozovgradu, ovo je bilo jedno lijepo turističko putovanje i nismo mogli vjerovati da se ovo događa. Naime, u međuvremenu je potpisan Vašingtonski sporazum, pa je bilo moguće koristiti ovu maršrutu.

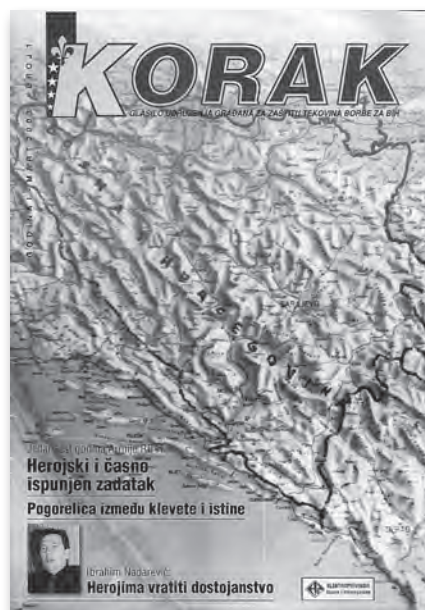
Umorni i iscrpljeni od silnih napora vratili smo se svojim porodicama zadovoljni, jer smo preživjeli golgotu i uspješno izvršili zadatak. Bio sam ponosan na svoje borce i starješine, jer su stoički izdržali silne napore i pokazali veliku hrabrost, požrtvovanost i odvažnost dostojnu svakog divljenja.

Rasim DELIĆ

Za tebe BiH

UDRUŽENJE RADI ZAŠTITE ISTINE O ODBRAMBENOM RATU

Korak br. 1, mart 2003.

Još u toku agresije na BiH, kada su Armiju i njene pripadnike zbog, za mnoge iznenađujuće uspješnog otpora agresiji sa istoka i do 1990. godine i sa zapada, nazvali „čudom bosanskog otpora“, mogao se nazrijeti budući nepravedan i omalovažavajući odnos institucija vlasti, medija i drugih struktura bosansko-hercegovačkog društva prema svojim braniocima. I tada, kada je od rezultata Armije ovisila opstojnost države BiH i njenih naroda, borci i njihove porodice su u rješavanju socijalnih problema bili iza onih koji su se „snašli“ u jedinicama radne obaveze, civilnoj zaštiti ili raznim humanitarnim i drugim organizacijama. Tadašnji predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović je jednom prilikom rekao da su u ratu u prvom planu borci, a iza njih političari, ratni profiteri i drugi, te da se u miru redosljed mijenja i borci ostaju na zadnjem mjestu.

HEROJI ODBRANE U NEMILOSTI VLASTITE DRŽAVE

Mada i u ratu nismo bili na prvom mjestu, mi borci Armije RBiH i MUP-a RBiH, nismo mogli ni zamisliti da ćemo nekoliko godina nakon okončanja odbrambenog rata, mi koji smo svojim životima, hrabrošću i patriotizmom branili i odbranili opstojnost BiH, morati ponovo „ustati“ da bi(smo) zaštitili svoje saborce od napada, omalovažavanja i nepravdi.

Smatrali smo da će naša država, za koju smo se borili, i njene institucije kojima smo mi osigurali mogućnost konstituisanja i djelovanja, štiti istinu o našoj bliskoj historiji, te zaslužena prava boraca, njenih ključnih aktera ako ni zbog čega onda

bar radi sopstvene koristi, opstanka na vlasti. Valjda je bar to svima jasno da smo mi, nekadašnji pripadnici oružanih snaga RBiH, Armije i MUP-a, najbrojnija glasačka mašinerija u zemlji i da se samo uz naše glasove može računati na vlast. Međutim to, izgleda, nisu shvatile ni stranke koje su bile na vlasti do 2001. godine, a pogotovo ne stranke u Alijansi za promjene koji su došli na vlast zahvaljujući u velikoj mjeri nezadovoljavajućem odnosu svojih prethodnika prema boračkoj populaciji. Mada su i glasovima boraca stranke Alijanse za promjene došle na vlast, one su nam odmah po ustoličenju uzvratile omalovažavanjem, deložacijama, ukidanjem invalidnina, smanjenjem penzija, pokretanjem sudskih postupaka protiv istaknutih komandnata ili izručivanjem istinskih branilaca BiH na ponižavajući način Haškom tribunalu. Mediji su takođe promijenili ploču, čak i neki od njih kojima su Armija i njeni pripadnici bili odskočna daska u borbi za čitaoce.

Armija i njeni pripadnici su postali najpogodnija meta za odstrijel. Preko noći smo postali nacionalistička falanga, kriminalci i profiteri. Za nas nije bilo mjesta u institucijama vlasti, na upravljačkim mjestima u privredi, u upravnim odborima, niti na bilo kom mjestu u društvu koje je pružalo satisfakciju nama i našoj borbi za odbranu nezavisnosti BiH.

KRIMINALIZIRANJE BRANILACA

Očekivali smo da će brojne boračke organizacije, transformisane i objedinjene imati više snage i da će odlučnije djelovati u zaštiti integriteta i istine o našoj borbi. Međutim, razjedinjene boračke organizacije su bile opterećene i zaokupljene rješavanjem socijalno-statusnih pitanja pojedinih kategorija boračke populacije, te nisu „imale vremena“ da se bave globalnim pitanjima odbrane BiH od agresije i ulozi odbrambenih snaga i branilaca u njoj.

Zdesna: general Rasim Delić, Asaf Džanić i Dževad Hadžić

Pokušavali smo o obezvređivanju i kriminalizaciji odbrambenog rata i branilaca BiH razložno, trezveno i odgovorno razgovarati sa državnim i političkim funkcionerima, ali smo naišli ili na zatvorena vrata ili na formalno razumijevanje bez ikakvih konkretnih pokušaja da se navedeni propusti riješe.

Odgovorni pred narodom, svojim saborcima, državom i historijom, veća grupa bivših pripadnika Armije, MUP-a i građana patriota, odlučila je da stvar preuzme u svoje ruke. Na naše opredjeljenje je presudno uticalo bezosjećajno, nemoralno i necivilizacijsko izručenje istaknutih pripadnika Armije Envera Hadžihasanovića, rahmetli Mehmeda Alagića i Amira Kubure Haškom tribunalu.

Smatrajući da moramo stati ukraj falsifikovanju naše bliske historije, njenom iskrivljivanju i brisanju naočigled nas, direktnih aktera, odlučili smo da formiramo Udruženje građana, kao institucionalnu formu djelovanja lišenu političkih ambicija.

Kao nevladina i vanstranačka organizacija Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu je otvorilo prostor za djelovanje građanima patriotima BiH, dokazanih u borbi i opredijeljenih za dalju borbu za našu domovinu neovisno od njihove nacionalne, vjerske ili stranačke pripadnosti.

S obzirom da je prevashodni cilj Udruženja za zaštitu tekovina borbe za BiH globalna zaštita istine i rezultata odbrambenog rata 1992. – 1995. nije moglo doći do konflikta interesa sa drugim boračkim organizacijama. Naprotiv, članovi našeg udruženja mogu postati pripadnici boračkih organizacija kao što smo i mi njihovi. Jedini kriterij koji je bitan za pristup našem Udruženju je opredijeljenost i privrženost ideji cjelovite, nezavisne i demokratske BiH, odlučnost da se istina o borbi za opstojnost BiH 1992.-1995. brani svim dopuštenim civilizacijskim i demokratskim sredstvima, te spremnost za borbu za svijetlu i perspektivnu budućnost naše domovine.

Nasuprot navedenom, član udruženja ne može postati onaj koji se iskazao ili iskazuje kao protivnik ili negator historijskih tekovina borbe za BiH.

U borbi za očuvanje istine o odbrambenom ratu i valorizaciji doprinosa branilaca BiH i zaustavljanja, obespravljavanja i kriminalizacije Armije i njenih pripadnika zbog dnevno-političkih, personalnih ili interesa određenih političkih struktura, mi smo spremni za dijalog, ali ne i za kompromise koji su u suprotnosti sa našim programskim opredjeljenjima.

Mi, članovi Udruženja, možemo pomoći aktuelnoj vlasti u borbi za jačanje države i njenih ingerencija u svim dijelovima BiH, ali se osjećamo odgovornim i kompetentnim da reagujemo na sva odstupanja i truhle kompromise koji dovode u pitanje bilo vrijednosti sačuvane u odbrambenom ratu, bilo perspektivu budućih generacija Bosanaca i Hercegovaca u cjelovitoj i demokratskoj Bosni i Hercegovini u kojoj postoji mogućnost za privredu i društveni prosperitet.

Sa nekim boračkim organizacijama sarađujemo i sarđivaćemo i dalje s ciljem da pomognemo u ostvarivanju legitimnih prava boraca, objedinimo naše djelovanje u zaštitu tekovina borbe za BiH, te da – kao objedinjena, jedinstvena i patriotski opredijeljena organizacija – presudno utičemo na usmjeravanje ispravne državne poli-

tike prema sadašnjosti i budućnosti zemlje i zasluženog povoljnog položaja boračke populacije u njoj.

Mi smo spremni za borbu dijalogom i argumentovanom raspravom sa onima koji su ništili BiH, a koji se danas ogrću kvazidemokratskim plaštom, kao i sa onima koji su za nas navijali ili nas kritikovali sa velike i sigurne daljine, iz debele hladovine evropskih krčmi. Oni nisu razumijevali niti danas razumiju našu borbu, a mi njih pogotovo.

Nažalost, takvi su bili, naročito u vrijeme Alijanse za promjene, ali ih ima i danas. Kao takvi, prisutni su u institucijama vlasti, jer su prihvatljivi za međunarodnu zajednicu zbog svoje „čiste“ prošlosti iz perioda 1992. – 1995.

Oni odbranu od agresije ne doživljavaju kao svoj rat, te su spremni zarad ličnog interesa minimizirati značaj odbrambenog rata i obespraviti branioce.

VRATITI DIGNITET BRANIOCIMA

Mi, pripadnici Udruženja, niti možemo, niti ćemo prihvatiti takav odnos prema tekovinama odbrambenog rata. Pogotovo nećemo prihvatiti kriminalizaciju visokih dužnosnika Armije i MUP-a – dokazanih branilaca BiH. Reagovali smo i stali odlučno u odbranu generala Bahte, Ajnadžića i Vranja, osudili neprimjeren odnos vlasti Alijanse prema haškim optuženicima Hadžihasanoviću, Alagiću i Kuburi, osudili montirani i politički proces protiv Alispahića, Ljevakovića i Mujezinovića, te razobličavali političke i medijske pokušaje poistovjećivanja patriota BiH sa teroristima, kriminalcima i profiterima.

Mi nemamo političkih ambicija i ne borimo se za vlast, ali nismo apolitični. Naša politička ideja vodilja je Bosna i Hercegovina i bosanski građani koji su borci za tu ideju. Rad smo usmjerili u više pravaca: borbu za afirmaciju, predočavanju i čuvanju istine o borbi Armije i njenih pripadnika za opstojnost BiH, pružanje pomoći procesuiranim pripadnicima Oružanih snaga R BiH od strane Haškog tribunala, te za stvaranje uvjeta u zemlji u kojima bi borci dobili zasluženog mjesto u društvu.

Nećemo dozvoliti da se kalja naša borba, minimizira uloga Armije i MUP-a R BiH, da se naša odbrana od agresije naziva građanskim ratom, a mi branioци jednom od „nacionalnih falangi“. U našim redovima nema mjesta političkim karijeristima, nego samo onima koji su spremni za samoprijegoran, odgovoran i dugotrajan rad. Očekujemo uključenje svih dokazanih patriota u rad našeg Udruženja. Nudimo ruku saradnje i aktuelnim vlastima uz već naglašene naše zahtjeve. Neprihvatanje naših stavova i programskih opredjeljenja u djelovanju aktuelne vlasti moglo bi biti za njih presudno na izborima 2004. godine. Na njima je da se opredijele, a na nama da istrajemo.

Asaf DŽANIĆ

Poruke

ZAŠTO SU BORCI POSTALI BORAČKA POPULACIJA

Korak broj 4, oktobar – decembar 2003.

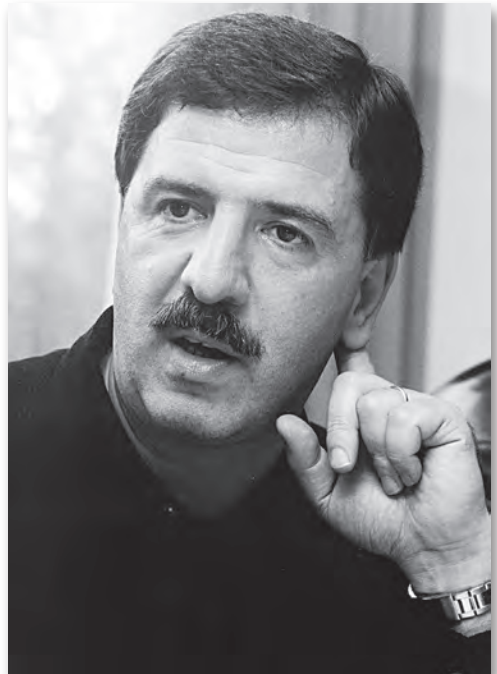

Najprije su bili borci. Zatim je od njih nastala Armija. Sada su postali populacija. Sve to desilo se u desetak godina.

Poznajemo, naravno, i druge primjere funkcioniranja službenog pisma. Tako su kuće, domovi, zgrade, stanovi već ranije pretopljeni u stambeni fond, a učenicima zaštitarima okoline je, kao zločin protiv suštine, zabranjeno govoriti o šumama. I one su prešle u fond, u njihovom slučaju šumski. I sve je neživo i živo završilo u fondovima, kao da nema svoju izvornu posebnost i pojedinačnost, ili kao da ih je bespovratno izgubilo.

Tako su, na kraju, završili i borci.

Kada je Pascal čovjeka uporedio sa trskom, da bi označio njegovu lomnost, ali sa trskom koja misli, da bi predočio njegovu uzvišenost iznad sve prirode; kad ga on naziva mješavinom veličine i bijede, njegovu prirodu korumpiranom, njegovu vladarsku supstancu svrgnu-

tom s prijestola, ali ipak supstancu svrgnutog kralja, onda je on, pri tom, razmišljao u skladu s učenjem o naslijednom grijehu.

Ako sad tu spoznaju ne zamislimo više u teološkoj viziji, onda je kraljevsko naslijeđe čovjekovo upravo ta njegova sposobnost da produhovi svoju sudbinu, da od vala života istragne duh zahvaljujući toj sudbini. Ne da ima duh, već da duh zadobije ubacivanjem egzistencije. Da svoju sudbinu, slučaj, posebnost, individualnost duhovno učini plodnim i da je tek time dovede do punoće.

Tu duhovnu puninu borci su ispoljili na onoliko načina zbog kojih su i na koje su sudjelovali u borbi – vezani za svoj individualitet i situaciju, postali su medijum u kome se lome principi. Ranije je ta tegoba izbora i opredjeljenja upoređivana sa otporom vazduha kaji je potreban ptici da bi u njemu lebdjela – „kao orao koji na teškim jutarnjim oblacima blagim krilom mirujući vreba plijen“ (Helderlin). Naspram težine i bezizlaznosti situacije (vojne, strateške, geopolitičke) nastupali su s dobrom voljom, koju je Kant slavio kao čovjekov najuzvišeniji posjed, a koju je Sidran – posluživši se jezikom jednog individualnog, živog naroda koji je taj jezik duhovno izborio – izrazio ovako: „Iz grobova ustaju – dobri Bošnjani!“

Otuda u ovom broju „KORAKA“ nastavljamo s objavljivanjem imena boraca - ljudi koji su branili Bosnu, da bi se njihovo ime izvuklo ispod fantomskog bića-nebića pod nazivom „boračka populacija“.

Tome je slično, i srodno, nastojanje da žrtve rata i genocida dobiju svoje ime. Tek sklapanjem te velike bosanske knjige mrtvih moći će se reći da su dobili svoje pravo ime i porijeklo: ljudsko.

BORCI SU OGORČENI

Borci ARBiH su u toku rata imali na um samo kako odbraniti Bosnu i Hercegovinu, računajući da će im se njihova domovina koju su branili i odbranili poslije rado adekvatno odužiti. Međutim od završetka rata prošlo je više od 17 godina, a borci su i dalje nezadovoljni svojim statusom. Borci, boračka udruženja kojih uzgred rečeno ima i previše među kojima i Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu neprekidno rade na tome da poboljšaju status branilaca svoje domovine.

Sumirajući desetogodišnju aktivnost Udruženja za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu možemo konstatovati da smo u proteklom periodu preduzeli razne vidove aktivnosti sa kojima smo pokušali u dobrom dijelu i uspjeli usmjeriti državne institucije na rješavanju statusnih pitanja boraca. Istaknuću samo neke od njih.

Održani su okrugli stolovi koji su tretirali status boračke populacije i položaj i status žene borca nakon rata.

Stalnim insistiranjem i djelovanjem zajedno sa određenim kategorijama boraca obezbijedili smo donošenje zakona o nosiocima ratnih priznanja, za demobilisane borce, za donošenje zakona za penzionisanje otpuštenih vojnika nakon 35 godine života koji su branili BiH u trajanju većem od dvije godine i penzijskim stažom preko 20 godina.

Bez obzira na rezultate nezadovoljni smo učinjenim u rješavanju statusa boraca.

Neprekidno smo zahtijevali i insistirali da se donesu jedinstvena rješenja za borce. Predlagali smo mi, iz Udruženja, da se bar Federacija BiH opredijeli i donese jedinstven zakon po kome bi svaki borac imao borački dodatak u skladu sa vremenom provedenim u odbrambenom ratu, bez obzira da li je zaposlen, nezaposlen, penzioner, invalid, a za poginule borce da se borački dodatak daje užim članovima porodice.

Umjesto toga organi vlasti FBiH su donosili parcijalna rješenja koja su izazivala nezadovoljstvo boraca. Donošena su rješenja za pojedine kategorije boraca pod pritiskom, pred izbore ili pod uslovima Međunarodnog monetarnog fonda, pa i ucjenama.

Normalno je da se za rat mobilišu građani sposobni za vojnu službu, kao što je takođe normalno da se oni nakon rata demobilišu i vrate na svoja radna mjesta. Shvatili su borci da je zemlja razrušena, fabrike i druga preduzeća devastirana, ali ne mogu da shvate da se situacija ni nakon 17 godina nije popravila. Naprotiv, pogoršala se.

Borci znaju da su organi vlasti u Federaciji BiH glavni krivci za takvo stanje. Ogorčeni su na kriminal i korupciju, na kriminalnu privatizaciju koja je uništila i ona preduzeća koja nisu bila uništena u ratu.

Borci su ogorčeni i na način njihovog penzionisanja. Umjesto da se penzionišu po zakonima koji su bili na snazi, penzionisani su na sedam različitih načina: Zakonom o službi u OS SFRJ koji je preuzet i važio sve do kraja 2009. godine, Uredbom sa zakonskom snagom I, II, III, Zakonom o službi u Vojsci FBiH, Zakonom o službi u OS BiH i Zakonom o penzionisanju otpuštenih vojnika OS BiH. Karakteristično je da su uslovi za penzionisanje i visina penzija različite za iste kategorije lica. Sve je to izazvalo nezadovoljstvo većine penzionisanih pripadnika Oružanih snaga.

Ovih dana treba da bude usvojen „Jedinstven zakon o povoljnijem penzionisanju boraca“, čijim predloženim rješenjem većina pripadnika nije zadovoljna.

Siguran sam da će i taj zakon, ako bude usvojen kako je predložen, izazvati nezadovoljstvo i tužbe. Opšti stav boraca je da ih više bole odnosi prema njima nego iznosi penzija. Borci su posebno nezadovoljni nerazjašnjenim odnosima između Vlade FBiH i PIO FBiH.

U proteklih 10 godina uradili smo dosta na valorizaciji i afirmaciji borbe za Bosnu i Hercegovinu. Na okruglim stolovima o temama iz proteklog rata uvjeren sam da smo izlaganjima, dokumentima, raspravama i zaključcima potvrdili karakter rata u Bosni i Hercegovini 1992.-1995. godine, odnosno dokazali da se radi o agresiji na RBiH. Predavanjima i časovima historije omladini osnovnih, srednjih škola i studentima prezentovali smo zbivanja iz proteklog rata.

Izdavanjem knjiga i brošura sa tematikom iz proteklog odbrambenog rata 1992.-1995. godine nastojimo da ne budu zaboravljeni najbitniji događaji iz najnovije historije Bosne i Hercegovine.

U kontinuitetu izdajemo časopis „KORAK“ po kome je Udruženje postalo prepoznatljivo. Sadržaj časopisa je interesantan za širu čitalačku publiku, a posebno za one koji žele da saznaju nešto više o historiji Bosne i Hercegovine, kao i aktuelnim zbivanjima u našoj zemlji i svijetu.

Redovno obilježavamo značajne događaje i ličnosti ne dozvoljavajući da se zaborave. Tako obilježavamo godišnjice Teritorijalne odbrane RBiH, Armije RBiH, korpusa i brigada, najvažnijih operacija, bojeva i borbi, godišnjice poginulih i umrlih

komandanata naše Armije, kao i godišnjice smrti našeg vrhovnog komandanta Alije Izetbegovića i komandanta Generalštaba Armije ARBiH Rasima Delića.

Dajemo pun doprinos i učešće u podizanju spomen - obilježja i uređenju i održavanju šehidskih mezarja.

Ostvarili smo i dalje saradjujemo sa Institutom za istraživanje ratnih zločina Univerziteta u Sarajevu, Bošnjačkim institutom, Fondacijom memorijala šehidskih mezarja u kantonima i gradovima. Podršku u radu imamo od Federalnog ministarstva za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata i kantonalnih ministarstava za boračka pitanja.

Pružali smo i pružamo pomoć pripadnicima Armije RBiH optuženim za ratne zločine pred Međunarodnim sudom za ratne zločine za bivšu Jugoslaviju u Hagu i pred domaćim sudovima.

Pružamo i stručnu pomoć timovima odbrane pripadnika Armije RBiH optuženim za ratne zločine po komandnoj odgovornosti. U okviru Udruženja postojala je „Fondacija za pružanje pomoći porodicama pripadnika ARBiH procesuiranim u Hagu“, koja je ugašena nakon što u Hagu više nije bilo optuženih za ratne zločine.

U koordinaciji sa ostalim boračkim udruženjima zahtijevali smo i zahtijevamo od tužilaštava da vode istrage i podižu optužnice u srazmjeri sa obimom i težinom počinjenih zločina. Moram priznati da se za to nismo izborili. I dalje tužilaštva, pod pritiskom politike, vode istrage i podižu optužnice pokušavajući da „izbalansiraju“ sve tri strane. A uvjereni smo da su svjesni velikih razlika u odgovornosti za počinjene ratne zločine, pa i genocid.

Tužilaštva često optužuju pripadnike ARBiH za manje zločine počinjene na jednom prostoru, a da se za daleko veće i neuporedive zločine počinjene na istom prostoru ne optužuju pripadnici VRS. Primjer za to su Hadžići, gdje su pripadnici VRS ubili na stotine civila Bošnjaka, a za krivce još optužnica nema. Međutim, optuženo je osam pripadnika ARBiH protiv kojih se vodi proces uglavnom za maltretiranje i nečovječno ponašanje prema zarobljenicima srpske nacionalnosti.

Kuriozitet je da sudska vijeća ponekad izriču identične presude za maltretiranje i mučenja i - za višestruka ubistva.

Sudski procesi traju i po nekoliko godina, a da za to nema potrebe. Primjer je proces optuženim za zločin u selu Trusina kod Konjica, koji traje više od dvije godine, a tek su izvedeni dokazi Tužiteljstva.

Karakteristično je da se za zločine u Trusini istovremeno vodi proces za moguće neposredne počinioc zločina i za nadređene - po komandnoj odgovornosti. Normalno bi bilo da se prvo provede proces za neposredne počinioc, pa, ako se dokaže da su krivi, podigne optužnica protiv nadređenih za komandnu odgovornost. Proces bi u tom slučaju bio jednostavniji i efikasniji, a i jeftiniji.

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH će još agilnije nastaviti da radi na afirmaciji istine o odbrambenom ratu i očuvanju digniteta branilaca.

DODIKOVA ULOGA U TRAGANJU ZA NOVIM SRPSKIM NACIONALNIM INTERSOM

Izjave predsjednika SNSD-a i Republike Srpske Milorada Dodika 14.02.2013. godine u Beogradu pred Odborom za dijasporu Skupštine Srbije, u prisustvu Mirka Đurića, savjetnika srbijanskog predsjednika, potpredsjednika Skupštine Nenada Popovića iz Koštuničine partije, ministra prosvjete Žarka Obradovića, te u prisustvu predstavnika Srba iz država Balkana,¹ podstiču sumnje da će u tom regionu velikosrpska politika i dalje blokirati težnje za stabilizacijom mira, te uzrokovati zaoštavanje međunacionalnih i međudržavnih odnosa.

Dodik je govorio da je „došlo vrijeme za ponovnu afirmaciju prava svakog naroda na samoopredjeljenje“, s obzirom da je pravo na teritorijalni integritet „najbezočnije srušeno u Srbiji – na Kosovu“. Istakao je da je na primjeru Kosova „otvoreno pitanje ponovne afirmacije prava na samoopredjeljenje kao međunarodnog prava koje nikome ne može biti osporavano.“ U formi pitanja, Dodik je naglasio: „Da li je možda došlo vrijeme o reafirmaciji prava na samoopredjeljenje? Kako neki drugi imaju pravo na samoopredjeljenje, a mi nemamo? Pravo na samoopredjeljenje imaju narodi. Jesu li Srbi konstitutivni narod? Jesu. Zašto nemaju pravo na samoopredjeljenje? To je zbog nekog vremena koje dolazi.“² U vezi s tim, zalažući se za definiranje srpskog nacionalnog interesa, kao „novog plana“ Dodik je rekao: „Srbima danas treba ono što svi drugi narodi imaju, a to je jasan nacionalni interes. To moraju da urade svi misleći ljudi. I ja mislim da krajnji cilj tog novog plana treba da bude integracija srpskog naroda na ovim prostorima.“³

Naročito je drska Dodikova konstatacija da je država Bosna i Hercegovina „nastala nauštrb srpskih nacionalnih interesa“, pa proizilazi da njihovi interesi i krajnji

1 Na skupu su prisustvovali predstavnici Srba iz Albanije, Crne Gore, Kosova, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slovenije, Mađarske i Rumunije. (www.nezavisne.com, 15.02.2013.,15:11)

2 www.pressonline.rs/info/politika, 15.02.2013., 15:44
www.slobodnaevropa.org/content, 15.02.2013.,15:46

3 www.nezavisne.com, 15.02.2013.,15:11

ciljevi podrazumijevaju nestanak države Bosne i Hercegovine: „Ima ovdje ljudi u Srbiji koji misle, šta je tu loše u toj priči o nekoj Bosni koja je bila prije rata. Koja je bila neko oličenje priče o toleranciji i suživotu. Ima samo jedna stvar koje tu nema. Nema Jugoslavije. Ako nema Jugoslavije, onda ne može biti ni nečega što smo zvali Jugoslavija u malom.“⁴ **Dakle, Dodik jasno kaže da država Bosna i Hercegovina mora nestati.**

U tom cilju Dodik, pored ostalog insistira da bosanskim Srbima „po automatizmu“ treba dati državljanstvo Srbije i mjesto u srbijanskoj Skupštini, te da im se omogući da glasaju za predsjednika Srbije, kao što bosanski Hrvati glasaju za predsjednika Hrvatske.⁵ Na pitanje novinara kako bi on vodio Srbiju da je njen predsjednik, Dodik je odgovorio da bi napravio „jasan nacionalni program koji bi za krajnji cilj imao integraciju dvije republike“, RS-a i Srbije. U uslovima proklamiranog interesa integracije u članstvo EU, o toj Dodikovoj izjavi metaforički se zaključuje da „ni u kafani“ lideri Srbije ne smiju govoriti ono što Dodik govori u Skupštini Srbije. **Angažirajući Dodika da govori ono što i oni žele, a ne smiju govoriti, lideri Srbije postupno privikavaju javnost u regiji Balkana i međunarodnu zajednicu na priču o nestanku Bosne i Hercegovine, unaprijed znajući da će u početku nosioci takvih priča biti „gledani sa pozorenjem i podsmijehom“, ali očekujući da će se u dogledno vrijeme o toj temi „razgovarati na jedan sasvim drugačiji način“**⁶ kao što se sada, za razliku od prije pet-šest godina sa bosanskim Srbima, naročito od strane Bošnjaka koji su negirali Republiku Srpsku, drugačije razgovara u smislu uvažavanja te tvorevine, jer se, kao što je to bilo ranije, ne zahtijeva njeno ukidanje. Tako je opravdana priča o nestanku Republike Srpske, zamijenjena neopravdanom pričom o nestanku Bosne i Hercegovine, čime su srpski nacionalistički faktori iz ranije prinudne defanzive u odbrani tog entiteta, prešli u ofanzivu za ukidanje Bosne i Hercegovine.

Dakle, radi ujedinjavanja svih Srba u regiji Balkana, kao „srpski nacionalni interes“ Dodik zagovara ideju „nacionalnog samoopredjeljenja“ Srba, posebno u Bosni i Hercegovini, što je, kako ističe, srpsko „međunarodno pravo“ preče od prava države Bosne i Hercegovine u odnosu na svoj teritorijalni integritet. Dodik osporava postojanja države Bosne i Hercegovine, smatrajući da je putem nastanka Republike Srpske u njoj ostvareno razgraničenje Srba u odnosu na Bošnjake i Hrvate, što je djelimično ostvareni „srpski nacionalni interes“, pa se zalaže za razgraničenje između Srba i Albanaca na Kosovu, gdje u tom pogledu još nije ni djelimično ostvaren „srpski nacionalni interes“. Takvi stavovi indiciraju da lideri Srba, u krajnjem ne bi bili protiv da se nakon podjele Kosova, njegov dio koji bi pripao Albancima, u skladu sa pravom na samoopredjeljenje, odvoji iz sastava Srbije, pa u tom slučaju Srbija ne bi pokretala rat već bi mirno prihvatila da se dio Kosova koji nakon razgraničenja pripadne Albancima, pripoji Albaniji, što bi povećalo šanse za prisajedinjenje Republike Srpske u sastav Srbije.

4 www.slobodnaevropa.org/content, 15.02.2013., 15:46

5 www.slobodnaevropa.org/content, 15.02.2013., 15:46

6 www.nezavisne.com, 15.02.2013., 15:11.

Prema tome, Dodik smatra da su se Srbi u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, uspostavom Republike Srpske približili konačnom realiziranju „međunarodnog prava“ bosanskih Srba na „samoopredjeljenje“, te da sličan iskorak i sa istim ciljem Srbi trebaju postići u odnosu na Kosovo radi ostvarivanja tog prava na samoopredjeljenje kosovskih Srba.

Dodik se zalaže za prevazilaženje Dejtonskog sporazuma, ako to podrazumijeva nestajanje Bosne i Hercegovine. U slučajevima inicijativa za dogradnju Dejtonskog sporazuma u pravcu jačanja države Bosne i Hercegovine, on insistira da se striktno poštuje „slovo“ tog sporazuma. Protivno, i „slovu“ i „duhu“ Dejtonskog sporazuma, odnosno protivno interesima mira i sigurnosti u Bosni i Hercegovini i šire u regionu Balkana, Dodikov govor pred Odborom za dijasporu Skupštine Srbije, uz prisustvo predstavnika Srba iz zemalja Balkana, obiluje strateškim i programskim pitanjima o „srpskom nacionalnom interesu“. Stavove o tako krupnim pitanjima Dodik ne bi iznosio da se o tome nije usaglasio sa ključnim autoritetima u Beogradu. ***Pri tome treba imati u vidu da Srbija, dok je izvodila oružanu agresiju na Bosnu i Hercegovinu, nije priznavala postojanje države Bosne i Hercegovine, a da je prihvatanje Dejtonskog sporazuma prioritetno značilo da Srbija eksplicitno i trajno prizna državu Bosnu i Hercegovinu. Zbog toga što je Dodik ušao u prostor Skupštine Srbije da promovira novi „srpski nacionalni interes“ osporavajući teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, opravdane su sumnje da srbijansko priznanje Bosne i Hercegovine nije trajno, već da je privremenog karaktera.***

Dakle, glavni ciljevi velikosrpske politike su Bosna i Hercegovina i Kosovo. Umjesto afirmacije i jačanja države Bosne i Hercegovine, za svoj izazov velikosrpska politika u interpretaciji Milorada Dodika je izabrala nestanak Bosne i Hercegovine kako bi srpski narod iskoristio svoje pravo na samoopredjeljenje, a Republiku Srpsku pripojio u sastav Srbije. Umjesto integracije Kosova, za svoj izazov velikosrpska politika u Dodikovo interpretaciji je izabrala integraciju Srbije, povratkom pod vlast Beograda bar onih dijelova Kosova koji bi putem razgraničenja Srba sa Albancima pripali Srbima.

U srpskim nacionalističkim sredinama, citirani Dodikovi stavovi su podržani isticanjem odlučnosti da se Srbi „ujedinjeni i jedinstveni bore za ujedinjenje srpskih zemalja, kvalitetom i kvantitetom, svi zajedno ‘Srpska + Srbija’“.⁷ Povodom takvih utjecaja, iz probosanskih sredina se odgovara da su naprijed citirani Dodikovi stavovi „maštarije“ za koje se „mora ginuti“ iako se nikome ne gine po rovovima širom Bosne i Hercegovine, te da narod više ne želi za poginule „čitati čitulje“ istaknute po banderama.⁸ Ta reagiranja u smislu podrške i osporavanja, mala su ilustracija da je Dodikov nastup u Skupštini Srbije ratnohušakčkog karaktera, suprotstavljen težnjama za trajan i stabilan mir u Bosni i Hercegovini i šire u regionu Balkana.

Dodikov govor, srbijanski funkcioneri na vlasti su odcutili, što se može smatrati oblikom podrške.

7 www.pressonline.rs/info/politika, 15.02.2013., 15:44

8 www.pressonline.rs/info/politika, 15.02.2013., 15:44

KRIKKE DODIKOVOG GOVORA

Lider srbijanskih liberala Čedomir Jovanović je Dodikov govor ocijenio „provokacijom“, ističući da je „Srbija u velikoj mjeri uzrok nestabilnosti koja potresa Bosnu i Hercegovinu.“⁹ Aleksandar Popov iz Centra za regionalizam je ocijenio da je Dodikovo izlaganje „nastavak šizofrene politike koju Srbija vodi prema Bosni i Hercegovini.“¹⁰

U indirektno blage kritike Dodikovog govora treba svrstati izjavu Mirka Đurića, savjetnika srbijanskog predsjednika Tomislava Nikolića. Đurić je rekao: „Moramo sebi da pogledamo u oči i da prepoznamo činjenicu da su prethodne dvije decenije, sticajem tragičnih istorijskih okolnosti, struktura Srba u regionu danas ni izbliza ne izgleda onako kako je izgledala u čitavom nizu decenija koje su tome prethodile. Nova generacija Srba u regionu jeste generacija koja živi i svoja prava ostvaruje ili ne ostvaruje u državama nastalim raspadom bivše Jugoslavije i problemi koji su vezani za ostvarivanje ovih prava, jesu problemi koji moraju da se rješavaju na međudržavnom nivou. Srbi u regionu su nezamjenjiv most saradnje sa svakom od država“ sa kojom se Srbija „graniči i sa kojima uspostavlja političke odnose koji su, nekad dobri, nekad gori.“¹¹

ŠIRE POLITIČKE OKOLNOSTI DODIKOVOG GOVORA U SKUPŠTINI SRBIJE

Autoriteti Srbije su tempirali da se naprijed citirano Dodikovo izlaganje u Skupštini Srbije dogodi u vrijeme: (a) odmah nakon Dodikovog susreta u Moskvi sa ruskim ministrom vanjskih poslova Lavrovim, što je izraz prisustva Rusije na Balkanu i podrške velikosrpskoj politici; (b) otpočetih pregovora između predstavnika Srbije i Kosova, na visokom političkom nivou uz posredovanje ministricе EU Ketrin Ešton; (c) očekivanja Srbije da uskoro, na svom putu ka članstvu u EU, dobije datum početka pristupnih pregovora; (d) najave susreta Gula, Nikolića i Izetbegovića, vjerovatno u Istambul; (e) najave referenduma za ujedinjenje Kosova i Albanije što je izazvalo kritike SAD-a; (f) daljeg zaoštavanje krize u Bosni i Hercegovini gdje se snagama njene odbrane 1992.-1995. od strane pojedinih Bošnjaka prišivaju teroristička obilježja što su događaji u korist odbrane haških optuženika Karadžića i Mladića, odnosno što je u korist rehabilitacije predratnih i ratnih srpskih lidera, političkih i vojnih faktora odgovornih za genocidne ratne zločine; (g) povećanih šansi da Dodik u koaliciji sa liderima vladajućih bošnjačkih stranaka postigne iskorak u pravcu jačanja RS-a i slabljenja države BiH; (h) ubrzo nakon osnivanja Svjetskog bošnjačkog kongresa čiji je predsjednik Mustafa Cerić, prilikom osnivanja te nevladine organizacije krajem decembra 2012., a zatim tokom januara i februara 2013. davao vrlo problematične izjave pomoću kojih će srpski i hrvatski nacionalisti, pred svojim narodima i faktorima međunarodne zajednice opravdavati velikodržavne težnje na

9 www.slobodnaevropa.org/content, 15.02.2013.,15:46

10 www.slobodnaevropa.org/content, 15.02.2013.,15:46

11 www.slobodnaevropa.org/content, 15.02.2013.,15:46

štetu države BiH, (g) već zahuktale kampanje pred opće izbore u BiH 2014. godine, te nastupa RS-ovih opozicionih lidera Ivanića, Čavića i Bosića na zajedničkoj konferenciji za štampu u Beogradu.

S obzirom da je Dodikovo izlaganje obilovalo strateškim pitanjima od značaja za definiranje novog „nacionalnog interesa Srba“, što bi bio pravac djelovanja raznih srpskih državnih, političkih i drugih društvenih institucija, njegove aktivnosti u Moskvi su imale obavještajni, konsultativni i instruktivni karakter. Ima saznanja da sa Dodikom u Moskvi rade eksperti Odjeljenja za Balkan kojima on iznosi svoje analize i ocjene stanja u zemljama ove regije, posebno u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Kosovu. U tom Odjeljenju ruski eksperti sa Dodikom razmatraju zajedničke ciljeve, sadržaje i metode djelovanja. Prema tome, posljednji Dodikov susret sa ruskim ministrom vanjskih poslova Lavrovim je samo epilog prethodnim aktivnostima u Odjelu za Balkan. **Pri tome treba imati u vidu da je Rusija među prvima priznala Bosnu i Hercegovinu i da se sa državnog nivoa Bosne i Hercegovine mora pojačati diplomatska saradnja sa tom moćnom državom, jer praznine u tom pogledu popunjava Dodik svojom velikosrpskom politikom.** Vjerovatno je da je Dodik po povratku iz Moskve, prije svog izlaganja pred Odborom za dijasporu Skupštine Srbije, obavio konsultacije sa srbijanskim predsjednikom Nikolićem, u vezi čega su značajni i raniji Dodikovi susreti sa Nikolićem i Dačićem u Beogradu i Banjoj Luci.

Održavanje Svjetskog bošnjačkog kongresa kao „panbošnjačke“ institucije i izjave njegovog predsjednika Mustafe Cerića je dio neposrednih povoda za Dodikov odlazak u Moskvu i za njegovo izlaganje pred Odborom za dijasporu Skupštine Srbije, aktuelizirajući potrebu definiranja novog „nacionalnog interesa Srba“. Time postaje jasniji Dodikov komentar dat povodom prvih medijskih informacija o osnivanju Svjetskog bošnjačkog kongresa. On je tada rekao da se i Srbi trebaju ugledati na Bošnjake, te organizirati i djelovati radi svog nacionalnog okupljanja i ujedinjavanja. Dodik je pri tome prečutao činjenicu da je politička i intelektualna elita Srba mnogo ranije počela poduzimati mjere s ciljem osnivanja „pansrpske“ institucije koja bi dobila paternalističku poziciju u odnosu na sve državne, entitetske, kulturne, vjerske i razne druge društvene institucije Srba u državama Balkana. Negativno reagiranje u odnosu na takve „pansrpske“ ideje je uslijedilo iz Makedonije i Crne Gore, dok se iz Bosne i Hercegovine ćutalo. Ni EU nije zadovoljna takvim pokušajima, pa je ignorirala neka slična nastojanja iz Budimpešte radi „panmađarskog“ naddržavnog institucionaliziranja Mađara, a čemu su se usprotivili Rumunija, Slovačka ... gdje žive dijelovi mađarskog naroda. U Hrvatskoj su također pokrenute „panhrvatske“ ideje i akcije organiziranja u balkanskim i širim okvirima. Zato je „panbošnjačka“ ambicija Svjetskog bošnjačkog kongresa samo kopija „pansrpskog“, „panhrvatskog“, „panmađarskog“, „panalbanskog“... organiziranja na etničkoj osnovi, čime se podstiču međunacionalni i međudržavni sukobi na štetu sigurnosti i mira. Uz izdavanje časopisa pod naslovom „Panbošnjak“, Svjetski bošnjački kongres ističe ambiciju da bude „krovna“ institucija svih Bošnjaka u regiji Balkana i šire u svijetu.

Uz osnivanje Svjetskog bošnjačkog kongresa, „pansrpske“ ideje i aktivnosti su pojačane i s obzirom na „panalbanske“ ideje u obliku zagovaranja ujedinjenja Albanije i Kosova u jednu državu, pominjući namjere za održavanjem svealbanskog referenduma o tom ujedinjenju.

Kad se sve navedeno složi u mozaik, proizilazi da je Odbor za dijasporu Skupštine Srbije ojačan predstavnicima Srba iz zemalja regije Balkana, ustvari, „pansrpska“ institucija sa ambicijom ujedinjenja „svih srpskih zemalja“. To je forma „naddržavnog“, ustvari, paradržavnog velikosrpskog organiziranja za regiju Balkana. Takvim aktivnostima i pokušajima se ruši zvanična, legalna geopolitička konstelacija i uspostavlja ilegalna koja je suprotstavljena političkim i sigurnosnim ciljevima evropskih integracija. Regionalno povezivanje na etničkim osnovama neće prihvatiti, ni EU i SAD, jer se međunarodna zajednica zalaže za međudržavnu saradnju, afirmacijom razvojnih projekata u interesu svih, a u cilju izgradnje međunacionalnog povjerenja kao preduslova za mir i sigurnost.

Političke okolnosti su pogodovale da Dodik na pomenutom skupu insistira da intelektualna i politička elita Srba iz svih balkanskih država definira novi „nacionalni interes Srba“, poručujući srpskom narodu da njemu lično i njegovom SNSD-u treba najviše vjerovati, jer najbolje djeluje u duhu tih interesa, a da u tom pogledu ne treba vjerovati opozicijskim liderima u Republici Srpskoj, Ivaniću, Čaviću i Bosiću. Mogućnost da Dodik iznosi takve poruke u Skupštini Srbije pokazuje da su vladajući autoriteti Srbije zabrinuti eventualnim odlaskom Dodika i njegovog SNSD-a sa vlasti, jer bi sadašnji opozicijski lideri umanjili radikalizam srpske političke prakse u Bosni i Hercegovini, što bi praktički imalo smisao da se u Bosni i Hercegovini, upravo u vrijeme srbijansko–kosovskih pregovora i u vrijeme bosanskohercegovačkih reformi umanje kapaciteti za pritisak na međunarodnu zajednicu s ciljem da ona podrži velikosrpski stav da već ostvareni model rješavanja krize davanjem primata pravu na samoopredjeljenje kosovskih Albanaca nad pravom Srbije na svoj teritorijalni integritet, treba primijeniti i u Bosni i Hercegovini davanjem primata samoopredjeljenju bosanskih Srba nad pravom države Bosne i Hercegovine na svoj teritorijalni integritet. Vjerovatno, ne samo vladajuće strukture u Srbiji, već i vladajući faktori u Rusiji smatraju da bi eventualni Dodikov silazak sa vlasti po rezultatima predstojećih općih izbora u BiH 2014. godine, oslabio uslove ruskog prisustva i utjecaja u BiH, što je rezultat Dodikovog ofanzivnog nastupa prema Rusiji, defanzive (pasivnosti) zvanične diplomatije Bosne i Hercegovine.

Radi što veće uvjerljivosti i efikasnosti tih poruka, Dodiku je koristila činjenica što ih je odaslao odmah nakon svog susreta sa Lavrovim u Moskvi. I nastup Dodika, isto kao i nastup njemu opozicionih lidera potvrđuje da je svim liderima i političkim subjektima u RS-u pred izbore 2014. vrlo bitna podrška građana, medija, političkih i drugih društvenih faktora iz Srbije.

S obzirom na susrete srbijanskih lidera sa liderima kosovskih Albanaca u Briselu uz posredovanje zvaničnika EU, te s obzirom na najavljene razgovore Gula, Izetbegovića i Nikolića u Istanbulu, vjerovatno je da su srbijanski predsjednik Nikolić i pre-

mijer Dačić intonirali, odnosno usmjerili modalitet i sadržaj Dodikovog obraćanja srpskom narodu na Balkanu, jer im je nova definicija „nacionalnog interesa Srba“ potrebna kao alibi za kompromise koje će u navedenim susretima morati prihvatiti, ali sa što manje rizika za svoju aktuelnu i dalju vladajuću poziciju.

Ima se utisak da je velikosrpska politika u začetku susreta srbijanskih lidera sa liderima kosovskih Srba, uz posredovanje EU traži modalitete odgovora na istaknutu namjeru od strane lidera Albanije i Kosova za pripajanje Kosova u sastav Albanije. Takve pritiske protiv srpskih nacionalnih interesa, velikosrpska politika želi blokirati pridobijanjem međunarodne zajednice da ona zaustavi težnje za ujedinjenjem Albanije sa Kosovom, jer će u protivnom uslijediti problem i vezi sa statusom Bosne i Hercegovine kroz korištenje prava bosanskih Srba na samoopredjeljenje. Prvi efekti velikosrpske politike koji se žele u tom smislu, već su postignuti, jer su SAD upozorile albanske lidere da njihove težnje ugrožavaju mir i sigurnost i da moraju obustaviti takvo djelovanje.

Pravo na samoopredjeljenje Dodik suprotstavlja pravu na teritorijalni integritet, te zaključuje: ako je pravo Albanaca na samoopredjeljenje jače od prava države Srbije na teritorijalni integritet sa Kosovom u svom sastavu, da je onda i pravo na samoopredjeljenje Srba u BiH jače od prava države Bosne i Hercegovine na svoj teritorijalni integritet, te da po toj logici međunarodna zajednica treba podržati pravo na samoopredjeljenje bosanskih Srba isto kao što je podržala pravo na samoopredjeljenje kosovskih Albanaca.

Očito je da je Dodikov nastup pred Odborom za dijasporu Skupštine Srbije uz prisustvo predstavnika Srba iz zemalja Balkana, imao za cilj da se svi srpski lideri u regionu ohrabre i ohrabreni ujedine u djelovanju za „novi“ srpski nacionalni interes.

S obzirom da je ideja evropskih integracija nastala na ambicijama jačanja mira i sigurnosti, Dodikovi stavovi se direktno tiču sudbine takvih evropskih ambicija u odnosu na Balkan, jer je očito da se upravo u vrijeme intenziviranja integracijskih procesa kada trebaju jačati parametri mira i sigurnosti, događa sasvim suprotno, jer jačaju parametri trajne nestabilnosti i ugrožavanja mira. U tom smislu bitno je uočiti karakter i matricu velikosrpske Dodikove prakse. On se zalaže za Dejtonski sporazum, a brutalno ga dovodi u pitanje. On se zalaže za ulazak Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, a praktički djeluje na štetu takvih mogućnosti. Izjašnjava se za procesuiranje i kažnjavanje ratnih zločinaca, a djeluje kao zaštitinik onih Srba protiv kojih se vodi postupak pred Haškim tribunalom.

Dodik je pobornik teze o zavjeri međunarodne zajednice protiv Srba i Srbije. Srbiju i Srbe predstavlja kao žrtve, rehabilitirajući njihove lidere u pogledu odgovornosti za ratove i ratna stradanja.

Dakle, ako bi srpski lideri i politički faktori postupali po idejama Milorada Dodika, u narednim godinama ne treba očekivati stišavanje međunacionalnih tenzija i stabiliziranje mira i sigurnosti u regionu, već treba očekivati dalje zaoštavanje i produbljivanje krize sa rizicima za obnovu oružanih neprijateljstava.

Amor MAŠOVIĆ

Deset godina srebreničkih dženaza

GENOCID KOJI TRAJE

U ovoj, 2013. obilježavamo desetu godišnjicu od početka ukopa žrtava srebreničkog genocida u Memorijalnom kompleksu u Potočarima.

Prva dženaza je obavljena 31. marta 2003. godine, kada je ukopano 600 žrtava, od kojih je 598 žrtava genocida iz jula 1995. godine, a dvije su žrtve iz 1992., koje su bile u neposrednom srodstvu sa žrtvama genocida.

Treba reći da se prvi ukop žrtava desio gotovo punih sedam godina nakon što ih je u rano ljeto 1996. godine finski ekspertni tim, angažovan od Haški tribunal, locirao na površini u široj regiji Pobođa, na takozvanom putu za jedne smrti, a za druge života. U ljeto i jesen 1996. godine naš tim, tim Državne komisije za nestale, počeo je potragu za posmrtnim ostacima žrtava genocida duž puta smrti i života i 1996. i 1997. godine na površini pronašao više od 350 srebreničkih žrtava.

Godine 1998. istražitelji Haškog tribunala, na temelju satelitskih snimaka, pronalaze najprije primarne masovne grobnice sa stotinama i stotinama tijela žrtava.

Amor Mašović (Snimio: Muhamed Mujkić)

va u mjestima Pilica, Lazete, Cerska, Nova Kasaba... Nakon toga, u istoj i narednim godinama, pronalaze i sekundarne masovne grobnice u mjestima Hodžići, Čančari, Kamenica, Glogova, Zeleni Jadar, Liplje, Snagovo, Branjevo, Kozluk... Do danas je ukupno locirano 133 različitih lokacija, uključujući i one u susjednoj Republici Srbiji sa posmrtnim ostacima žrtava srebreničkog genocida, uglavnom, na području općina Zvornik, Bratunac, Srebrenica, Vlasenica, Milići, Osmaci, Kalesija, Šekovići, Trnovo kod Sarajeva i drugim. Do sada je ekshumirano više od 7.000 žrtava genocida.

Zašto je prošlo toliko vremena od prvih pronalazaka posmrtnih ostataka pobijenih Srebreničana do njihovog ukopa, odnosno do prve dženaze 31. marta 2003. godine? Više je razloga. Jedan od najvažnijih jeste da je trebalo identifikovati žrtve, odnosno utvrditi koje su to, od preko 8.000 žrtava, u to rano ljeto 1996. pronađene na "putu života i smrti". Drugi razlog: u to vrijeme nije postojala mogućnost identifikacije putem DNK metode. Treći razlog: u to vrijeme ne postoji Memorijalni kompleks u Potočarima. Zapravo, negdje u 1998. godini počinju razgovori o tome gdje bi trebalo ukopati žrtve srebreničkog genocida. Postojala je opcija da to svakako bude u Federaciji. A glavni argument je bio da bi se na taj način mezarje zaštitilo od mogućeg skrnavljenja, za koje se pretpostavljalo da bi se moglo desiti ako bi se memorijalni kompleks nalazio na teritoriji manjeg bh. entiteta.

Nakon provedene ankete među onima kojih se to najviše ticalo, dakle, među porodicama žrtava genocida, odluka ogromne većine njih je bila da to mezarje mora biti tamo gdje su njihovi najmiliji posljednji put viđeni živi. A to znači u Holandskom kampu u Potočarima. Nakon toga počele su aktivnosti u organizaciji Ureda Visokog predstavnika, uz ogromne otpore koji su dolazili kako iz Banjaluke, tako i iz lokalne zajednice u Srebrenici. Ali, visoki predstavnik Wolfgang Petrich praktično je nametnuo odluku o izgradnji Memorijalnog kompleksa žrtava genocida u Potočarima.

Slijedile su administrativne aktivnosti u vezi sa uređivanjem imovinsko-pravnih odnosa i zemljišta za njegovu konačnu namjenu, a to je izgradnja Spomen – obilježja i mezarja Potočari – Srebrenica. Nakon presude Haškog trbunala generalu Krstiću, kojom je i sudskim putem potvrđeno ono što je cijeli svijet znao - da je u Srebrenici počinjen genocid, Memorijalni kompleks mijenja naziv u Spomen obilježje i mezarje žrtava genocida Potočari – Srebrenica.

Postoji i dodatni razlog zbog kojeg je identifikacija žrtava genocida bila bitno otežana ili potpuno onemogućena, u šta sam se i lično uvjerio na Kameničkom brdu. Naime, srebreničke žrtve su nakon smrti temeljito opljačkane, oduzete im sve dragocjenosti i identifikacioni dokumenti. Imajući u vidu i činjenicu da je velika većina žrtava bila u odjeći i obući koja je bila iz humanitarne pomoći, odnosno jednoobrazna, ti detalji, kao što su odjeća i obuća, koje smo zatekli na već skeletiziranim ostacima žrtava, nisu mogli biti iskorišteni za njihovu identifikaciju. U to vrijeme, dakle, u jesen 1996. godine, još smo zaticali na licu mjesta ljude koji su pljačkali leševe žrtava. Sjećam se jednog događaja iz tog perioda kada sam zatekao dvojicu pljačkaša nad tijelom žrtve, čiji su džepovi sakoa i farmerki bili izvrnuti. Ja sam zagalamio

na njih i pitao ih: „Šta radite tu?“ Oni su, iznenađeni što me vide, rekli da skupljaju čahure. Ali, džepovi na kosturu su bili izvrnuti.

Takođe na Kameničkom brdu, u blizine one čuvene bukve koja je, nakon eksplozije, pala i usmrtila izvjestan broj ljudi iz kolone, oko jednog panja pronašli smo nekoliko ranaca i stotinjak dokumenata i fotografija iz porodičnih albuma, ličnih karata, pasoša, vozačkih dozvola, saobraćajnih dozvola, zdravstvenih legitimacija, članskih knjižica. Bilo je očigledno da su pljačkaši u svojim pohodima na skelete žrtava genocida toliko žurili da nisu imali vremena nad tijelima žrtava pregledati novčanike, već su ih stavljali u ranac i žurili ka novim žrtvama kako bi ih što više opljačkali. Potom su mirno sjeli na panjeve i pregledali jedan po jedan opljačkani novčanik, uzimali novac i dragocjenosti, a lične dokumente, fotografije i ostalo razbacivali naokolo. Na taj način su, zapravo, po drugi put oduzimali identitet, odnosno imena i prezimena tim žrtvama, otežavajući njihovu identifikaciju. Da su dokumenti ostali u džepovima žrtava, na stotine njih koji su pronađeni 1996. na površini bili bi odmah identificirani. Zato će „zahvaljujući“ pljačkašima, prva srebrenička žrtva biti identificirana putem DNK metode tek pet godina kasnije, odnosno 2001. godine.

Dakle, tek tada žrtve srebreničkog genocida počinju da ponovo dobijaju svoja imena. Na prvoj dženazi 31. marta 2003. godine 598 žrtava genocida ponovo je dobilo svoja imena koja su bila ispisana na bašlucima iznad njihovih mezara. Zanimljivo je da je tadašnji reis-ul-ulema Mustafa ef. Cerić preko razglasa izdao fetvu da dženazu svojim sinovima, očevima, muževima, braći mogu klanjati i žene. I klanjale su, možda prvi put u istoriji islama u Bosni i Hercegovini.

Potočari, 31. 3. 2003.: Prva dženaza šehidima Srebrenice

Nekoliko mjeseci nakon toga, odnosno na godišnicu okupacije Srebrenice – 11. jula 2003. još 282 žrtve genocida dobile su ponovo svoja imena i prezimena na „svojim“ bašlucima u Potočarima.

Dva i po mjeseca poslije, odnosno 20. septembra 2003. i zvanično je otvoren Memorijalni kompleks Potočari. Otvorio ga je bivši američki predsjednik Bil Klinton. Tada je obavljena treća dženaza i ukopano 107 žrtava genocida.

Nakon toga su svake godine 11. jula klanjane ženaze i vršeni ukopi novoidentificiranih žrtava genocida, koji su ekshumirani iz primarnih i sekundarnih masovnih grobnica. Prošle, 2012. godine klanjana je 12-ta dženaza srebreničkim žrtvama.

Do sada je identificirano 6.198, a od toga je u Memorijalnom kompleksu Potočari ukopano 5.657 i u lokalnim mezarjima izvan Potočara još oko 180 žrtava genocida.

Očekuje se da će ove godine 11. jula u Potočarima nakon dženaze biti ukopano više stotina žrtava genocida.

Većina srebreničkih žrtava ekshumirana je iz tzv. sekundarnih masovnih grobnica, a u nekoliko slučajeva i iz tzv. tercijarnih grobnica. To znači da su žrtve prvi put nakon izvršene likvidacije strijeljanjem ukopane u primarne grobnice i to, najčešće, teškim građevinskim mašinama, tj. buldožerima i bagerima, pri čemu je došlo do destrukcije tijela. Potom su, u periodu od septembra do novembra 1995. godine, žrtve ponovo, uz pomoć iste mehanizacije, iskopane iz primarnih grobnica, njihova tijela raskomadana, utovarena u kamione i odvožena na sekundarne lokacije, gdje su ponovo ukopavana teškim mašinama i ponovo uništavani dijelovi njihovih

Potočari, 31. 3. 2003.: Prvu dženazu šehidima Srebrenice klanjale su i žene

skeletnih ostataka. Posjedujemo jasne dokaze da su posmrtni ostaci jedne srebreničke žrtve pronađeni u četiri različite sekundarne masovne grobnice locirane u tri različite oćine. To posebno ukazuje na monstruoznost koju su zločinci, u nastojanju da prikriju tragove genocida i dokaze o njemu, ispoljavali i nakon izvršenog zločina genocida.

Takva praksa, nažalost, traje i danas i ona se manifestuje kroz konstantna djelovanja gotovo svih političara iz manjeg bh. entiteta usmjerena na potpuno negiranje ili u najboljem slučaju minimiziranje posljedica genocida.

Žrtve srebreničkog genocida su - od tek rođenih beba u bazi Holandskog bataljona Unprofora u Potočarima do staraca koji su zašli u devetu deceniju života; žrtve su dječaci, mladići, muškarci u zreloj dobi i starci, pa djevojke, žene, starice.

Iz obdukcionijskih zapisnika, koje su sačinili eksperti Haškog tribunala, kao i domaći vještaci sudske medicine, kao i iz svejdočenja preživjelih, ali i tzv. „insajdera“, tj. sudionika u zločinu, proizilazi da je najveći broj od preko 8.300 žrtava genocida likvidiran masovnim strijeljanjem. Na stratištima, u primarnim i sekundarnim masovnim grobnicama, pronađeno je na stotine poveza za ruke i oči, što je jasan dokaz da se radilo o bespomoćnim žrtvama - zarobljenicima.

Izvjestan broj srebreničkih žrtava nađen je u prirodnim jamama kao što je jama Bišina u opštini Šekovići, a jedan broj je pronađen u rijekama Drini i Savi.

Pored dženaza i ukopa koje se obavljaju svakog 11. jula, već niz godina vrše se i tzv. reasocijacije, odnosno pridruživanje ili kompletiranje ukopanih srebreničkih žrtava. Naime, većina srebreničkih žrtava, koje su do sada ukopane u Potočarima, nisu bile kompletne. Dijelove njihovih tijela pronalazimo i danas u novootkrivenim sekundarnim masovnim grobnicama. Nakon identifikacije, a u skladu sa željama njihovih porodica, te dijelove pridružujemo dijelovima koji su ukopani prilikom ranijih dženaza. Imamo slućajeve da su nekompletni ostaci žrtava genocida pronađeni 1998. godine, identificirani 2001., ukopani 2003., a kompletiranje završeno 2012. godine. Za ovih deset godina izvršena je reasocijacija na više od 500 žrtava genocida. I sada imamo nekoliko stotina dijelova koje treba pridružiti nekompletnim tijelima već sahranjenih žrtava genocida. Možda će kompletiranje nekih žrtava biti nastavljeno i narednih godina, sve dok ne budu pronađeni svi dijelovi njihovih skeleta.

Dakle, ogroman broj srebreničkih žrtava ne nalezi konaćni smiraj ukopom i klanjanjem dženaze. Ne nalaze ni njihove porodice, jer im nakon nekoliko sedmica ili mjeseci, pa i godina, ponovo zakucamo na vrata i obavijestimo da smo pronašli nove dijelove skeleta koje su nedostajali njihovim najmilijim pri prvom njihovom ukopu. Tako porodice žrtava genocida ponovo prolaze kroz nove patnje i bol, jer valja im ponovo sahraniti već sahranjenog sina, brata, muža... Neke od porodica zato i ne žele da ukopaju svoje najmilije u nekompletnom stanju, već čekaju trenutak kada će tijela biti koliko toliko kompletna. Na taj način izbjegavaju nove patnje, bolove i stresove koje doživljavaju za vrijeme dženaza njihovih najmilijih.

Ja to nazivam genocidom koji traje i trajaće sve do trenutka dok i posljednja preživjela žrtva genocida izvršenog u Srebrenici ne sposti u mezar i posljednju kost svog sina, muža, dede, unuka, brata, amidže, sestre, majke, nene...

Za oko 200 žrtava genocida još nema dovoljno prikupljene krvi od njihovih bliških srodnika i to je razlog zašto oni u ovom času nemaju svoje ime i prezime. No, uvjeren sam da su njihova imena i prezimena ispisana u Potočarima na spomen zidu i da će i oni jednog dana imati svoje mezare, imati nišane iznad mezara sa imenima i prezimenima, ili bez imena i prezimena. Kao što sam i uvjeren da će oni koji budu za deset, dvadeset ili pedeset godina učili Fatihu onim znanim proučiti i onima kojima mi živi ne znamo imena i prezimena, ali ih oni imaju i ispisana su na spomen zidu.

Nažalost, izvjesno je da jedan broj žrtava genocida u Srebrenici neće biti pronađen, bilo zato što su na dnu rijeka Drine ili Save, ili su izgubljeni u plamenu, ili skriveni od ljudskog oka. Ali, uvjeren sam, da je to, zaista, mali broj u odnosu na onaj ukupni do sada utvrđeni broj od 8.372 žrtve genocida.

Mnogi me pitaju kako doživljam srebreničku tragediju, ekshumacije žrtava, dženaze, susrete s porodicama žrtava genocida... Ja na neki način pripadam jednoj, možda je gruba riječ, privilegovanoj grupi ljudi u Bosni i Hercegovini koji su dobili priliku da se na svojevrsan način oduže Srebreničanima. A mislim da svi imamo dug prema Srebrenici. Naša privilegija je u tome što smo dobili priliku da ublažavamo posljedice onoga što su za sobom ostavili zločinci. Činjenice da je do sada pronađeno više od 7.000 žrtava genocida, da su identifikovane žrtve Srebrenice temelj optužnica protiv zločinaca Miloševića, Plavšićke, Krajišnika, Krstića, da ukopom i dženazom žrtava genocida njihove porodice doživljavaju koliko toliko smiraj, da mi je pružena prilika da svjedočenjem u Hagu doprinesem međunarodnoj pravdi u postupcima koji su vođeni ili se vode protiv ratnih zločinaca, predstavljaju ogromu satisfakciju meni lično i mom timu i daju nam snagu da nastavimo raditi.

Priča o silovanim Bosankama koja je na Dan žena obišla svijet

“SRELI SMO SE, ON JE POGNUO GLAVU”

Bilo je dana kada je molila da je ubiju, da dođe kraj njenim patnjama. Kada je mislila da umire od srčanog udara, prošaptala je: “Hvala ti Bože”.

Ovo je priča, koju je na Mađunarodni dan žena objavio Huffington Post, Washington Post i mnogi drugi, o Prijedorčanki Nusreti Sivac, mladoj sutkinji koja je u ratu sa još 37 žena silovana u logoru u Bosni. Nusreta je također svjedokinja ubistava i mučenja koja su počinili stražari, bosanski Srbi u logorima. Bila je tada prisiljena čistiti krv sa zidova i podova u sobi za ispitivanje. Tada je samoj sebi rekla da će zapamtiti imena i lica mučitelja, kako bi ih jednog dana mogla dovesti pred lice pravde.

Danas, djelomično zahvaljujući njenim naporima da prikupi svjedočenja mučenih žena širom BiH, silovanje je kategorizirano kao ratni zločin prema međunarodnom pravu. Na osnovu toga 30 muškaraca je osuđeno pred Međunarodnim sudom za ratne zločine u Den Haagu, a još 30 slučajeva se procesuiru. Lično je pomogla da se čovjek koji ju je silovao više puta tokom dva mjeseca koliko je provela u logoru osudi i smjesti iza rešetaka.

O strahotama kroz koje je prošla u logoru povodom Međunarodnog dana žena govorila je za The Associated Press.

Specijalni izaslanik UN-a za seksualno nasilje u sukobima, Zainab Hawa Bangura, kazala je kako su Sivac i druge žene, pomogle i pomažu kako bi silovatelji platili za svoje zločine. Rat u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine bio je najkrvaviji u nizu oružanih sukoba koji su izbili kada se jugoslovenska federacija raspala i kada su njene republike počele proglašavati nezavisnost, prenosi Huffington Post. Prema izvještajima UN-a između 20 i 50 hiljada bosanskih žena je silovano tokom rata, mnoge u logorima.

Nusreta Sivac

Jedino je bilo gore još u afričkim sukobima, gdje je između 200 i 500 hiljada žena silovano tokom genocida u Ruandi, te stotine hiljada u sukobima u Sierra Leoneu i Demokratskoj Republici Kongo.

Njeno iskustvenje je započelo u proljeće 1992. godine kada su bosanski Srbi preuzeli kontrolu nad njenim rodnim Prijedorom te kada su Bošnjake i Hrvate zatvorili u koncentracione logore. Osim žena, u logorima je bilo i oko 3.500 muškaraca, a stotine njih su ubijeni.

Njeni dani u logoru su počinjali tako da je brojala tijela muškaraca koji su mučeni do smrti preko noći. "Njihova tijela su ležala u travi ispred zgrade. Ponekad ih je bilo 20, ponekad 30", kazala je Sivac pričajući o danima provedenim u Omarskoj.

Tokom dana prisilnog rada u logorskoj menzi žene su mogle čuti vrištanja mučenih muškaraca koji su pozivali u pomoć i molili za milost, glasovima koji su postajali sve tiši dok konačno ne bi utihnuli. Nakon toga su stražari naređivali ženama da očiste sobe za ispitivanje u kojima su viđale krvava kliješta i pendreke. Noću su stražari dolazili po žene i odvodili ih jednu po jednu te ih silovali.

Nusretini dani u logoru okončani su u augustu 1992. godine kada je grupa stranih novinara otkrila objekat u kojem su žrtve bile zatvorene. Tada su fotografije zatvorenika koji su izgledali poput živih kostura iza bodljikave žice obišle cijeli svijet, što je izazvalo lavinu reakcija i prisililo vodstvo bosanskih Srba da oslobode zarobljenike.

Nusretina predratna kolegica iz prijedorskog suda, tužiteljica Jadranka Cigelj, također je bila među 37 žena zatočenih u Omarskoj tih dana. Njih dvije su pobjegle u susjednu Hrvatsku, gdje su počele prikupljati svjedočenja stotina žena koje su silovane u ratu.

Provele su godine uvjeravajući žene žrtve da prekinu svoju šutnju i da daju iskaze koji su kasnije dostavljeni istražiteljima u Međunarodnom sudu za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji sa sjedištem u Den Haagu.

Sivac kaže da je postepeno uvidjela da je ogroman broj žena u BiH koje su bile žrtve silovanja, ali da nije bila iznenađena.

Već stoljećima se silovanje smatra nusproduktom ratova. Žene su te koje su kolateralna šteta, a strahote koje prežive često ostaju zasjenjene pokoljima u ratovima. Iako Ženevska konvencija iz 1949. godine zabranjuje ratna silovanja, nijedan sud nikada nije podigao optužnice za taj zločin dok Sivac i Cigelj nisu predočile svoje ogromne dokaze.

Njihov trud se napokon isplatio u junu 1995. kada su njih dvije otputovale u Haag kako bi učestvovala u pripremama za prve optužnice koje je tamošnji sud podigao. Prema ocjeni Ujedinjenih nacija to je bila jedna od glavnih prekretnica u prepoznavanju silovanja kao ratnog zločina. Godinu dana kasnije Sud je optužio osam bosanskih Srba za seksualne zločine u istočnoj Bosni. To je bio prvi put u historiji da je Međunarodni sud teretio nekoga isključivo za zločine seksualnog nasilja.

Sivac, koja je od tada svjedočila u nekoliko slučajeva, uključujući i ono protiv članka bosanskih Srba Radovana Karadžića, zadovoljna je s onim što je postigla, iako bi željela da se procesuiranje ubrza. "Sporo je, jako sporo, ali to je početak", kazala je Sivac.

Jedan od stražara iz Omarske protiv kojeg je svjedočila iz zatvora je pušten 2005. godine nakon što je odslužio dvije trećine sedmogodišnje kazne. Sivac ga je nakon toga srela u Bosni.

"Zurili smo jedno u drugo. On je bio prvi koji je pognuo glavu", završava svoju priču Nusreta Sivac u tekstu za AP koji je danas obišao svijet.

<http://www.klix.ba>

GENOCID NA PODRUČJU OPĆINE STOLAC

Općina Stolac se nalazi na jugozapadu Bosne i Hercegovine, na rijeci Bregavi, pritoci Neretve, u zaleđu Neuma, na raskršću puteva za Bileću, Ljubinje i Trebinje, Čapljinu i Mostar. Po Popisu stanovništva iz 1991. općina Stolac je imala 18.681 stanovnika, od čega 8.101 Muslimana (Bošnjaka), 6.188 Hrvata, 3.917 Srba, 307 Jugoslavena i 167 ostalih.

Srpsko-crnogorski agresor je od druge polovine septembra 1991. okupirao istočnu Hercegovinu, uključujući i Stolac, te značajno područje Mostara (lijeva obala Neretve). Nakon operacionalizacije dogovora Tuđman-Milošević (Karađorđevo 26. mart 1991.), odnosno Karadžić-Boban (Graz, 6. maj 1992.) o podjeli Bosne i Hercegovine, jedinice Vojske Jugoslavije su obustavile borbena dejstva na tom području Hercegovine, a Republika Hrvatska počinje političke, vojne i druge pripreme za agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima na području Stoca i šire od strane Republike Hrvatske. Kada je 18. novembra 1991. proglašena paradržavna tvorevina Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, od strane političkog i vojnog vrha Republike Hrvatske kao proizvod agresivne politike i dogovora o podjeli BiH, Stolac ulazi u njen sastav, iako su Hrvati predstavljali manjinu u toj općini.

Republika Hrvatska, predvođena predsjednikom Franjom Tuđmanom, u skladu sa njenim velikodržavnim projektom (velike Hrvatske), krajem 1992. počinje, a u prvoj polovini 1993. intenzivira agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Peta kolona pod okriljem "Hrvatske zajednice Herceg-Bosne" i HVO-a kreće u svoj krvavi pohod na dojučerašnje komšije. Započinje otimanje tuđe zemlje (BiH), brutalna ubijanja, hapšenja, miniranja i paljenja, protjerivanja i pljačkanja. Po uzoru na nacističku Hrvatska je formirala koncentracione logore, u koje su deportovani Bošnjaci iz čitave Hercegovine, a

naročito iz Stoca, Dubravske visoravni (sva sela u trokutu Mostar – Čapljina - Stolac, pa do Neuma), Višića, Gabele, Ljubuškog, Vitine, Čapljine, Mostara, Prozora, itd.

Jablanica, 9. septembra 1993.: Grupa mladih Bošnjaka iz Stoca tek oslobođeni iz logora HVO Dretelj

Agresija Republike Hrvatske na međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu obilježena je represivnim mjerama prema Bošnjacima i ostalim koji nisu bili Hrvati, diskriminacijom, zastrašivanjem, hapšenjem uglednih ljudi, istjerivanjem iz stanova, terorisanjem i ubijanjem, pljačkom i progonom. HVO je vojnom silom preuzeo kontrolu nad općinskim vlastima, smijenio je sve nehrvate i otpustio s posla. Hercegovačka preduzeća u Mostaru, Stocu, Neumu, Čitluku, Prozoru i Čapljini prešla su u ruke Hrvata. Uspostavljena je kontrola nad medijima, uvedena hrvatska valuta i hrvatska nacionalna obilježja.

Dana 15. aprila 1993. vlasti paradržavne tvorevine Herceg-Bosne su donijele naredbu kojom su zabranile da na područje općine Stolac ulaze vozila sa oznakama Armije RBiH, čime braniocima RBiH nije dozvoljen boravak na tom području. Na osnovu toga je 23. aprila 1993. godine uhapšen komandni sastav brigade „Bregava“ i odveden u logor kasarne u mjestu Grabovine kod Čapljine. Nastavljeno je sa hapšenjem uticajnijih i uglednijih Bošnjaka na cijelom području općine Stolac. Brojni muškarci, među kojima starci i dječaci, odvedeni su u logore širom Hercegovine, njihove porodice, žene i djeca protjerani iz svojih domova u zaleđe Mostara i prema Blagaju, a nakon toga je opljačkana i uništena njihova imovina. Tako su srušene cijele ulice i čaršije, vjerski objekti i sve građevine koje su bile spomenici kulture, čak

i svi objekti koji su samo arhitektonski podsjećali na orijentalni stil gradnje. U ovom planiranom rušilačkom pohodu HVO-a, HV-e, najgore su prošli gradovi Mostar, Stolac, Prozor i Počitelj, jer su bili biseri Hercegovine i muzeji pod vedrim nebom, sa neprocjenjivom graditeljskom baštinom od Ilira, antike, srednjeg vijeka, osmanskog i austrougarskog perioda, pa sve do znamenja iz NOB-a i s kraja prošlog stoljeća. Razmjere zločina nad ovim gradovima su nesagledive, u trenu su izbrisani tragovi civilizacije i umijeća čuvenih svjetskih graditelja i majstora. Nestajale su građevine, mostovi, galerije, muzeji, rimski mozaici, spomenici, **škole, džamije, medžlisi, hammami, groblja, biblioteke, privatne zbirke nakita, ručnih radova, umjetničkih djela i knjiga...**

U Stocu je srušeno jezgro grada - stara čaršija sa tepom (tržnicom), kulturno-istorijski kompleks Begovina, sve četiri džamije (Alipašina, Careva, Uzinovička i Čuprijska), galerija "Branko Šotra", Turkovića kula, Đulhanumin konak, kompleks Ada i Behmenluk, spomenik graditeljskog naslijeđa visoke kategorije Hamam iz 17. stoljeća, Gradska kafana, gradske cjeline Čuprija, Podgrad, Zagrad, Uzinovići i sve građevine koje su plijenile svojom ljepotom. Od srpskih granata ispaljenih sa Hrguda u ljeto 1992. je izgorio prelijepi hotel "Bregava", napravljen po projektu vrsnog arhitekta Zlatka Ugljena. U stoljećima dugoj istoriji, od Ilira, Grka i Rimljana, pa do novijih vremena, Stolac nije zapamtio takva razaranja. Divljački je rušen ovaj biser Hercegovine. "I ovo je Hrvatska" i "Dobrodošli u hrvatski Stolac", ostalo je zapisano na kapiji Stoca.

Stolac je razoren zbog toga što je to bio dio jednog plana, da se Bosni i Hercegovini stvore nacionalno homogena područja, a što se Hercegovine tiče to je značilo da u njoj, barem u njenim zapadnim i središnjim dijelovima, mogu živjeti samo Hrvati, kaže prof. Ivo Banac.

Svi Bošnjaci, muškarci, stolačke općine, uhapšeni su i odvedeni u brojna mjesta zatočenja, odakle su zatočenici deportovani u druge logore po Hercegovini, od Dretelja, Grabovine, Gabele, Heliodroma do Ljubuškog. Prošli su najgore torture i zlostavljanja. Koštana bolnica u Stocu, nekad čuvena po liječenju koštanih oboljenja, 1993. je pretvorena u sabirni logor. Kada su 1993. iz tog medicinskog objekta iseljeni svi bolesnici, a useljeni pripadnici Vojne policije HVO-a, bolnica je, kakve li ironije, umjesto liječilište, postala mučilište za građane bošnjačke nacionalnosti Stoca i okolnih sela (Aladinići, Pješivac, Greda, Prenj, Rotimlja, Borojevići...). Tokom

Jablanica, 9. septembra 1993.: Meho Tabaković iz Stoca nakon oslobađanja iz logora HVO Dretelj. Preminuo dva dana kasnije.

ljeta i jeseni 1993. zatočenici su saslušavani, a potom mučeni i maltretirani, nakon čega su mnogi od zadobijenih povreda i umrli. Kroz taj logor je prošlo 3.500 ljudi.

U Općini Stolac je ubijeno preko stotinu Bošnjaka. Kroz logore su prošli skoro svi muškarci Bošnjaci.

Tek 2004., nakon deset godina od ukidanja Herceg-Bosne, podignuta je optužnica protiv hrvatskih čelnika Jadranka Prlića, Brune Stojića, Milivoja Petkovića, Slobodana Praljka, Valentina Čorića i Branislava Pušića, najodgovornijih za progone, ubistva, deportacije, zatvaranje, nehumana djela, a posebno za osnivanje logora u Hercegovini. Svi su oni optuženi za udruženi zločinački poduhvat i etničko čišćenje bosanskih muslimana i svih onih koji nisu bili Hrvati. Ovih dana pred Haškim tribunalom biće im izrečene kazne. Nadati se da će pravda, bar donekle, biti zadovoljena, što i nije neka velika utjeha za brojne logoraše, koji su preživjeli najstrašnije muke i torture.

Nažalost, glavni ideolozi cijelog zločinačkog poduhvata, Tuđman, Boban, Bobetko, Šušak... neće odgovarati, jer nisu više među živima.

HAŠKA ČESTITKA ZA DAN NEZAVISNOSTI BIH

Perišić je, kako se i očekivalo, slavljenički dočekan u Beogradu, no to je za ovu priču manje važno. Važniji je zaključak kolega iz Sense, koji su odmah po izricanju oslobađajuće presude Perišiću prokomentirali da je riječ o posthumnom oslobađanju Slobodana Miloševića. Važan je i nijet haške petorke koja van svake razumne sumnje ne štedi ni snagu ni energiju kako bi dokazala da je Beograd čist k'o suza u zločinima počinjenim u ratu koje je poveo. Vojska Republike Srpske nije.

Imena sudija Žalbenog vijeća Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, koji su prošlog četvrtka ukinuli presudu tešku 27 godina zatvora i izrečenu u septembru 2011. u Haagu Momčilu Perišiću, treba zapamtiti: Theodor Meron, Carmel Agius, Liu Daqun, Arlette Ramaroson i Andrésia Vaz. Većinom glasova, ova petorka je, "uz djelimično suprotno mišljenje sudije Liua", zaključila da Perišić nije kriv za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja. Perišić, nekadašnji načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije, prvopresuđenih 27 godina dobio je za pomaganje i podršku zločinima koji su od avgusta 1993. do novembra 1995. počinjeni u Sarajevu i Srebrenici, te za granatiranje Zagreba 2. i 3. maja 1995. godine.

Puj pike, presuda ne važi, odlučila je petorka djelimično usaglašena da dokazi uvršteni u spis ne mogu van svake razumne sumnje dokumentirati da je pomoć koju je Perišić slao Vojsci Republike Srpske konkretno usmjerena na činjenje zločina?! Također, većina petorke okarakterisala je VRS kao vojsku koja vodi rat, a Perišić, koji je provodio politiku Vrhovnog saveta odbrane Jugoslavije, tj. ranije donesenu odluku da se VRS-u pruža podrška preko Vojske Jugoslavije, nije kriv jer dokazi nisu dovoljno uvjerali sudije da je ta politika bila usmjerena na kriminalne aktivnosti.

Zato eto Momčilo Perišić ne može snositi odgovornost za pomaganje i podržavanje VRS-a u onom dijelu koji se odnosi na ratne zločine počinjene u našoj zemlji. Slično je prošla i Hrvatska, jer čuvena petorka nije van svake razumne sumnje uvjerena da je Momčilo Perišić imao efektivnu kontrolu nad pripadnicima Srpske vojske Krajine koji su počinili zločine tokom granatiranja Zagreba.

Perišić je, kako se i očekivalo, slavljenički dočekan u Beogradu, no to je za ovu priču manje važno. Važniji je zaključak kolega iz Sense, koji su odmah po izricanju oslobađajuće presude Perišiću prokomentirali da je riječ o posthumnom oslobađanju Slobodana Miloševića. Važan je i nijet haške petorke koja van svake razumne sumnje ne štedi ni snagu ni energiju kako bi dokazala da je Beograd čist k'o suza u zločinima počinjenim u ratu koje je poveo. Vojska Republike Srpske nije, o čemu svjedoče neponištene presude Stanislavu Galiću, Dragomiru Miloševiću, sad već pokojnom Milanu Gveri, Radislavu Krstiću. Ovu četvorku izdvajam upravo zato što je riječ o oficirima koji su bili neposredno potčinjeni Perišiću, u tom famoznom 30. kadrovskom centru koji je i osnovan da bi zdušno, skupa sa 40. kadrovskim centrom, pomagao ratovanje i zločine kako u BiH, tako i u Hrvatskoj.

Preko 30. kadrovskog centra regulirane su plate, penzije, osiguranje i druga prava oficira Vojske Jugoslavije na službi u Vojsci Republike Srpske, odnosno Vojsci Republike Srpske Krajine. Tokom suđenja Perišiću pred sudijama su defilirali svjedoci koji su branili svoj narod tako što su iz Beograda vojnim autobusima dovoženi u Han-Pijesak i raspoređeni na nove dužnosti. U svojim iskazima tvrdili su da su te naredbe dobili od Perišića osobno, te objašnjavali kako su uglavnom poslani u Sarajevsko-romanijski i Drinski korpus VRS-a, odnosno na ratišta oko Sarajeva i Srebrenice. Nije zgoreg napomenuti da je - prema dokumentu predočenom u sudnici u kojoj se sudilo Perišiću - i Ratko Mladić u čin general-pukovnika unaprijeđen u Beogradu 16. juna 1994. i to kao komandant Glavnog štaba 30. kadrovskog centra Generalštaba VJ, a tek kasnije, 28. juna 1994, dobio je taj isti čin i u VRS-u. Prvi je datum dan Vojske Jugoslavije, a drugi Vidovdan, koji se slavio kao dan Vojske Republike Srpske. Haško tužiteljstvo tvrdilo je i dokazivalo da je Perišić redovno dobijao i najčešće prihvatao preporuke za unapređenje oficira VJ koji su služili u VRS-u i kao njeni pripadnici učestvovali i u zločinima koji su obuhvaćeni optužnicom. Tužitelji su pokazali i dokazali u sudnici da je upravo Perišić odobravao slanje vojne pomoći vojsci bosanskih Srba i u vrijeme sankcija koje je Savezna Republika Jugoslavija, pod pritiskom međunarodne zajednice, nametnula Republici Srpskoj: u tom periodu granate i municiju Perišić je slao preko Drine kao humanitarnu pomoć?!

Jedan od zanimljivijih svjedoka, general Borivoje Tešić, tokom ratnih godina oficir u Gardijskoj brigadi, a kasnije komandant srbijanske Žandarmerije, u sudnici je ustvrdio da je zvanični Beograd bio direktno uključen u agresiju na BiH. Iako se veći dio njegovog ispitivanja odvijao iza zatvorenih vrata, na javnoj sjednici se pored ostalog raspravljalo o naređenju kojim je 25. decembra 1993. zabranjena "upotreba i označavanje riječi jedinica Vojske Jugoslavije u telefonskom saobraćaju", a "umjesto toga snage Vojske Jugoslavije treba tretirati kao rezervu glavnog štaba Vojske RS-a". U dokaze je uvedena i umrlica starješine 72. specijalne brigade Gorana Galjka,

koji je 27. decembra 1993. poginuo na "širem prostoru Vogošće", kao i zahtjev za ostvarivanje prava pripadnika 2. motorizovanog bataljona Milana Popovića, koji je "pogođen snajperom u desnu karlicu" u januaru 1994. također u Vogošći.

Svjedočenjem zaštićenog svjedoka MP 014 Tužilaštvo Tribunala je dokazivalo da je Drinskom korpusu vojske RS-a iz Srbije upućena značajna količina oružja i municije. Pošiljalac robe bio je, potvrdio je svjedok, Generalštab vojske Jugoslavije na čijem je čelu tada bio optuženi general Momčilo Perišić. Tokom ovog svjedočenja tužilac je u dokaze uveo više dokumenata o slanju i prijemu robe koja je upućena u Drinski korpus vojske RS-a iz skladišta oružja i municije u Krajujevcu, Bogovađi, Lađevcima, Batajnici, okolini Gornjeg Milanovca... Prema priloženim dokumentima, od kraja augusta do kraja novembra 1993. godine u Drinski korpus su upućeni mitraljezi, granate različitih kalibara i punjenja, tromblonske i minobacačke mine, akumulatori te obična i pancirna puščana zrna i snajperski i pištoljski meci. Svjedok je ispričao da su od augusta 1993. u Republici Srpsku upućivane "velike količine municije" čija se težina mjeri "u tonama". Nepobitno je, tokom suđenja, dokazano da je s oznakama vojna tajna i strogo povjerljivo Momčilo Perišić potpisao naredbu (3087-1), na osnovu "naređenja predsjednika SRJ od 10. 11. 1993", kojom se formira 30. kadrovski centar. Tadašnji predsjednik SRJ Zoran Lilić pred Tribunalom je, potvrđujući naredbu, ispričao da su "prosečna mesečna davanja za 30. kadrovski centar bila 1.600.000 nemačkih maraka. Od 1993. do 1997. godišnje smo plaćali oko osam miliona evra za taj centar". U 30. kadrovskom centru je 28. 2. 2002. izdata potvrda Ratku Mladiću o penzijskom stažu prema kojoj on ima 47 godina i pet mjeseci staža, što je bilo dovoljno za "razrešenje od profesionalne vojne službe". Prema tom dokumentu, Mladić nikad - od 1976. do 2002. - nije prekidao radni staž u Vojski Jugoslavije. S Mladićem je Perišić, što je također dokazano, imao redovite sastanke (koje je Mladić i snimao). Ali, ova čuvena petorka zaključila je i da se Mladić otimao Perišiću, baš kao što je zaključila da Perišić "nije mogao predvidjeti razmjere zločina u Srebrenici".

Što će reći da Perišić koji je finansijski, materijalno, oficirima i vojnicima logistisirao rat i zločine u BiH (i raketiranje Zagreba) nije kriv jer su zločine počinili oni kojima je naređivao, a kako su geografski bili udaljeni, nije im neposredno komandovao. Otimali se. Ovo geografsko razdvajanje Perišića od zločina počinjenih u BiH, izvedeno u sudijskoj nadoknadi, stiglo je uoči Dana nezavisnosti BiH. Slavljenicima kao čestitka, a onim koji ne slave i kojima to najviše zamjere upravo oni koji također ne slave ali su dežurni po(t)kazivači, kao poruka. I krivicu i krivce za zločine valja tražiti u unutrašnjim rezervama.

Oslobođenje, 4. 3. 2013.

*Eldina ZOLJ – BALENOVIĆ***Osmi mart, najtužniji dan u životu Zlate Hajrulahović**

MUSTAFA MI JE OSTAVIO NAJLJEPŠI POKLON

(Uz 15. godišnjicu smrti generala Mustafe Hajrulahovića Talijana)

Upoznali se kao srednjoškolci, zavoljeli, uživali u ljubavi na Vrbasu. O velikoj i iskrenoj ljubavi Mustafe i Zlate Hajrulahović pričale su se priče, a oni uživali jedno u drugome. Vjenčali su se 1980. godine kada je Mustafa završio Vojnu akademiju i otišli živjeti u Split.

“Sve nam je u životu išlo kako smo željeli i planirali. Dobili dvoje djece i bili naj-sretniji na svijetu. Mustafa je pamtio datume, obilježavao ih, ali nije se vezao samo za te dane. Znao me je često obradovati nekim sitnicama bez ikakvoga povoda. Ustvari, povod za radost i sreću bili smo jedno drugome”, kaže Zlata uoči 15. godiš-njice suprugove smrti.

RAĐANJE PATRIOTSKE LIGE

Mustafa Hajrulahović Talijan rođen je u Banjoj Luci 22. januara 1957. godine, gdje je završio srednju školu i proveo najljepše godine života potpuno prepušten beharu, šeheru i Vrbasu. Završava Mornaričku vojnu akademiju u Splitu sa odličnim ocje-nama, a nakon toga školu za pomorskog diverzanta; postaje stručnjak za diverzije na moru i kopnu. Kao najbolji među diverzantima postaje komandant odreda, pa zatim i divizionu. Nastavlja stručno obrazovanje, prolazi niz kurseva, uči italijanski jezik i odlazi na školovanje u Italiju, što su bile prave pripreme za neki budući rat. Nešto kasnije, postaje kapetan korvete. Rat u Sloveniji zatiče ga u službi u Splitu, gdje je živio s porodicom. Ratovi koje je povelja JNA definitivno ga okreću od toga poziva i Mustafa dolazi u Sarajevo.

„I ja sam napustila JNA, jer smo oboje radili tamo, ali sam ostala u Splitu kada je Mustafa otišao u Sarajevo. Dolazili su po mene, odvodili me u policiju na ispitivanja, a djeca su ostajala sama. Bilo je strašnih momenata i tada sam i ja osjetila ono o čemu je Mustafa već govorio, a to je da se crni oblak nadvija nad BiH. Odlučila sam biti uz supruga i krajem 1991. dolazim s djecom u Sarajevo”, prisjeća se Zlata i doda-je kako su joj djeca tada imala pet i 10 godina.

Te 1991. godine u haustorima, podrumima i na sijelima rađala se Patriotska liga. Jednu od glavnih uloga imao je Mustafa, jedan od rijetkih vojnih stratega koji su u to vrijeme bili svjesni zla koje se sprema našoj domovini. Prenosio je svoje znanje mladima, pokušavao ih obučiti kako ne bi nespremni dočekali vojnu silu kakva je bila JNA.

„Nije se štedio kako bi zaštitio Bosance i Hercegovce od agresora“, kaže Zlata.

USPOMENE NA VELIKU LJUBAV

Talijan je bio član Patriotske lige. Bio je branilac grada i prije prvih agresorskih barikada. Bio je prvi ratni komandant 1. korpusa ARBiH, general ARBiH.

„Bio je najsretniji čovjek na svijetu kada je u BiH prestalo zlo i ubijanje. Mislili smo da ćemo nastaviti život tamo gdje je stao 1992. godine. Ali, 8. marta 1998. Mustafa je otišao u Njemačku majci u posjetu i na operaciju vena koje su mu dugo stvarale probleme. Nije se vratio. Osmog marta sam saznala da je moj Mustafa imao infarkt i da nije preživio“, sa tugom i bolom u glasu govori Zlata.

Šok, nevjerica, tuga, praznina... Iz dana u dan veća i bolnija samoća, veći strah od budućnosti.

„Mislila sam da neću znati živjeti dalje bez njega“, prisjeća se Zlata i dodaje da je svaki put kada bi pokleknula bio dovoljan pogled na djecu da se izdigne i uhvati ukoštac sa problemima. A bilo ih je.

Valjalo je dvoje djece iškolovati, izvesti na put. I uspjela je.

„Dolazi i ovaj, petnaesti Osmi mart nakon smrti moga supruga. Njega nema i to je najveća tuga. Poklone imam. Ostavio mi je dvoje zlatne djece koja su najveći i najljepši poklon na svijetu, najljepša uspomena na našu ljubav i divan život“, priča Zlata.

Zlata kaže da ne voli plakati, ali kako vrijeme prolazi, sve je teže.

Oslobođenje, 8. marta 2013.

Sarajevo, 1993.: Mustafa Hajrulahović Talijan sa suprugom Zlatom, kćerkom Sabinom i sinom Damiirom

Damir HAJRULAHOVIĆ

MOJ OTAC MUSTAFA HAJRULAHOVIĆ TALIJAN – BOSANSKI ČOVJEK, BORAC, KOMANDANT

Mustafa Hajrulahović Talijan bio je jedan od mnogih bosanskih ljudi koji su Razumom i Srcem ustali da odbrane od agresije ovu našu domovinu Bosnu i Hercegovinu. Mada sam njegov sin, ja bih u ovoj prilici radije o Talijanu govorio kao o Bosanskom Čovjeku, borcu i komandantu nego o ocu. Izvjesno je da ga u oba lika volim.

Talijan je bio jednostavan i temperamentan čovjek. Nekad i veoma hitar u reakcijama i odgovorima. Kad bi skidao neke suvišne teme sa dnevnog reda, kazao bi kratko: „Čvoka!“ I time u onom odsudnom vremenu za ljude i domovinu skraćivao nepotrebne i isprazne priče. Ličio je na svoj narod. Na Bosanskog Čovjeka. Snagom, vještinom, dostojanstvom, stasom i ljepotom. Saborci su ga, vjerujem, poštovali i voljeli.

Kao komandant je objedinio u svojoj ličnosti stručno znanje izuzetno obrazovanog vojnika i urbani odgoj velikog grada Banjaluke i drugih gradova u kojima je živio. To mu je u sarajevskoj raji bila bitna odlika.

Talijan je uistinu volio svoje saborce. Kao poštovalac njihove odanosti odbrani domovine, ustanovio je sa svojim saradnicima u Prvom korpusu odličje za posebne zasluge u odbrani Bosne i Hercegovine i lično didijelio prve „Zlatne ljiljane“ zaslužnim borcima Prvog korpusa u Domu ljiljana. Nakon toga je ta čast podignuta na nivo cjelokupne Armije Bosne i Hercegovine.

Talijana kao Bosanskog Čovjeka i kao izuzetno stručno obrazovanog vojnika nisu uvijek uspijevali razumjeti mnogi, ni u ljudskoj prirodi niti u vojnoj doktrini. Lahko je i neposredno, svojom harizmom, pronicao u ljudske duše hrabreći saborce i

analitički oštro otkrivao njihove trenutne slabosti. Zato je njegovo prisustvo među borcima hrabrilo ljude kako fizičkom pojavom vještog diverzanta, tako i njegovom plemenitom ljudskom otvorenošću i srdačnošću. Hitro je i odlučno donosio odluke i u njihovom ostvarenju učestvovao rame uz rame sa svojim borcima.

Talijan na Žuči

Nije komandovao samo naredbama, nego i ličnim primjerom. Zato je imao nesebične i pouzdane saborce, a to je, u cjelini gledano, odlika svih boraca Prvog korpusa Armije Bosne i Hercegovine.

I danas za generala Armije Bosne i Hercegovine Mustafu Hajrulahovića Talijana kažu da je bio i ostao raja.

Talijan je bio i ostao – Bosanski Čovjek.

Amir TALIĆ

Deset godina od smrti generala Mehmeda Alagića

OD SLAVNOG VOJSKOVOĐE DO POLITIČKOG IZOPĆENIKA

Mehmed Alagić je rođen u Fajtovcima 8. jula 1947. godine od majke Fermane i oca Redže. Ime je dobio po didu Mehmedu, fajtovačkom muhtararu i austrougarskom vojniku s osmogodišnjim vojevanjem po raznim frontovima. Porodica je porijeklom iz Eminovaca, odakle su Bošnjaci protjerani za vrijeme Balkanskih ratova, kada je i Fatih-Mehmedova musalla prvi put oskrnavljena i oštećena.

Porodica je živjela skromno, odrastao je u jednoj sobi sa tri brata i jednom sestrom. Bio je najstariji i, kako kažu, po obavezama prvi do oca, koji je bio strog, ali pravičan. Završio je Gimnaziju u Sanskom Mostu odličnim uspjehom, pješačeći iz osamnaest kilometara udaljenih Fajtovaca. Iskazao se u prirodnim naukama, uzimajući nagrade na takmičenjima iz matematike. U nemogućnosti školovanja, konkuriše na vojnu akademiju. U Beograd stiže 18. 6. 1966. Nakon dvije godine opće akademije, odlazi u Banjaluku na smjer oklopno-mehanizovanog oruđa i iskazuje se kao najbolji u klasi. Vojnu akademiju završava 20. jula 1970. godine i promoviran je u oficira JNA u Beogradu.

Dolazi povremeno u Fajtovce, pomaže u zemljirođničkim poslovima i njegovi vršnjaci kažu da je bio najmoćniji kosac u selu.

Boravio je u Banjaluci za vrijeme zemljotresa, što mu je značajno iskustvo u saniranju ruševina agresorskih artiljerijskih napada na gradove Bosne i Hercegovine. Službovao je u Banjaluci, Rumi i Subotici. Posljednje službovanje mu je bilo u Zrenjaninu, odakle je penzioniran 27. 2. 1991. godine u činu pukovnika.

Vraća se u Sanski Most, gdje je bio pod stalnom prismotrom moćnih obavještajnih službi tadašnje krnje Jugoslavije. Učestvuje u protestima rudara RMU „Ka-

mengrad“ protiv ratnohušakačkih formacija SDS. Uhapšen je maja 1992. godine pod optužbom za organizovanje pobune protiv samozvane Srpske BiH i sproveden u tadašnji SUP. Tih dana su pohapšeni bošnjački i hrvatski prvaci, ugledni građani i intelektualci. Time je počeo crni period za sve slobodoljubive građane Bosne i Hercegovine, koji će se okončati genocidom i urbicidnim zločinima, rušenjima, paljevinom, silovanjem i protjerivanjem stanovništva u cilju velikosrpskih i velikohrvatskih ideja potpunog uništenja i podjele Bosne i Hercegovine kao ratnog plijena.

Mehmed Alagić je pušten iz zatvora i odmah, koristeći prijateljske veze, prebacuje se u Zagreb zajedno s porodicom, da bi, potom, stigao u Travnik januara 1993. i prijavio se Armiji BiH kao obični vojnik u 17. VKB.

Na dužnost komandanta Operativne grupe „Bosanska krajina“ u srednjoj Bosni postavljen je 8. 3. 1993. U novembru iste godine prelazi na dužnost komandanta Trećeg korpusa Armije RBiH.

Učestvovao je u formiranju Sedmog korpusa Armije RBiH, a 7. aprila 1994. godine postaje komandant ove jedinice i ostaje na toj dužnosti do kraja rata.

Povijesna operacija oslobađanja Vlašića, njegov ratni plan, ušla je u sve historijske čitanke svijeta kao briljantna bitka odbrambeno-ofanzivnog ratovanja. Time je otvoren put za njegov vodopad Blihe i ostvarivanje sna o oslobađanju Bosanske krajine i cijele Bosne i Hercegovine. Uramljena slika Blihinog vodopada bila je na zidu prostorije njegovog ratnog štaba.

Dejtonski sporazum je zaustavio oslobodilački pohod Armije BiH i oslobađanje cijele zemlje.

Zbogom oružje: generali Mehmed Alagić, Rasim Delić i Atif Dudaković (Sarajevo, 1996.)

Mehmed Alagić je jedan od najznačajnijih historijskih ličnosti Bošnjaka. Godine 1997. odlikovan je Ordenom zlatnog grba s mačevima, a prethodno je, 22. marta 1996., razriješen dužnosti komandanta Sedmog korpusa u činu brigadnog generala i stavljen na raspolaganje civilnim vlastima za obnovu Bosne i Hercegovine, a potom izabran za načelnika općine Sanski Most. Iako vizionar, nailazi na niz zamki i prepreka, što će se kasnije negativno manifestovati na njegovu ličnost.

Sanski Most postaje najmnogoljudnija općina Unsko-sanskog kantona i moćno gradilište za raseljena lica, kako domicilno stanovništvo tako i za prognanike iz tridesetak bosanskohercegovačkih općina. To se pokazalo kao dobra strategija za povratak prognanih Krajišnika, koji su u Sanskom Mostu imali blisku polaznu tačku za povratak na svoja ognjišta, naročito građani općine Prijedor, čiji se rezultat danas očituje.

Već tada počinje nezapamćena kampanja protiv njegovog načina rada, optužuju ga za razne malverzacije i gubi podršku većine svojih bliskih saradnika. Uz njega ostaju samo iskreni prijatelji i vojnici.

Na tribini u Travniku o njegovom imenu izrečena je jedna prekrasna misao:

„Ako je general optužen da je u nesavjesnom poslovanju nešto i otuđio, zašto nisu nama poslali račun koliko je to u parama. Mi bismo isjekli toliko oblovine na Vlašiću, u našim šumama i izmirili dug! Mi mu dugujemo mnogo više.

Haški sud podiže optužnicu protiv njega i spektakularno i ponižavajuće ga hapse i sprovode u zatvorsku ćeliju Ševeningena. To su bili najteži trenuci u njegovom životu, a izostala mu je podrška svih političkih i drugih struktura Bosne i Hercegovine, pa i većine tzv. prijatelja.

Puštaju ga iz zatvora da se brani sa slobode. Krajišnici i njegovi Sanjani mu priređuju neviđeni doček iskazujući mu svu podršku.

Suočen sa hajkom domaćeg i međunarodnog pravosuđa, gebelsovskom hajkom medija, njegovo zamoreno srce nije izdržalo. Umro je skrhan nepravdom 7. 3. 2003. godine. Sahranjen je u rodnim Fajtovcima ispred džamije koja nosi njegovo ime.

Poslije njegove smrti odbačene su sve optužnice za ratne zločine - u oslobađajućoj presudi generalu Enveru Hadžihasanoviću i brigadiru Amiru Kuburi, koji su bili optuženi za ista djela kao i on.

Kao i Husein kapetan Gradašćević i general Mehmed Alagić je doživio da bude izopćen i izdan od vlastitog naroda. U bliskoj historiji Sanski Most je imao 13 generala, koji su slavljani, iako su neki počinili stravične zločine u Drugom svjetskom ratu.

Jedini je on, Mehmed Alagić, bošnjački general, izdan i okaljan nepravičnim optužbama. Dobio je sve bitke u ratu, a izgubio bitku u miru. Vrijeme će presuditi o njegovoj veličini i nevinosti, ali je i na nama da nepravdu ispravimo.

Ideja o osnivanju muzej-sobe posvećene Mehmedu Alagiću još nije realizovana. Već sada su turistička hodočašća u Sanskom Mostu: Musala sultana Fatiha, vodopad Blihe i – turbe generala Alagića.

(Ne)zaboravljeni heroji: 19 godina od pogibije slavnog olovskog komandanta Senahida Bolića Bole

BIO JE ZALJUBLJEN U BOSNU I SLOBODU

Prije 19 godina, u petak 21. januara 1994., heftu dana nakon teškog ranjavanja u odlučnoj bici za Olovo, u tuzlanskoj bolnici, u 36. godini života, umro je Senahid Bolić Bolo, legenda odbrane Olova, heroj koji je to još za života postao. Odbrana Olovo u ratu 1992.-1995. godine bila je od neprocjenjivog značaja za odbranu BiH. Nažalost, priča o ulozi olovskog ratiša, 1. slavne olovske brigade, Samostalnog sokolačkog bataljona i 4. bataljona iz sastava 126. ilijaške brigade, koji su branili Olovo, odavno je preseljena o odaje zaborava. A Olovo i olovska sela u dolini Krivaje još od početka ljeta 1992.

godine, postali su oaza slobode za hiljade bošnjačkih izbjeglica protjeranih sa područja opština Sokolac, Han Pijesak, Ilijaš, Rogatica, Vlasenica...

Ponedjeljak, 8. novembar 1993. godine. Počinje snažna ofanziva Vojske RS na Olovo. Cilj Glavnog štaba Vojske RS je zauzimanje Olova i spajanje Romanije i Glasinca dolinom rijeke Krivaje sa srpskim snagama u Vozućoj i na Ozrenu, čime bi bio prekinut koridor između tuzlanske regije i srednje Bosne. Glavni pravac napada vodi preko Kruševa, sela udaljenog od Olova desetak kilometara. Dvije sedmice poslije prvih napada VRS je usmjerila glavni pravac napada prema Olovu iz pravca Krivajevića i Ajdanovića, linijom Kruševo – Bakići – Kremenjača (kota 1113). Na branioc

Olova napadaju pripadnici četiri korpusa Vojske RS i to: Sarajevsko-romanijskog, Krajiškog, Drinskog i Hercegovačkog. Tu su 2. romanijska brigada, dijelovi 11. lake pješadijske brigade iz Mrkonjić-Grada, 6. sanske i 43. prijedorske brigade, 65. zaštitni puk Vojske RS, kao i združene jedinice iz Drinskog korpusa Vojske RS. Procjena je da oko 3.000 srpskih vojnika učestvuje u napadima na Olovo.

Napadi Vojske RS zaustavljeni su odsudnom odbranom jedinica Armije RBiH. Jednim bataljonom olovskih heroja komandovao je Senahid Bolić Bolo.

„Čuo sam na njihovoj vezi kako general Mladić lično komaduje ovom ofanzivom. Uništili smo im šest tenkova i jednu pragu. Moj bataljon od 800 ljudi pokriva liniju dugu 25 kilometara, koju bi trebale pokrivati dvije brigade. Mi nemamo kud sa ovih naših kota. Ovo će trajati do pravoslavnog Božića. Do tad će izginuti toliko četnika da će im se sve ogaditi“, govorio je tada komandant Bolo.

Gorjelo je na prilazima Olovu. Brda i doline su razarani od četničke artiljerije.

Novi napad VRS je počeo 12. januara 1994. godine istim pravcem kao i prethodni. Ovaj put su, ipak, snage Hercegovačkog korpusa Vojske RS uspjele probiti linije iscrpljenih olovskih branilaca i osvojiti selo Kruševo. Snage VRS-a su nastavile napad i 15. januara, a srpski mediji su objavili „da su zauzele selo Prgoševo, čime je VRS ušla četiri kilometra u odbrambeni pojas snaga bosanske vojske i zaprijetila da će se probiti do sela Dolovi na afaltni put Sarajevo-Olovo, i tim putem umarširati u grad. Ipak, združene jedinice 1. i 2. korpusa Armije RBiH zaustavile su Mladića. Najpresudniju ulogu u slomu ove četničke ofanzive imao je dolazak elitne jedinice „Živiničke ose“, kojom je na terenu komandovao rahmetli Hazim Bešlija, zamjenik komandanta Mevludina Mahmutbegovića. Rahmetli Bešlija je rođen u olovskom selu Kruševo, upravo tamo gdje je neprijatelj probio liniju odbrane.

Naredbom komandanta 2. korpusa Armije RBiH Hazima Šadića, borci „Živiničkih osa“ su 12. januara 1994. godine upućeni na uzavrelo olovsko ratište. U večernjim satima su stigli u rejon sela Dolovi, pokraj Olova. Na jurišni položaj borci „Živiničkih osa“ su stigli u najvećoj tajnosti 14. januara ujutru u 3:30 sati. Krenula je borba prsa u prsa. U sadjeystvu sa jedinicom Vojne policije „Balta“, jedinicom iz 1. olovske brigade i Sokolačkog samostalnog bataljona, „Živiničke ose“ 16. januara su zaustavile Mladićevu ofanzivu u selu Prgoševo, a Kruševo je ostalo u rukama Vojske RS do Dejtona.

Za vrijeme ofanzive koja je trajala oko 70 dana Vojska RS je imala velike gubitke u ljudstvu i materijalno-tehničkim sredstvima.

Tokom ove ofanzive, teško je ranjen ratni zločinac general Radislav Krstić, tadašnji načelnik Štaba Drinskog korpusa Vojske RS, nakon čega mu je amputirana noga. U borbama za Kruševo, 14. januara 1994. godine, s puškom u ruci, smrtno je ranjen slavni olovski komandant Senahid Bolić Bolo. Očevidci kažu da ga je u desni dio čela zakačio geler granate koja se aktivirala na šljivi. U tuzlanskoj bolnici, gledali ga saborci kako bespomoćno leži i polahko gubi svoju prvu i posljednju ratnu bitku. Svjedočili kasnije da je u tim samrtnim trenucima, na bolničkom krevetu izgledao kao i u životu: snažan, lijep, prkosan...

Čak je i onaj trag ranjavanja na njegovom čelu neprimjetan bio. Na licu mu ostao osmijeh, koji će nositi u sjećanju dok su živi. Živio je heftu dana nakon ranjavanja. Od petka do petka. Plakala je rijeka Krivaja, plakali saborci, domaće stanovništvo, izbjeglice...

Ratni izvještač Radija BiH sa olovskog ratišta Velid Džindo bio je blizak prijatelj i saradnik rahmetli Bole. On priča:

„Privilegija je bila biti u društvu takve ljudske gromade, junaka, koji je danju praktično bio na liniji, pucao iz rova, a navečer bi se nadnosio nad karte i analizirao šta i kako dalje. Bio je više od običnog insana. Ratnik, gospodin, komandant, ljudeskara mehkog srca.

U današnjem vaktu učestalog progona branilaca i oslobodilaca BiH, Velid Džindo se prisjetio Bolinog proročanstva s kraja 1993. godine:

„Ne zaboravi, novinaru moj, mi, evo, časno branimo ovu našu jednu i jedinu domovinu. Poštujemo međunarodne konvencije o ratovanju i zarobljenicima. Poštujemo sva pravila ratovanja. Ali, živi bili pa vidjeli: mogli bismo jednog dana odgovarati za činjenicu da smo branili grumen ove naše jedine i najdraže zemlje.“

Senahid Bolić Bolo, rođen je 11. marta 1958. godine u selu Bakići kod Olova. Bio je profesor opštenarodne odbrane i društvene samozaštite (ONO i DSZ). Prije agresije bio je fudbaler Stupčanice iz Olova. Posthumno je 1994. godine odlikovan „Ordenom za vojne zasluge sa zlatnim mačevima“ i ratnim priznanjem „Zlatni ljljan“. Do prije nekoliko godina, osnovna škola u Olovu je nosila njegovo ime, da bi preko noći, naredbom onih koji i ne znaju gdje su bile linije odbrane ovog gradića, preimenovana u OŠ „Olovo“. Bio je zaljubljen u Bosnu i slobodu. Pjesme su mu pjevali još za života. Jedna od njih, poznata po refrenu: „Ko da gledam pleća u junaka i široku dušu bosansku, od Kruševa do musićke dole, sve je vojska komandanta Bole“, koju napisa i otpjeva olovski ljekar Mujo Hodžić. U godinama agresije na BiH putem talaša Radija BiH, upamtili su je branioci Bosne u svim njenim krajevima.

Pjevalo se i plakalo uz tu pjesmu. Svaka sloboda se skupo plaća. Bosna je svoju platila najboljim sinovima. Jedan od njih je slavni komandant Bolo. Bio je to insan kod kojeg je sve bila dobrota. Ko je i kakav je heroj bio rahmetli Senahid Bolić Bolo, možda ćete najbolje zaključiti iz nataloženog iskustva jednog starca iz okoline Olova, koji zapamti i Drugi svjetski rat i koji mi, kad ga upitah za Bolu, reče: „Ništa nije isto otkad on ne hoda ovim šumama i brdima. Bolo je jedan, takvih više nejma; takav se, bolan, ovdje u Olovu više roditi ne mere.“

Namik KABIL

SRĐAN ALEKSIĆ, LOKALNA PRIČA

Dvadeseta je godišnjica pogibije trebinjskog heroja Srđana Aleksića, momka koji je 27. januara 1993. stradao braneći svoga sugrađanina od ratnih zlikovaca i ubica. Povodom ove godišnjice Srđanov drug i sugrađanin, reditelj i scenarist Namik Kabil, napisao je ovaj tekst koji je objavila FENA.

Srđan Aleksić

Namik Kabil

Nekoliko slika se miješa pred očima kad pomislim na Srđana. Jedna je kako trenira plivanje, kako u traci bazena izranja i uranja dok pliva prsno, sa plivačkim Speedo naočalama preko očiju. Druga je kad bi dolazio na košarkaški trening, onako usputno bi svratio i sjeo na tribine. Gledao bi kako nam njegov otac, a naš trener Rade objašnjava kako se ispravno radi lijevi a kako desni ulaz na koš. I tada sam imao poriv, a koji će mi tek kasnije, kad sam se počeo baviti filmom i pisanjem postati očigledan, a to je da zagledam ljude. Zagledao bih ih ispod oka, neprimjetno i usputno, i obično su me zanimale naoko nevažne stvari, a koje bi poslije slagao u neku svoju tajnu arhivu. Kakve je neko imao papuče, ovdje, prije svega, mislim na ljetne papuče jer smo mi u Trebinju svi bili u papučama najmanje tri mjeseca, kakve kupaće gaće, sunčane naočale, frizuru, i tako dalje, bez nekog reda i smisla. Poslije bih na osnovu tih detalja nesvjesno slikao karaktere

ljudi i to je, vjerovatno, bila vrlo lična i površna procjena, siguran sam često i pogrešna, ali se nikad nisam uspio riješiti ovog poriva. Ne da sam nešto i pokušavao. Sjećam se Srđanove kratke jež frizure. Boja kose je tu važna, jer je to bila ona šatirano-plava koju djeca na jugu, i ne samo na jugu, dobijaju od preko-svake-mjere predugog boravka na suncu. Važno je reći da se ovi šatirano-plavi obično najmanje sunčaju, da oni ustvari rijetko namjenski leže na peškirimima da bi dobili ovu mediteransku farbu. Ne. Oni, ustvari, gluvare na suncu, igraju karata, love ribu, igraju basketu, ili bazaju po zvizdanu onako, ali uvijek, i bez mjere. A sunce im ulazi u kosu, zapetljava se i ostaje tu do duboko u zimu. Srđan je imao tu farbu, i taj friz, i sad ga mogu vidjeti. Poslije, kad smo se kao zamomčili, znali smo se i pozdravljali, ali se nismo nešto družili. Bio je i stariji tri godine, što je u tim godinama skoro pa nepremostivo. Ali sjećam se jedne situacije pred kraj osamdesetih, kada je kao bilo para, i tog nekog nekontrolisanog bluesa u zraku; tek poslije ćemo shvatiti za šta je to bio uvod. Ušao sam u kafanu Azzaro (a kako će se drugačije zvati kafić u malom mjestu, blizu mora) u neka doba noći, tipično ne tražeći nikog naročito i ne očekujući ništa posebno. Za šankom je bio Srđan, sam, pijuckao. Bio je u odijelu sa kravatom, što je odmah bilo smiješno jer nije bio taj lik. Ali tu je bio i detalj, velik kao Leotar. Nije imao cipele, nije imao ništa na nogama. Bio je bos, u odijelu sa kravatom. Čim sam taj detalj snimio, Srđan me pogledao. "E, dobre su ti cipele", povukao sam prvi. Srđan me gledao, najednom usiljeno ozbiljan, pa se onda nasmijao i pokazao mi palac gore. Bio je tad stasit čovjek, u crnom odijelu i kravati, ali još uvijek sa onom istom dječaćkom šatiranom plavom glavom. I bos. Okrenuo sam se i otišao. Mislim da je to bio zadnji put da sam progovorio s njim, iako on nije ništa rekao. Ili ipak jeste? Srđana su ubili par godina nakon toga, na pijaci, ni tristo metara od Azzara. Znamo da je branio svog prijatelja druge vjere (ne prve, već druge), i da ga je vojna policija pretukla od čega je nekoliko dana poslije podlegao. Odmah je bilo jasno kakvu je težinu imao njegov gest, ali se nije baš odmah o tome javno pričalo. Kako vrijeme odmiče, njegovo herojstvo je sve jasnije. Iako, doduše možda samo nama koji samo ga poznavali, taj formalni čin nikako ne ide na ramena onog Srđana. Ili, baš zato i ide. Možda baš zato i treba pričati o jednoj običnoj, ljetnoj, jež frizuri.

Prof. dr. Mirko PEJANOVIĆ

SVEDRŽAVNA ČITANKA O STRADANJU BOŠNJAKA

Izlaganje na promociji knjige prof. dr. Smaila Čekića „Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini“, koja je 6. marta ove godine održana u Sarajevu (Rektorat Sarajevskog univerziteta)

Knjiga pod naslovom “GENOCID I ISTINA O GENOCIDU U BOSNI I HERCEGOVINI”, autora prof. dr. SMAILA ČEKIĆA dolazi do naučne i stručne javnosti kao sveobuhvatna istraživačka studija o počinjenom genocidu u Bosni i Hercegovini u ratnom vremenu 1992.-1995.

Knjiga je nastajala tokom višedecenijskog sistematskog istraživanja ratnog zločina u Bosni i Hercegovini, koga su osmislile, planirale i izvele snage srpskog nacionalističkog projekta o stvaranju “Velike Srbije” na razvalinama jugoslovenske socijalističke Federacije.

Zasnivanje projekta “Velike Srbije” idejno se oblikuje od vremena dolaska Slobodana Miloševića na čelo Saveza komunista Srbije 1987. godine.

Prvi korak u oblikovanju velikodržavnog projekta da svi Srbi žive u jednoj državi bio je ukidanje autonomnog položaja Kosova i Vojvodine u ustavnom ustrojstvu Republike Srbije.

Drugi korak je bio preuzimanje uticaja na Jugoslovensku narodnu armiju. Izvršena je srbizacija, posebno u rukovodnim strukturama JNA. Kadrovi iz drugih naroda potisnuti su sa strateških pozicija u rukovođenju JNA, već krajem osamdesetih godina. U tom periodu naoružanje teritorijalne odbrane povučeno je iz republika i pokrajina i dato pod kontrolu vrha JNA.

Nadalje, treći korak je bio destrukcija saveznih institucija u čemu je bilo i razbijanje vrha Saveza komunista Jugoslavije.

Kada je JNA podvrgnuta velikodržavnom nacionalnom interesu, uslijedilo je formiranje političkih organizacija koje podržavaju velikosrpski nacionalni projekt: **svi Srbi u jednoj državi**. Unutar političke pluralizacije u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori formirane su stranke sa prepoznatljivim nacionalnim predznakom i programima za ostvarivanje velikodržavnih srpskih ciljeva.

Te stranke su od strane Miloševićevog režima instrumentalizirane i stavljene pod kontrolu Beograda. Kontrola se odnosila na dva aspekta:

- idejna kontrola;
- politička kontrola.

Unutar pluralizacije bosanskohercegovačkog društva formirana je Srpska demokratska stranka u julu 1990. godine, sa ciljem da osvoji veliki dio pozicija u Parlamentu Bosne i Hercegovine, Vladi i državnoj upravi. Ova stranka je idejno, što znači programski i ciljno, bila vezana za Čosića i njegov krug oko Memoranduma Srpske akademije nauka.

Od samog osnivanja SDS se vezao za političku i državnu strukturu kojom je upravljao Slobodan Milošević u Srbiji.

Srpska demokratska stranka, vojni oslonac za svoje političke ciljeve, dobija u komandama korpusa JNA na području Bosne i Hercegovine: Sarajevu, Banjaluci, Tuzli, Doboju i Mostaru.

Postavlja se pitanje koji je to strateški politički cilj imala Srpska demokratska stranka u Bosni i Hercegovini u povezanosti sa režimom Slobodana Miloševića.

Tokom izborne kampanje u ljeto i jesen 1990. godine, Srpska demokratska stranka iskazivala je samo jedan cilj: osvajanje vlasti rušenjem, do kraja oslabljenog socijalističkog sistema vlasti u Bosni i Hercegovini.

Promotori knjige akademika prof. dr. Smaila Čekića "Genocid...": (slijeva) akademik, prof. dr. Ferid Muhić, akademik, prof. dr. Esad Duraković, akademik, prof. dr. Mirko Pejanović, akademik, prof. dr. Muhamed Filipović i moderator prof. dr. Rasim Muratović

U toj nakani surađuje sa Hrvatskom demokratskom zajednicom i Strankom demokratske akcije. Kada su tri nacionalne stranke osvojile vlast na prvim višestranačkim izborima u novembru 1990. sa 84 odsto mandata u Parlamentu Bosne i Hercegovine, uslijedilo je formiranje nove višestranačke vlasti početkom 1991. godine.

I upravo u prvoj godini višestranačke vlasti, a to je 1991. godina, odvija se zgušnjuto historijsko društveno kretanje.

Jugoslovenska socijalistička federacija prolazi kroz posljednju fazu disolucije. Tokom 1990. i 1991. godine Slovenija, Hrvatska, a potom i Makedonija izvode političke projekte osamostaljenja i sticanje nezavisnosti. Bosna i Hercegovina sa historijskim zakašnjenjem ulazi u višestranački sistem i odlučivanje o svojoj političkoj budućnosti. U odsudnim godinama krize jugoslovenske Federacije nosioci projekta "Velike Srbije", a to su godine 1989, 1990. i 1991. planiraju i započinju snagom vojne moći JNA izvoditi etničku teritorijalizaciju zaokruživanjem srpskih teritorija na etnički mješovitim prostorima. U Bosni i Hercegovini to su najprije bile srpske autonomne oblasti, formirane tokom 1991. godine, a potom i Republika srpskog naroda formirana u januaru 1992. godine. U Hrvatskoj je formirana republika Srpska krajina sa sjedištem u Kninu.

Koncept etničke teritorijalizacije prostora gdje žive Srbi doveo je i u Bosni i u Hrvatskoj do nasilnog progona i stradanja nesrpskog stanovništva. Po sebi to je bio velikosrpski nacistički projekt. Ovaj projekt je, stvarajući etnički čiste prostore za Srbe u etnički izmiješanim područjima, neminovno vodio u zločin genocida nad nesrpskim stanovništvom.

Samo u prvoj godini agresije na Bosnu i Hercegovinu od juna 1992. do juna 1993. godine u Bosni i Hercegovini je sa svojih vječnih ognjišta - seoskih i gradskih naselja silom protjerano dva miliona državljana Bosne i Hercegovine bošnjačke i hrvatske nacionalnosti.

Vojska Republike Srpske pomognuta vojnim jedinicama Vojske Savezne Republike Jugoslavije (Užički i Novosadski korpus) do sredine 1993. godine uspostavila je kontrolu na 70 odsto bosanskohercegovačke teritorije.

Bosna i Hercegovina je brutalnom agresijom na gradove i civilno stanovništvo za kratko vrijeme bila skoro sva okupirana. Glavni grad Sarajevo se nakon proglašenja rezultata referenduma o suverenoj i nezavisnoj Bosni i Hercegovini našao pod opsadom i osuđen na masovno stradanje njegovog stanovništva.

Okupacija Bosne i Hercegovine, od decenijama stvarane vojne sile u obliku Jugoslovenske narodne armije na brzinu preimenovane 1992. godine u Vojsku Savezne republike Jugoslavije i Vojsku Republike Srpske je samo vojni aspekt jedne politike. To je politika velikodržavnog srpskog nacionalnog projekta. U toj politici Bosni i Hercegovini je **namijenjeno uništenje i smrt**. Istovremeno u toj politici bošnjačkom narodu je namijenjeno uništenje i progon. Takvu politiku najavio je javno u Parlamentu Bosne i Hercegovine Radovan Karadžić, tada predsjednik Srpske demokratske stranke u noći 14/15. oktobra 1991. godine.

Kao parlamentarna stranka Srpska demokratska stranka je u prvoj godini vršenja višestranačke vlasti tokom 1991. godine iznutra destruirala državnost Bosne i

Hercegovine, dijeleći državnu upravu na etničkoj osnovi kako bi, na konceptu velikosrpskog državnog projekta, došla do uništenja državnosti Bosne i Hercegovine. Početkom 1992. godine izvedena je agresija na Bosnu i Hercegovinu i to usiljeno na području Bosanske krajine, istočne Bosne, Posavine i istočne Hercegovine.

Posljedice takve agresije su stotine hiljada prognanih i desetine hiljada zatočenih i ubijenih Bošnjaka.

Kritička elaboracija opšteg istorijskog konteksta u kome je sa disolucijom SFRJ trebala nestati Bosna i Hercegovina kao hiljadugodišnji teritorijalno-politički i državni entitet omogućila je profesoru Smailu Čekiću da zasnuje koherentan teorijsko-metodološki pristup izučavanju genocida u Bosni i Hercegovini. Svoju istraživačku hipotezu autor knjige "GENOCID I ISTINA O GENOCIDU U BOSNI I HERCEGOVINI" testira unutar dva poglavlja.

U prvom poglavlju pod naslovom: "**ISTINA O GENOCIDU**" istraženi su svi aspekti izvršenog genocida u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici jula 1995. godine. Istraživanje unutar ovog poglavlja dubinski analizira položaj Podrinja u velikosrpskoj ideologiji, politici i praksi. Zatim se analizira status Srebrenice kao sigurne zone Ujedinjenih nacija.

Poseban aspekt istraživanja obuhvata napad na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija Srebrenicu i nepotrebu (izbjegavanje upotrebe) zračne sile, kako bi se spriječio zločin genocida nad civilima Srebrenice.

Istovremeno autor u prvom poglavlju sveobuhvatno istražuje:

- zločin u Potočarima;
- zarobljavanje, zatvaranje i likvidacije stanovništva Srebrenice;
- prikrivanje zločina genocida,
- prikrivanje dokaza o genocidu.

Produbljeno istraživanje omogućilo je autoru profesoru Smailu Čekiću nove **istorijske spoznaje**. Do tih spoznaja autor istraživač je došao analizom brojnih relevantnih dokumenata, a koji do sada nisu bili dostupni istraživačima o dejstvu i aktivnostima Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske od početka 1993. godine do 1995. godine, kada je pripremljena operacija "Krivaja 95", sa ciljem da se zauzme sigurna zona Ujedinjenih nacija Srebrenica i eliminiše "**Zajednica bosanskih muslimana koji su živjeli na tom području**" (citat autora u Zaključnim razmatranjima).

Posebno mjesto u istraživanjima dokaza genocida ima istraživanje Vlade republike Srpske putem Komisije koju je obrazovala Vlada RS 2004. godine. Kao član i jedan od podpredsjednika ove Komisije bio je i profesor Smail Čekić. Prikupljene činjenice prezentirane u dokumentu Komisije: "**Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine**" (objavljenog u Banja Luci juna 2004. godine) proširile su spoznaju o planiranju i izvođenju zločina genocida nad Bošnjacima u Srebrenici. Spoznaja **da je 25.000 aktera iz vojne, policijske i rukovodne strukture RS** učestvovalo u izvođenju genocida u Srebrenici potvrđuje autorovu istraživačku hipotezu da je Podrinje kao cjelovit geopolitički prostor bio predviđen za pripajanje Srbiji. Slijedom tog strateškog cilja isplanirana je vojna operacija uništenja Bošnjaka u Srebrenici kao sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija.

Istraživanje je dovelo do više spoznaja koje proširuju istorijsku istinu o zločinu genocida nad Bošnjacima u Srebrenici. Među prvima je autorovo zaključno stajalište da je odlukom o napadu, zauzimanju i okupaciji sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice **koordinirao** Slobodan Milošević, predsjednik Republike Srbije (citat autora u Zaključnom razmatranju).

Druga važna i produbljena spoznaja oblikuje nove aspekte istine o ulozi Ujedinjenih nacija i Holandskog bataljona UNPROFOR-a. Ono što spoznaja profesora Smaje Čekića objektivizira na temelju analize dosad nepoznatih dokumenata, jeste istina o tome da je najviše civilno i vojno rukovodstvo: Akashi (Akaši) i general Janvier (Žanvije) bilo u stalnom kontaktu sa Slobodanom Miloševićem tokom izvođenja operacije za zauzimanje Srebrenice. Tajni dogovori koji su nastajali između vojnog i civilnog rukovodstva Ujedinjenih nacija, na jednoj strani, i Miloševića na drugoj strani, isključili su zračne vojne udare i omogućili zauzimanje Srebrenice od Mladićevih vojnih snaga. Time su vojno i civilno rukovodstvo Ujedinjenih nacija: Akaši i Žanvije postali saučesnici izvršenog genocida nad Bošnjacima u Srebrenici.

Veoma važnu spoznaju profesor Smail Čekić produbljuje u pogledu osporavanja izvršenog zločina genocida u Srebrenici. Tome posvećuje drugi dio svoje knjige pod naslovom: "**NEGIRANJE GENOCIDA**". Radi se o kritičkoj analizi knjige Dobrice Ćosića: "BOSANSKI RAT" objavljene 2012. godine.

Profesor Smail Čekić je izveo sveobuhvatnu kritičku analizu glavnih teza i stajališta koje je Dobrica Ćosić postavio u svojoj knjizi "BOSANSKI RAT".

Profesor Čekić je uspio na temelju naučne spoznaje izvedene u prvom dijelu svoje knjige osporiti glavne Ćosićeve teze i neistine o Bosanskom ratu.

Ćosić je u svojoj knjizi "BOSANSKI RAT", samo pokazao da je idejni i ideološki nosilac srpskog velikodržavnog projekta i da se u **njegovoj ideologiji nalazi politička osnova za negiranje države Bosne i Hercegovine, za progon i uništenje Bošnjaka u Podrinju i za zločin genocida u Srebrenici. Način kojim osporava istinu o zločinu genocida u Srebrenici Dobrica Ćosić nanovo preuzima odgovornost i moralnu i krivičnu, za počinjeni genocid nad Bošnjacima u Srebrenici.**

Knjiga "GENOCID I ISTINA O GENOCIDU U BOSNI I HERCEGOVINI" autora Smaila Čekića zaslužuje visoko vrednovanje u odnosu na cjelovitu naučnu spoznaju koju donosi o genocidu u Bosni i Hercegovini. Knjiga je **zaokružena istorijska istraživačka studija o genocidu u Bosni i Hercegovini**. Zavređuje da bude svedržavna čitanka za sve građane Bosne i Hercegovine koja pruža spoznaju o stradanju Bošnjaka, kao naroda, tokom agresije i rata u Bosni i Hercegovini od 1992.-1995. godine.

Najbolje vrednovanje i podršku višedecenijskom istraživanju profesora Smaila Čekića o genocidu u Bosni i Hercegovini iskazaćemo prijedlogom da se ova knjiga: "GENOCID I ISTINA O GENOCIDU U BOSNI I HERCEGOVINI" prevede na engleski jezik i uvede u obaveznu literaturu studentima humanističkih i društvenih nauka u Bosni i Hercegovini.

Promocija Zbornika „Srednja Bosna prkosna - predratna 1991. i ratna 1992. godina“

STRATEGIJSKA OSNOVA ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE

U povodu obilježavanja 21. godišnjice Savjetovanja regionalnih komandanata Patriotske lige Bosne i Hercegovine, koje je održano 07. i 08. februara 1992. godine u s. Mehurići, općina Travnik, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu Srednjobosanskog kantona upriličilo je promociju Zbornika radova sa okruglog stola „Srednja Bosna prkosna - predratna 1991. i ratna 1992. godina“.

Promocija je održana 7. februara 2013. godine u sali općine Travnik. Promotori su bili dr. Halid Genjac, prof. dr. Džemal Najetović i general Sakib Mahmuljin. O strukturi Zbornika govorio je njegov urednik Jasmin Ganić, a moderator promocije je bio Remzija Šiljak, predsjednik Kantonalnog odbora Udruženja za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu SBK.

Ispred općine Travnik prisutnima se obratio načelnik općine Admir Hadžiemrić koji je poželio dobrodošlicu svima i nadu da će im trenuci provedeni u Travniku biti u lijepom sjećanju.

Urednik Zbornika, Jasmin Ganić, je, između ostalog, rekao:

„U Zborniku radova sa okruglog stola „Srednja Bosna prkosna - predratna 1991. i ratna 1992. godina“, imamo kontinuirani prikaz dešavanja na prostoru srednje Bosne u periodu 1991.-1992. godine. Tekstovi autora predstavljaju njihove lične stavove i kao takvi podliježu kritičkom vrednovanju. Tekstovi su rađeni na osnovu raspoložive i dostupne arhivske građe, dosadašnjih objavljenih publikacija, ličnog iskustva i učešća u pojedinim događajima o kojima je pisano. Autori su prikazali događaje u periodu 1991.-1992. godine u širokom spektru tekstova - od memoarskih do nauč-

nih. Ovo nije jedino što se može objaviti, nije ni najpotpunije, ni najsveobuhvatnije, ali jeste baza za dalju nadogradnju. A namjera Udruženja za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu SBK i jeste bila da potakne i ostale relevantne činioce bosanskohercegovačkog društva da doprinesu nezaboravu onog što se dešavalo na prostoru srednje Bosne u periodu 1991.-1995. Jer, uvijek ima prostora za nadogradnju i proširenje objavljenih tekstova podacima koji su proistekli iz historijskih činjenica. Kombinacijom deduktivno-induktivne metode pokušali smo prikazati utjecaj općeg zbivanja na pojedinačno i refleksiju pojedinačnog na opće. Poslije svakoga rada objavljen je dio dokumenata ili drugih akata koji su korišteni za njihovu izradu. Njihovim objavljivanjem namjera nam je bila da široj čitalačkoj publici bude dostupan dio izvornih dokumenata koja se odnose na pojedine događaje.“

Ganić je naglasio da se u knjizi mogu identifikovati dvije grupe radova. Prva grupa radova predstavlja opći prikaz stanja na prostoru Bosne i Hercegovine neposredno pred disoluciju Jugoslavije, što je vidljivo kroz radove doc. dr. Kenana Dautovića i Jasmina Ganića. Ovoj grupi radova pripada i rad generala Džemala Merdana, koji je prikazao djelovanje Regionalnog štaba Patriotske lige Zeničke regije i Okružnog štaba Teritorijalne odbrane Zenica.

Druga grupa radova predstavlja aktivnosti i događaje u pojedinim općinama 1991. i 1992. godine, u kojima su prikazane aktivnosti na pripremi za otpor agresiji, kao i odbrana od agresije.

Ganić je naveo imena autora, čiji su radovi objavljeni u Zborniku: „Prilike i stanje na području općine Jajce opisao je Adem Spahić. Za općinu Donji Vakuf imamo dva

Sa promocije Zbornika

teksta koja su priredili Kemal Terzić i Safet Kršlak. Abdulah Jeleč, Besim Ždralović i mr. Edin Ramić prikazali su stanje u općini Bugojno. Radove za travničku općinu su pripremili dr. Halid Genjac, Zijad Čaber i Enver Migalo. Pripreme za otpor agresiji 1991. i odbrana od agresije 1992. godine na novotravničkoj općini imamo i u radovima Murata Silajdžije i Hasiba Belegića. Sa prostora općine Vitez priloge su uradili mr. Munib Kajmović i rahmetli Refik Hajdarević. Općina Busovača prikazana

je u radovima Senada Buljine i Nijaza Begovića. I posljednja općina, ne po važnosti već po redoslijedu, je Kiseljak, u kojoj je stanje i aktivnosti za navedeni period opisao Sead Sinanbašić.“

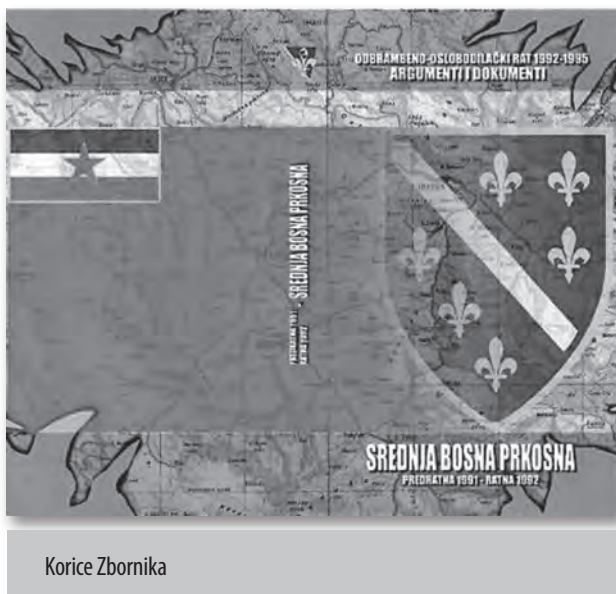
Dr. Halid Genjac je podsjetio na politička dešavanja u istočnoj Evropi u tom periodu, kao i njihove refleksije na prostore Jugoslavije.

„Prelazak sa jednopartijskog na pluralni sistem“, kazao je dr. Genjac, „uslovio je formiranje novih političkih opcija na prostoru Bosne i Hercegovine, koje su bile glavni akteri nastupajućih događanja.“ On je naglasio važnost Stranke demokratske akcije i ostalih patriotskih snaga u organizovanju otpora na prostoru srednje Bosne. „Vrijeme o kojem se govori u Zborniku“ dodao je Genjac, „je najkompleksnije, jer su se tada odvijali glavni politički događaji, posebno u formiranju nove vlasti.“ Genjac je govorio i o funkcionisanju civilne vlasti, odnosima političkih partija i refleksiji tih odnosa na vremena koja su dolazila u Bosni i Hercegovini.

Prof. dr. Džemal Najetović je, između ostalog, kazao:

“Zbornik nam nudi bogate informacije, analize politika i podataka, koji se odnose na početni period rata na prostoru srednje Bosne. A nema ljepšeg poklona državi od istine o njenoj odbrani uobličene u formi knjige.“

Dr. Najetović je naglasio značaj prostora srednje Bosne u minulom ratu, koja je predstavljala oslonac za odbranu geopolitičkog jezgra države. U vezi s tim on je rekao: „Ta činjenica bila je psihološki veoma važna za stanovništvo Bosne i Hercegovine. Ona je, također, dala i značajan doprinos u očuvanju nacionalne individualnosti naroda Bosne i Hercegovine. Njena sudbina oduvijek je bila neraskidivo vezana sa sudbinom BiH, koja je u prošlosti uspijevala da sačuva svoju multietničnost. Njen vojni značaj za odbranu Bosnu i Hercegovinu je izuzetno velik – presudan, a ogleda

se u sljedećem: u njoj su mobilisane, grupisane i razvijene respektivne vojne snage, koje su sa ovog područja, kao baze, učestvovala u odbrani mnogih prostora ove države. Raspolagala je solidnim materijalnim potencijalom i industrijskim objektima namjenske proizvodnje, kao i određenim kapacitetima za zbrinjavanje i prihvata većeg broja izbjeglica. Prostorne dimenzije, demografski potencijal, ekonomske, političke, kulturne, komunikacijske i druge karakteristike, ovu oblast čine strategijskom osnovicom za odbranu Bosne i Hercegovine.“

Izlaganje generala Mahmuljina bilo je vrlo emotivno, što je razumljivo, jer je general Mahmuljin bio komandant 3. korpusa i veliki broj posjetitelja na promociji bili su njegovi saborci. Obrazlažući razloge svoje emotivnosti on je rekao „U ovoj sali“, kazao je general Mahmuljin, „nalaze se oni koji su učestvovali u predratnim i ratnim događajima na prostoru srednje Bosne“. Ovdje su generali, premijer kantona, načelnici nekoliko općina Srednjobosanskog kantona, predstavnici različitih političkih opcija, članovi vjerske zajednice, komandanti ratnih brigada...“

General Mahmuljin je govorio o potrebi pisanja i publikovanja knjiga iz naše historije, posebno kad to čine, kao u ovom zborniku, akteri tih zbivanja.

General Sakib Mahmuljin je, na kraju rekao: „Ne smijemo zaboraviti našu borbu, jer je ona bila istinska i domoljubiva. I svi oni koji su u to vrijeme bili u Bosni i Hercegovini su zaslužni za opstojnost naše države.“

Na kraju promocije Remzija Šiljak se zahvalio Vladi Srednjobosanskog kantona i općinama ovog kantona koje su pomogle izdavanje Zbornika. On je najavio novi okrugli sto i novi zbornik o događajima u srednjoj Bosni od Vašingtonskog sporazuma do Dejtona.

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu Srednjobosanskog kantona odlučilo je da cijeli tiraž Zbornika besplatno podijeli ljubiteljima knjige u općinama Srednjobosanskog kantona. I svi oni koji su prisustvovali promociji dobili su po primjerak knjige.

Promovisana knjiga

„Bugojno u odbrani Bosne i Hercegovine 1991. – 1993.“

ISTINA O PROŠLOSTI ZBOG - BUDUĆNOST

Knjiga „Bugojno u odbrani Bosne i Hercegovine 1991. – 1993.“ Abdulaha Jeleča, mr. Edina Ramića i Besima Ždralovića, koju je izdalo Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH, promovisana je 15. februara ove godine u prepunoj sali općine Bugojno. Promotori su bili general Mustafa Polutak, doc. dr. Selmo Cikotić i doc. dr. Kenan Dautović.

Promocija je otvorena pjesmom „Bosno i Hercegovino, naša domovino“, koju su izvele članice Vokalnog ansambla Bugojno. Potom je načelnik općine Bugojno Hasan Ajkunić pozdravio goste, promotore i autore, ratne saborce i naglasio da ova izuzetna knjiga ima veći značaj za budućnost nego za prošlost.

Predsjednik Udruženja za zaštitu tekovina borbe za BiH general Mustafa Polutak je kazao kako od svih općina u Bosni i Her-

cegovini Bugojno i Jablanica najviše poklanjaju pažnju afirmaciji našeg odbrambenooslobodilačkog rata.

“Značaj ove knjige, a i drugih o odbrambenooslobodilačkom ratu, je da ne zaboravimo šta nam se dogodilo – kako nam se ne bi ponovilo”, rekao je on. “Za mlade nikad nije dosta knjiga, “okruglih stolova”, “časova historije” o borbi za odbranu naše zemlje, jer o tome ništa ne uče u školi.”

Polutak je odao priznanje autorima zato što u knjizi nisu opisali samo borbe za odbranu i oslobođenje Bugojna, kao drugih okupiranih dijelova naše zemlje, nego cjelokupan ambijent i sve segmente života koji su doprinijeli da bugojanski borci budu onako uspješni kao što su bili.

Prema Polutkovim riječima u knjizi su veoma dobro, hronološki i dokumentovano, opisane borbe za oslobođenje Bugojna od 17. do 28. jula 1993. godine.

“Bugojanski borci bili su jači i – pobijedili su. I na to smo ponosni, kao što smo ponosni i na ono što su uradili u oslobađanju i nekih drugih dijelova naše zemlje”, kazao je Polutak.

Dr. Selmo Cikotić je kazao kako knjiga “Bugojno u odbrani Bosne i Hercegovine” doprinosi da “raščistimo magle o jednom vremenu”, odnosno da “predstavlja višestruko značajnu studiju suštine minulog rata, ne samo na prostoru bugojanske općine, već u Republici Bosni i Hercegovini”.

Podsjećajući kako je kod nas napisano mnogo knjiga o proteklom ratu u stilu “da nije mene bilo ne bi bilo ni Bosne”, Cikotić je dodao kako je ova knjiga drukčija.

“Knjiga nema namjeru da glorificira niti strukture niti pojedince”, kazao je Cikotić. “Vrijednost knjige je sadržana prvenstveno u tome što sadrži korektnu prezentaciju i pozitivnih i negativnih iskustava.”

Promotori i autori (Snimio: Mirza Balihodžić)

Naglašavajući da stoji iza svega što su autori u knjizi napisali, Cikotić je rekao da je ova knjiga "izvanredan udžbenik o tome šta možemo učiniti kad smo jedinstveni".

"Ta lekcija nam je potrebna i danas", dodao je on.

"Dokumenti su neumoljivi!" Tako je počeo izlaganje o knjizi dr. Kenan Dautović, ističući da je sve što je napisano potkrijepljeno dokumentima. A to znači, rekao je, da "ovaj projekat nudi čist akademski, naučni pristup".

"Za razliku od mnogih drugih autora", kazao je Dautović, "koji svoju argumentaciju za i protiv agresije na BiH zasnivaju na selektivnom odabiru historijskog materijala, te na tumačenjima punim emocija, autori ovog teksta, iako i sami sudionici svih dešavanja, nastojali su da svoju analizu zasnivaju na vjerodostojnoj dokumentovanoj osnovi i zaključcima koji su lišeni suvišnih vrijednosnih sudova."

Dautović je kazao kako smo "danas svjedoci snažnim nastojanjima iskrivljanja historije i pored ogromnog broja historijskih dokaza i primarnih izvora", te da bi "iznimno bilo važno ovo djelo prevesti na engleski jezik."

Knjiga Abdulaha Jeleča, Edina Ramića i Besima Ždralovića "Bugojno u odbrani Bosne i Hercegovine 1991 – 1993." ilustrovana je velikim brojem dokumenata, fotografija, dijagrama i topografskih karata.

Autori nastavljaju istraživanja za novu knjigu o Bugojnu u odbrani Bosne i Hercegovine 1994. i 1995. godine.

Avdo HUSEINOVIĆ

Istina o bici u tunelu Brodar na ušću Lima u Drinu

FILM „LEPA SELA LEPO GORE“ LAŽNO PRIKAZAO SRBIJANSKE PLAĆENIKE I BOSANSKE RATNIKE

Mjesto Brodar, udaljeno osam kilometara od Višegrada, nalazi se na ušću rijeke Lim u Drinu uglavnom je poznato po mostu preko kojeg putnici namjernici sa magistralnog puta Sarajevo-Višegrad prelaze i idu dalje prema Rudom i sandžačkim gradovima... Brodar je prije nešto više od 20 godina bio poprište velike bitke i briljantne pobjede boraca Prve slavne višegradske brigade Armije BiH pod komandom legendarnog komandanta Ahmeda Sejdića protiv srpskih jedinica koje su kontrolisale ovo mjesto i putnu komunikaciju prema Rudom.

Rijetki su na prostoru Balkana oni koji bar jednom nisu vidjeli ili čuli za srbijanski film "Lepa sela lepo gore", reditelja Srđana Dragojevića. Film je snimljen po istoimеноm romanu Vanje Bulića, u kojem je glavnu ulogu igrao poznati beogradski glumac Dragan Bjelogrić. Mnogi ovaj film pamte po scenama stradanja grupe srpskih vojnika u jednom tunelu. Film je 1996. snimljen prema događaju u tunelu Brodar, čija je autentična ratna „radnja“ počela 9. septembra 1992., a završila blistavom pobjedom boraca Prve višegradske brigade devet dana kasnije.

Forsirajući rijeku Drinu, veslajući čamcima pod okriljem mraka, 6. septembra 1992. godine, borci Prve slavne višegradske brigade Armije Bosne i Hercegovine krenuli su u skoro nemoguću misiju oslobađanja sela Drinsko, u kojem su bili jaki srpski artiljerijski položaji.

S obzirom na to da su kontrolisali značajan dio lijeve obale Drine, bosanski ratnici su došli u poziciju da oslobađanjem Drinska kontrolišu prilaze Višegradu sa tri strane. Sa pridodatim snagama iz Goražda, planiralo se krenuti i u oslobađanje grada Višegrada. Akcija oslobađanja Drinska je tekla kao u snu: za par minuta su oslobođene dvije strateški bitne pozicije, pa je srpsko stanovništvo počelo bježati iz Višegrada, a srpski

vojnici sa fronta... A, onda, zbog nefunkcionisanja sistema veze, srpske snage su se, nakon početnog rasula, konsolidovale i, uz jake snage iz Višegrada i Rudog, krenule u kontraofanzivu, pa su se bosanski ratnici morali povući iz faktički dobijene bitke.

Nakon neprežaljenog povlačenja sa Drinska, jedan od najvećih podrinjskih heroja, rahmetli, Bekto Gacka je sa svojom diverzantskom jedinicom, tokom noći, čamcima preko rijeke Lim došao u četničku dubinu, na putnu komunikaciju između Strmice i Brodara. I, u podne, 9. septembra 1992. godine, počela je bitka za Brodar.

Ratni komandant Prve slavne višegradske brigade Armije BiH, pukovnik Ahmed Sejdić nam o akciji priča:

„Moje komandno mjesto se nalazilo na špicastoj stijeni Viktorija, na lijevoj obali Drine. Imao sam PAM zarobljen na Drinskom i vidio Brodar kao na dlanu. Nasuprot mene je bio srpski tenk. Moram priznati da je među nama bilo malo i nespretnih. Trebalo je sve što ide iz pravca Rudog blokirati, a onda mi Zaim Kustura Hodža, koji je vodio jednu grupu i također ušao u četničku dubinu, javlja „da mu je proletio jedan oklopni kamion i jedno vozilo sa četnicima“.

I Bektini diverzanti su djelovali po četnicima, ali su ih promašili i taj kamion i to vozilo su ušli u tunel u Brodaru. Kad je počela bitka, četnici su tenkom sa Brodara gađali tunel na lijevoj obali Drine, koji vodi prema Međeđi i granatom nam ubili šest ljudi koji su iz radoznalosti došli da prate bitku i koji uopšte nisu bili planirani da učestvuju u ovoj akciji. Sjećam se da smo četnike PAT-om gađali preko glava rahmetli Bekte i njegovih diverzanata. Bitka je za kratko vrijeme dobijena, a srpske jedinice su se razbježale na sve strane. Dio srpskih vojnika, koji su kamionom ušli u tunel, ostali su zakovani tu. Rahmetli Meša Hećo je prvi pretrčao preko mosta na Drini i stigao

Bekto Gacka

Ahmed Sejdić danas

do tenka kojeg smo zarobili. Pozivali smo ove iz tunela na predaju. Međutim, nisu pristali, samo su ponekad pucnjavom odgovarali. U jednom momentu pokušala ih je spasiti i avijacija Vojske Jugoslavije, koja je najvjerovatnije poletjela sa aerodroma Ponikve kod Užica. Avijacija gađa moje komandno mjesto. Međutim, nisu se smjeli spustiti previše nisko zbog našeg djelovanja PAM-om, pa su djelovali bezuspješno. Dani i noći su prolazili: oni u tunelu, a naša jedna jedinica okolo i na tunelu. Pokušavali smo civilizacijski da ih zarobimo, a oni su to uporno odbijali. Međutim, nismo bili dosljedni u noćnom čuvanju tunela. Desilo se da je cijelu noć tunel bio slobodan, a da ni ja to nisam znao, a nisu ni oni u tunelu.

I onda, nakon nekoliko dana, jedna naša jedinica je napustila raniju poziciju obezbjeđenja izlaza iz tunela prema mostu i Drini. Bili smo iscrpljeni od svakodnevnih borbi i jednostavno nismo mogli tražiti od ljudi da čuvaju tunel bez smjene. Nekoliko srpskih vojnika je to iskoristilo, izašlo i, vjerovatno, plivanjem niz Drinu uspjele se izvući. Znači, laž je da su oni izvršili proboj. Radio Višegrad je tada javljao da je došlo deset hiljada Alijinih bojovnika u dolinu Drine, a nas je tada bilo svega 200.“

O događajima u tunelu Brodar pričao je i preživjeli srpski vojnik Mikajlo Šimšić iz Staniševca kod Dobruna, koji danas jedva preživljava kao radnik najamnik po Srbiji.

„Nas četiri vojnika Treće čete Drinskog bataljona Višegradske brigade Vojske RS-a: Slađan Simić iz Bosanske Jagodine, Novak Arsić iz Veletova, Vladan Gavrilović iz Višegrada i ja, te trojica dobrovoljaca iz Srbije - Stevo Panić iz Smedereva, Milovan Lučić iz Užica i Stanko Mađaševac iz Lazarevca, našli smo se devet dana i devet noći u klopki u tunelu Brodar, dugom 97 metara, punom nekih betonskih ploča, sa desnom krivnom na polovini tunela. Četvorica su: Novak, Vladan, Steva i Milovan - ostala u tunelu zauvijek. Milovan i Vlado su poginuli u tunelu od gelera. Novak je bio teško ranjen i kad je osjetio du umire, pucao je sebi u sljepoočnicu. Bio je sedmi dan kad se ubio Novak. Stevo iz Lazarevca je ostao u tunelu pored svog pobratima Milovana iz Užica da čuva njegovo mrtvo tijelo i na kraju je poginuo. Nas trojica smo krenuli u smrt, ali smo nekim čudom ostali živi. Slađan je poslije poginuo. Danas su me u Višegradu svi zaboravili, a nekad su govorili „kako od Višegrada do Romanije od mene nema većeg srpskog junaka“, kazao je Mikajlo.

U vrijeme bitke na Brodaru, komandant Višegradske brigade Vojske Republike Srpske je bio pukovnik Vinko Pandurević, oficir koji je pred Haškim tribunalom 10. juna 2010. osuđen na 13 godina zatvora zbog zločina protiv čovječnosti počinjenih u julu 1995. u Srebrenici.

Film „Lepa sela lepo gore“ komandant Sejdić je pogledao nekoliko puta.

„Ovaj film je pokušaj izjednačavanja zločina u Podrinju, a ujedno i pokušaj da se onaj ko je došao iz Srbije sa namjerama uništenja bošnjačkog naroda, prebaci u ulogu žrtve. Plaćenik iz Srbije, na tuđoj zemlji, ne može se prikazati kao žrtva. Laž je da je s druge strane tunela, među mojim borcima, bio neko ko je bio najbolji drug iz djetinjstva jednom od ovih u tunelu, kao i to da se među njima u tunelu našla strana novinarka. U kasnijim bitkama za Meremišlje i Strgačinu, zarobili smo značajan broj srpskih vojnika koji su uglavnom razmijenjeni za naše civile iz Višegrada, a dešavalo se

i da smo tijela četnika mijenjali za hranu. I ovi iz tunela, da su se predali, bili bi sprovedeni u Goražde i razmijenjeni, možda i za hranu, jer je već harala glad među civilima i borcima na slobodnoj višegradskoj teritoriji. Ovdje smo išli isključivo na zarobljavanje. Da se išlo na njihovu likvidaciju po svaku cijenu, mi bismo dovukli zemlju kojom bi zarušili ulaze u tunel, pokrenuli bismo značajniju vojnu akciju i ne bi niko izašao živ. Ona njihova herojstva u filmu nisu istinita. Najveće herojstvo je bilo kad sebe ubijaju. Njihova priča o herojstvu se ne uklapa s onim što su na terenu pokazali", dodaje Sejdić.

Film „Lepa sela lepo gore“ spada u red najciničnijih filmova srpske produkcije devedesetih godina. U filmskoj priči zarobljeni Srbi u tunelu prikazani su kao pozitivci koji su okruženi negativcima Bošnjacima, jer se pretpostavlja da ne bi postupili sa Srbima korektno, ako bi se ovi predali, nego, naprotiv.

S obzirom na to da je film finansiran u produkciji RTS-a, kojim je gazdovao Slobodan Milošević, apsolutno je jasno kako je i po čijem nalogu dizajnirana situacija u kojoj je došlo do zamjene teza: Srbi, kao naoružanija i vojno organiziranija strana, svedena je na grupicu iznemoglih i očajnih ratnika opkoljenih „velikom silom“ Bošnjaka, strašnih i divljih, koji siluju žene i muče „očajne“ ljude „hrabre srpske ratnike“...

Dakako, realnost je bila obrnuta.

Ovaj film je jedna od brojnih velikih ideoloških laži i produžena politika srpskog hegemonizma u kojem se agresor tokom ubijanja Bosne predstavlja žrtvom.

Bivši ministar kulture i sporta Kantona Sarajevo i naš popularni glumac Emir Hadžihafizbegović prvi je je u avgustu 2009. progovorio da je jedan od organizatora snimanja filma „Lepa sela lepo gore“ bio ratni zločinac Milan Lukić.

„Bez Lukićevog znanja nisu se u Višegradu tada mogla snimiti pluća, a kamoli film.

Pa, ne zahvaljuju se autori filma „Lepa sela lepo gore“ na odjavnoj špici filma Udruženju golubara ili Savezu izviđača Grada Višegrada, nego se zahvaljuju na pomoći pri snimanju filma Vojsci Republike Srpske i Vojnoj komandi Višegrada. Što se mene tiče, zahvaljuju se Milanu Lukiću i njegovoj bratiji! - izjavio je Hadžihafizbegović.

Na konstataciju da je višegradski monstrum Milan Lukić učestvovao u organizaciji snimanja filma „Lepa sela lepo gore“, komandant Sejdić kaže:

„Onda je to nova dimenzija ove filmske priče, a to je da najveći ratni zločinci kreiraju „istinu“ o ratu u Bosni i Hercegovini. U filmu se vidi da se snimalo u bošnjačkim višegradskim selima koje je spalila srpska vojska početkom agresije na Bosnu i Hercegovinu. Stekao sam dojam da su neke bošnjačke kuće, koje su u ratu ostale čitave, spaljene 1996. za vrijeme snimanja filma i da nisu pravili makete. Uskoro će biti realizovan dokumentarni film koji će prvi put javnosti prezentovati istinu o Višegradu i tek tada će se shvatiti koliko je srpska strana do sada lažima trovala javnost o ratnim događajima u Višegradu i Podrinju.“

Na suđenju Milanu Lukiću 25. marta 2009. godine svjedočio je američki ekspert, forenzički psiholog Džordž Hof. Po ocjeni američkog psihologa, Milan Lukić „nije duboko intelektualna osoba“, ali je nekoliko puta pročitao knjigu „Na Drini ćuprija“, dok mu je ubjedljivo najdraži film „Lepa sela lepo gore“.

Prof. dr. Šefket KRČIĆ

DOPRINOS POLITIČKOJ FILOZOFIJI I KREATIVNOJ DIPLOMACIJI

Dr. Enver Halilović: POSTSOVJETSKI GEOPOLITIČKI PROSTOR I BALKAN, Dobra knjiga, Sarajevo, 2012. godine

Za razliku od svojih ranijih djela, u novom spisu *Postsovjetski geopolitički prostor i Balkan*, dr. Enver Halilović je unio opći filozofski diskurs i, hegelovski rečeno, diplomaciju i politiku je podigao na nivo interesa države koju zastupa. Bez sumnje, Halilovićeva bilateralna diplomacija, ima komparativnu dimenziju koja je izgrađena na temelju višedimenzionalnih diplomatskih kontakata. S druge strane, njegova geopolitička analiza nije proizašla samo iz geografskih utjecaja iz centara moći u međunarodnom kontekstu, već se reflektira kao uzročno-posljedična dimenzija saradnje zemalja u okruženju, sa posebnim akcentom na ruske utjecaje i pretenzije na zbivanja na Balkanu.

Pisac je djelo *Postsovjetski geopolitički prostor i Balkan*, pored Uvoda i Zaključka, metodološki koncipirao u 11 poglavlja. Čitatelji imaju priliku da se upoznaju, ne samo sa tekućim oficijelnim protokolom, već da proniknu u ideje i strukturu problema koji su ideologijski vješto protkani u raznim udžbenicima historije, lingvistike i drugim znanstvenim i školskim publikacijama. U tome mu je znatno pomoglo temeljno znanje i razumijevanje staljinskih fenomena, koji su, nažalost, prisutni i u suvremenoj Rusiji, šest decenija od smrti diktatora Staljina. Ovo su činjenice koje se između redova provlače u Halilovićevom istraživačkom postupku, mada on to eksplicite ne potencira, već se kao takve mogu prepoznati i u širem kontekstu sagledavati. Jasno, autor nije pravio djelo kao svojevrsni dnevnik događaja, već je prezentirao lepezu istraživačkog projekta na relaciji Istok – Zapad, u vezi uloge geopolitičkih kretanja u diplomaciji. Ali, upućeniji u tokove postsovjetske Rusije i njenih pretenzija prema Balkanu, dijele takva uvjerenja.

U ovoj knjizi, profesor E. Halilović šire je obrazložio svoju ambadorsku i uopće diplomatsku poziciju, za vrijeme ambadorskog službovanja u Ruskoj Federaciji, sa rezidencijom u Moskvi, kao i nerezidentnim ambadorskim angažmanom u Kazahstanu, Kirgistanu, Uzbekistanu, Armeniji i Bjelorusiji od 2005. do 2008. godine. Na početku knjige on se povjerava čitatelju da je više godina oklijevao sa objavljivanjem ove knjige, navodeći da je bio u brojnim dilemama, kao i ukazivao na moguće političke konsekvence, kako kaže, po svoju domovinu Bosnu i Hercegovinu, kao i zbog lične bezbjednosti. Sada je procijenio da više ne smije da oklijeva, jer mnogi događaji protiču, a on želi istinu da objelodani. Ovo Halilovićevo djelo ukazuje na složenost i svu sporost aktuelne diplomatije u konstituisanju ravnoteže međusobnih odnosa velikih regionalnih i svjetskih centara političke i ekonomske moći. On posebno ukazuje na hladni rat, koji je trajao između 1945. i 1989., a koji je uvećavao političku realnost starim svjetskim centrima moći za uspostavu nove ravnoteže odnosa i novog stabilnog svjetskog poretka. U takvom vrtlogu političkog i diplomatskog poniranja, on skreće pažnju „da je mnogo činjenica koje ukazuju na to da je političko pitanje Bosne i Hercegovine, prije svega, pitanje odnosa svjetskih političkih sila. „Politički led na kojem stoji BiH traje već 20 godina“, ukazuje dr. E. Halilović. On dodaje da Bosna i Hercegovina nema moćnu političku diplomaciju, mada ima mnogo tehničko-menadžerski, pa i politički kompetentne diplomate. U svakom slučaju, njegov stav dolazi iz pregnuća izvora diplomacije, da je upravo ona kao plemenita djelatnost, proizvod unutrašnje politike. Međutim, unutrašnja probosanska politika je kompleksna i beskrupulozna, jer dosta heterogene snage vode žestoku političku borbu za vlast. S druge strane, Dejtonski mirovni sporazum iz 1995. godine je zaustavio rat i agresiju, ali je skoro zaustavio razvoj BiH. Dr. Enver Halilović ukazuje i na činjenicu, da politička diplomacija Bosne i Hercegovine ne ovisi samo od interesa BiH već i drugih realnih interesa svjetskih centara moći.

Ova knjiga sadrži brojne izvore iz diplomatskih aktivnosti i diplomatskih „kuhinja“, koji su običnim građanima nedostupni. Navešćemo jedan izvor iz Halilovićeve knjige koji ukazuje kako je Milorad Dodik postao politički faktor u Bosni, posebno u Republici Srpskoj i koje su ga snage dovele na tu poziciju i u tu vlast! Zacijelo, Dodik je (2006.) došao na tu poziciju zahvaljujući angažmanu Ruske Federacije i, posebno, ruskog neostaljinškog diktatora Putina. Evo šta kaže Halilovićev izvor: „Ruska kupovina energetske postrojenja u RS rezultat je dovođenja na vlast Dodika (2006). Milorad Dodik je došao na vlast na izborima 2006. zahvaljujući ruskoj podršci dobijenoj kupovinom naftnih postrojenja u Bosanskom Brodu i Modriči. On je na svakom izbornom skupu 2006. govorio ne samo o ruskoj kupovini energetske sistema u RS, već i o svim drugim ruskim investicijama u sve one projekte koje je naveo Lavrov na sastanku s njim na marginama 10. Internacionalnog ekonomskog foruma u S. Petersburgu. Nakon izbora u BiH (juli 2006.), autoritarizam vlasti u RS dobio je oblik klasične političke autokratije s kojom Rusija može vrlo jednostavno dirigitirati. Rusija to već radi sa ni od kog priznatim republikama bivšeg SSSR-a - Abhazijom, Južnom Osetijom, Pridnjistrovljem. Nakon ruske kupovine i izgradnje energetske objekata

u Modriči i Bosanskom Brodu, privreda i politika RS postale su u dobroj mjeri zavisne od Rusije.

Rusija pomoću prirodnih energenata, nafte i gasa, utiče na izbore i u susjednim europskim državama koje zavise od nje. Poznat je slučaj njenog utjecaja na predsjedničke parlamentarne izbore u Ukrajini. Isporuka energenata i njihova cijena su vrlo moćno sredstvo ruske vanjske politike. Tu činjenicu su istakli državnici Zapada na Samitu G 8 u S. Petersburgu (15.-17. jula 2006.). Bosna i Hercegovina treba iznaći modus snabdijevanja plinom koji neće direktno zavisiti samo od Rusije.

Halilović piše kako se u ruskim udžbenicima historije i lingvistike, u slavističkim naučnim krugovima, na univerzitetima RF, na Institutu za Balkan, Akademiji nauka RF, negira naziv bosanskog jezika i nacionalno ime Bošnjak. Ove naučne institucije, posebno Centar za izučavanje savremene krize na Balkanu i Institut za Balkan Akademije nauka RF, u vrlo su bliskom odnosu sa Odsjekom za Balkan Ministarstva vanjskih poslova Ruske Federacije, a šef Odsjeka slavistike na Filološkom fakultetu Državnog univerziteta Lomonosov prof. dr. Gutkov negira postojanje i naziv bosanskog jezika. On, piše Halilović, ignoriše činjenicu da je povelja Kulina Bana napisana na tom jeziku, da postoje gramatike bosanskog jezika stare 100 godina.

Poruka ovih izvora dr. Halilovića ukazuje na stanje u Srbiji i u Crnoj Gori, kako se političke grupe instaliraju kupovinom raznih fabrika i dovodenjem na vlast Đukanovića i njegove klike, koja već 24 godine oligarhijski vlada. U Srbiji je nešto situacija drukčija, ali u ovom dijelu balkanskog regiona Rusi imaju upliva u kupovinu raznih fabrika i poljoprivrednih gazdinstava.

Ono što dr. E. Halilović unosi kao inovaciju u istraživačkom postupku diplomacije i geopolitike jeste filozofski pristup koji je otvoren i temeljan, a koji proizilazi iz brojne argumentacije i suvremene historije. U tom kontekstu, autor je unio svjež diplomatsko-politički diskurs, o čemu svjedoči njegov suptilan i tolerantan vokabular, koji je prijemčiv za širu populaciju.

IRANSKA KULTURA U SARAJEVU

UVOD

Sedmica kulture Irana održana je u Sarajevu od 14. do 19. januara 2013. Za svaku zemlju i njen glavni grad to bi morao biti događaj od izuzetne važnosti, pošto iranska kultura, po svom bogatstvu i uticaju na kulturno i civilizacijsko nasljeđe cijelog čovječanstva, prevazilazi bilateralni okvir bilo koje dvije države. Bio sam na otvorenju i prvoj večeri te manifestacije u Bosanskom kulturnom centru, bio zadovoljan što sam osjetio bar djelić te kulture koju sam decenijama upoznao i pratio, ali i nezadovoljan što sam tamo vidio veoma malo političara zaduženih za kulturu, intelektualaca, pisaca i novinara. Žao mi je takođe što su mediji gotovo ignorisali tu manifestaciju i što nisam vidio da je ministra kulture Syyeda Mohammada Hosseinija primio neki od vodećih političara Bosne i Hercegovine. Ili bar lidera bošnjačkog naroda, ako se već odnosi Bosne i Hercegovine s Iranom, po inerciji protivnika tih odnosa, svode na etnički i religiozni nivo. Ako i ima pritiska na neke zemlje, uključujući Bosnu i Hercegovinu, da se uklapaju u generalnu politiku Zapada prema Islamskoj Republici Iran i da poštuju sankcije koje se usvajaju i sprovode prema IRI na političkom, ekonomskom i trgovinskom planu, onda bar kultura, nauka i umjetnost ne bi trebalo da trpe takve pritiske i ucjene.

Politike prolaze, a kultura ostaje kao neraskidiva spona među narodima. Koja to antologija poezije svijeta ne sadrži Hafeza Širazija ili Omera Hajjama, istorija umjetnosti nema crteže Reze Abasija ili minijature na Ferdosijevoj Šahnami, istorija arhitekture Šejh Lutfolah džamiju ili mostove na rijeci Zajande u Isfahanu, istorija narodnih rukotvorina da ne kaže da je pazarik, najstariji tepih pronađen u Mongoliji iranskog porijekla, ili društvenih igara da se polo nije počeo igrati na isfahanskom trgu Nakše Džahan? Pri tome nikome nije važno ko je vladao i kakva je vlast bila

kad su nastajala ta djela. Tako će i buduće generacije izučavati i uživati u djelima kulture koja se danas stvaraju u Iranu. U nekim modernim granama umjetnosti, kao što je film, Iranci već godinama dobijaju prve nagrade na svjetskim festivalima, a i na daleko bogatijim zapadnim institucijama uvažava se doprinos iranskih ljekara medicinskim i drugim naučnim dostignućima. I sve to bez obzira na politički sistem Islamske revolucije koji nije po volji nosiocima zapadne demokratije.

SEDMICA IRANSKE KULTURE

Ove uvodne napomene dajem što sam se i sam osvjedočio u Iranu, a dijelom i na Sedmici iranske kulture u Sarajevu, da sadašnje vlasti u Iranu svim oblastima ljudske djelatnosti, pa i kulturi, prvenstveno daju pečat pripadnosti islamu, ali je ne lišavaju tradicionalnog ili savremenog umjetničkog izraza. Nije mi trebalo puno pažnje da bih i na ovoj manifestaciji, kao i u izvanrednoj i luksuznoj popratnoj publikaciji „Islamski Iran u ogledalu kulture i civilizacije“ prepoznao citate prvog i sadašnjeg lidera Islamske revolucije koje sam često viđao dok sam boravio u Iranu kao zamjenik ambasadora tadašnje Jugoslavije. Prije nego što bi je stavio u kontekst religije, kao što bi se moglo očekivati od vjerskog vođe, Imam Homeini je definiciji kulture svake nacije dao prvenstveno univerzalni, kulturni pečat. On je to izrazio jednostavnim riječima: „Kultura je osnova nacije. Ona je baza nacionalnosti jedne nacije. Ona predstavlja nezavisnost jedne nacije.“ A Ajatulah Hamenei je tu ideju razradio u istom duhu: „Kultura jedne nacije je ono što je čini razvijenom, časnom, sposobnom, tehnički osposobljenom, kreativnom i međunarodno uglednom.“ Od neiranskih pogleda da pomenem samo što je rekao Richard Nelson Frye – da je „kultura koju Iran posjeduje njegova poluga, uporište“.

Ono što je izloženo i prikazano u Sarajevu za vrijeme ove manifestacije je, da se poslužim riječima ambasadora IRI u Bosni i Hercegovini Golamreza Jusefija, „samo

Sedmica iranske kulture u Sarajevu

kap u moru iranske kulture, umjetnosti i civilizacije“. Pa ipak, i tu kap je bilo vrijedno vidjeti i osjetiti bar nešto što je opštoj istoriji ljudskog duha pružila ta, jedna od najsnažnijih i na kulturu cijelog čovječanstva najuticajnijih kolijevki kultura i civilizacija. Slikom, ilustracijom, kopijom rukopisa, eksponatima savremene umjetnosti i čak demonstracijom živih umjetnika koji su za tu priliku došli u Sarajevo, prikazan je skroman presjek iranske kulture kroz četiri perioda na koje savremeni Iran dijeli svoju ukupnu istoriju: predislamski Iran, Iran poslije primanja islama (Srednji vijek), moderni Iran (Kadžar i Pahlavi dinastije) i aktuelni Iran Islamske Republike.

Što se tiče elementarne podjele iranske kulture, u publikaciji s ove sarajevske manifestacije ona se sastoji iz sljedećih oblasti: 1. perzijski jezik, 2. simbolične vjerske ceremonije povodom ramazanskog bajrama (fitr), kurban bajrama, noći Lejlet-ul-Kadr, kao i tradicionalne ceremonije povodom obilježavanja pogibije imama Huseina (ašura i tasua), 3. nacionalne proslave poput Noruza i 4. mitološki karakteri i simbolične istorijske ličnosti poput Rustema i Sohraba, Dive i dr.

U skladu s tom specifikacijom bio je uglavnom i program Sedmice iranske kulture u Sarajevu, koji je sačinjavao koncerte tradicionalne iranske muzike, projekcije iranskih filmova, promociju knjiga o Iranu i iranskoj literaturi, lutkarsku predstavu, izložbu kaligrafskog slikarstva i kaligrafije, tkanje iranskih ćilima, demonstraciju tradicionalnog slikanja minijatura, radova na pozlati i drvorezu. Prikazane su i tradicionalne iranske nošnje.

Poštujući rečenu podjelu iranske kulture koju afirmišu Ministarstvo kulture i druge institucije Islamske Republike - s čijim se prioritetima možda ne slažem, ali mislim da obuhvata sve ono suštinsko što čini iransku umjetnost i duh - pokušaću podsjetiti brojne ljubitelje i poštovaoce te kulture u Bosni i Hercegovini na neka od njenih najvećih i u svijetu najpoznatijih dostignuća.

KNJIŽEVNOST, FILOZOFIJA, MUZIKA...

Kad se pod tačkom 1. kaže perzijski jezik, mislim da se tu podrazumijeva sve ono što je napisano na tom jeziku, a što se naziva lijepom književnošću. Tu se, prije svega, misli na poeziju, u kojoj su iranski pjesnici svjetskoj literaturi dali nekoliko neprevaziđenih genija. Aktuelne istorije perzijske književnosti sežu u prošlost dugu 1.100 godina, ili, uslovno rečeno, do Ferdosijeve Šahname. Ja bih se radije složio s onim ljubiteljima te književnosti koji iz nje ne izdvajaju ni ono što je stvarano prije primanja islama, a što je imalo snažan uticaj i na Ferdosija i kasnije velikane iranske književnosti i drugih vidova umjetnosti. Pri tome mislim, prije svega, na Avestu, pa i kasniju književnost stvaranu za vrijeme sasanidskog i pahlavi perioda. Najveći poetski domet perzijski jezik ipak će dostići u periodu kada je islamska kultura, filozofija i mistika doživljavala svoje zlatno doba ne samo u Perziji, nego i na širim prostorima istoka i zapada do kojih je dopirala islamska vjera, od Mediterana do Indije. Publikacija Islamski Iran u ogledalu kulture i civilizacije s pravom je istakao važnije književne stvaraocce iz tog perioda – Ferdosija, Saadija, Hafiza Širazija, Mevlana (Dželaludina Rumija), Omera Hajjama i Nizamija. Ja bih se mogao začuditi zašto je izostavljen Ibn Sina, a onda ga odmah zatim nađem među naučnicima, što on jeste bio, ali je svoju

filozofiju i medicinske knjige pisao vrhunskim perzijskim jezikom. Kad bi se tako išlo ko se kome više sviđa, onda bi se i drugi pitali gdje je tu Rudeki, Atar, Farabi, Džami. Od savremenih pisaca, recimo od dvadesetog vijeka, knjiga Ministarstva kulture pripremljena za Sarajevo ističe neka značajna imena – Nima Jušidž, Mohamad Hussein Šahrijar, Džalal Al-Ahmed, Parvin Etesami, Šafii Kadkani i Kaisar Aminpur. Ja bih opet proširio listu na pjesnike koji su stekli veliku popularnost među studentima i ljubiteljima književnosti, kao što je bila rano preminula Foruh Farahzad, ili moderni mistični pjesnik Sohrab Sepehri, ili one koje sam lično susretao kao što je Ahmed Šamlu, koji je dizao poetski glas protiv monarhističkog režima ili Reza Baraheni, s kojim sam se družio kad su na Teheran padale iračke rakete i s kojim sam zajedno napisao kratku povijest iranske Islamske revolucije.

Iranska književnost je, dakle, toliko bogata da je teško nabrojati sve one koji su svojom poetskom snagom i ljepotom izraza prevazišli granice Irana. U nauci su se posebno istakli, kao što se to moglo saznati i na Sedmici iranske kulture u Sarajevu, Havarizmi, Farabi, Biruni, Razi, a u moderno doba poseban doprinos islamskim teološkim, pravnim i socijalnim naukama dali su ajatullah Motahari, Alame Tabatabai, Alame Džafari. Imam Homeini je takođe, pored političke aktivnosti, napisao značajna djela iz islamske jurisdikcije, a u svojoj zbirci knjiga čuvam i zbirku mistične poezije koju je vođa iranske Islamske revolucije pisao dok je boravio u Komu.

Na kraju, knjiga kojom je popraćena sarajevska predstava iranske kulture otkrila je čak i za mene koji nastojim da pratim sve što se u toj oblasti događa u toj zemlji, a kamoli za one koji mnogo manje o njoj znaju, neke savremene ličnosti koje daju veliki doprinos u oblasti nauke, obrazovanja, umjetnosti i muzike. Među njima su filozof i član Iranske akademije nauka Reza Davari Ardekani, teolozi Golam Ibrahim Dinani i Alame Džavadi Amoli I, van Irana, uvaženi neurohirurg Madžid Samii, autor poezije posvećene teozofiji Ali Moalim Damegani, profesori likovnih umjetnosti i slikari Mahmud Faršijan i Golam Husein Amirhani, kao i veoma popularni muzičari Madžid Entezami i Šahram Nazeri, posebno posvećen mistici i mitologiji. Imao sam zadovoljstvo da Šahram neke od svojih pjesama, a izdao je do sada 40 albuma, pjeva na oproštajnom prijemu povodom odlaska moje porodice iz Teherana 1991. godine.

NAUKA I TEHNOLOGIJA

Već sam pomenuo neka značajnija imena koja su dala veliki doprinos ne samo iranskoj, nego i svjetskoj nauci u prošlosti. Bez Abu Džafara Havarizmija se, na primjer, ne može pisati istorijat matematike, a stručnjaci te oblasti ljudskog uma davno su ga nazvali „ocem algebre“. Mnogo se manje zna da Omer Hajam nije samo pisao svoje čuvene rubaije, nego da je mnogo više u nauci poznat kao matematičar, filozof i astronom. Iako mu je filozofija bila prva oblast interesovanja, Ibn Sina je još više doprinio medicinskoj nauci, a njegovo djelo Kanun bio je nekoliko stotina godina glavni udžbenik na evropskim medicinskim fakultetima.

Savremeni Iran takođe mnogo ulaže na razvoj nauke i tehnologije, pa se može pretpostaviti da će i neki njegovi današnji naučnici ući u svjetske udžbenike budućnosti. Ono što bih volio da istaknem i ovom prilikom, a što sam shvatio boraveći u

Iranu, jeste da je iranska, odnosno perzijska civilizacija u svim svojim elementima koji je sačinjavaju – kulturi, religiji, filozofiji, književnosti, umjetnosti i nauci - jedina neprekinuta u ljudskoj istoriji. Zapadni naučnici su tu karakteristiku nazvali „eklektičnom kulturnom elastičnošću“, ili sposobnošću da se bira ono što je najbolje iz svoje i drugih kultura i da se prilagođava dostignućima drugih civilizacija. To podrazumijeva da se u svim navedenim oblastima, nekad manje nekad više, neprekidno, od vremena Kira Velikog do Imama Homeinija, postižu rezultati i djela koja prevazilaze svoje vrijeme.

To se postiže ne samo talentom, nego i pažnjom i ulaganjem u razvoj, u ovom konkretnom slučaju posebno u naučna istraživanja. Prema nekim statistikama, Iran je 2011., i pored svih ekonomskih teškoća izazvanih međunarodnim sankcijama, već drugi put postigao svjetski rekord (20 posto) ulaganja u naučna istraživanja. Na polju medicine i tretiranja nekih bolesti, na primjer, Iran se može takmičiti sa zapadnim zemljama. Njegovi eksperti iz oblasti farmaceutike unaprijedili su lijek „aimod“ za tretman AIDS-a, „interferon alfa“ za virusne infekcije, „gafron“ za hepatitis C. U veoma komplikovanoj satelitskoj tehnologiji iranski stručnjaci su takođe postigli rezultate, što se uzima kao indikator međunarodnog naučnog napretka. Iran je prva muslimanska zemlja koja se uspješno upustila u tu naučnu oblast. Iran je takođe uspio da postane jedna od četiri zemlje (uz SAD, Njemačku i Japan) koja može da objavljuje tzv. „Nano standard“ na osnovu vlastitog naučnog istraživanja. U „Nano tehnologiji“ zauzima 14. mjesto u svijetu, a instrument „nanoskop“ proizveden u Iranu se često poklanja stranim šefovima država. Kad sam 2011. posjetio Mašhad, na krajnjem istoku Irana, vidio sam izložbu medicinske opreme i opis neke veoma delikatne operacije koju su na svim novi, originalan način izveli iranski hirurzi u tom gradu.

Teško je nabrojati sve ono čime je iranski duh obogatio svjetsku nauku u raznim oblastima, od poljoprivrede do te veoma komplikovane „nanotehnologije“. Kanati, svojevrсни podzemni vijadukti, sistem navodnjavanja i opskrbe stanovništva vodom u sušnim predjelima kao što je iranski plato, poznati su još iz perioda stare ere. „Kule vjetrova“, rashladni sistem savršeniji od savremenih erkondišnera, i danas krasi mnoge iranske gradove, a Jazdu daju osnovnu arhitektonsku karakteristiku. Jahčal, ili „ledena kuća“, preteča je modernih skladišta leda i frižidera.

Takav naučni razvoj moguće je postići u zemlji koja ulaže u nauku, ali, prije svega, u obrazovanje. U Iranu je danas aktivno oko 400 univerziteta i visokoškolskih centara. Iranske koledže i univerzitete pohađa preko 3,7 miliona učenika i studenata. U Scopus međunarodnom centru koji prati naučni razvoj Islamske Republike Iran (IRI) izloženo je 21.000 naučnih radova, a Iran je, na osnovu 10.224 istraživačka rada samo u 2011. godini svrstan na 21. mjesto u svijetu po ulaganju u naučni razvoj.

Iz ove naučne perspektive, prije nego iz političke - iako je i ona sastavni dio politike i geopolitike jedne tako velike i značajne regionalne zemlje, ali nije predmet ovog osvrt na iransku kulturu - može se posmatrati i „nuklearna fajla“ razvoja savremenog Irana. Onako kako to tumače iranski vjerski i državni lideri, otpor prema aspektu razvoja nuklearne tehnologije u mirnodopske svrhe javio se, prije svega, zato što je Iran počeo da istražuje tu oblast vlastitim snagama, ne tražeći pomoć dosadašnjih

nuklearnih sila, kao što je bio slučaj sa svim drugim zemljama koje su imale takve ambicije ili već postigle rezultate na tom polju.

Neka kao argument pravu Irana da razvije vlastitu savremenu nauku, pa i miroljubivu upotrebu nuklearne energije, posluži još nekoliko podataka o naučnim, a današnjim jezikom može se reći i tehnološkim, kao i kulturnim i umjetničkim dostignućima te zemlje u prošlosti. Dostignućima koja čine bogatstvo i širinu jedne civilizacije i kulture. Evo čega sam se ovom prilikom sjetio i što sam našao da su Iranci još izumjeli i proizvodili prvi ili među prvima u zapamćenoj historiji čovječanstva (poređaću po starosti, a ne prirodi inovacije): ciglu kojom su zidani zigurati, hramovi u Mezopotamiji; prvi bankovni sistem i neku vrstu mjenice ili čeka (2.500 godina prije nove ere, a termin „ček“ je čak porijeklom iz staroiranskog jezika pahlavi); Zaratustri- na vjera je prva monoteistička religija, nastala na tlu Irana; prva kopča ili baglama upotrijebljena je u građevinarstvu Irana; prvi porezni sistem i kurirska pošta bili su poznati već u ahamenijskoj dinastiji, pa su konjima pisma stizala do Mediterana u šestom vijeku stare ere brže nego poštom kada sam boravio u Iranu krajem dvadesetog vijeka nove ere; u to doba uzgajala se breskva i špinat i spravljaio sladoled; nije popularno reći u današnjem Iranu, ali se tvrdi da su prva vina proizvedena na tlu Irana, posebno na njegovom sjeverozapadu gdje na grožđe ne padne nijedna kiša; alkohol je inače prvi put upotrebljavan u medicini u Iranu; u muzici su Iranci izumjeli instrument lutnju, Arapi su od Perzijanaca učili muziku koju su kasnije preko Španije prosljedili i renesansnoj Evropi, a na zidnim slikama iz safavidske palače Hašte-behešt (osam rajeva) se jasno prepoznaju žene koje sviraju; osim šaha kao društvene igre, od sportova Iranci su polo preuzeli od Indijaca, ali su ga učinili javnim sportom i održavali šampionat u Isfahanu za vrijeme Šaha Abasa.

BIH – IRAN KULTURNA SARADNJA

Iz svega pomenutog neka zrnca, ali sjajna zrnca, mogli su vidjeti svi koji su posjetili priredbu i izložbu povodom Sedmice iranske kulture u Sarajevu. Nobang Hamnavazan muzička grupa, pod rukovodstvom Barzina Farhudija, izvela je nekoliko tradicionalnih kompozicija u savremenoj obradi. Publika je posebno aplauzima nagradila i prekidalala pjevača Hasana Zandija i majstora na defu Mohsena Purfaruka. Ašiglar muzika na azerskim instrumentima bila je posebna novost, a izvodili su je snažni krupni muzičari pod azerskim šubarama. Mehdi Habibi doveo je svoje lutkarsko pozorište. „Crno-bijela“ grupa umjetnika izvela je veoma atraktivnu predstavu „Čel-čelun“, zasnovanu na starom ritualu iz sela oko Malajera. Grupa izvođača, upravljajući lutke odjevene u bijelo i crno, na specifičan način bi obilježavali kraj jeseni i početak zime, 1. decembra. Ostavljali su svoje zdjele pred kućna vrata kako bi im ukućani udijelili voće i slatkiše, a oni bi im se onda odužili izvodeći igru „Kase-gardun“ na seoskom trgu. Sarajevska publika bila je posebno dirnuta kada su iranski glumci umjesto imena sela oko Melajera glasno govorili kako žele blagu zimu „narodu Sarajeva“. Perzijske minijature u tradicionalnom stilu, ali sa savremenim cvijetnim motivima ili borbe pijetlova izložio je Reza Badralsama. Tkanje perzijskih tepiha demonstrirali su Zohra Zarii i Habib Abadi, dok je Sejid Mostafa Mir Fahraji na licu mjesta urezivao

tradicionalne cvijetne motive i kur'anske ajete na metalne zdjele. Masuma Afšar iz Karadža prikazala je svoje uzorke iranske narodne nošnje, koje je sama dizajnirala, a Berat Ali Elahi i Mohsen Ibrahimy izložili su svoje kaligrafske slike. U auli Bosanskog kulturnog centra takođe su izložene knjige iz oblasti književnosti, islamske filozofije i prava i publikacije o istorijskim i turističkim znamenitostima Irana.

Vraćajući se razočarenju što Sedmica iranske kulture nije dobila tretman koji bi bar djelimično odrazio veličinu te kulture, da istaknem kako ovakvu primjedbu nisam čuo niti je ona izrečena s iranske strane, što takođe spada u kulturu ophođenja. Naprotiv, ministar kulture i islamske poduke IRI Sajed Mohamad Hoseini istakao je zadovoljstvo što je manifestacija iranske kulture održana u Sarajevu, pošto „kulturno razumijevanje i interakcija mogu stvoriti i jačati prijateljstvo među narodima i državama u svim oblastima“. Ministar Hoseini je za vrijeme boravka u Sarajevu zajedno sa Hodžet-ul-islamom Pežman Farom, poslanikom u Iranskom parlamentu, posjetio institut „Ibn Sina“ u Sarajevu i razgovarao s BiH iranolozi koji su posljednjih deceniju i po, zahvaljujući stipendijama iranske vlade, značajno proširili krug poznavalaca i stručnjaka za iransku istoriju, književnost i civilizaciju. U mojoj generaciji imao je sreću samo jedan orijentalista, moj školski kolega i prijatelj Bećir Džaka, da usavrši svoje znanje perzijskog i doktorira na Teheranskom univerzitetu. Institut „Ibn Sina“ se na najljepši način odužio njegovoj posvećenosti perzijskom jeziku i literaturi objavljujući posthumno veoma luskuzan prevod Hafizovog Divana. Takvo izdanje nije bio u stanju da priušti nijedan izdavač u Bosni i Hercegovini. Tokom cijelog 20. vijeka imali smo takođe veoma malo poznavalaca perzijskog jezika i kulture, među kojima su se najviše isticala dvojica, Fehim Bajraktarević u Beogradu i Šaćir Sikirić u Sarajevu. Profesor Sikirić, koji je doktorirao na sufizmu na univerzitetu u Budimpešti, i meni je za vrijeme studija prenio dio svoga znanja i ljubavi za iransku književnost i mistiku. Imali smo mi u Sarajevu još jednog zaljubljenika u perzijski jezik i književnost. Bio je to Mirza Safvet-beg Bašagić. On se bavio više istorijom Bosne, ali je poznat po prvom i do sada najpoetičnijem prevodom Hajjamovih rubajija, na što ga je ponukao rukopis koji je sam pronašao i otkupio za vrijeme Prvog svjetskog rata, na uličnoj rasprodaji starih stvari iznad sarajevske Baščaršije.

Uvjeran sam da će pripadnici ove mlade generacije poznavalaca perzijskog jezika, koji su dobili sjajnu priliku da ga usavrše na Teheranskom i drugim iranskim univerzitetima, dati novi polet istraživanju i prezentaciji bogate kulturne baštine Irana i nastaviti tradiciju interesovanja i bavljenja tom baštinom na ovim prostorima Balkana, koja traje već nekoliko vijekova. Na kraju podsjećam na dobro poznatu činjenicu da je za vrijeme vladavine Osmanlija Bosnom postojala čitava plejada intelektualaca koji su govorili i pisali na osmansko-turskom, arapskom i perzijskom jeziku. Istaći ću samo Fevzija Mostarca koji je pisao sjajne stihove na perzijskom i Sudija iz mog rodnog Čajniča koji je načinio prelom u tumačenju Hafizovog Divana, pa se nijedna studija o tom vjerovatno najvećem iranskom i jednom od velikih svjetskih poeta ne može naći bez Sudijevih komentara.

Dževad HADŽIĆ

Svjetska kulturna baština

NORUZ - IRANSKA NOVA GODINA

Po iranskom kalendaru Nova godina počinje prvog dana proljeća u trenutku kada dan i noć jednako traju. Iranci taj dan proslavljaju već četiri hiljade godina, prema kalendaru koji je jedan od najstarijih i najtačnijih u svijetu. Na osnovu njega Nova godina počinje tačno određenog trenutka, koga utvrđuju astronomi, poslije 365 dana, 5 sati, 48 minuta i 46 sekundi.

Iako se u Iranu koristi solarni kalendar, godine se broje po hidžri ili islamskom kalendaru. Kao početak nulte godine uzima se 622., kada je Muhamed, a. s., prešao iz Meke u Medinu. Naziv **Noruz** (Nova godina) prvi se put spominje u persijskim zapisima u 2. vijeku p. n. e. Ali, proslavljan je još u doba vladavine dinastije Ahemenida (648.-330. p. n. e.), kada su narodi iz brojnih dijelova persijskog carstva dolazili da predaju darove vladaru. Simbolika Noruza prikazana je na reljefima Darijeve apadane u Persepolisu, na kojima lav proždire bika.

Međutim, u skladu sa persijskom mitologijom, ovaj dan bi mogao označavati proslavu u čast kralja Dažmšida, koji je na neki način zaslužan što su Persijanci umjesto lova, počeli da se bave ratarstvom. Naime, on je nakon pobjede zla sjeo na svoj tron, koji je bio prepun dragog kamenja, te je izgledalo kao da sija sunce. Odatle i naziv Noruz, odnosno novi dan.

Proslava Noruza obuhvata 13 dana, mada se sa običajem čišćenja kuća počinje i nekoliko mjeseci ranije. Prema zoroastrijanskom vjerovanju na ovaj način se istjeruje svako zlo iz doma. Mjesec ili dva prije Nove godine Iranci počinju sa generalnim spremanjem i čišćenjem svojih domova - farbaju zidove, peru tepihe i zavjese, čiste sokake i ulice. Ovaj posao obavljaju svi zajedno, i muškarci i žene, mladi i stari. Takođe kupuju novu odjeću, hranu i poslastice i na taj način se spremaju za proslavu velikog praznika - Nove godine.

NOVOGODIŠNJA TRPEZA "HAFT SIN"

„Haft sin“, u prijevodu „sedam s“, je naziv simbolične iranske trpeze koja se postavlja za Novu godinu. Ona se u svakoj porodici postavlja sat prije dolaska Nove godine i ne sklanja se tokom trinaest prazničnih dana. Nju čine sedam stvari koje počinju na slovo s, zbog čega se i zove “Sedam s” i svaka od njih nosi određenu simboliku. Tu su pored tradicionalnih jela, bijeli luk, jabuka i sirće. Razlog tome jeste što je broj 7 u Iranu sveti broj, a haft sin trpeza se postavlja u čast sedam amšaspanda, odnosno sedam anđela pomagača Ahura Mazde. Ipak, neki detalji koji se mogu naći na stolu tokom proslave Noruza, vidljivi su i na hrišćanskim prazničnim trpezama. Iranski sabze, ili novogodišnje zelenilo, nastaje klijanjem zrnavlja pšenice, ječma ili sočiva. Ono je simbol plodnosti i sreće, pa se tako čuva sve do 13. dana Nove godine. Takođe, ne treba propustiti i činjenicu da se za ovaj praznik farbaju jaja. U skladu sa vjerovanjem Zoroastrijanaca, jaje je simbol plodnosti, a njegova ljuska obilježava nebo. U trenutku kada nastupi Nova godina, jaje se zavrti na ogledalu kako bi se dočaralo kruženje Zemlje i protok godine. Ogledalo postavljeno na stolu ne samo što predstavlja samorefleksiju, već ukazuje i na potrebu da se bude častan. Tokom prazničnih 13 dana, trpezu obasjavaju svijeće, koje su simbol pobjede dobra nad zlom, ali i novčići kako bi predstojeća godina bila prosperitetna. Nikako se ne smiju izostaviti ni ribe u omanjem akvarijumu. Naime, prema starom

vjerovanju Persijanaca, ribe su simbol božanstva, za novogodišnju svečanost simbolizuju kraj posljednjeg solar-nog meseca, koji je astrološki u znaku riba. Bitan podatak je da je Noruz praznik svih građana. Zato se tih dana na stolu mogu naći svete knjige Kur'an, Tora i Biblija. Po predanju, toga dana je stvoren Adam, prvi čovek, Zaratustra je odabran za vjerovjesnika, Nojeva barka je pristala na planinu nakon potopa, Mojsije je izbavio Jevreje od farao-novog tlačenja...

Iranci imaju slične običaje za Noruz kao hrišćani za Uskrs.

Čaharšanbeje suri, odnosno preskakanje vatre, održava se posljednje srijede u godini. U svakoj ulici pali se sedam vatri koje se preskaču kako bi se odstranilo zlo i sve ružne stvari iz prethodne godine. Ovaj običaj mnogi porede sa 31. oktobrom kada se na Zapadu održava Noć vještica. Običaji u Iranu nalažu da se djeca te večeri ogrnu čaršafima, ali i da uz buku koju proizvode uz pomoć šerpi i kašika, idu od vrata do vrata kako bi dobili slatkiše. **Hadži Firuz** je karneval novogodišnje radosti. Nekoliko dana prije Nove godine jedna osoba oblači smiješnu crvenu ili šarenu odjeću i na glavu stavlja crvenu kapu, nagaravi lice, vrat i ruke i obilazi ulice udarajući u daire i pjevajući šaljive pjesme. Njeno ime je Hadži Firuz i simbolizuje godinu koja odlazi. Takođe, tokom ovog dana na ulice izlaze i muzičari, koji pjesmom nagovijestavaju sreću koja sve čeka dolaskom Noruza. I Iranci imaju Djeda Mraza, a on se zove Baba Noruz. On nema crveno odijelo i bradu kao što smo navikli kod Djeda Mraza, već je obučen u bijelo. Ipak, misija mu je identična onom koji putuje iz Laponije - da djeci dijeli poklone.

KADA JE KRAJ PROSLAVE NORUZA?

Od početka godine, pa u sljedećih 12 dana, ne obavljaju se nikakvi poslovi; to je period slavlja i radosti u čast 12 božanstava, 12 svetih pomoćnika vrhovnog boga Ahura Mazde. Tih dana Iranci se međusobno posjećuju i daruju. Običaj je da prvo mlađi posjećuju starije, koji će im posjetu uzvratiti istog dana. Ipak, u toku tih dana Iranci se nikada ne goste duže od pola sata. Posije dvanaest dana slavlja, radosti i međusobnih posjeta, trinaestog dana Nove godine (drugog aprila), rano ujutro Iranci napuštaju svoje gradove. Naime, prema vjerovanju Iranaca, 13 je baksuzan broj, pa može uzrokovati mnoge nevolje. Taj 13. dan poznat je kao Sizdah bedar. U to vrijeme gradovi su sasvim pusti. Većina ljudi tada boravi u prirodi, najčešće pored rijeka. Za ovaj dan predviđena je zabava uz muziku i igru. Takođe, ovog dana Iranci prokljalu pšenicu bacaju u vodu kako bi godina bila plodnija. U podne, na travi, porodice ručaju i pojeduju ono što je ostalo od novogodišnjih slatkiša i suhog i sušenog voća. Djevojke, stasale za udaju, udaljavaju se od porodica, sjedaju na travu, na koju stavljaju slatkiše; travu iznad slatkiša vežu u čvor kako bi što prije pronašle dragog i udale se.

MEĐUNARODNI NORUZ

Osim u Iranu, Noruz se slavi i u mnogim zemljama koje su bile pod uticajem perzijske kulture – Azerbejdžanu, Avganistanu, Iraku, Pakistanu, Turkmenistanu, Tadžikistanu, Uzbekistanu. . . Ovaj praznik je poseban dan i u nekim tekijama u Bosni. Prvog dana proljeća stanovnici Donjeg Vakufa, Travnika i Zenice tradicionalno izlaze u prirodu i kuhaju jaja. Ideja Noruza nije samo da proslavi dolazak sunčanih dana nakon duge i hladne zime, već u osnovi leži potreba da se ljudi humanije ponašaju jedni prema drugima, ali i prema prirodi. Možda zato i ne čudi odluka UNESKA da ovu najstariju proslavu Nove godine uvrsti na listu Svjetske kulturne baštine.

BOŠNJACI U PARTIZANSKIM FILMOVIMA

Otpor protiv fašističke okupacije balkanskih zemalja tokom Drugog svjetskog rata, oličan u Narodnooslobodilačkoj borbi (NOB), bio je multinacionalan i jugoslovenska politika je nastojala da sjećanje na otpor održi u tom pravcu. Postojale su analize i statistike po kojima su najviše, kao najbrojnija nacija, u NOB-u stradali Srbi, onda Hrvati, pa Bošnjaci. Postojanje bošnjačkih jedinica u krilu partizanskog pokreta, te skoro 50 narodnih heroja Bošnjaka, dokaz je da su u Drugom svjetskom ratu Bošnjaci bili većim dijelom pripadnici antifašističkog pokreta. Iako su Bošnjaci, shodno ukupnom broju, imali ogromne gubitke tokom antifašističkog otpora, u jugoslovenskom općem znanstvenom, kulturnom, obrazovnom, ali i umjetničkom diskursu oni nisu mogli dobiti zasluženo mjesto kao učesnici i heroji antifašističke odbrane. Slično je bilo i u oblasti sedme umjetnosti – filmu, tačnije partizanskom filmu, koji je na najpristupačniji način građanima Jugoslavije, naročito mlađim jugoslovenskim generacijama, opisivao teške borbe svih naroda protiv okupatora u kojima su se Bošnjaci uglavnom “podrazumijevali” kao borci i heroji, dok su glavnu ulogu imali Srbi, Hrvati, Crnogorci... Čak i onda kada su režiseri bili Bošnjaci, ili tačnije Jugosloveni s muslimanskim porijeklom, Bošnjaci su teško mogli biti heroji ulice, grada, kamoli buduće države – Jugoslavije. Ovdje smo analizirali zastupljenost likova Bošnjaka u pet najpoznatijih partizanskih filmova s obzirom na gledanost, filmske nagrade i budžet filma. Naravno, nacionalni narativ u analizi partizanskih filmova može biti nedosljedan, nekonzistentan i suvišan pokušaj sterilne povijesne teorije, ili tačnije alternativne, međutim može biti i doprinos već postojećim analizama kulturne i druge zaostavštine Jugoslavije, koju dijele i analiziraju države nastale raspadom Jugoslavije.

BITKA NA NERETVI (REŽIJA VELJKO BULAJIĆ, 1969.)

Srbi su bili najbrojniji vojnici u ovoj povijesnoj bici, stoga zaslužuju i u najpoznatijem i najskupljem partizanskom filmu da budu mozak borbenih operacija - borci, komandiri i doktori. Međutim, ako se pored njih, te Hrvata i Slovenaca, stavlja naglasak i na borce Šumadince,

koji su prikazani kao učesnici NOB-a u Bosni daleko od svog doma, sigurno se moglo dati prostora i Bošnjacima pred čijim domovima se odvijala bitka. Ako je, sudeći prema kratkom kadru, jedan šumadijski borac ostao bez nogu u borbi za oslobođenje, valjda je bio

jedan Bošnjak u ovom ratnom periodu koji je kao borac izgubio "bar" jednu nogu ili ruku u odbrani svoje porodice, kuće i zemlje. Ipak, u mjestima gdje u kadar ulaze nase-

lja sa džamijama, bošnjački "borbeni duh" uočavamo u pokrivenim ženama, seljankama u kolonama izbjeglica koje bježe pred njemačkim okupatorima, te u liku starog ravnodušnog Bošnjaka, možda nepokretnog, koji riječima "alahimanet" ispraća slavnog Vladimira Nazora iz svoje kuće. U filmu se može prepoznati još jedan Bošnjak, odnosno tzv. Rustem koji s puškom na ramenu, valjda borac, vodi bolesnog vojnika u bolnicu. Treba spomenuti, samo u svrhu povijesti pismenosti, da Rustem izvrsno priča ekavicu, a to se može zaključiti prema čvrstom vojničkom odgovoru: *Razumem!*, što je i jedini tekst ovog lika u sceni. U filmu koji traje dva sata i 43 minute Bošnjaci su dobili oko 10 sekundi. Od koga je – dosta, kome je – dovoljno je.

U filmu se može prepoznati još jedan Bošnjak, odnosno tzv. Rustem koji s puškom na ramenu, valjda borac, vodi bolesnog vojnika u bolnicu. Treba spomenuti, samo u svrhu povijesti pismenosti, da Rustem izvrsno priča ekavicu, a to se može zaključiti prema čvrstom vojničkom odgovoru: *Razumem!*, što je i jedini tekst ovog lika u sceni. U filmu koji traje dva sata i 43 minute Bošnjaci su dobili oko 10 sekundi. Od koga je – dosta, kome je – dovoljno je.

SUTJESKA (REŽIJA STIPE DELIĆ, 1973.)

Bitka na Sutjesci 1943. godine odvijala se na prostoru jugoistočne Bosne. Prema podacima, koje u svojim knjigama o borbi na Sutjesci navodi vojni historičar Viktor Kučan, u nacionalnom pogledu Srba je bilo 11.851, Hrvata 5.220, Crnogoraca 3.295, Muslimana 866, Jugoslovena 757, Jevreja 74, Slove-

naca 21, Makedonaca 4, Albanaca 3 i drugih. U filmu "Sutjeska" ili "Bitka na Sutjesci", koji traje oko dva sata, Huso, jedini Bošnjak u filmu, dobio je cijelih 5 sekundi. O nekoj ekranizaciji Bošnjaka kao borca, heroja ili slično nema ni riječi, kamoli scene. Čak i pravoslavni sveštenik s puškom u ruci pokazuje svoju neustrašivost koja je izostala u tim ratnim godinama, ili se, valjda, podrazumijeva, kod Bošnjaka.

KOZARA (REŽIJA VELJKO BULAJIĆ, 1962.)

Draganu Jeriniću, kolumnisti *Nezavisnih novina*, požalio se režiser kulturnog partizanskog filma "Kozara" Veljko Bulajić da u Banjoj Luci, odnosno manjem entitetu, prikriveno cenzuriraju ovaj njegov film zbog toga što se u filmu, koji je bio u najužoj konkurenciji za Oscara, kao partizanski komandant pojavljuje – musliman. (Objašnjenja radi: Bulajić je odrastao u znanstveno-političko-informativnom okruženju gdje je musliman zapravo bilo ime za čovjeka islamske vjeroispovijesti, ali i za nacionalnu pripadnost Bošnjaka.) Ova zabrinutost redatelja ne može se potvrditi, ali

je zaista u ovom partizanskom filmu Ahmet, kojeg glumi Mihajlo Kostić, komandant, odnosno Bošnjak koji nije statist sa dubokim opancima ili konjovodac. On je hrabar, spreman na žrtvu i što je najvažnije - on ima sposobnost konstruktivnog razmišljanja i djelovanja. Neki smatraju da je od ovog filma "sve" i počelo, odnosno filmska partizanska saga, uspješna ekranizacija partizanske povijesti koja i danas puni ljudske duše umjetnošću kao što je nekada kino-dvorane.

(Iako se ponekada upotrebljavala u BiH da samo ispuni ideologijama političkih stranaka ljudske glave.) Redatelj Bulajić je, namjerno ili nenamjerno, "ispravio" svoj politički i umjetnički defekt oličen u osjećaju multikulturalnosti i simpatije prema Bošnjacima, režirajući druge partizanske filmove poput "Bitka na Neretvi".

VALTER BRANI SARAJEVO (REŽIJA HAJRUDIN KRVAVAC, 1979.)

Hajrudin Krvavac, po nekima najbolji režiser partizanskih filmova, snimio je film koji će postati klasik jugoslovenskog filma. *Valter* je slobodna ekranizacija biografije stvarnog antifašističkog borca Vladimira Perića Valtera, koji sa sarajevskim otporom pokušava osujetiti planove njemačkih okupatora 1944. godine. Shodno demografskoj strukturi stanovništva i stvarnim prilikama tokom Drugog svjetskog rata, bilo bi nezamislivo da u ovom filmu nema Bošnjaka. Prema zvaničnim podacima uprave Grada Sarajeva, u antifašističkoj borbi 1941.-1945. život je dao 10.961 građanin Sarajeva. Većina ili 9.071 građanin Sarajeva pao je kao žrtva fašističkog terora, od čega

Bošnjaci nisu kao pragmatično-konformistički starosjedioci mirno čekali kraj rata.

MOST (REŽIJA HAJRUDIN KRVAČAČ 1969.)

Radnja filma prati partizansku diverzantsku grupu koja treba da sruši most koji je od vitalnog interesa za njemačke komunikacije na Balkanu, a u tome treba da im pomogne glavni projektant mosta koji ne želi da uništi svoje životno djelo, odnosno most. Osim sporednih likova, čija imena ne ukazuju da je riječ o Bošnjacima, likovi ove uspješne ratne drame umjesto imena koriste nadimke. Ovdje nismo razmatrali zašto je većina glumaca Srba i Hrvata, koji su inače bili u Jugoslaviji uspješni pravnici, doktori, profesori, inženjeri itd. Neko je, ipak, morao da bude rudar, šumar, pekar, mljekar, smetlar... I Bošnjaci trebaju od nečega živjeti. Glavne uloge su povjerene Velimiru Bati Živojinoviću (Tigar), Borisu Dvorniku (Đuzepe Savatoni), Jovanu Janićeviću Burdušu (Švercer), Relji Bašiću (Kalc/Sova), Slobodanu Peroviću (Inženjer), Hanju Haseu (dr. Hofman), Sibini Mijatović (Vodeničareva sestra), Bori Begoviću (Mrki/Tihi) i Igoru Galou (Bambino).

Almedina IMAMOVIĆ

učenica IIIa razreda Srednje škole u Jablanici

ČETRDESETČETVRTA BRDSKA BRIGADA

(Prvonagrađeni rad na konkursu povodom 20-te godišnjice 44. brdske brigade u Jablanici)

"Buongiori signore. Mi puoi dire quaicosa sulla guerra?"

"Šta priča ovaj?" - promrmlja moj dedo ispod glasa. Zbunjeno je škiljio na julskom suncu u visokog mladića koji je gurao mikrofon pred dedu Idriza.

"Priča talijanski dedo. Pita te da kažeš nešto o ratu", odgovorila sam i sama nesigurna u svoje poznavanje talijanskog jezika. Znala sam da je dedi dosadilo da se vozi u klimavom i neudobnom autobusu. Do Bokševice se trebalo voziti dobrih dva sata i zadnje što mu je trebalo bilo je da daje izjavu talijanskom novinaru.

"No, no", promucala sam i povukla dedu kroz gužvu.

Svake godine, na isti datum, Bokševica je vrvjela od ljudi i meni se ponovo smučilo od mješavine mirisa hrane, ljudi i automobila tako da sam osjećala neki čvor u želucu.

"Dođi, dedo, da sjednemo u hlad", rekla sa mu strpljivo, čekajući ga dok se poštapao o svoj ručno izrađeni štap.

"Neka, dijete. Kakav hlad? Znaš da mi reuma hoda po nozi. Još ću više ozepsti."

Iako smušena od sunca koje je nemilosrdno pržilo, nisam se protivila, već sam sjela na toplu zemlju i prepustila se razgledanju vreve.

"Asija, kćeri, skini te naočale. Zašto skrivaš babine oči?" govori mi dedo bolnim prizvukom u glasu. A meni zastade neka knedla u grlu, baš kao svaki put kad spomene babine oči. Dedo kaže da su nam iste. Ali ja ih nisam nikada vidjela, osim na fotografiji. Jednoj jedinjoj koju smo uspjeli sačuvati. Požutjela od stajanja, ali na njoj, ipak, dominira široki osmijeh i sjaj očiju boje istopljene karamele. Oči mog rahmetli babe. Koliko sam puta izgovorila tu riječ i onda bi ona titrala nad mojim usnama dugo, izazivajući nepodnošljivu bol. Za mene je babo predstavljao bol. Babo - ta riječ ne duža od ruba. A to je i bila. Ru-

b,oštrica i dijelila je moj život na dvije strane - stvarni i nestvarni. Sve ostalo je otpadalo na jednu ili drugu stranu. A okrutno je bilo to. Druga djeca su zamišljala vile i čarobnjake, a ja njega. Nekog tako potrebnog, nekog ko bi trebao biti stvaran. I znala sam da bi sve bilo drugačije da je tu.

Prkosno sam isturila bradu i rekla dedi:

"Ide mi sunce u oči. Ne želim da ih skinem."

"Eto, vidiš, ista si babo ti. Tvrdoglava si poput mazge."

"Dedo, nemoj započinjati priču o babi, molim te. Znaš da boli i tebe i mene. Samo povređujemo jedno drugo i trljamo so na ranu."

"Zar ne želiš da saznaš nešto o njemu?"

"Ne, dedo", povikala sam i iznenadila sama sebe. Nastavila sam nešto tiše.

"Ne želim da saznam to od tebe. Ne želim da mi ispričaš. Želim da sama shvatim. Želim da mu vidim oči. Želim svoga babu", rekla sam na rubu suza.

"Ali, Brigada..."

"Ma, proklete Brigade, više!", prekinula sam dedu na pola rečenice plačnim glasom. Suze su mi se slijevale niz obraze potocima, ali sam nastavila pričati.

"Kad god počnem o njemu, sve pravdaš Brigadom. Drugi ljudi su se vraćali živi svojoj djeci. Zašto baš ja? Zašto moj babo?" Dedo me nagoni poljubio u mokre kapke i počeo pričati sa rukama zapletenim u moje crvene kovrče.

"Bila su to strašna vremena, čedo moje. Bolje ti je što ih se ne sjećaš. Napali su nas sa svake strane. Bilo je sramota da se zdrav, jak muškarac skriva sa ženama po sokacima, da ne bi išao u vojsku. A tvoj babo je bio pravi junačina. Hrabar, kakav je i bio, prvi je otišao u Brigadu. A bila je jaka tada naša brigada, znaš. Ljudi bili poštteni, pomagali su jedni drugima i nisu nam mogli ništa. I onda napadoše ovdje, na Bokševici. Nezgodno, dijete moje. Nit' se možeš skrit', nit, se možeš vratit'. Betinja, kamenjar, koja šikara i to ti je bilo to. Pa pucaj kako znaš i umiješ. Samo neka je živa glava. A govorili smo mu da se vrati. Mati ti uvenula, jandnica, od brige. Ali ništa on. Poručio po onom Seji, što se vrati ranjen, da se ne vraća dok svoje ognjište ne odbrani i dok njegova Asja ne bude sigurna. Vidiš, dijete moje, stalno je mislio na tebe. Do zadnjeg trena. I uspio je. Odbranio te. Brigada je pobijedila neprijatelja i svi koji su pomagali dali su svoj život mladim ljudima koji žele da postanu bolji radi njih. U njihovo ime, da ih učine ponosnima. Zato se ti, kćeri, ne smiješ ljutiti. Vidiš, druga djeca imaju babu koji živi za njih. Ali tvoj je dao život za tebe. Nesebično se davao u svakoj bici samo da bi ti ovdje mogla mirno sjediti i gledati u parče svoga neba. Učini ga ponosnim. Zaslužuje to."

Dedo je utihnuo. Naslonjena na njegova prsa dugo sam razmišljala o onome što je pričao. Zнала sam da je bio u pravu.

Osjećala sam se nekako lakše, poletnije. Izvukao je iz mene snagu za koju nisam ni znala da posjedujem. Ali zvuk skakavaca u daljini, dječija vriska i dedino mirno disanje me ipak omamilo i čvrsto sam zaspala u dedinom naručju sa obrazma slanim od suza.

Sanjala sam babu. Smijao se.

KOSOVSKA KRIZA

KRIZE NA BALKANU

Od sedam država nastalih raspadom bivše SFRJ, tri su izložene osporavanju teritorijalnog integriteta: (a) Makedoniji Grčka ne priznaje ime¹ što se tumači kao odraz teritorijalnih pretenzija, dok neki politički faktori Albanaca djeluju s ciljem da od zapadnih teritorija Makedonije nastane entitet ili država radi pripajanja Albaniji; (b) Srbija ne priznaje nezavisnost Kosova smatrajući ga svojom teritorijom; (c) velikosrpski i velikohrvatski nacionalisti djeluju protiv nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine. Dakle, na Balkanu se još uvijek odvijaju politički sukobi oko međudržavnih granica.

ZAOKRETI SRBIJANSKE POLITIKE O KOSOVU

Od kraja ljeta 2012. godine Srbija ispoljava za nijansu realnije stavove o rješavanju kosovske krize, istovremeno sa izvjesnim stišavanjem sukoba na sjeveru Kosova koji su bili na ivici oružanog konflikta i sa ukidanjem takozvane nadzirane nezavisnosti Kosova, čime su 10. 09. 2012. kosovske institucije preuzele ovlaštenja koja je do tada imala Međunarodna civilna kancelarija. Ukidanje statusa nadzirane nezavisnosti, Vlada Kosova je obilježila svečanim dočekom u Prištini bivšeg izaslanika UN-a za Kosovo Martija Ahtisarija i održavanjem Skupštine Kosova na kojoj su i vladajuća Demokratska partija i opoziciona Alijansa za budućnost Kosova istakle prioritete: in-

1 Posrednik UN-a u sporu Grčka – Makedonija Metju Nimic je predložio „*najstariju ideju*“ da Makedonija nosi naziv „*Republika Sjeverna Makedonija*“; Oslobođenje, 07. 01. 2013. godine, strana 14.

tegraciju sjevera Kosova u političko uređenje pod kontrolom Vlade u Prištini, viznu liberalizaciju i postizanje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU.²

Formalno, zadržavajući stav protiv nezavisnosti Kosova, najviši zvaničnici Srbije su pokazali političku volju za kompromise reducirajući radikalne zahtjeve u pogledu vraćanja Kosova u okvire srbijanskog političkog uređenja. Nastala je politička i psihološka klima u kojoj srbijanski lideri hrabro izjavljuju da je za njih Kosovo izgubljeno. Od kraja ljeta 2012. oni to čine uz težnje da taj gubitak ublaže adekvatnim statusom za teritoriju četiri općine na sjeveru Kosova unutar političkog uređenja Republike Kosova, u obliku široke autonomije po uzoru na entitet Republika Srpska u Bosni i Hercegovini. U okviru takvih težnji, srbijanski lideri priznaju da je srpski narod u proteklih 20 godina pretrpio „uzaludne žrtve za unaprijed izgubljene bitke“³ i da se to ubuduće ne bi trebalo događati. Vjerovatno, u tom smislu, kao srpske žrtve, premijer Ivica Dačić smatra i 300.000 raseljenih Srba sa Kosova kojima još nije omogućen povratak na svoja imanja, što je posljedica velikosrpske politike, čiji nastavak nije moguć bez novih „uzaludnih žrtava“. Međutim, nikakve promjene koje žele Srbi za četiri općine na sjeveru Kosova, ne mogu se dogoditi bez sličnih promjena u korist Albanaca u dvije općine na jugu Srbije- Preševu i Medveđi.

Dakle, Srbija priznaje gubitak Kosova, ali ne priznaje nezavisnost Kosova kao države, što je kontradiktorno.

Takozvano regionalno predstavljanje Kosova, više nije problem kao ranije kada je Srbija odbijala učešće na regionalnim i drugim međunarodnim skupovima, ako su na njima predstavnici Kosova. Kada se odlučila da prisustvuje takvim skupovima, Srbija je u početku zahtijevala da na tabli sa natpisom „Kosovo“ bude zvjezdica (*) kao znak za fusnotu čiji je smisao upozorenje da je status Kosova određen po Rezoluciji UN-a 1244, kojom je obustavljen rat, a ne po odlukama o državnoj nezavisnosti. Odustajući od insistiranja i na „zvjezdici“ i na „fusnoti“, srbijanski premijer Dačić je izjavio da „Srbija ima važnijih problema od toga je li fusnota na tabli ili u dokumentima. Meni je pogrešno da Srbija zbog toga ne učestvuje na skupovima, mi smo prihvatili druge mnogo bolnije stvari nego što je pitanje fusnote.“⁴ S obzirom da je srpskom narodu „godinama ispiran mozak“ tvrdnjama da je „Kosovo bilo i ostalo srpska zemlja“, naprijed citirana izjava premijera Dačića je iskorak u rješavanju kosovske krize. Taj iskorak je proizveo efekte u pogledu psihološke pripreme srbijanske javnosti da bez burnih reakcija prihvati nadolazeće još bolnije izjave svojih lidera da dilemu „EU ili Kosovo“ treba riješiti u korist evropskih integracija, jer insistiranje protiv nezavisnosti Kosova ne bi dalo rezultate, iako bi se time žrtvovala evropska perspektiva Srbije. Prema tome, politički faktori Srbije su se uvjerali da politika po modelu „i Kosovo i EU“ nema nikakvu perspektivu. Prema izjavi predsjednika Tomislava Nikolića, Srbiji je bitno da EU službeno, zvanično i eksplicitno ne postavlja zahtjev za priznavanje Kosova: „Ako nam službeno postave uslov – Evropa ili Kosovo, odustat ćemo od evropskog

2 Oslobođenje, 11. 09. 2012. godine, strana 19.

3 Ivica Dačić, Oslobođenje, 04. 09. 2012. godine, strana 19.

4 Ivica Dačić, Dnevni avaz, 04. 09. 2012. godine, strana 20.

puta.⁵ Pažljivo promišljanje te rečenice otkriva spremnost Srbije da se prilagođava zahtjevima EU o Kosovu, odnosno spremnost Srbije da postupno realizira evropske zahtjeve sve do konačnog, faktičkog priznanja nezavisnosti Kosova, ali da evropski zvaničnici eksplicitno ne spominju srbijansku obavezu priznanja Kosova.

Zaokret u srbijanskoj politici prema Kosovu ilustrira i izjava bivšeg predsjednika Srbije Borisa Tadića: „*Zar nije dirljivo kada Nikolić kaže da nikada ne smemo odustati od evropskih integracija, Vučić da bez Evropske unije ne možemo ekonomski da opstanemo, a Dačić da nam je dosta parole Kosovo je Srbija.*“⁶

Vjerovatno je da su lideri Srbije došli do zaključka da opstrukcije koje se čine odbijanjem integracije četiri općine na sjeveru u politički sistem Kosova ne koriste Srbiji, ali da štete kosovskim Srbima. Mjera protiv integracije je i srpski bojkot popisa stanovništva obavljenog u prvoj polovini aprila 2011., kojim je utvrđeno da na Kosovu ima 1.739.825 stanovnika, bez Srba u općinama Kosovska Mitrovica, Zubin Potok, Zvečan i Leposavić.⁷

BRISELSKI RAZGOVORI EŠTON – TAČI – DAČIĆ

Srbija teži iskoracima u pravcu punopravnog članstva u EU. Njenim liderima je jasno da te iskorake ne mogu postići bez ispunjavanja evropskih integracijskih kriterija i zahtjeva. U tom smislu sasvim je logično što EU od Srbije traži stabiliziranje odnosa sa Kosovom i što Srbija, uz sva ograničenja teži da ispuni te kriterije i zahtjeve. Konkretno, nakon što je dobila status kandidata, Srbija je u fazi iščekivanja da joj od EU bude određen datum početka pregovora za pristup u članstvo EU. Taj datum će EU odrediti Srbiji kada se uvjeri da je došlo do „*vidljivog i održivog poboljšanja u odnosima Srbije sa Kosovom*“⁸, naročito u pogledu provedbe sporazuma u Briselu od 02. 09. 2011. o „*integriranom upravljanju granicom*“ primjenom pečata „CARINA KOSOVO“⁹ i sporazuma u Briselu, 24. 02. 2012. o regionalnom i međunarodnom predstavljanju Kosova. U cilju provedbe postignutih i dolaska do novih sporazuma, EU je intenzivirala diplomatske mjere za dijalog srbijanskih i kosovskih zvaničnika, što se dogodilo nakon što je septembra 2012. godine Skupština Kosova usvojila rezoluciju o normalizaciji odnosa sa Srbijom. U oktobru, novembru i decembru 2012. godine visoka predstavnica EU za vanjsku i sigurnosnu politiku Ketrin Ešton je u Briselu održala zajedničke sastanke sa premijerom Srbije Ivicom Dačićem i premijerom Kosova Hašimom Tačijem koji su se obavezali da će „*raditi zajedno*“ na normalizaciji odnosa.¹⁰ Prema tome, lideri Srbije su unaprijed znali Tačijeve političke osnove za razgovore u skladu sa tek usvojenom rezolucijom od strane Skupštine Kosova o nor-

5 Tomislav Nikolić, Oslobođenje, 17. 10. 2012. godine, strana 14.

6 Oslobođenje, 28. 12. 2012. godine, strana 4.

7 Oslobođenje, 22. 09. 2012. godine, strana 11.

8 Oslobođenje, 06. 10. 2012. godine, strana 11.

9 Srbijansko – kosovski Sporazum od 02. 09. 2011. o pečatu „*Carine Kosova*“ različito se tumači. Dok Vlada Hašima Tačija smatra da će po tom sporazumu, uz zaštitu KFOR i EULEX, na granicu Kosova sa Srbijom postaviti svoje carinike i graničare, dotle beogradski zvaničnici to kategorički odbacuju.

10 Oslobođenje, 20. 10. 2012. godine, strana 11.

malizaciji odnosa sa Srbijom. Rezultat Tačijevih i Dačićevih razgovora je sporazum da od 10. 12. 2012. godine otvore četiri granična prijelaza između Srbije i Kosova. Za prvi u seriji tih razgovora bila je važna vijest da su se njih dvojica rukovali, što je simboliziralo dubinu sukoba, ali i spremnost da se putem dijaloga sukobi prevaziđu. Povodom Dačićeve izjave, izrečene u smislu negiranja državnosti Kosova, da je Kosovo njegovo koliko i Tačijevo, jer je rođen u Prizrenu, Tači je inteligentno odgovorio: „S obzirom na to da je Dačić rođen u Prizrenu, ima pravo na dvojno državljanstvo što ću mu sa zadovoljstvom omogućiti.“¹¹ Srbi su se usprotivili mogućem naplaćivanju carine na graničnim prelazima, što proizilazi iz razgovora Ešton – Tači – Dačić. Revolt Albanaca na te razgovore je bio žestok putem nasilnih demonstracija i sukoba sa kosovskom policijom. Demonstracije je organizovao pokret Samoopredjeljenje čiji lideri na čelu sa Aljbin Kurtajem smatraju da su Tačijevi razgovori sa Dačićem „izdaja“. Na tim demonstracijama su istaknuti transparenti: „Nema razgovora sa Srbijom“ i „Ujedinjenje sa Albanijom, a ne dogovor sa Srbijom“.¹² **Taj albanski radikalizam za pripajanje Kosova Albaniji je odgovor na srpski radikalizam za povratak Kosova u sastav Srbije.** U tom smislu su važne razne aktivnosti obilježavanja stote godišnjice države Albanije krajem novembra 2012. širom Kosova i na jugu Srbije u općinama Bujanovac i Preševo.¹³ To je bio kontinuitet sličnih aktivnosti kojih je bilo tokom cijele 2012. godine. U takve aktivnosti spada i promoviranje jedinstvenog bukvara za djecu na Kosovu i u Albaniji, u Prizrenu maja 2012. kada je premijer Tači rekao: „Danas smo se okupili u duhovnom centru Albanaca, u gradu koji čuva historijske i pravedne poruke za ujedinjenje Albanije i Kosova u jednu državu.“¹⁴

U političkim okolnostima prvih efekata briselskih razgovora Ešton - Tači - Dačić, krajem oktobra, u Prištinu su skupa došle američka državna sekretarka Hilari Klinton i šefica evropske diplomatije Ketrin Ešton. Poručile su: napredak u normalizaciji odnosa Srbije i Kosova bit će nagrađen privrednim stimulansima; odbacuje se srbijansko osporavanje nezavisnosti Kosova; ne može se razgovarati o promjeni granica; SAD su bile i ostat će sa narodom Kosova; nastaviti dijalog Prištine i Beograda.¹⁵ Prema tome, SAD se i dalje zalažu za potpunu integraciju Kosova i za njegovo priznanje od strane Srbije, što podrazumijeva da Srbija prestane sa utjecajima na kosovske Srbe protiv Vlade u Prištini, odnosno što znači zalaganje da Srbija podrži integraciju srpskih lokalnih zajednica na sjeveru Kosova u političko uređenje nezavisne države Kosovo. Konkretno, SAD se zalažu za: uspostavu carine nezavisnog Kosova posebno na graničnim prijelazima Brnjak i Jarinje, uspostavu pravosuđa u Kosovskoj Mitrovici i da funkcioniše u okviru pravosuđa države Kosovo, ukidanje paralelnih struktura vlasti na sjeveru Kosova, integraciju srpske policije u sistem sigurnosti Kosova, pripajanje elektroenergetskog sistema na sjeveru Kosova elektroenergetskoj korporaciji Kosova.¹⁶

11 Hašim Tači, Dnevni avaz, 21. 10. 2012. godine, strana 18.

12 Oslobođenje, 23. 10. 2012. godine, strana 16.

13 Oslobođenje, 28. 11. 2012. godine, strana 14.

14 Oslobođenje, 19. 05. 2012. godine, strana 11.

15 Dnevni avaz, 01. 11. 2012. godine, strana 24. i 25.

16 Dnevni avaz, 01. 10. 2012. godine, strana 22. i 23.

U evropskoj integracijskoj fazi dostignutoj do pred kraj 2012. godine, nastavak tog procesa za Srbiju, EU ne uslovljava srbijanskim priznavanjem Kosova. Ali, uslovljava poboljšavanjem njenih odnosa sa vlastima u Prištini, što, kako ističe premijer Dačić, obuhvata „*prije svega, primjenu do sada postignutih sporazuma, nastavak dijaloga, rješavanje pitanja telekomunikacija i električne energije*“¹⁷. Uvažavajući takve zahtjeve iz Brisela, srbijanski predsjednik Tomislav Nikolić je rekao da Srbija treba da izgrađuje odnose sa EU, jer je to dobro za Srbiju.¹⁸ Pri tome treba imati u vidu da evropski zvaničnici nisu potvrđivali i odobravali izjavu predsjednika Evropskog parlamenta Martina Šulca da „*Srbija mora priznati Kosovo ako hoće u EU ... Neke članice Evropske unije ne priznaju Kosovo, ali EU, kao cjelina, traži od Srbije da prizna Kosovo. U pitanju je jedno od najtežih i najdelikatnijih pitanja kako za Srbiju i Kosovo tako i za EU*“.¹⁹ Cijeni se da bi eksplicitni zahtjevi od strane EU da Srbija prizna Kosovo pojačali antievropsko raspoloženje koje koriste neke opozicione snage suprotstavljajući se evropskim integracijskim težnjama Srbije. Zato je neostvarivo da se istovremeno ispune interesi Srbije prema Kosovu i interesi Srbije u pogledu integracije u EU. Kao opravdanje pred EU što ne priznaje Kosovo, lideri Srbije se koriste stavom: „*Zašto bi Srbija morala priznati Kosovo kad to nije učinilo ni pet država EU, ni većina članica UN-a?*“²⁰ U vezi s tim treba imati u vidu podatak, prema saopćenju Ambasade SAD u Prištini, da je do jeseni 2012. godine Kosovo priznalo 89 suverenih država.²¹ Kao što je poznato, Kosovo je priznala i Crna Gora, ali između te dvije susjedne države još nisu uspostavljeni diplomatski odnosi, što Crna Gora uslovljava priznanjem crnogorske zajednice u Ustavu Kosova. Predsjednica Kosova Atifete Jahjaga je najavila da će Kosovo uskoro ispuniti taj crnogorski uslov.²²

U svjetlu takvih utjecaja međunarodne zajednice, početkom novembra 2012. godine, uslijedila je presuda Haškog tribunala o oslobađanju lidera OVK Ramuša Haradinaja od optužbi za ratne zločine.

SRBIJANSKA PLATFORMA ZA KOSOVO

Krajem 2012. godine Vlada Srbije je pripremila Platformu za Kosovo, što je izazvalo pažnju javnosti u Srbiji i šire u svijetu, a posebno na Kosovu i u Bosni i Hercegovini. Ta Platforma se može smatrati kao odgovor na Rezoluciju koju je o normalizaciji odnosa sa Srbijom donijela Skupština Kosova. Premijer Dačić je o tom dokumentu rekao: „*Platforma je naš pogled na rješavanje problema Kosova i dosta je bilo politike kako je Kosovo Srbija, a u stvarnom životu je Kosovo sve dalje od Srbije*.“²³ Dačić je kazao da su pitanja Kosova i EU povezana i da „*jedno ne ide bez drugog*“. Objasnio je: „*Ako sada kažemo da nećemo u EU, nego hoćemo Kosovo, mi tako nećemo vratiti Kosovo*.“

17 **Ivica Dačić**, Dnevni avaz, 30. 09. 2012. godine, strana 17.

18 **Tomislav Nikolić**, Oslobođenje, 06. 09. 2012. godine, strana 15.

19 **Martin Šulc**, Dani, 06. 09. 2012. godine, strana 46. i 47.

20 **Ivica Dačić**, Oslobođenje, 07. 10. 2012. godine, strana 13.

21 Oslobođenje, 10.09.2012. godine, strana 14.

22 Oslobođenje, 03.11.2012. godine, strana 11.

23 **Ivica Dačić**, Oslobođenje, 24.12.2012. godine, strana 4.

*Nemoj sada da me tjeraju oni koji su srušili Miloševića da se vraćam na staru politiku. Ja sam pouku iz 2000. izvukao.*²⁴ U istom smislu, u drugoj prilici, Dačić je o Platformi o Kosovu rekao: „*Ne znam da li možemo da imamo više prijedloga ili ćemo samo da pričamo Kosovo je dio Srbije. Kada ćemo da utuvimo u glavu da smo izgubili ratove u Hrvatskoj i na Kosovu, ili ćemo voditi novi rat ili sklapati novi mir. Platforma o Kosovu je samo dio cjelokupnog razmišljanja koje treba provjeriti sa srbijanskom skupštinom i međunarodnom zajednicom.*“²⁵

Bez teškoća Skupština Kosova je donijela Rezoluciju o normalizaciji odnosa sa Srbijom, dok će usaglašavanje i donošenje Platforme za Kosovo u Vladi i Skupštini Srbije biti vrlo težak proces. **Iz toga proizilazi da je lakše Albancima da očuvaju dobijenu državu Kosovo, nego Srbiji da vrati izgubljenju pokrajinu Kosovo. Srbijanska Platforma će biti izraz strategije povratka izgubljenog, a kosovska Rezolucija je izraz strategije odbrane postignutog.** Delikatnost sadržaja Platforme se pokazuje zahtjevom predsjednika Tomislava Nikolića da u definiranju njenog učestvuje SANU. O Platformi se oglasio i patrijarh Irinej rekavši da će SPC „*nastaviti da pomaže državi u odbrani srpskih nacionalnih interesa na Kosovu*“.²⁶ Opozicione stranke u Srbiji su se negativno izjasnile o tekstu Platforme koju nude predsjednik Nikolić i premijer Dačić. Albanski lideri na Kosovu smatraju da je srbijanska Platforma o Kosovu nelegitimna i nelegalna, jer se odnosi na teritoriju nezavisne države.

TVRDI STAVOVI SPC - PREPREKA SRBIJANSKOM PRIZNAJU KOSOVA

Pojedini analitičari, pa i opozicijski političari u Srbiji ističu da je Srbija faktički već priznala Kosovo i to u uslovima kada se to od nje eksplicitno ne traži, jer se zna da je to „*za rukovodstvo Srbije izuzetno težak i komplikovan zadatak*“, pa se „*traže formulacije kojima se taj rezultat drugačije naziva i predstavlja*“.²⁷ Iz dana u dan sve se manje sumnja da bi najviši zvaničnici Vlade Srbije priznali Kosovo, ali da za to nemaju dovoljno hrabrosti, što potvrđuje reagiranje episkopa Atanasije Jevtića na Dačićevu izjavu pred odlazak u Brisel početkom septembra 2012. da „*hoće da vodi realnu politiku, a ne nebesku Srbiju*“. Povodom te Dačićeve izjave, episkop Jevtić je premijeru Dačiću poslao pismo kojim ga upozorava da „*zemaljske Srbije nema bez nebeske*“ i da Dačić nema legitimitet da donosi odluke kada je riječ „*o svetoj srpskoj zemlji*“.²⁸ Ranije je patrijarh SPC Irinej poručio da „*srpski narod i Srpska crkva, koja je uvijek bila uz narod, nikada neće dati pristanak na ovo što se može pročitati u štampi – na civilizovano predavanje Kosova*“.²⁹

Utjecaj SPC-a na rješavanje kosovske krize je izuzetno snažan, što limitira državne zvaničnike u donošenju odluka u vezi s tim: „*Crkva naravno nije politička partija,*

24 **Ivica Dačić**, Oslobođenje, 24.12.2012. godine, strana 13.

25 **Ivica Dačić**, Oslobođenje, 19.12.2012. godine, strana 17.

26 **Irinej**, patrijarh SPC, Oslobođenje, 20. 11. 2012. godine, strana 19.

27 **Miljenko Dereta**, Dani, 06. 09. 2012. godine, strana 48.

28 **Atanasije Jevtić**, Dani, 06. 09. 2012. godine, strana 48.

29 Oslobođenje, 13. 07. 2012. godine, strana 4.

ali je moćan politički faktor u društvu i sve vlasti i sve koalicije veoma drže do njenog stava ... što se tiče Kosova crkva ima veoma tvrd stav, krajnje nepopustljiv...³⁰

POLITIČKA POZICIJA BOŠNJAČKE ZAJEDNICE NA KOSOVU

Prema popisu stanovništva 2011. godine, na Kosovu ima 27.500 Bošnjaka, ali se cijeni da Bošnjaka, kosovskih državljana, u dijaspori ima još toliko. Cijeni se također da su se mnogi od Bošnjaka izjasnili kao Albanci, Goranci ili Turci, naročito na području Prizrena.³¹ Prisutne su tendencije asimiliranja Bošnjaka, jer se na njih utječe da se izjašnjavaju kao Makedonci, pa čak i kao Bugari. Za Dan bošnjačke nacionalne zajednice je određen 28. septembar, jer je tog datuma 1993. na Bošnjačkom saboru, Bošnjacima vraćeno njihovo historijsko ime. Na organiziranje Bošnjaka na Kosovu utječe sandžački muftija Muamer Zukorlić. Kosovski Bošnjaci su svjesni da je njihov maternji jezik bosanski i da im je matična domovina Bosna i Hercegovina. Zamjenik ministra za dijasporu u Vladi Kosova Ćerim Bajrami cijeni da je pozicija Bošnjaka u Ustavu Kosova „solidna“, ali da imaju prepreke za dobijanje viza radi dolaska u Bosnu i Hercegovinu, što bi se prevazišlo ako Bosna i Hercegovina prizna Kosovo.³²

30 **Mirko Đorđević**, Dani, 06. 09. 2012. godine, strana 48.

31 **Ćerim Bajrami**, Preporod, 15. 10. 2012. godine, strana 47.

32 **Ćerim Bajrami**, Preporod, 15. 10. 2012. godine, strana 47.

Jusuf SEJFI

Velika američka strategija

PROJEKT PODJELE ISLAMSKIH ZEMALJA

Neuspjeh Amerike u regionu na planu zaustavljanja prodora islamizma prirodno je natjerao gospodare odluka ove zemlje da se usmjere prema odabiru novih metoda i politika koje će moći ispuniti dugoročne američke ciljeve na ovim prostorima, a uz to biti prihvatljivi i sa finansijskog aspekta. Jedna od tih politika je plan podjele regionalnih zemalja.

Drugi svjetski rat je bio poput prevoznog sredstva za ulazak u novi svijet, te je taj manevar pažljivo istraživao. Bitna značajka tog vremena je pojavljivanje Sjedinjenih Američkih Država kao nove velike svjetske sile. Bila je to snaga koja je obezbijedila temelje novog svjetskog poretka u fazi njegovog sazrijevanja, pa se u svijetu bez komunizma našla, na čelu globalne uprave.

Ova narastajuća sila je 1991. godine dosegla svoj zenit kada je ljudima u svijetu dala obećanje poznato kao "američko stoljeće". Amerika je u godinama prije i poslije te najave u različitim sferama politike, ekonomije i kulture uspjela da privuče i prisvoji planetarne granice, jednu za drugom. Na taj način ona je svakim danom širila područja svojih globalnih interesa. Sjedinjene Države su u takvim okolnostima ušle u 21. stoljeće, u kojem su na svim dijelovima svijeta zvanično bile prihvaćene kao predvodnik ljudske civilizacije. Bilo je to opće pravilo, koje je pak imalo i svoje izuzetke...

Upravo je u vremenima sukoba između Istoka i Zapada, u situaciji kada je ostalo oko 10 godina do uništenja marksizma-komunizma, najsnažniji glas protivljenja američkom svijetu odjeknuo sa Bliskog istoka. Dok se Iran pretvarao u nadiruću silu u jednom od najvažnijih regiona svijeta, naglo je preusmjerio svoju putanju, te je tako uslijedila promjena koja je u kasnijim vremenima američkog stoljeća pod upitnik stavila budućnost želja kapitalističkog sistema. Novi i različit stav u svijetu i negiranje američkog vodstva, koje se čak odigravalo i uz postojanje ujedinjenih zemalja Sovjet-

skog Saveza, inicirano je i razvijeno u Iranu, kao protuteža onome što je planirano da postane jedinstveni svjetski identitet.

Islamska revolucija iz 1979. godine, sa ponovnim rađanjem religije u društveno-socijalnom domenu ljudske zajednice, stvorila je sasvim svježu viziju budućeg svijeta. To je bila ideja koja se u postkomunističkom vremenu afirmisala kao najznačajnija konkurencija ekspandirajućem svjetskom liberalnom sistemu. Ova revolucija je međunarodni islamizam predstavila svijetu kao realnu kategoriju i bila je inspiracija za plasiranje novih stavova u međunarodnom poretku.

Uspostavljena atmosfera na Bliskom istoku pretvorila je ovo područje u veliku stratešku polugu Amerike na početku 21. stoljeća. U tom vremenu ovaj region je bio najbolji geografski okvir za razumijevanje modela američkog međunarodnog prisustva. U tom okviru mogle su se objasniti taktike za postizanje apsolutne sigurnosti za ovu zemlju. Amerika je u pravcu realiziranja svojih interesa u ovom regionu prije 2001. godine započela združene aktivnosti koje su obuhvatile i ratove u Iraku i Afganistanu. Ti potezi su u prvim godinama novog stoljeća bili smješteni u okviru plana poznatog kao "Veliki Bliski istok".

Navedeni projekt, čiji sadržaj nije nikada jasno objelodanjen u politici SAD, u nezvaničnoj formi imao je politički cilj "destrukcije država". Bio je to pristup koji ima tradiciju u američkoj vanjskoj politici, a to je i jedna od osnovnih metoda kojom se želio oslabiti islamizam u regionu.

Do koje će mjere separatizam biti prioritetan u djelovanju američkog vrha i zašto se u modernom dobu ova strategija smatra važnom, pitanja su za čijim odgovorima ćemo tragati u ovom tekstu. Za stupanje u temeljnu raspravu nužno je da na početku skiciramo cjelokupan prikaz Velike američke strategije na Bliskom istoku i na sjeveru Afrike.

VELIKA STRATEGIJA SAD NA BLISKOM ISTOKU I NA SJEVERU AFRIKE

Promjena međunarodne atmosfere nakon iščezavanja komunističke političke i kulturne geografije tokom 1991. godine, uslovia je stvaranje prilika za reviziju američke politike na Bliskom istoku i sjeveru Afrike. Bila je to promjena koja je, takođe, podrazumijevala i političko-ekonomsko ujedinjenje Evrope u najširem obliku, a potom i njeno kompletno uplovljavanje u globalni ekonomski poredak i svjetski liberalistički sistem vrijednosti. Nestajanje američkih nedoumica u ovom području, koje su određivale američku vanjsku politiku nakon Drugog svjetskog rata, simbolisalo je početak promjene u budućem odnosu ove zemlje prema Bliskom istoku i sjeveru Afrike.

Usprkos iscartavanju "Velike strategije za apsolutnu sigurnost", promjena u bliskoistočnom pristupu Bijele kuće prolongirana je za jedno desetljeće. Postojanje islamiističkih pokreta na području Bliskog istoka, koji su registrirani u teoriji "Sukoba civilizacija", smatrano je glavnom prijetnjom za kapitalističke liberale Amerike. Ovo su i najbitniji razlozi koji su uslovia produžetak politike američke stabilizacije u regionu

tokom 90-ih. Politika koja je komunizam zamijenila islamizmom u Velikoj američkoj strategiji, stavila je kao prioritetni cilj obračun sa ovim pokretom.

DOKTRINA DŽORDŽA W. BUŠA

Osam mjeseci nakon dolaska na vlast Džordža W. Buša u historiji svijeta dogodio se poseban incident kojim je američka vanjska politika trebala svima razjasniti šta slijedi nakon Sovjetskog Saveza. Pad nebodera blizanaca 11. septembra 2001. godine prikazan je i tako iskorišten da su izmišljeni fenomeni, poput međunarodnog terorizma, postali najopasnija realnost koja prijete Americi i njenim partnerima. U stvorenom konglomeratu laži instalirana je vanjska politika i buduća velika strategija namijenjena vodećim silama. Uistinu su događaji od 11. septembra odredili nove ideološke pravce Amerike. Na osnovu toga Bušov tim je vanjsku demokratizaciju Bliskog istoka i unutrašnje instaliranje liberalne demokratije i liberalnog kapitalizma u tom području, odredio kao svoju osnovnu strategiju u sučeljavanju sa korijenima terorizma. Tako je identitet vođe antiterorističke koalicije, koji je pripisan Americi, pribilježen kao glavno postignuće nakon događaja od 11. septembra. Takva scena je prihvaćena od strane moćnih glumaca međunarodne zajednice.

Velika strategija apsolutne sigurnosti na početku novog stoljeća, više od bilo koje druge tačke na svijetu, fokusirana je na Bliski istok, a tu je centralizovano i težište naredne borbe sa terorizmom. Američki moćnici su sveopće suočavanje sa onim što oni nazivaju "islamski fundamentalizam", direktno povezali sa obimom svog vojnog prisustva u regionu. Napadi Amerike na Afganistan i Irak, 2001. i 2003. godine, a uz to i nastavak američkog vojnog prisustva u ovim zemljama, pokazali su značaj neprikosnovene moći u Velikom američkom projektu za realizaciju strateških ciljeva na Bliskom istoku.

Osobnosti koje su u drugom Bušovom predsjedničkom mandatu nametale i određivale planiranje novih pristupa, poput jednostranog djelovanja i preventivnih ratova, a kasnije i dolazak na vlast Baraka Obame, dodatno su razgranale američku politiku.

DOKTRINA BARAKA OBAME

Dolazak na vlast Baraka Obame u 2008. godini, načinio je jasnu promjenu u velikoj strategiji Sjedinjenih Država naspram unilateralizma, ali i određene promjene oko dominantne vojne sposobnosti. Napor za uljepšavanje lica Amerike među muslimanima, koje je u danima izborne borbe uveliko pomogao Obami da osvoji većinu glasova, u razdoblju nakon njegovog dolaska na vlast ponovo je naišao na različite prepreke. Taj pristup je iskazan u okviru velike strategije "Globalna liberalizacija".

Ova strategija, s jedne strane, ukazuje na negativne aspekte u djelovanju prije Obame, a na drugoj strani, iskazuje odrednice novog opsega u međunarodnom poretku. Doktrina američke nacionalne sigurnosti, na temelju ove nove strategije i u okviru pristupa vlade Baraka Obame, formira se oko principa kao što su: udaljavanje od jednostranosti i preventivnih ratova, distanciranje od oslonca na vojne intervenci-

je, zatim na multilateralizmu, naglasku na ekonomskim momentima i insistiranju na izgradnji regionalnih kapaciteta.

U Obaminoj doktrini - sučeljavanje sa prijetnjama, poput islamizma, uvrštava se u vrh prioriteta. Međutim, neuspjeh u strategiji preventivnog ratovanja i jednostranosti za vrijeme Džordža Buša nalagao je potrebu strateške obnove u regionu. Ali, na rezultatima onog što je postigla Bušova administracija. Na tom planu Sjedinjene Države su se u zadnjih 12 godina suočile sa opasnim suparnikom na Bliskom istoku i sjeveru Afrike, a to je regionalni islamizam! Ali u različitim razdobljima i raznim metodama učinjeni su pokušaji na njegovom zaustavljanju.

Amerika je, inače, od početka ovog stoljeća imala aktivno prisustvo na Bliskom istoku i sjeveru Afrike, gdje je uz raniji monopol preko brojnih metoda ostvarivala svoje interese. Ovo veliko i skupo prisustvo, iako je u nekim slučajevima donosilo rezultate, po mišljenju većine analitičara koji su ukazivali na kontinuitet prijetnji, nije američku veliku strategiju učinilo uspješnom.

AFGANISTAN I IRAK

Džordž W. Buš je u svom prvom predsjedničkom mandatu pokrenuo dva važna rata na području Bliskog istoka. Bila su to dva rata koja su započeta u svrhu suprotstavljanja onome što je nazvano terorizam i oružje za masovno uništenje! Džejms Kart vjeruje da se američka strategija u vremenu Buša temeljila na tri segmenta: preventivnim ratovima, jednostranom djelovanju i demokratizaciji. To su metode koje ne samo da nisu uspjele ostvariti ciljeve nego su u svijetu povećale otpor.

Prema njegovim riječima: "Sve se dešavalo u vrijeme kada je Sjeverna Koreja uspjela, kao stvarna nuklearna prijetnja, da nastavi svoje pokuse, a Iran uz svoj nuklearni program nastavi podržavati terorizam (Hizbullah i palestinske pokrete). To se u velikoj mjeri veže za rat koji je tada bjesnio u Iraku. Imajući u vidu da Sadam Husein nije imao ni nuklearnu bombu, niti čvrstu vezu sa međunarodnim terorističkim kanalom, ova strategija je, nakon samo tri godine, postala mrtva."

HIZBULLAH I HAMAS

Hizbullah u Libanu i Hamas u Palestini su dva islamska pokreta u regionu koja su poznata kao pokreti otpora protiv Izraela. Ova dva pokreta, sa najširoim društvenom bazom i zvaničnim političkim prisustvom u svojim zemljama, od strane Sjedinjenih Država su proglašena terorističkim grupama. Oni spadaju u prepreke koje stoje na putu saradnje cionističkog režima sa Arapima. Izrael je tokom dva odlučujuća rata u protekloj deceniji nastojao uništiti pomenute pokrete. To su 33-dnevni rat protiv libanskog Hizbullahu i 22-dnevni protiv Hamasa u pojasu Gaze. Ova dva rata, posebno onaj 33-dnevni, pružila su novu sliku u medijima i jasno iskazala ozbiljnu ulogu Amerike u podršci tim ratovima.

Kondoliza Rajs je 33-dnevni rat opisala kao "porođajnu bol" Novog Bliskog istoka. Ovi krvavi obračuni, ne samo da nisu doveli do uništenja pokreta otpora, nego su ih vidljivo ojačali. Sadullah Zarei je u svom članku ukazao kako je rat protiv Hizbullahu

poboljšao položaj ovog pokreta u Libanu i regionu i doveo do toga da je osnažena uloga šiita u libanskoj političkoj strukturi.

IRANSKI NUKLEARNI PROGRAM

Odnos Amerike prema iranskom nuklearnom programu, koji spada u jedan od najvažnijih američkih regionalnih problema, bio je promjenjiv. Amerikanci su u ovom domenu u najvećoj mogućoj mjeri iskoristili svoje sposobnosti da spriječe miroljubive aktivnosti koje se izvode u okviru iranskog nuklearnog programa. Vašington je od početka spram iransko-evropskih nuklearnih pregovora zauzeo negativan stav. On je izražavao sumnje u svrsishodnost tog dijaloga. Takođe je ozbiljno podržao ekonomske sankcije nametnute Iranu, koristeći sve raspoložive kapacitete za pooštavanje embarga.

Amerikanci, iako su se na kraju ubacili u tok pregovora između Irana i Evrope, ipak su i dalje imali realan osjećaj uskraćenosti u realizaciji svojih ciljeva koji su se odnosili na blokadu iranskog nuklearnog programa. Amerika je takođe spram Irana, godinama nakon pobjede Islamske revolucije, aktivno provodila politiku promjene državnog sistema. I ta politika, ne samo da nije ispunila svoje ciljeve, nego je u biti znatno ojačala iranski regionalni položaj.

ISLAMSKO BUĐENJE

Sjedinjene Američke Države su na osnovama svoje tradicionalne politike očuvanja stabilnosti na područjima Bliskog istoka i na sjeveru Afrike, održavale saradnju sa većinom diktatorskih režima koji su vladali regionalnim zemljama. Amerika se još nakon raspada Sovjetskog Saveza suprotstavila islamističkim pokretima, te se na tom planu aktivno okrenula procesu izgradnje mira u Palestini i poboljšala svoj položaj među regionalnim režimima, kako bi realizirala energetske planove. Sve arapske zemlje oko Perzijskog zaliva su nakon napada Iraka na Kuvajt potpisale sigurnosne i vojne sporazuma sa Amerikom. SAD su godišnje izdvajale veliku finansijsku potporu za Egipat i Jemen.

Ova zemlja je takođe u toku proteklih godina, nakon normalizacije odnosa sa Gadafijevim režimom u Libiji, uspostavila čvrst ekonomski odnos sa Tripolijem. Ali, uz sve napore Sjedinjenih Država za očuvanjem stabilnosti u regionu, pojava islamskog buđenja krajem 2010. godine pokazala je da podrška promašenim politikama neumitno gubi svoj značaj. Tokom narodnih ustanaka u regionu, uz osobita nastojanja Obamine vlade na provođenju "nježne politike", snaga islamističkih grupa je povećana, a demokratski pokreti koji su u svojim programima bili podržani od Vašingtona na prostorima Egipta i Tunisa, poraženi su od islamista.

Islamsko buđenje je takođe preobratiло tok kompromisa na teritorijama okupirane Palestine. Regionalni neuspjeh Amerike protiv širenja islamizacije morao je lidere ove zemlje nagnati na osmišljavanje novih metoda sučeljavanja. Jedna od takvih politika je proces dezintegracije pojedinih regionalnih država. Taj projekt uspješno je

izveden u Sudanu. I ovdje se pod pažnjom eksperata posebno našao plan sučeljavanja sa islamskim buđenjem.

PROJEKT RASPADA, METODA SUOČAVANJA SA ISLAMSKIM SVIJETOM

Velike islamske zemlje sa svojim sposobnostima koje ih vode ka napretku, raspoložu velikom populacijom koja želi širenje islamskih zakona i suprotstavljanje Izraelu, te u bliskoj budućnosti one zasigurno neće biti samo obična noćna mora za Vašington. U takvoj situaciji, disolucija tih država dobija fizionomiju u strategiji Amerike.

ISKUSTVA IZ VREMENA KOLONIZACIJE U BLISKOISTOČNOJ STRATEGIJI AMERIKE

Historija 20. stoljeća je najbolji svjedok odnosa Zapada prema granicama u bliskoistočnom regionu. To je stoljeće u kojem su se dogodile najveće teritorijalne podjele, utemeljene na kolonijalnom nasljeđu i interesima, a koje se u zapadnoj politici ne spominju kao glavni elementi aktuelnog razgraničenja. Ovo pitanje se u politici zapadnih zemalja po kompleksnosti može tretirati kao i Osmansko carstvo.

Engleska, kao glavna strana u sporazumu Sajks-Piko i kao glavna prepreka raspadu Otomanskog carstva u zadnjim godinama 19. i početkom 20. stoljeća, djelovala je suprotno od Rusije koja je tražila nezavisnost zemalja iz sastava Osmanskog carstva. No, Engleska se u narednom političkom preokretu nakon Prvog svjetskog rata, odnosno, nakon savezništva koje je sultan sklopio sa njemačkim zavojevačima, preoblikovala u glavnu polugu za uništenje Osmanlija.

Engleska uprava je u ugovoru Sajks-Piko, prije definitivnog ratnog poraza Osmanlija, na osnovu pažljivo osmišljenog Bliskog istoka koji bi bio poželjan Zapadu, i uz primamljivanje arapskih elita, Osmanlijsko carstvo na Bliskom istoku i na sjeveru Afrike pretvorila u više rascjepkanih i odvojenih zemalja. Ove zemlje su, nakon nezavisnosti, zbog kršenja etničkih prava, stalno imale zapaljive granice. Stanje koje je bilo vidljivo u nekim drugim zemljama, kao što su Indija i Iran, odudaralo je od pogranične konfiguracije u bivšim otomanskim zemljama, koje nikada nisu mogle imati potpunu stabilnost.

Iako su dezintegracija regionalnih zemalja i uspostava novih vlasti osmišljeni od strane velikih evropskih sila, ipak su Sjedinjene Države u vremenu hegemonističke doktrine kroz svoju veliku strategiju preuzele primat u ovoj podjeli. Prihvatanje politike destabilizacije, uz ranije postojanje sovjetske opasnosti, dovelo je do toga da kroz godine hladnog rata Amerika uznastoji da novonastalu pograničnu situaciju očuva u regionu, što je bilo dijametralno suprotno politici Istočnog bloka.

Sovjetski savez je u različitim slučajevima nastojao da promijeni postojeći poredak. Imamo tako podršku Demokratskoj stranci Azerbejdžana po završetku II svjetskog rata, podršku diobi Jemena na dvije zemlje – Sjeverni i Istočni, kao i podršku secesionističkom pokretu Teleb Zafar u Omanu. Ove poteze su vladari iz Moskve či-

nili kako bi promijenili regionalnu geopolitičku kartu, što je bilo suprotno strategiji Zapada poznatoj kao "difuzija barijera".

Amerikanci su takođe u ovim vremenima, ravnajući se prema sigurnosnim projektima zasnovanim na strategiji "spajanja granica" i korištenjem regionalnih kapaciteta u tom pravcu, nastojali da minimiziraju regionalne granične sukobe. Amerika je na početku hladnog rata pristupila stvaranju vojnog pakta između zemalja sa zajedničkim interesima, koje su poslije objedinjene u NATO. U taj pakt se kasnije uključila i Engleska. Kroz tu politiku, koja je slovila kao dvoaršinska spram Perzijskog zaliva, ona je uzurpirala odgovornost i samosvojno priskrbila veliki dio posla oko očuvanja regionalne stabilnosti. To se provodilo u blizini Irana i arapskih zemalja oko Perzijskog zaliva. Američki interesi su bili da se pogranične tenzije među regionalnim zemljama nikada ne približe usijanju. Neovisnost Bahreina od Irana desila se kao izdvojen slučaj.

Nakon raspada Sovjetskog saveza, politika stabilizacije u regionima Bliskog istoka i sjevera Afrike izgubila je veliki dio opravdanosti. Iako su se Amerika i Zapad susreli sa novim neprijateljem, koji je nazvan islamizam, po navodima eksperata - ograničenost ovog novog neprijatelja u odnosu na Sovjetski savez, kao i temeljna promjena međunarodnog poretka, dali su zapadnom bloku dozvolu da na osnovu novih uvjeta inicira nove promjene u regionu.

Napad Amerike i saveznika na Irak 1991. godine smatra se kao početak novog pristupa SAD-a regionu. Bio je to događaj koji je uslovio koncentrisano prisustvo američkih snaga u Perzijskom zalivu, a potom i inicirao mnoge političke i sigurnosne sporazume Amerike sa arapskim zemljama.

Na početku novog stoljeća politika promjena u regionu, pod uticajem događaja od 11. septembra, dobila je nove dimenzije. Vodeći računa o značaju Iraka i Afganistana, Amerika je politiku promjene izvela vojnim napadima na ove zemlje.

Ali ovo nisu bile jedine operacije koje su izvele američke snage. Godine 2003. militanti iz darfurskog plemena iz Sudana napali su državne institucije i arapske poljoprivrednike u toj zemlji. Oni su tako izazvali jednu od najvećih kriza u 21. stoljeću. Ta kriza je bila praćena užurbanom reakcijom centralnih sudanskih vlasti. Svakim danom kriza je postajala sve dublja i teža, uzrokujući na kraju cijepanje države.

Darfurska kriza, iako se smatra unutrašnjim sudanskim problemom koji ima različite domaće korijene, inicirana je zapadnom, posebno američkom politikom, preko koje su razvijane tenzije i podsticana dezintegracija. Ove politike su unaprijed imale odgovore na mjere centralne sudanske vlasti. Amerika je javno, koristeći svoj međunarodni ugled, ovu krizu nakon 2003. godine iskoristila kao podlogu za komplikovanje stanja, što je prethodilo odcjepljenjem južnog sudanskog dijela. Sudanska kriza i konačna podjela zemlje ilustruju još jedan primjer prisustva Sjedinjenih Američkih Država u regionu. Ta scena je samo jedna u nizu nakon onoga što se dogodilo u Iranu, Afganistanu, Libanu i Palestini, s tim da je velika razlika u ovom slučaju američkog uplitanja upravo u realiziranju ranije osmišljenih ciljeva. Ovaj plan se spominje pod nazivom "Razdvajanje muslimanske od hrišćanske Afrike".

Ovaj imperijalistički plan realizovan je u prvoj prvoj fazi, bez posebne cijene, ili velikog uplitanja u regiji. Amerika je bogato područje Južnog Sudana odvojila od centralne islamističke vlasti. Plan cijepanja regionalnih zemalja, poput uspješne akcije u Sudanu, posebno je atraktivan za Ameriku, jer ti avanturistički izazovi govore o američkoj sposobnosti u suočavanju sa islamizmom.

ODCJEPLJENJE, ALTERNATIVNA METODA

Buš je nastojao da se, osloncem na teoriju preventivnih ratova, a ne držeći se američke tradicije ograničenog djelovanja, u startu punom vojnom silinom usmjeri na prijetnje u regionu. Tek u narednoj fazi on se vraćao politici demokratizacije.

Pokazalo se da ta politika neće biti dovoljno funkcionalna, posebno ne na duže staze. Ta politika je prisilila vladu Baraka Obame da u velikoj mjeri vojne kapacitete Sjedinjenih Država reducira, te da interese ove zemlje pokuša ostvariti novim metodama, kao što je izgradnja regionalnih kapaciteta. Ali, neizvjesna je budućnost ovog pristupa, koji podržavaju neki prozapadni sistemi u regionu.

Islamsko buđenje i rušenje vladajućih političkih sistema u nekim zemljama regiona, dovelo je pod znak pitanja efikasnost Obaminog multilateralizma. Stvaranje otvorene političke atmosfere, a posebno tokom protekle dvije godine za vrijeme narodnih ustanaka, uz pomoć javnog mnijenja i sa islamističkim grupama, u većini slučajeva nije dovelo do afirmacije američkih interesa. Iz tog razloga, spektar programa koji su osmišljeni u smjeru demokratije na Bliskom istoku i na sjeveru Afrike nije mogao donijeti svijetlu budućnost američkim interesima. Ova činjenica, nakon uzimanja u obzir toka društvenog i političkog napretka koji se neizbježno odigrava u regionalnim diktaturama, može da bude razlog produbljavanja zabrinutosti Sjedinjenih Država oko budućnosti Bliskog istoka. Velike islamske zemlje, sa odgovarajućim sposobnostima koje ih vode ka napretku i sa većinskim stanovništvom koji želi širenje islamskih zakona i suprotstavljanje Izraelu, u ne tako dalekoj budućnosti neće samo biti noćna mora za Vašington. Disolucija država, kao pristup koji je i ranije imao uspjeha u Velikoj američkoj strategiji, s obzirom na novonastale situacije, poprimit će temeljnu važnost.

Doktor Ali Akbar Velajati, bivši iranski ministar vanjskih poslova, prije nekoliko godina je u vezi sa narodnim ustancima arapskih zemalja izrazio bojazan da bi cijepanje islamskih zemalja mogla postati američka metoda za uzmak iz situacije koju je ovoj zemlji nametnulo islamsko buđenje. Po njegovim riječima: "Islamski neprijatelji, uz političke, vojne i ekonomske pritiske, usvojili su metode za razgradnju islamskih zemalja uz ratovanje i uništavanje narodnih vlasti. Američki Senat je usvojio plan podjele Iraka u situaciji kada ih se to uopšte nije ticalo. Oni su tim činom pokazali da nemaju drugog cilja osim traženja novog izgovora za ostanak u ovoj zemlji i pravljenja tenzija na njenom tlu."

Američki Senat je 2007. godine usvojio plan u kojem bi se Irak podijelio na tri dijela: sunitski, šiitski i kurdski, na tri područja koja će biti autonomna. Ovaj plan, koji je predstavio Džozef Bajden, bio je u stvari prijedlog i projekt za izlazak iz krize nast-

le okupacijom 2003. godine. On je pokazao da su američke vlasti prihvatile politiku regionalnog separatizma. Usvajanje pomenutog plana u Senatu uistinu govori i o važnosti podjele regionalnih zemalja u planovima američkih dužnosnika, koji o tome razmišljaju još od prvih godina ovog stoljeća. To nas opet dovodi do dokaza koji nose dvostruki rizik i osjetljivost. Jedan od tih dokaza je projekt Bernarda Lusija za podjelu cijelog Bliskog istoka i sjevera Afrike, osmišljen još 1980. godine.

U prvim mjesecima rata Iraka protiv Irana Zbignjev Bžežinski, tadašnji savjetnik za nacionalnu sigurnost Amerike, obznanio je važnost korigovanja sporazuma Sajks-Piko. Uz to je, po naredbi ministarstva odbrane, Bernard Luis bio zadužen da razradi svoj poznati projekt o neutralisanju legalnog jedinstva grupe islamskih i arapskih zemalja. Pritom je dobio zadatak da za svaku od tih islamskih i arapskih zemalja napravi poseban plan. To je obuhvatalo zemlje kao što su: Irak, Sirija, Liban, Egipat, Sudan, Iran, Turska, Afganistan, Pakistan, Saudijska Arabija, te zemlje iz okruženja Perzijskog zaliva i sa sjevera Afrike. Ovaj projekt je obuhvatao analizu 13 zemalja iz šireg regiona, pa su u skladu sa njihovim plemenskim i mezhebskim pretpostavkama, ali i prema interesima Sjedinjenih Američkih Država, podijeljene po novim osnovama.

Egipat je po Lusiovom projektu podijeljen na četiri dijela:

1. Područje Sinaja i istočna delta, koje će biti pod uticajem i kontrolom Jevreja;
2. Hrišćanska teritorija čije će sjedište biti Aleksandrija. Ona je na jugu omeđena Beni Suejfom i sve do Asijuta. Sa zapada ide do Fajuma i čak je moguće da obuhvati i ovaj grad. Ovaj prostor se produžava uz pustinjsku liniju Natruna, te se spušta do Aleksandrije;
2. Država Nobe, koja će se tvoriti spajanjem sa sjevernim područjima Sudana i u kojoj će glavni grad biti Asuan. Ovaj prostor bi obuhvatao teritorije od Port Saida u Egiptu do sjevera Sudana i uglavnom bi gravitirao velikoj Sahari. Graničila bi na jugozapadu sa Crvenim morem i ulazila u piratsku zonu;
3. Islamski Egipat sa prijestolnicom Kairom, kojem će pripasti preostali dijelovi Egipta. On će, naravno, biti pod uticajem i dominacijom Izraela.

AMERIČKI PLANOVİ ZA ISLAMSKI SVIJET

Amerika je fokusirala svoje aktivnosti na preusmjeravanje narodnih ustanaka, razvijanjem unutrašnjih nesuglasica i sprečavanjem snaženja centralnih vlasti. Takođe je radila na jačanju suprotstavljenih plemenskih i mezhebskih grupa. Takvi koraci vidljivi su u Iraku, Egiptu i Libiji, što ovim zemljama može donijeti sudbinu sličnu sudanskoj.

NAJVAŽNIJI CILJEVI AMERIKE U PROJEKTU PODJELE REGIONALNIH ZEMALJA

Separatistički potezi, koji već neko vrijeme egzistiraju u različitim domenima, u analizama nakon pozitivnih iskustava u Sudanu, donijeli su izazove koji podstiču na nove korake u Velikoj američkoj strategiji. Ovi presudni potezi pronalaze se u prirodi američkih ciljeva i karakteristikama regiona.

Gledano iz ugla ciljeva i interesa Amerike u regionu, pozicija Izraela se smatra ubjedljivo najznačajnijom. Amerikanci, što u deklarativnoj politici, što u praksi na Bliskom istoku, imaju tačno definisanu crvenu liniju u političkim interakcijama. Ona podvlači egzistenciju cionističkog režima, sistema koji se više od 60 godina svog postojanja susreće sa ozbiljnim preprekama, baš u pitanju opstanka. Neke islamske zemlje nisu zvanično priznale postojanje ovog režima. Izrael je jedina zemlje članica Ujedinjenih naroda čije kompletno uništenje spada u ciljeve određenih zemalja i islamskih pokreta.

Pitanje teritorije godinama je osnovna briga čelnika izraelskog režima. Ratovima je ovaj režim uspio da u svoj posjed prigrabi oko 22.145 kvadratnih kilometara zemljišta. To se desilo u uslovima u kojima njihove arapske komšije, ali i druge islamske zemlje, poput Irana, raspoložu mnogo većom teritorijom. Takvi uvjeti su pogodovali uspostavi dubinske strategije ovih zemalja.

Uz to, po brojnosti stanovništva ova zemlja je do sada, i uz plansko privlačenje doseljenika, uspjela apsorbirati tek oko 7,5 miliona ljudi. Na drugoj strani, Egipat, koji se nalazi na jugozapadnoj izraelskoj granici, ima površinu od milion kvadratnih kilometara na kojoj živi preko 80 miliona ljudi.

Između cionističkog režima i arapskih zemalja iz regiona, od početka nastanka cionističke tvorevine i u toku godina blokovske podjele svijeta, vođeno je više ratova. U svim tim ratovima Izrael je uspijevaio da izbori pobjedu. Čak je pritom pripojio i dijelove Sirije, Libana, Egipata i Jordana. Ipak, ni ovakvi ratovi Arapa i Izraelaca nikada nisu otklonili opasnost od izraelskog nestanka u budućnosti. Ratovi, poput poznatog šestodnevnog, završavali su vrlo brzo prekidom vatre. Izrael nikada nije imao sposobnost nastavljanja ratova, čak i u potpuno nadmoćnim situacijama. Teritorijalna i populacijska ograničenost uvijek su za njih bili limitirajući faktori. Dakle, izostanak dubinske strategije na okupiranim područjima bio je u praksi ključni argument čelnika cionističkog režima za prekid vatre.

Mir na Bliskom istoku je projekt kojim se već dugo žele riješiti navedeni problemi, koji su postali prioritetni u američkim i izraelskim krugovima. Riječ je o kompromisnom procesu kojim se stabilizira ovaj režim u širem području, te pronalazi njegovo mjesto u sigurnosnim sistemima susjednih arapskih zemalja. Na kraju tog kompromisnog puta, Izrael bi trebalo da postane neporecivi regionalni faktor.

Pored ovog projekta, koji je naišao na velike probleme, islamsko buđenje je nad njegovu budućnost nadvilo teške oblake. Zato sad postoje novi planovi koji mogu regionalnu situaciju učiniti manje opasnom po cionistički režim. Oni se povezuju sa diobom velikih zemalja, kao što je Egipat, na manje i slabije zemlje. Oni bi trebalo da prihvate Izrael kao snažnog susjeda.

Aleksandar Knjazov, visoki ekspert Instituta za Istok pri Ruskoj naučnoj akademiji, smatra da podjela velikih zemalja, koja je bila uzrokovana etničkim sukobima, kao i organizovanje unutrašnjih ratova u proteklih 60 godina, čine sastavne segmente američke Velike strategije. U sadašnjoj situaciji taj projekt je došao do posebne faze. On tvrdi: "Bez izuzetka, cilj je raspad! Od Tunisa, do Egipta, Libije i Sirije, pa i do nekih

drugih planiranih zemalja. Amerikanci, pod izgovorom da će se u regionalnim krizama preko davanja ograničenih autonomija riješiti problemi, svesrdno podržavaju separatističke grupe.”

Dezintegracija islamskih zemalja najčešće ima polazište u plemenskoj strukturi tih država. Zemlje i područja Bliskog istoka i sjevera Afrike uglavnom se muče sa formiranjem identiteta i nacije, a element plemenskog jedinstva, koji je nužan u kontroli nad zemljom, u modernom političkom poimanju jedan je od ciljeva koji još nije ostvaren. Zemlje iz regiona većinom imaju brojne pogranične nesuglasice, a te tenzije su vrlo često povezane sa nacionalnim ponosom i one se ne daju prikriti.

Međutim, tri zemlje – Irak, Egipat i Libija su u specifičnoj situaciji. U tim zemljama centralne vlade su proteklih godina oslabile, dok su plemenske i meshebske grupe ojačane. Takođe, sve tri zemlje se preko pozicija koje imaju na geopolitičkom, geoekonomskom i geokulturnom planu u regionu smatraju uticajnim, te na taj način djeluju prema ostatku islamskog svijeta. Irak, Egipat i, manje, Libija su u prošlosti bili predvodnici arapskog svijeta. No, u sadašnjoj situaciji, visoka pozicija među Arapima spada u njihove nacionalne želje.

IRAK

Napadi Amerike i Britanije na Irak 2003. godine, nakon kojih je uslijedilo svrgavanje Sadama Huseina, potpuno su uništili centralnu vlast u ovoj zemlji. Nakon toga uslijedilo je vrijeme haosa u raznim iračkim gradovima. Brojne plemenske, etničke i meshebske frakcije uključene su u novoformirane grupe, među kojima su kasnije otvoreni krvavi sukobi. I dalje se dešavaju terorističke i suicidalne operacije u Kerbeli, Bagdadu, Nedžefu...

Postojanje oporbenih grupa i objavljivanje njihovih aktivnosti u različitim područjima ukazuje da kriza i dalje živi na iračkim prostorima. Iračku teritoriju naseljavaju dva plemena koja govore većinskim arapskim jezikom, skupa sa kurdskom manjinom. Što se tiče mesheba, tu živi šiitska i sunitska populacija.

Kurdi uglavnom žive na sjevernom dijelu Iraka. Šiti i suniti su raspoređeni u centralnim i južnim područjima. U doba vladavine Baas partije, iako je šiitska većina u zemlji činila oko 60 odsto stanovništva, sunitska plemena su, u suradnji sa centralnom vladom, držala zemlju pod svojom kontrolom. Tadašnja iračka vlast nije marila za dobre odnose sa šiitskim vođama. Ali nakon pada Sadama, politička struktura, kreirana od strane iračkih stranaka, potakla je formiranje demokratskog sistema u kojem se svakoj od tri plemensko-meshebske grupe dodjeljuje odgovarajući dio moći.

Iako je svojevrsno autonomno pravo u federalističkom sistemu zvanično priznato kurdskim područjima, ono što se osjeti u političkoj atmosferi Iraka jeste nedostatak konačne artikulacije iračkog nacionalnog identiteta. To je dovelo da politička nadmetanja uslovljavaju plemenske sukobe, a potom stvaraju parcijalnu plemensku logiku. Ovakve situacije vezuje se za Tarika Hašemija, bivšeg iračkog potpredsjednika. Kriza identiteta eskalirala je nakon što je Masud Barezani, predsjednik iračkog Kurdistanu,

koji se uz sadašnjeg iračkog predsjednika Talebanija godinama borio sa basističkim režimom, stao u odbranu Al Hašemija i zaprijetio otcjepljenjem od centralne vlade.

EGIPAT

Ova se zemlja gotovo cijelo 20. stoljeće isticala kao ideološki predvodnik arapskog svijeta. U njoj islamska misao ima dugu tradiciju. Kroz historiju je ova zemlja ostvarila stabilan identitet. Egipat je u doba Abasidskog hilafeta i Fatimida izgradio svoj nezavisni identitet. Uz to se i drevnom prošlošću može podičiti pred cijelim svijetom. Egipat je u doba vladavine Osmanlija bio jak saveznik ovoj imperiji. Za vrijeme predsjednika Gamala Abdula Nasera Egipćani su imali lidersku ulogu u arapskom svijetu. Mnogo godina oni su, preko svojih mislilaca, poput Muhameda Abduhua, Rašida Reze i dr. uticali na čitav spektar stavova arapske političke misli.

Ali, sadašnji Egipat, u kome je izbio jedan od najvećih narodnih ustanaka početkom ovog stoljeća, susreće se sa pluralizmom plemenskih grupa.

Koptski hrišćani u ovoj zemlji čine oko 10 odsto stanovništva. Oni su uticajan egipatski društveni sloj u različitim sektorima – ekonomiji, planiranju, infrastrukturi, tehnologiji i medicini. No, oni nisu bili za rušenje Mubarakove vlasti, pa su čak i u danima protesta izbijali sukobi između hrišćana i revolucionara. Hrišćanska zajednica Egipta uvijek je imala podršku Amerike i Izraela. Ona važi za viši društveni sloj u Egiptu. U posljednjim promjenama Kopti su se ozbiljno zabrinuli zbog gubljenja ranijih pozicija.

Sukobi između hrišćana i muslimana u Egiptu nisu od juče. U novije vrijeme borbe muslimana i Kopta u južnim područjima, kao što su Al Said, Sohadž i Gena su toliko eskalirali da se u pojedinim situacijama proglašavaju vanredna stanja.

Po mišljenju eksperata, ti sukobi bi mogli biti uvod u novi egipatski građanski rat, sa epilogom koji bi bio sličan sudanskom. Neki vjeruju da je plan podjele Egipta na dvije zemlje, hrišćansku i muslimansku, čak nastao 1952. godine.

LIBIJA

Tema podjele Libije posebno je dobila na aktuelnosti nakon pada režima Muamera Gadafija. Libija živi pod plemenskom upravom. Plemenski vladari imaju presudan uticaj na pojedinim područjima zemlje. Ova plemena su za vrijeme Gadafija bila spuntana i ukomponovana u jedinstven sistem. Međutim, nakon Gadafijevog pada i svih teških dešavanja koja su ga pratila, državna uprava je podijeljena između nekoliko grupa.

Jednu grupu čine revolucionari koji su smješteni u Tripoliju i okolini. Oni bi se mogli svrstati u centralnu vlast. Druga grupa takođe je sačinjena od ustanika u drugim dijelovima zemlje, no oni smatraju da su njihove zasluge daleko veće od trenutne političke težine koja im je dodijeljena. U trećoj grupi se nalaze grupacije i plemena koji su podržavali Gadafija i oni nisu u savezu sa pobjedničkim grupama. Ono što je aktuelnije više nego ikada u analizama koje govore o dezintegraciji Libije, u stvari je naoružanost ovih grupa koja datira od početka sukoba sa Gadafijem.

Pitanje izostanka centralne uprave na cijeloj državnoj teritoriji uzrokovalo je aktualne nesuglasice i krvave borbe. U vezi s tim je međunarodna organizacija Amnesty internacional u svom posljednjem izvještaju objavila da su se libijski militanti pretvorili u sigurnosnu prijetnju vlastitoj zemlji. Dodaje se da vlada ništa ne čini kako bi suzbila ove naoružane osobe. Amnesty optužuje militante za zločine protiv čovječnosti, a od nove libijske vlade zahtijeva da neutrališe njihovo djelovanje. Neke od naoružanih plemenskih skupina toliko su ojačale da planiraju iskoristiti svoje vojne i organizacione kapacitete za ulazak na domaću političku scenu. Mnogi smatraju da je glavna tajna opstanka 42-godišnjeg Gadafijevog režima bila u njegovom oslanjanju na komplikovane etničke i plemenske odnose.

Podsjetimo da su se sa početkom protesta protiv Gadafija libijska zajednica i oružane snage podijelili prema plemenskoj pripadnosti. To je bilo dovoljno da zemlja krene u teški unutrašnji rat, koji je završen uz intervenciju stranih vojnih snaga.

I zemlje iz regiona su doprinijele unutrašnjem haosu, pa i preko njihove namjere rješavanja lokalnih kriza kroz davanja autonomija meshebskim i plemenskim grupama. Sve to se može posmatrati i kroz naredna četiri aspekta velike američke strategije u regionu, u okviru koje su stvari išle povoljno i bile su opravdane:

1. Ovi planovi su u prošlosti uspjeli uz opće prihvatanje ispuniti interese Zapada na duže vrijeme. Imperijalni planovi zapadnih zemalja u prvoj polovini 20. stoljeća ne samo da su zauvijek uništili Osmanlijsku imperiju nego su otklonili prijetnju ovakve vrste za nekoliko narednih desetljeća.
2. Izrael, kao najveći američki partner u regionu, u cilju očuvanja sigurnosti i vlastitog opstanka, susreće se sa problemom manjka teritorija i stanovništva. Pati jer je uskraćen od tih važnih elemenata snage u međunarodnoj politici. Stoga cijepanje velikih zemalja regiona može donijeti balans između islamskih zemalja i cionističkog režima.
3. Postojanje plemenskih i meshebskih nesuglasica, slabljenje vladajućih političkih sistema, porazi projekata vlada, stvaranje država u proteklim godinama su osnovne karakteristike koje se realiziraju u regionima Bliskog istoka i na sjeveru Afrike. One se među zemljama tih regiona različito manifestiraju, a sve to stvara pogodne uvjete za izbijanje unutrašnjih ratova od kojih se države raspadaju.
4. Sjedinjene Američke Države su se krajem prošlog stoljeća, a posebno nakon završetka hladnog rata, susrele sa problemom zvani "islamizam". Ovaj fenomen je regionalne interese Amerike suočio sa ozbiljnim prijetnjama. Zbog toga su američka nastojanja u ovim godinama, naročito u zadnjem desetljeću, nerijetko završavala velikim razočarenjima. U ovakvoj situaciji, povratak na planove koji su ranije potvrdili svoju efikasnost nametnuo se kao metoda za suprotstavljanje nadolazećim izazovima.

ZAKLJUČAK

Velika strategija Sjedinjenih Američkih Država, koja je nastala nakon završetka hladnog rata, išla je u smjeru promjena na Bliskom istoku i sjeveru Afrike i pokazala učinak u okviru jednostranosti Bušove vlade i dva rata u Afganistanu i Iraku. To je pristup kojeg smo svjedoci u zadnjoj deceniji. Vidjeli smo da je vojna intervencija u regionu zamijenjena unutrašnjim, regionalnim kapacitetima, a sve u cilju neutralisanja prijetnji islamizma.

Dolazak Baraka Obame na scenu adekvatna je podloga za ovu promjenu i strategiju. On je od početka svog predsjedavanja, uz protivljenje metodama svog pretходnika na Bliskom istoku, pokrenuo pristup uspostave povjerenja sa regionalnim zemljama, a uklanjanje negativnih pogleda na Ameriku uvrstio je u prioritete svog rada. Pojava islamskog buđenja, uz doživljeno demokratsko iskustvo u Iraku nakon Sadama Husejna, pokazuje da politika poznata kao regionalna "demokratizacija", koja se spominje u zvaničnim odrednicama politike SAD, čak i u slučaju pažljive provedbe ne garantuje ispunjenje američkih zahtjeva u regionu. Ova istina, pored smanjenog američkog vojnog prisustva u regionu, potakla je Ameriku da se okrene upotrebi alternativnih metoda u realizaciji svojih interesa. Tražene su strategije koje će moći preko maksimalnog ispunjavanja interesa u američku korist usmjeriti i regionalne potencijale. Prije njihovog izvršenja one su morale imati veliku vjerovatnoću uspješnosti.

Metoda cijepanja zemalja regiona u takvoj situaciji je od strane ideologa posebno istaknuta. Ta strategija bila je uspješna i u vremenu kolonijalizma, a u posljednje vrijeme je potvrđena na primjeru Sudana. Takođe, uticajni kapaciteti i regionalne prilike Americi mogu donijeti dosta pozitivnog. Raspad regionalnih zemalja će, po navodima Francuza Tijerija Mejsana, Americi na poklon donijeti područje u kojem male i slabe zemlje, i da hoće, ne mogu biti opasne po američke interese.

Dakle, na osnovu posljednjih promjena koje su se zbile na Bliskom istoku i sjeveru Afrike, ono što se jasno može vidjeti to je američko zalaganje u preusmjeravanju islamskog buđenja i narodnih regionalnih ustanaka, prioritarno preko organizovanja unutrašnjih sukoba i blokade snaženja domaćih vlada. Takođe, tu je i podsticanje plemenskih i meshebskih grupa na uzajamno trvenje. Događaji koje smo mogli vidjeti u Iraku, Egiptu i Libiji, preteča su završnog scenarija, sličnog sudanskom, za regionalne zemlje.

Recimo i to da je ovakav plan zapadnih političkih i intelektualnih krugova povezan i sa mogućom podjelom Bosne i Hercegovine na tri dijela, odnosno na tri etnička entiteta. Takav rasplet slijedio bi strateške planove i programe Amerike i Zapada za većom kontrolom nad islamskim zemljama i Bliskim istokom. Posebno treba dodati da u perspektivi zapadnih političara, država Bosna i Hercegovina sa većinskim muslimanskim stanovništvom u srcu Evrope i Zapada, i dalje predstavlja prijetnju te političku i vjersku prepreku. Njihova 18-godišnja neefikasnost u rješavanju strukturalnih i političkih problema, ali i onih koji proističu iz Ustava koji se kosi sa općim načelima zapadnih i evropskih zemalja, na najbolji način potvrđuje pozadinu ovog odnosa.¹

1 Autor je analitičar za međunarodna pitanja

Udruženje za zaštitu tekovina
 borbe za Bosnu i Hercegovinu - Sarajevo
www.zatebebih.ba